

Strängnäs domkyrka

I: 3 Kalkmålningar

SVERIGES KYRKOR

SÖDERMANLAND

ARXIVEX Ai

ERIK BOHRN

ÅKE NISBETH

Strängnäs domkyrka

I: 3

Strängnäs domkyrka

I: 3 Kalkmålningar

samt rättelser och register till band I

SÖDERMANLAND BAND I: 3

Av ERIK BOHRN och ÅKE NISBETH

VOLYM 189 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIEÄMBETET OCH KUNGL VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN

Almqvist & Wiksell International Stockholm 1982

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN KONUNG GUSTAF VI ADOLFS FOND
FÖR SVENSK KULTUR SAMT FRÅN
HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

REDAKTIONSKOMMITTÉ: ARON ANDERSSON, EVALD GUSTAFSSON,
STEN KARLING OCH R AXEL UNNERBÄCK

*Beskrivningen av kalkmålningarna i Strängnäs domkyrka avslutades i juli 1980.
Manuskriptet är granskat av Aron Andersson och Evald Gustafsson.
Översättning till engelska av bildtexter och sammanfattning är utförd av Louise Setterwall.
Bildmaterialet förvaras i ATA, om annat ej anges.*

*Fotografer: Sigurd Curman, Rolf Hintze, C F Lundin, Carl R af Ugglas samt Nils Åzelius.
Tuschrutningarna är utförda efter förlagor i färg av Lars-Erik Bergström 1933.
Omslagsbilden samt pl II återger målningarna på korets valv och västra vägg. Foto R Hintze 1981.
Cover and plate II: paintings on the chancel vault and west wall.
På omstående sida: Biskop Anunds sigill under Magnus Ladulås' gåvobrev 11/9 1288. DS nr 975.*

Publiceringen av Strängnäs domkyrka inom ramen för Sveriges Kyrkor tog sin början 1964 (volym 100) och följdes 1968 av en andra volym (124). Båda behandlar domkyrkans byggnadshistoria. Sigurd Curman redogjorde i förordet till den inledande volymen för förberedelserna till publiceringen, vilka tog sin början redan i samband med domkyrkans restaurering 1907–1910. Vi ber att få hänvisa till där lämnade uppgifter.

Den volym som nu framläggs och som avslutar band I av Strängnäs domkyrka i Sveriges Kyrkor behandlar kalkmålningarna. Beskrivningen utgör resultatet av ett samarbete mellan de båda författarna fil dr Erik Bohrn och avdelningsdirektör Åke Nisbeth. Bohrn har författat de beskrivande partierna och Nisbeth de konsthistoriska och ikonografiska. Bohrns framställning återgår i allt väsentligt på en byggnadshistorisk undersökning som han utarbetade under åren 1941–45 och som resulterade i den år 1964 publicerade framställningen av domkyrkans medeltida byggnadshistoria (Sveriges Kyrkor volym 100). De partier för vilka Åke Nisbeth står som författare skrevs 1979. Bohrns beskrivning av kalkmålningarna bygger till stor del på de anteckningar och blyertsskisser som dåvarande fil kand Lars-Erik Bergström utförde vid sina undersökningar i domkyrkan 1933 (jfr volym 100, s VII). Streckbeteckningarna för olika färger har införts av Bohrn; färgerna återgår emellertid i stor utsträckning på de färger som med pastellkritor angivits i Bergströms nyssnämnda blyertsskisser.

Fil dr Erik Bohrn har som huvudförfattare till volymerna I: 1 och I: 2 klarlagt Strängnäs domkyrkas komplicerade byggnadshistoria på ett utomordentligt sakkunnigt och noggrant sätt. Med den nu föreliggande utförliga dokumentationen av kyrkans kalkmålningar fullföljes ett arbete som är av största betydelse för kännedomen om Strängnäs domkyrka. Redaktionskommittén framför sitt hjärtliga tack till Erik Bohrn för hans insats i denna och tidigare volymer. – Kommittén vill också framföra ett uppriktigt tack till avdelningsdirektör Åke Nisbeth som ställt sin specialistkunskap om medeltida kalkmåleri till förfogande för en framställning av kalkmålningarnas ikonografi och konsthistoriska ställning.

Av de fotografier som ligger till grund för det stora flertalet bilder i volymen togs en del redan i samband med den kulturhistoriska kontrollen vid domkyrkans restaurering 1907–10 av Sigurd Curman, Carl R af Ugglas samt C F Lundin. Ett mindre antal har tagits av Rolf Hintze 1981. Huvudparten av fotografierna är emellertid utförda av Nils Åselius vid en genomfotografering av domkyrkan 1933–34. Vederbörande fotografs namn anges i regel i bildunderskrifterna.

Fil kand Svante Nyberg har översatt de latinska inskrifterna. Registerarbetet har utförts av byråsekreterare Ingrid Schwanborg och antikvarien Ingalill Pegelow. Den senare har även svarat för de i sakregistret ingående ikonografiska uppgifterna. Fru Louise Setterwall har till engelska översatt bildtexter och sammanfattning. Huvudansvaret för den föreliggande volymens redigering och lay-out har burits av förste antikvarien Ragnhild Boström, som även svarat för redigeringen av Strängnäs I: 1 och 2 samt Strängnäs II: 2.

Till här nämnda medarbetare liksom till de personer som på annat sätt deltagit i arbetet på den föreliggande volymen av Sveriges Kyrkor riktar redaktionskommittén ett uppriktigt tack.

Från Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur har Sveriges Kyrkor för utgivande av volymen haft glädjen mottaga ett anslag å 20000 kronor. För detta viktiga stöd framför redaktionskommittén sitt värdsamma tack.

Stockholm i november 1981

Aron Andersson   Evald Gustafsson   Sten Karling   R Axel Unnerbäck

Innehåll

FÖRORD	5	NOTER	130
I. INLEDNING	9	SUMMARY	131
II. KÄRNKYRKANS OCH STUREKORETS MÅLNINGAR	16	RÄTTELSE TILL BAND I	134
<i>Beskrivning</i>	16	OTRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR TILL BAND I	135
<i>Ikonografi</i>	58	TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR TILL BAND I	136
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	61	FÖRKORTNINGAR I BAND I	140
III. VÅRFRUKORETS MÅLNINGAR OCH MÅLNINGSFRAGMENT I KÄRNKYRKANS NORRA SIDOSKEPP	63	REGISTER TILL BAND I	141
<i>Beskrivning</i>	63	Ortregister av <i>Ingrid Schwanborg</i>	141
<i>Ikonografi</i>	76	Personregister av <i>Ingrid Schwanborg</i>	142
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	87	Sakregister av <i>Ingalill Pegelow och Ingrid Schwanborg</i>	146
IV. MÅLNINGARNA PÅ KÄRNKYRKANS PELARE OCH VID DEN URSPRUNGLIGA NORDPORTALEN	90	Titelark till Södermanland I, halvband 1 och 2 är häftade längst bak i volymen	
<i>Beskrivning</i>	90		
<i>Ikonografi</i>	94		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	96		
V. MÅLNINGARNA PÅ SÖDRA VÄGGEN I TORNETS BOTTENVÅNING	97		
<i>Beskrivning</i>	97		
<i>Ikonografi</i>	98		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	99		
VI. HÖGKORETS MÅLNINGAR	99		
<i>Beskrivning</i>	99		
<i>Ikonografi</i>	121		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	124		
VII. MÅLNINGARNA I NORRA VAPENHUSET	125		
<i>Beskrivning</i>	125		
<i>Ikonografi</i>	126		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	126		

STRÄNGNÄS DOMKYRKAS MEDELTIDA KALKMÅLNINGAR

I. Inledning

Som framgår av redogörelsen för domkyrkans byggnadshistoria i det första häftet av Sveriges Kyrkans beskrivning av domkyrkan torde arbetena på den sk kärnkyrkan, dvs de äldsta delarna av kyrkan, ha påbörjats vid tiden kring 1200-talets mitt och slutförts omkring 1330. Den långa byggnadstiden kan delvis förklaras av ett ras som drabbat bygget, troligen vid tiden omkring 1290, och som framvingat omfattande reparationsarbeten på de då färdigställda delarna av byggnaden. Allt tyder på att en plan förelegat för kyrkobyggnaden i dess helhet när arbetena påbörjades. Denna plan tycks också ha följts i allt väsentligt, även om åtskilliga förändringar, tydligt avläsbara i murverket och detaljutformningen, vidtagits under byggnadsarbetenas gång.

I den första planen för bygget torde också ha ingått att förse kyrkan med kalkmålningar, vilkas uppgift skulle vara att förtydliga och berika arkitekturen snarare än att genom ett uppbåd av figurscener illustrera den kristna läran. Hela interiören i kärnkyrkan försågs också med målningar, delvis också exteriören. Dessa målningars karaktär av arkitekturförstärkande måleri framträder särskilt klart i exteriörmålningarna, som bestod bl a av i rött och grått målade kvaderstensimitationer kring fönster- och dörröppningar och vissa enkla, geometriska ornament i åtminstone en del av de blinderingar som smyckade kyrkans fasader (se tex band I: 1, fig 49, 63 och 64). Betydande rester av denna dekor har bevarats och i detalj redovisats i byggnadsbeskrivningen. Även när det gäller interiörmålningarna är inslaget av arkitekturanknutna motiv klart dominerande och de få figurer och figurscener som finns underordnade arkitekturen.

När kärnkyrkan stod färdig omkring 1330 var interiören i dess helhet således försedd med kalkmålningar av en förhållandevis enhetlig karaktär, trots att de bör ha tillkommit under loppet av ungefär tre årtionden. Dessa målningar bibehölls också till största delen under hela medeltiden. På några, relativt begränsade ställen målades de dock över, så bl a i norra sidoskeppets östra del, möjligen i hela den östligaste travén (se nedan s 68 ff), på andra ställen försågs tidigare endast ornamentalt dekorerade ytor med figurmåleri, så tex på några av långhusets pelare (se nedan s 90 ff). Dessa förändringar skedde samtliga under senmedeltiden, som hade ett större behov av bilder än högmedeltiden.

De kapell som ett efter ett byggdes kring kärnkyrkan försågs också de i flera fall med målningar, så bl a det sk Sturekoret vid tiden omkring 1340, dvs obetydligt senare än kärnkyrkan, liksom Vårfrukoret från 1400-talets första årtionde, som torde ha fått sina målningar relativt snart efter färdigställandet. De mest omfattande målningsarbetena kom dock till stånd i det mellan 1448–1462 byggda nya koret.

Reformationen i Sverige var tolerant när det gällde kyrkornas medeltida bildvärld i skulptur och måleri, som i stor utsträckning bibehölls och ytterst sällan medvetet förstördes. I Strängnäs möter de första notiserna om vitlimning av interiören 1588–1589 (se I: 2, s 374). Hur omfattande dessa arbeten var går ej att fastställa – möjligen kan de ha inskränkts till vissa delar av högkoret, som vid den tiden iordningställdes som gravkor för hertig Karl (sedermera Karl IX) och hans familj. En brand 1631 som drabbade tornet och angränsande delar av långhuset, skadade tydligen den västligaste travéns tre valv så svårt att de till stor del måste

Fig 1. Strängnäs domkyrka. Målningarna på högkorets västvägg ovanför triumfbågen. Yttersta Domen, bröstbilder av profeter samt bild av målningarnas donator, Erik van Lipen, i bön inför Smärtomannen. 1460-talets första år. Se även fig 102 ff. Foto Curmans saml.

Strängnäs Cathedral. Murals on the west wall of the chancel above the chancel arch. "The Last Judgement", figures of the Prophets in half-length and portrait of Erik van Lipen, the donor of the murals, kneeling in prayer before Christ. Early in the 1460's. See also figs 102 ff.

	RÖTT	Red
	RÖDBRUNT	Rust
	MÖNJA	Brick red
	GRÄRÖTT	Greyish red
	GULT	Yellow
	ORANGE	Orange
	BRUNGULT	Brownish yellow
	BLÅTT	Blue
	GRÖNT	Green
	GRÅTT	Grey

Fig 2. Nyckel till färgbeteckningar på ritningar av kalkmålningsdetaljer.

Key to colour table used in drawings of mural details.

ommuras – ett arbete som enligt räkenskaperna tycks ha genomförts 1644 och resulterat i att dessa valv helt saknar målningar.

Först 1648 skedde, på initiativ av den dåvarande biskopen Johannes Matthiae, en överkalkning av ideologiska – och estetiska – skäl. Kyrkan var, konstateras i en redogörelse för arbetena, dessförinnan »mäkta mörk och med några otjänliga, leda figurer och gamla målningar överdragen» (se I: 2, s 381). Överkalkningen väckte fö r riksdrotsen greve Magnus Brahes irritation och ledde t o m till diskussioner i riksrådet, dock först 1660. Den för genealogi mycket intresserade greven klagade då över att ett antal målade vapensköldar försvunnit under kalken. Efter 1640-talets arbeten torde endast obetydliga partier av de medeltida målningarna ha stått synliga.

År 1723 brann åter kyrkans torn och även andra delar av kyrkan skadades. För interiörens del ledde branden till en omfattande upprustning, som genomfördes 1728–1729 och innebar att fönstersmygar, murar, valv och pelare putsades och kalkades (se I: 2, s 400). Vid en synförrättning 1806 föreslogs bla »att kyrkans tak invändigt borstas och väggarna tillika med

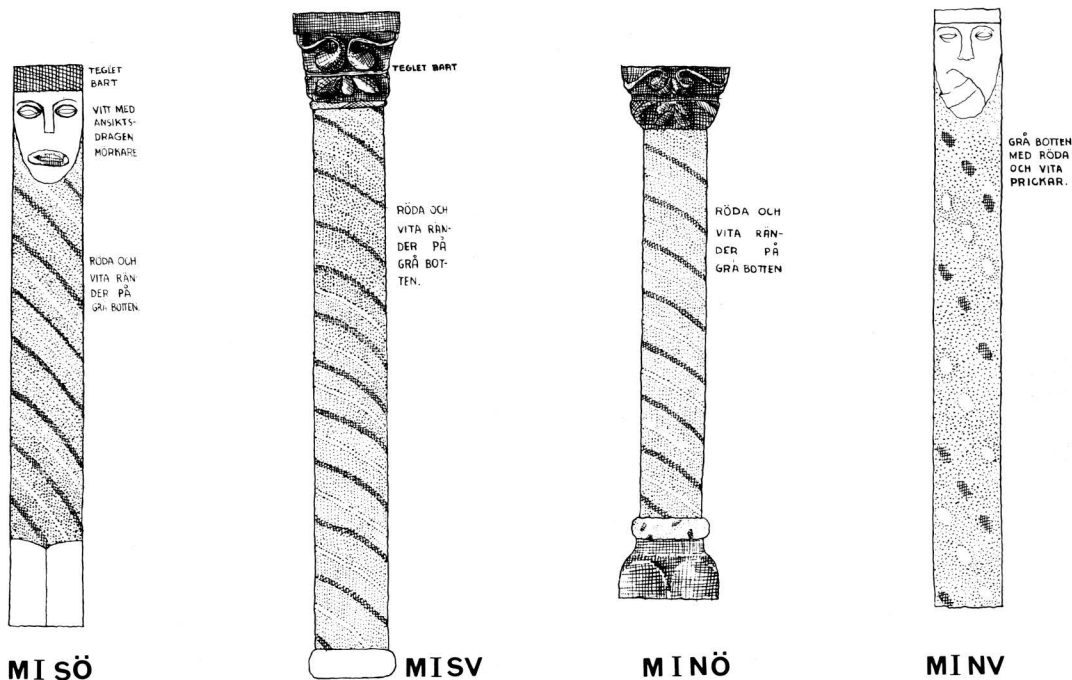
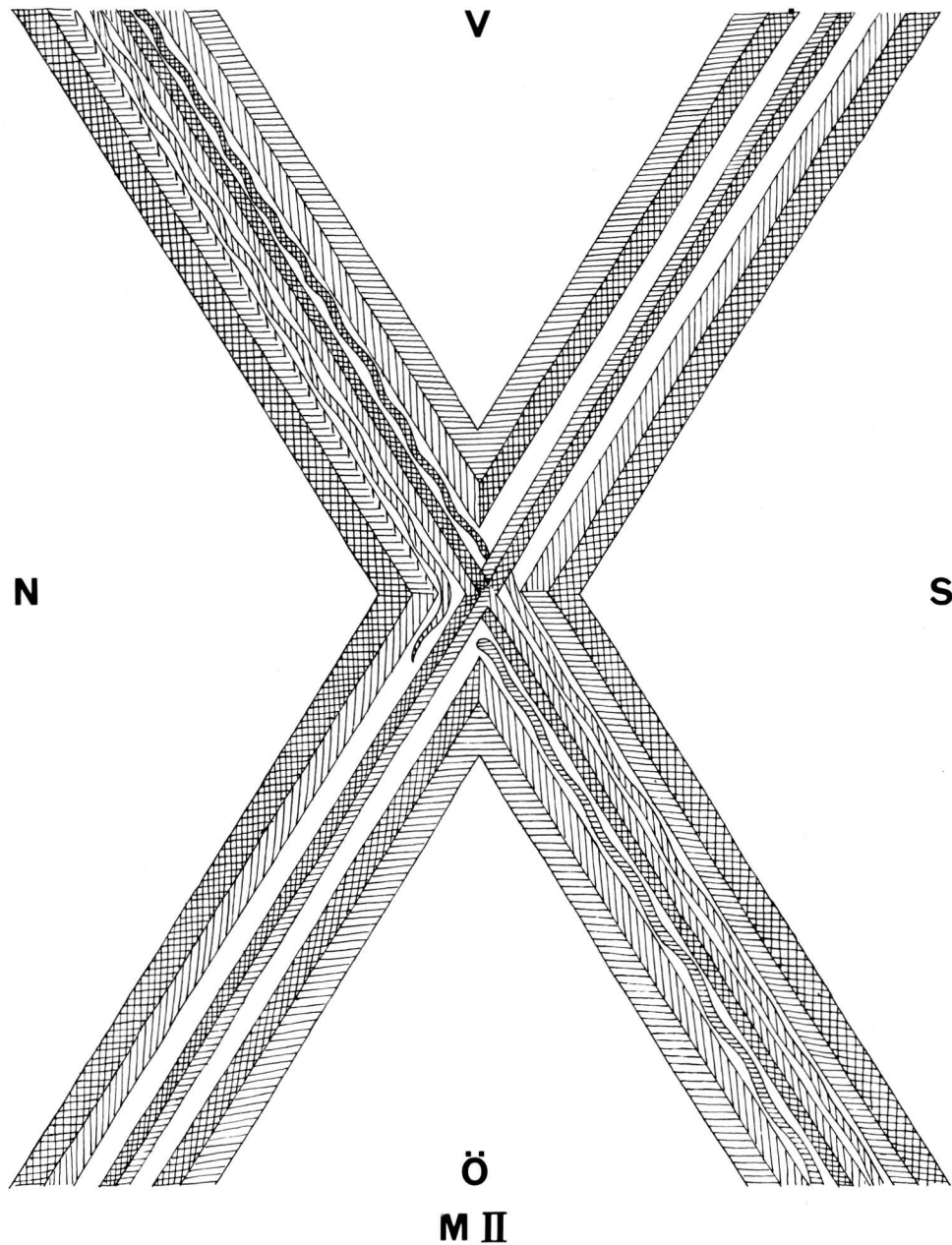

Fig 3. Målningar på kolonnetterna under diagonalbågarna i M I. Tuschrättning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on colonnettes under the diagonal ribs of M I.

Fig 4. Diagonalbågarnas färgväxling i valvet M II (se även fig 6). Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Colour variations on the diagonal ribs of vault M II (see also fig 6).

pelarna vitlimmas, emedan stenarna i dessa voro synbara» (se I: 2, s 412). Dessa uppsnygningsarbeten utfördes också strax därefter. En reparation av korets valv 1813 bör även nämnas i detta sammanhang.

Efter begäran av domkapitlet fick arkitekten Helgo Zettervall 1875 i uppdrag att utarbeta ett förslag till domkyrkans restaurering. Hans förslag förelåg också samma år men kom aldrig att förverkligas (se I: 2, s 428 ff). Zettervall räknade icke med någon friläggning

av de medeltida putsytorna och målningarna på dessa utan föreslog istället en total nydekorerering, dock av det mera anspråkslösa slaget: »Kyrkan avfärgas till sina murytor med en grågul färganstrykning, varovnapå en enkel linedekoration anbringas; valven kunna hållas enkelt ljusa med några lätta bårdlinier å ömse sidor om valvribborna» (se I: 2, s 433). När Zettervall gjorde sitt program var åtminstone målningarna i det sk Sturekoret synliga – de beskrivs i en dagboksan-

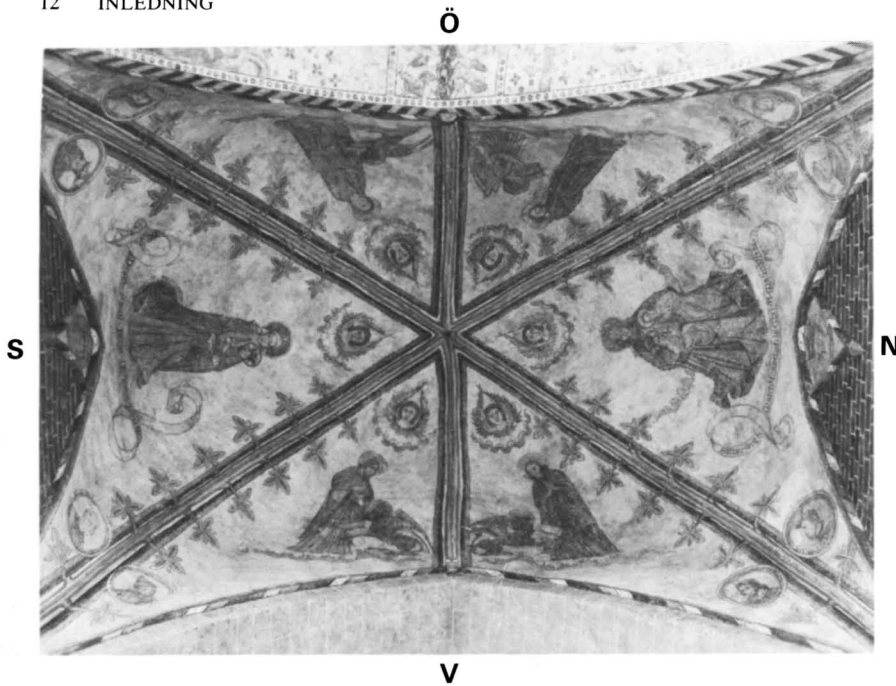

Fig 5. Målningarna i valvet M I. Dekorationerna på ribbor och bågar från ca 1300. Evangelisterna Matteus och Johannes, Anna Självredje, evangelisterna Lukas och Markus, jungfru Maria med Jesusbarnet, språkbanden, molnbårderna samt de i medaljongerna målade huvudena huvudsakligen från 1895. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault M I. Decoration on ribs and arches from c. 1300. The Evangelists Matthew and John, St. Anne, the Evangelists Luke and Mark, the Virgin Mary with the Child Jesus, banderoles, cloud borders and heads in medallions painted or restored in 1895.

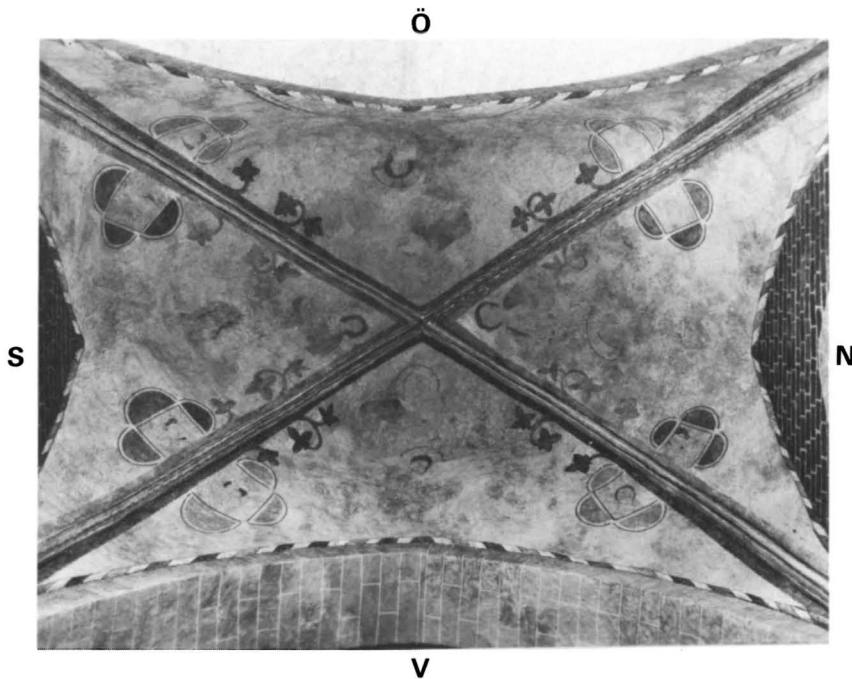

Fig 6. Målningarna i valvet M II. Dekorativa målningar samt spår av figurmålningar. Se även fig 4. Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault M II. Decorative paintings and traces of figures. See also fig 4. c. 1300.

Fig 7. Målningarna i valvet M III. Dekorativa målningar samt spår av figurmålningar. Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault M III. Decorative paintings and traces of figures. c. 1300.

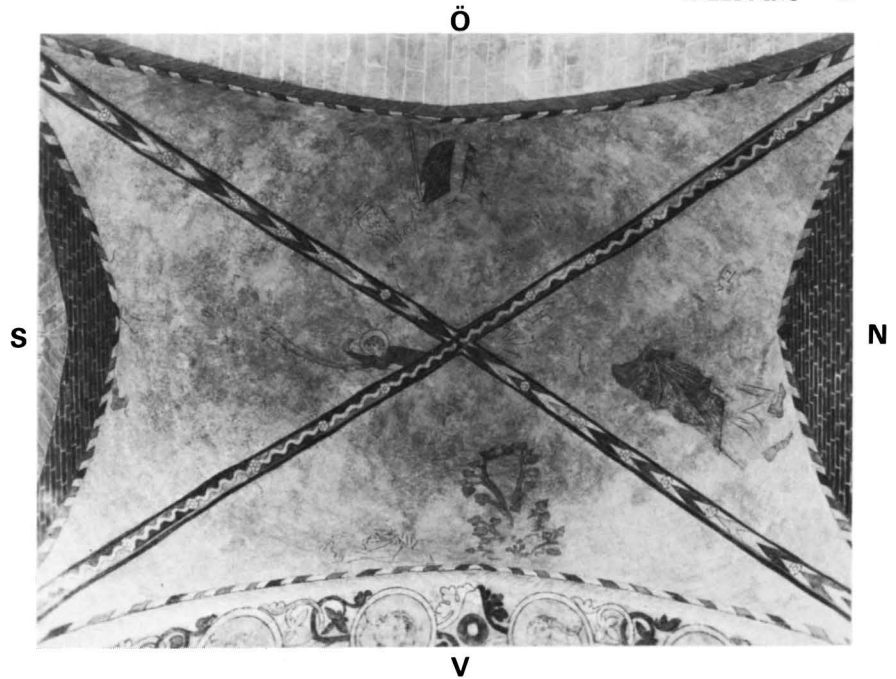
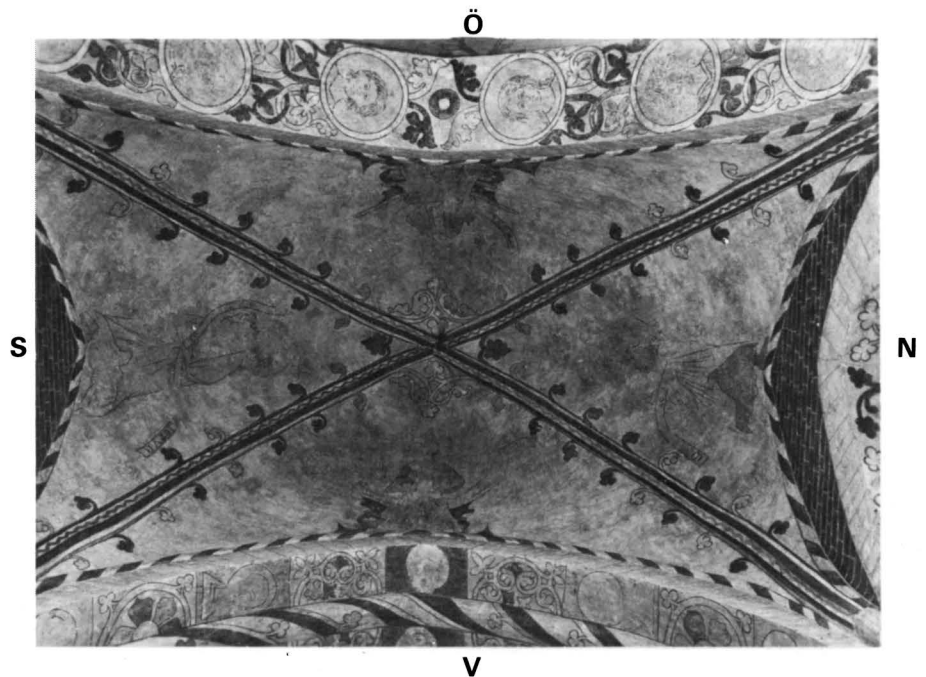

Fig 8. Målningarna i valvet M IV (se även fig 11). Dekorationer och spår av figurmålningar (möjligen fyra kyrkofäder). 1300-talets början. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault M IV (see also fig 11). Decorations and traces of figures (possibly the Four Fathers of the Church). Beginning of 14th century.

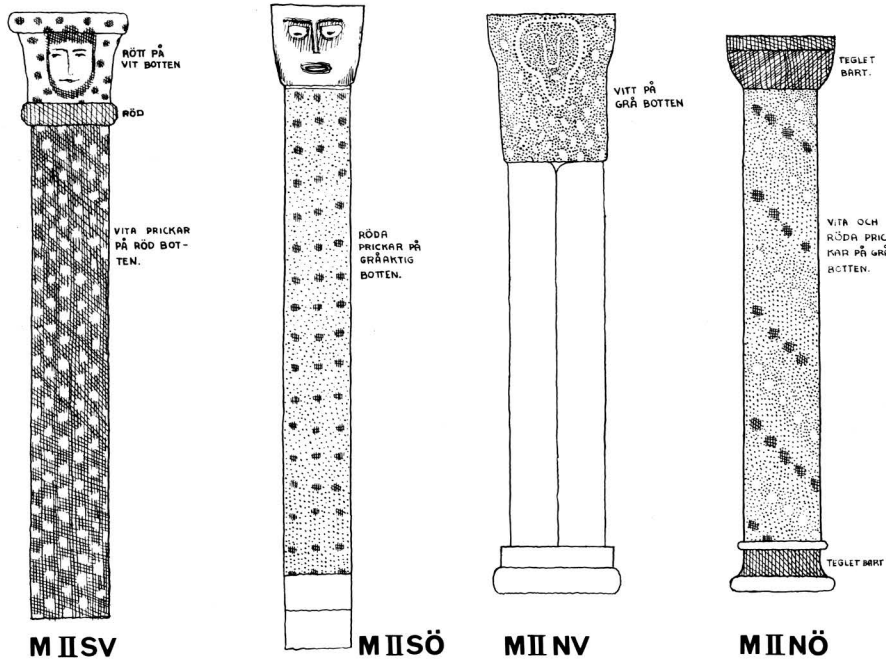

Fig 9. Målningar på kolonneterna under diagonalbågarna i M II. Ca 1300. Tuschrkning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault M II. c. 1300.

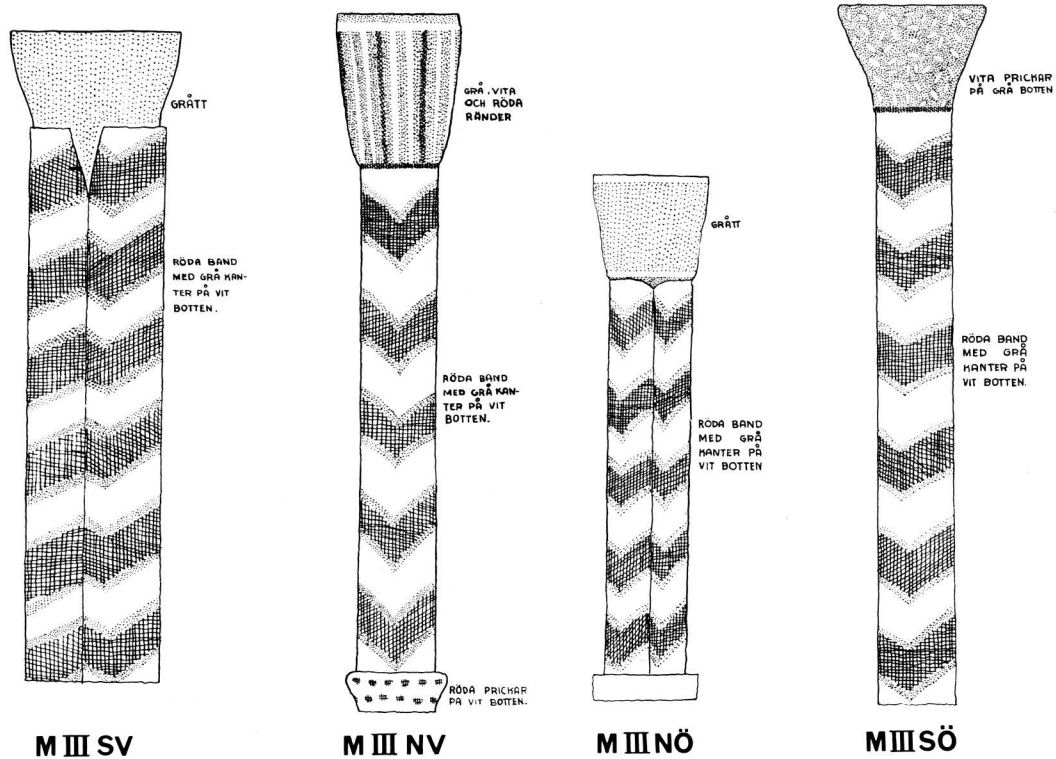

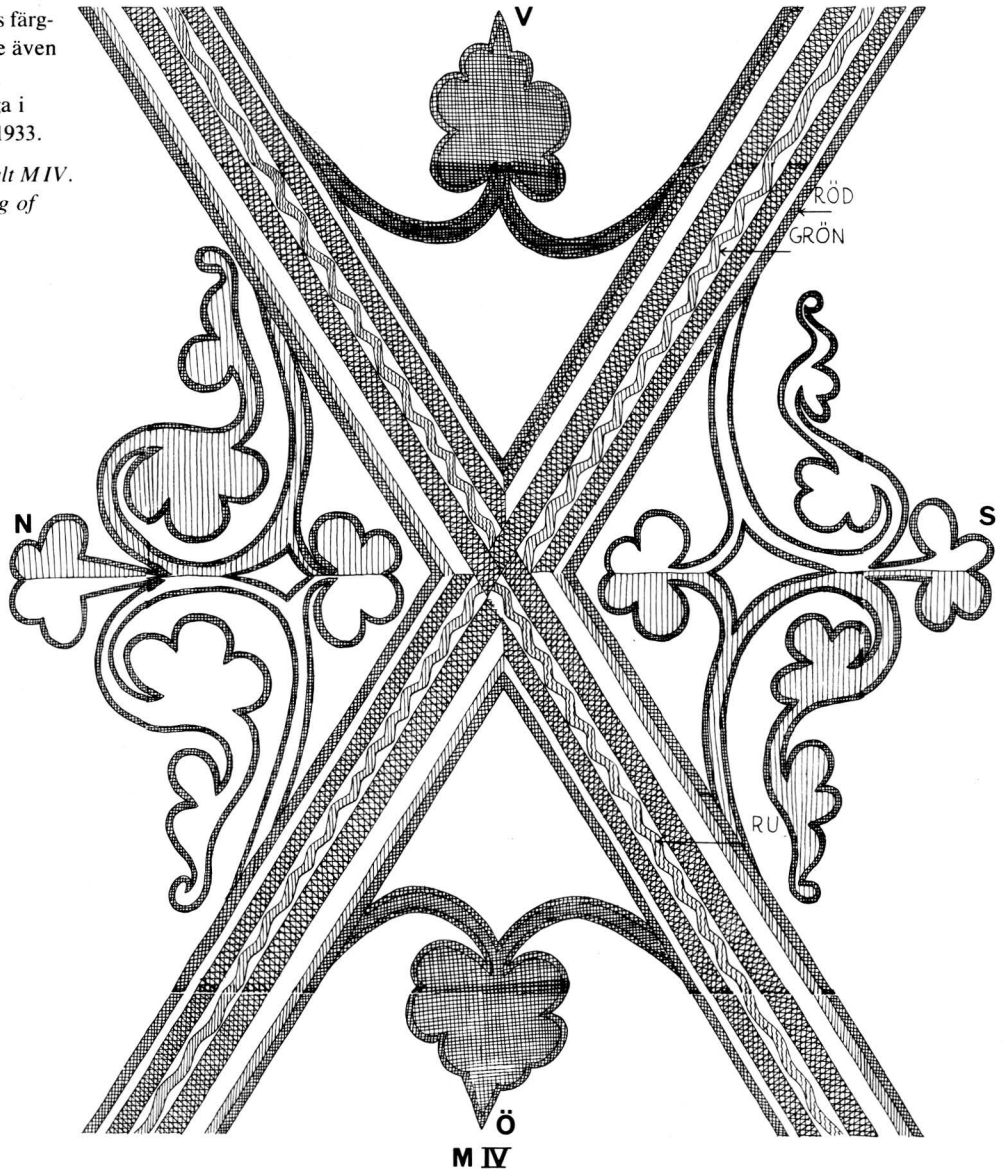
Fig 10. Målningarna på kolonneterna under diagonalbågarna i M III. Ca 1300. Tuschrkning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on colonnettes under the diagonal ribs of vault M III. c. 1300.

Fig 11. Diagonalbågarnas färgväxling i valvet M IV. Se även fig 8. 1300-talets början. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Colour variations on vault M IV. See also fig 8. Beginning of 14th century.

teckning av B E Hildebrand från 1873¹ (se vidare nedan s 60 ff).

Nya planer på en omfattande restaurering upprättades 1895 genom arkitekten Fredrik Lilljekvist. Som en förberedelse lät man frilägga och komplettera kalkmålningarna i kärnkirkans östligaste travé och i det sk Sturekoret. I det sistnämnda stod dock, som framgår av det ovanstående, målningarna synliga 1873, vilket möjligen skall tolkas så att de aldrig överkalkats eller frilagts genom att senare tidens överkalkningar flagat av. Med utgångspunkt från erfarenheterna av dessa restaureringsarbeten ansökte man hos Kungl Maj:t om

medel för en friläggning och restaurering av alla kyrkans kalkmålningar. Denna ansökan bifölls ej, lyckligtvis har man orsak att säga när man ser resultatet av 1895 års arbeten (se I: 2, s 436). – Målningarna i Vårfrukoret »restaurerades» även de under 1800-talets senare del mycket hårdhänt, ett arbete som fö mötte kritik redan när det slutförts.

När den stora restaureringen av domkyrkan slutligen påbörjades 1907, med Fredrik Lilljekvist som arkitekt och Sigurd Curman som kulturhistorisk kontrollant, utgjorde framtagningen av kalkmålningarna ett av huvudmomenten i restaureringsplanen, men principerna

för behandling av detta slags målningar hade då väsentligt förändrats sedan 1890-talet. En utförlig presentation av framtagnings- och restaureringsarbetena och de diskussioner som i samband därmed fördes mellan företrädare för olika restaureringsprinciper har i detalj lämnats i I: 2, s 447 ff. Här skall endast framhållas att tack vare Sigurd Curmans insatser blev restaureringen av Strängnäs-målningarna ett pionjärarbete inom sitt område, kännetecknat av en för tiden anmärkningsvärd varsamhet och pietet när det gällde behandlingen av de frilagda, delvis ganska fragmentariska målningarna, detta i direkt kontrast mot det tidigare normala förfarandet att använda originalen som utgångspunkt för en mer eller mindre ny dekoration. De principer som genom Curman introducerades i Strängnäs kom att bli normgivande för flertalet av de friläggnings- och restaureringsarbeten som därefter utfördes på medeltida kalkmålningar i Sverige.

Restaureringen av målningarna i Strängnäs utfördes genom dekorationsmålaren Edvard Bergh, Stockholm, och hans medarbetare och var avslutade sommaren 1909. Dokumentationsmaterialet från arbetena – fotografier och kalkeringar – är mycket utförligt och förvaras i ATA. Inga restaureringsarbeten har efter 1909 utförts på domkyrkans kalkmålningar, frånsett en rengöring av Vårfrukorets målningar år 1970 genom konservator Sven Dalén, Stockholm.

Inga undersökningar har hittills företagits för att söka fastställa, i vilken teknik och med vilka färger målningarna utförts. Tekniken kan dock med ganska stor säkerhet förmodas vara densamma som i flertalet svenska medeltida kalkmålningar, dvs *al secco*, innebärande att målningarna utförts på torr puts och med

kalkvatten som bindemedel. Möjligen kan också temperateknik med t ex mjölk eller ägg som bindemedel ha kommit till användning. Det sistnämnda förefaller i första hand troligt när det gäller Vårfrukorets målningar och de med dessa sammanhörande målningarna i långhusets norra sidoskepps östra del. På några ställen kan man när det gäller kärnkirkans målningar notera att en första skiss gjorts genom ritsning i putsen, vilket brukar innebära att målningen påbörjats nästan omedelbart efter det putsen pålagts. Några detaljerade uppgifter om målningsteknik lämnar tyvärr icke dokumentationsmaterialet från den Berghska restaureringen.

Färgstofferna torde vara de för svenskt medeltida kalkmåleri normala, dvs olika jordfärger (ockror, umbra, *caput mortuum* mfl), svart (kimrök), vitt (kalk) och kopparföreningar för blått och grönt. Med säkerhet har också mönja använts för ursprungligen klar-röda, nu svartnade partier. Om även dyrbarare och sällsyntare färgstoffer, som t ex cinnober och lapis lazuli, kommit till användning kan endast avgöras genom analyser.² Uppgifterna om färgerna i den följande beskrivningen av målningarna går endast undantagsvis ut på att ange, vilka färgstoffer som använts.

Den följande beskrivningen av målningarna har uppdelats på fyra kapitel. Det första ägnas kärnkirkans och det s k Sturekapellets målningar, det andra Vårfrukapellets målningar samt några målningar av samma skola i långhusets (kärnkirkans) nordöstra del, det tredje övriga sengotiska målningar i långhuset och det fjärde slutligen högkorets målningar. Varje kapitel inleds med en noggrann beskrivning av målningarna, varefter följer avsnitt om deras konsthistoriska ställning och ikonografi.

II. Kärnkirkans och Sturekorets målningar

Beskrivning

Beteckningar på utrymmen, valv och pelare framgår av en plansch i slutet av denna volym

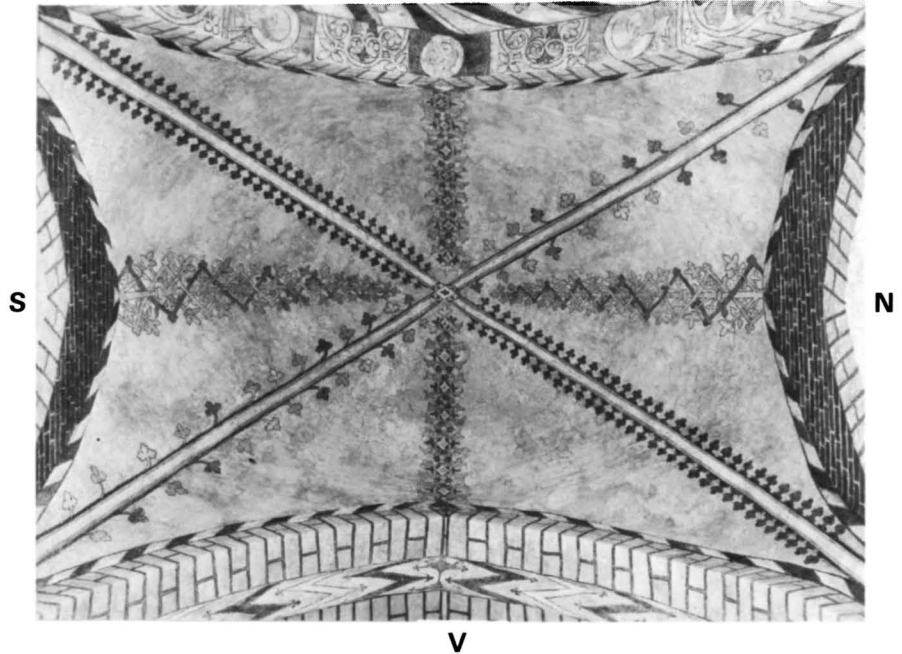
Mittskeppet I (fig 5)

Basstrålarne under kapporna är dekorerade med sneda band i rött, svart, vitt och grönt i nämnd ordning; färgerna skiljs åt av svarta konturer. Samma dekoration finns på ramen kring de rombiska fälten på sköldmurarna under södra och norra kappan.

Diagonalbågarna och bågarna i östra och västra kappans hjässa pryds av en långsgående bård av omväxlande mörka och ljusa gröna band; på kapporna utefter bågarna och skilda från de gröna bårderna av ett vitt band är målad en bård, sammansatt av ett mörkt och

Fig 12. Målningarna i valvet M V. Ca 1320–1340 (se även fig 15). Foto N Åze-lius 1934.

*Paintings on vault M V.
c. 1320–1340 (see also fig
15).*

ett ljusst rött band, det senare med svart kontur utåt. De röda bårderna fortsätter längs basstrålarnas överkant. Från den gröna bården utväxer utefter diagonalbågarna parvis 7-flikiga blad. Flikarna är svartgröna med dubbel kontur av ljusst och mörkt grönt. Det näst understa bladparet ersätts av medaljonger, bildade av svarta ringar och prydda av en vit pärlstav på svart botten. De i medaljongerna målade huvudena tillkom vid restaureringen 1895.

På ömse sidor om strålarna i östra och västra kappans hjässa finns bilder av de fyra evangelisterna och deras symboler. Den södra kappan upptas av en framställning av Jungfru Maria med Jesusbarnet i sitt knä. Därnedanför ett språkband med en inskrift i minuskler: »Virgo deum genit virgo Christum peperit» (= »Jungfrun födde Gud, jungfrun födde Kristus»). I den norra kappan finns en bild av S Anna med jungfru Maria och Jesusbarnet i sitt knä. På ett språkband nedanför figurmålningen läses: »Salve sancta mater Anna matris Christi mater» (= »Var hälsad, heliga moder Anna, moder till Kristi moder»). Även denna inskrift är gjord med minuskler. Alla de nu nämnda figurerna liksom de till dem hörande molnbårderna och språkbanden tillkom vid restaureringen 1895.

Mellan valvriibborna närmast hjässan dekoreras valvkapporna av huvuden, som omges av spetsiga vingar, vilka möts i en krage av fjädrar under hakan. Ansiktena är tecknade med rödbruna konturer; håret

är rödbrunt. Vingarnas inre kant är omväxlande brun och grön liksom fjädrarna. Under varje huvud finns en molnkrans, vars övre flikar är bakgrunds-färgade och de undre gröna. Såväl änglahuvuden som molnkransar fanns före restaureringen 1895, men kompletterades vid detta tillfälle.

Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 3. Olika färger har här och i fortsättning- en återgivits med olika streckbeteckningar, för vilka redogörs i fig 2.

Mittskeppet II (fig 4 och 6)

Basstrålarna är dekorerade med sneda band av 11 cm:s bredd i färgerna grönt, rött och svart. De färgade fälten har svarta konturer och mellan fälten ligger liknande fält av bakgrundens färg. Växlingen mellan färgerna är ej fullt regelbunden, men mest förekommer ordningen: vitt, rött, vitt, svart, vitt, grönt etc.

Diagonalbågarna pryds av långsgående band i färgerna rött, blått och grönt, skilda åt av band i bakgrundens färg. På bågen, som går från sydväst till nordöst finns på partierna i bakgrundens färg vågformiga band i färgerna blått, rött och grönt. Växlingen mellan färgerna i diagonalbågarnas dekoration klargörs genom fig 4. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 9.

Ribborna åtföljs av på kapporna målade 12 cm breda band, vilka är röda på ena sidan om diagonalbågen och

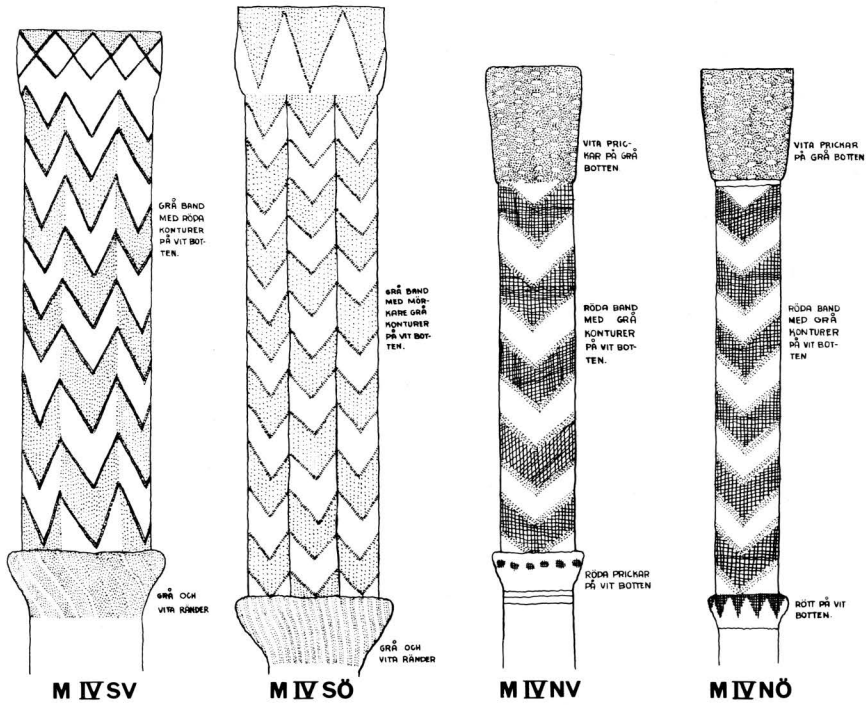

Fig 13. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet M IV. 1300-talets början. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on colonnettes under the diagonal ribs of vault M IV. Beginning of 14th century.

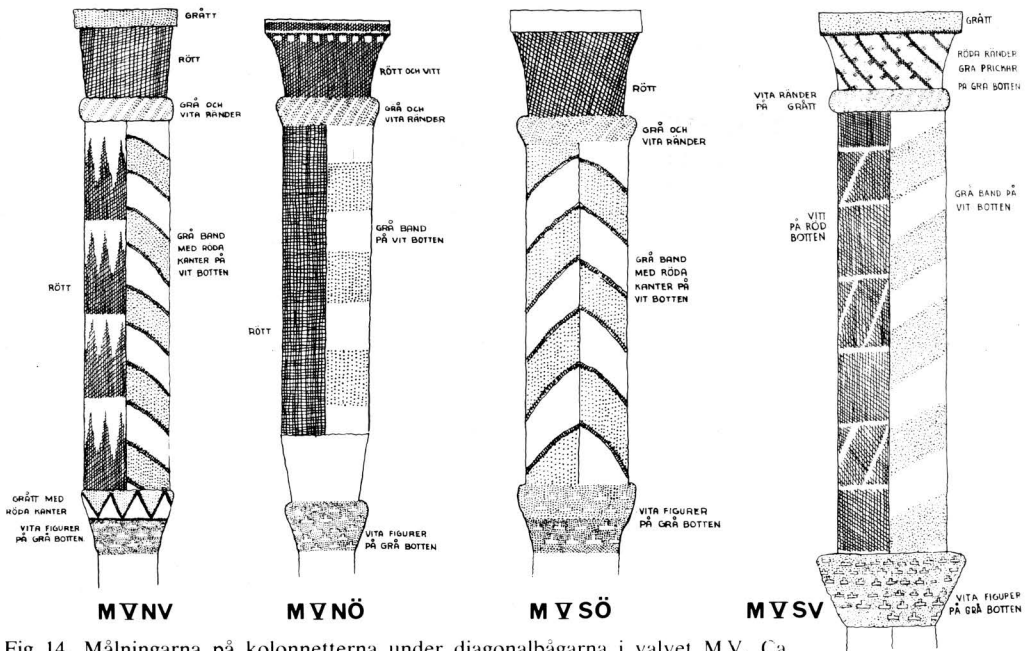

Fig 14. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet M V. Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on colonnettes under the diagonal ribs of vault M V. c. 1320–1340.

blå på den andra. Från dessa band utväxer parvis stjälkar med blad, vilka har samma färg som det band, från vilket de utgår.

På ömse sidor om diagonalbågarna ungefär på halva avståndet från anfanget till hjässan finns en figur, bestående av tre halvcirkelskivor kring ett kvadratisk fält, i vilket ett huvud varit målat mot blå eller röd grund; av dessa huvuden iaktogs vid restaureringen endast svaga spår. Halvcirkelskivorna är röda invid ett blått kantband och blå invid ett rött. Konturerna har dragits upp med rödgul färg. Från de punkter, där halvcirkelskivorna stöter intill varandra, växte det sannolikt ursprungligen ut blad.

Kapporna har haft figurframställningar, av vilka betydande spår är bevarade. I varje kappa fanns två figurer, en större ovanför basstrålens hjässa och en mindre omedelbart under diagonalbågarnas skärningspunkt.

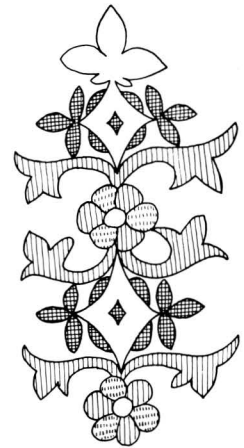
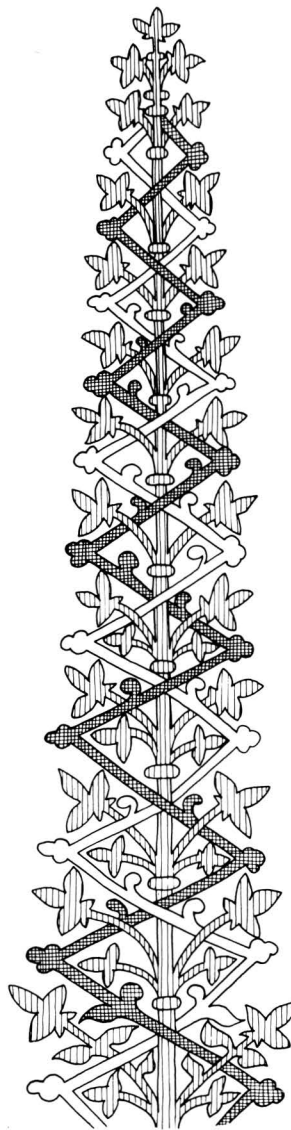
Östra kappan. I kappans hjässa en stor, fragmentarisk bröstbild. Vad som återstår är figurens högra sida, vilken framträder som ett stort, grönt fält, samt en böjd arm och en hand med två fingrar sträckta till välsignelse.

Strax under finns fragment av en framställning av Kristus som världsdomare. Kristus sitter på en båge sammansatt av fyra koncentriska band i respektive mörkgrönt, ljusgrönt, rött (cinnober eller ljus caput mortuum) samt mönja. Under denna båge finns alldeles ovanför basstrålens hjässa en mindre sådan sammansatt av två 5 cm breda band, det ena ljusgrönt, det andra mörkt grönt. Av Kristus återstår endast korsglorian med tre blå fält och det rödbruna håret.

Södra kappan. Under diagonalbågarnas skärningspunkt finns en bröstbild med ovalt ansikte, rödgult hår, grön mantel samt gloria. Längre ned på kappan syns spår av ännu en figur med långt rödgult hår och grön klädnad. Här har sannolikt framställts en adorerande figur i knäböjande ställning med kroppen vänd mot vänster och huvudet en face.

Västra kappan. Under diagonalbågarnas skärningspunkt spår av en figur med huvudet – helt utplånat – omgivet av en gloria med röd kontur och iklädd ljusgrön mantel. Högra delen av kroppen och högra armen, som intar samma ställning som på motsvarande figur i östra kappan, är bevarade. Av figuren nedanför denna är endast glorian, det rödgula håret samt blå och mönjeröda fläckar, som förmodligen härrör från figurens klädnad, bevarade.

Norra kappan. Under diagonalbågarnas skärningspunkt spår av en figur med gulrött hår och ljust grön mantel. Av figuren i kappans undre del är endast övre

M V

Fig 15. Färgerna på hjässans växtornament i valvet M V (se även fig 12). Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Colours of leaf decoration on crown of vault M V (see also fig 12). c. 1320–1340.

kanten på glorian och olika stora partier av ljust blå färg från klädnaden bevarade.

Mittskeppet III (fig 7)

Basstrålarna dekorerats av sneda band i rött, gult eller orange och grått, vilka är lika breda som de mellanliggande fälten i bakgrundens färg. Bandens konturer är röda, och en mörkblå linje ligger som en långsgående kontur i fogen mot bågen.

Diagonalbågarna har i detta valv varierande dekor. Den från sydöst till nordväst gående bågen täcks av ett viggmönster i caput mortuum, blått och grönt med mellanliggande partier i bakgrundens färg. Vid anfangen och i viggarnas spetsar sitter små starkt stiliserade rosor i bakgrundens färg. Undersidan på den andra diagonalbågen smyckas av ett vågband i bakgrundens färg, som på jämna mellanrum avbryts av en stiliserad ros. Bandet och rosorna avtecknar sig mot färgad botten. Färgen är alltid olika på ömse sidor om bandet, och dessutom växlar färgen på samma sida vid rosorna. Vartannat fält är alltid i caput mortuum, vartannat i svartbrunt, blått eller grönt i oregelbunden växling. Intill diagonalbågarna är på kapporna målat ett 3 cm brett rött band. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 10.

Liksom i valvet närmast österut finns även i detta figurer eller andra framställningar på valvkapporna både i hjässan och ovanför basstrålarnas spets.

Östra kappan. I kappans hjässlinje fragment av en stående figur, tydligen en biskop, iklädd gråsvart mässhake, vars veck tecknats med ljusröda linjer, och alba i bakgrundens färg, även den tecknad med röda konturer; på mässhaken ett vitt kors. I vänstra handen håller biskopen sin stav; man ser också en flick av det sudarium som hört till staven. Den högra handen har antagligen varit höjd till en välsignande gest; den vänstra handen håller ett rökelsekar. Figurens övre delar är utplånade. På ömse sidor härom finns fragment av med rött tecknade rökelsekar.

Södra kappan. Här har högst upp funnits en svävande ängel och under denna en på basstrålen gående figur. Ängeln, vars dräkt är målad med samma svartbruna färg, som förekommer på diagonalbågen intill, höjer sin högra hand till hälsning och håller med den vänstra ett språkband i grön färg. All teckning är gjord med röd färg. De enda resterna av figuren i kappans nedre del är två fötter målade i orangegult med röd konturlinje omedelbart ovanför basstrålen, tydligen tillhörande en åt vänster gående figur. Ovanför fötterna finns fragment i rött av klädnadens konturer.

Västra kappan. Obetydliga konturfragment anger, att en framställning av något slag funnits högst upp. Till höger om basstrålens hjässan är målad en stiliserad buske i kallt grön färg med svart kontur. Till vänster om denna antyder fragment av en teckning i rött förekomsten av en möjligen knäböjande draperifigur.

Norra kappan. Denna domineras av en tämligen väl bevarad, åt öster vänd draperifigur. Manteln är ärggrön med röd kontur och vecken antydda genom i det gröna utsparade ljusa streck. Fötterna är orangegula

med röd kontur. Till höger om denna figur syns några streck, som möjligen kan härröra från ett språkband. Högst upp i hjässan finns fragment av ett draperi. All teckning är utförd med röd färg.

Mittskeppet IV (fig 8 och 11)

Basstrålarna dekorerar av sneda röda band, vilka är lika breda som den mellanliggande ytan i bakgrundens färg. Den röda färgen torde vara caput mortuum och är konturerad med ljusare röd färg. En rand av sistnämnda färg löper längs översidan in mot kapporna.

Diagonalbågarna dekorerar med långsgående band i caput mortuum, svartbrunt, rödbrunt och grönt. Färgernas fördelning och växling framgår av fig 11. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 13.

Från diagonalbågarna utväxer parvis treflikiga blad, vilka två och två är målade i blått, rödbrunt, svartbrunt eller grönt med rödgul kontur. I hjässan finns rikare bladornament. Bladet i södra och norra kappan är svartrött med röd kontur. Ornamentet i östra och västra kappan, som även är tecknat med röd kontur, är till ena hälften i bakgrundens färg, till den andra grönt.

Valvets kappor upptas av stora figurer, en i varje kappan, möjligen föreställande de fyra kyrkofäderna. Figurerna har först tecknats upp med gulröd färg och därefter har ytorna emellan färglagts. Den gulröda färgen ligger även stundom som grund, t ex på de brunröda ytor, som målats med caput mortuum; den gröna färgen är lagd på svart grund.

Östra kappan. En stor figur, sedd framifrån sitter på en bred tron. Dennas sockel är rödbrun, dess underrede gulrött och rödbrunt och sitsen i bakgrundens färg inom röd kontur. Figuren är iklädd grön mantel, på vilken vecken antytts med skarpt gröna streck, samt rödsvart livklädnad. På det språkband, som figuren håller med sin vänstra hand, läses: --A(?)E(?)PVL--. Figuren har haft blå gloria.

Södra kappan. Här är målad en stående figur med grön mantel och livklädnad i bakgrundens färg. Högra foten är gul med ljusröd kontur. Glorian har varit blå. På det språkband, som figuren håller med sin vänstra hand läses längst ned till höger: --I ETUR (före restaureringen var första bokstaven U). Bandets konturer och bokstäverna är röda.

Västra kappan. En stor figur, sedd framifrån, sitter på en alldeles likadan tron som i östra kappan. Figuren är iklädd svartröd mantel och grön kjol. Vänstra axeln är grön med röd kontur. Glorian har varit blå. Av språkbandets inskrift kan intet skönjas.

Norra kappan. En figur med grön underdräkt, man-

Fig 16. Målningarna i valvet M VI (se även fig 18). Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault M VI (see also fig 18). c. 1320–1340.

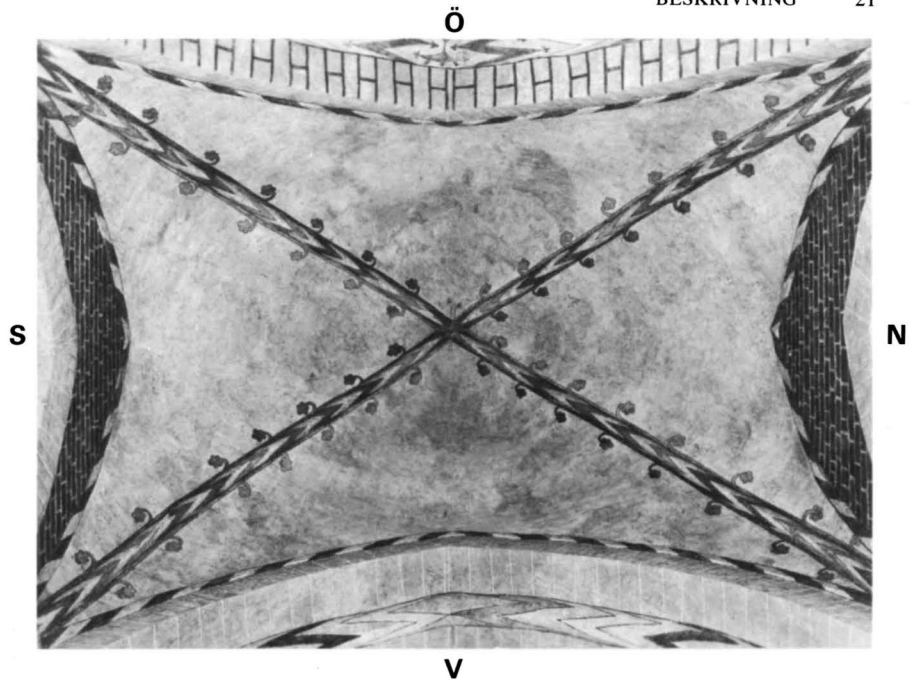
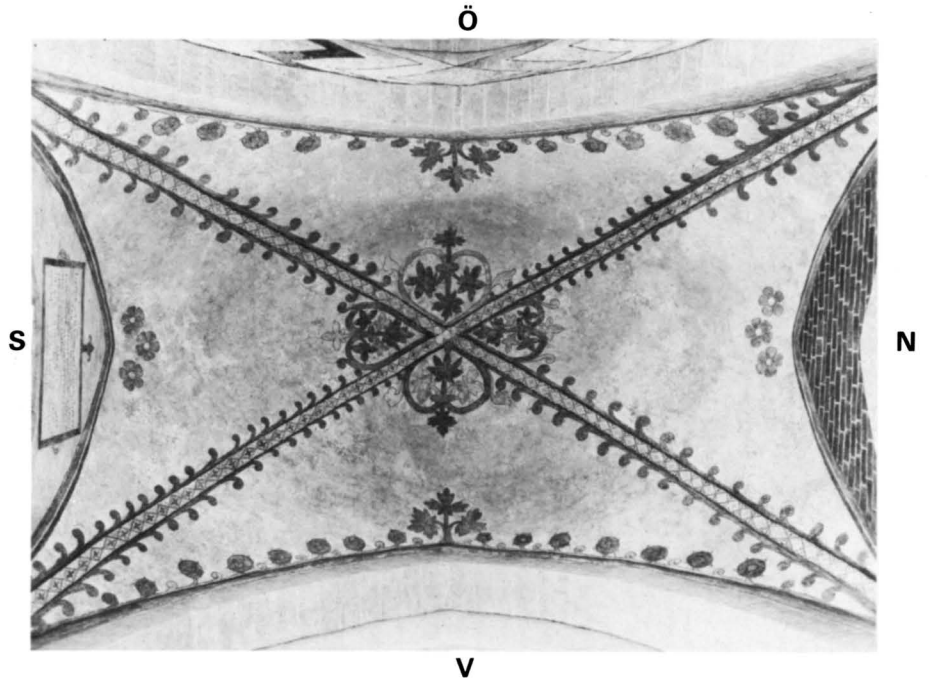

Fig 17. Målningarna i valvet M VII (se även fig 19 och 20). Ca 1320–1340. T v skymtar en inskrift, hämtad ur Ps 40 i Gustav II Adolfs bibel 1618, från vitlimningen av kyrkan 1648. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault M VII (see also figs 19 and 20). c. 1320–1340. On the left there can be seen an inscription taken from Psalm 40 in Gustav II Adolf's Bible of 1618. This is from the year 1648 when the church was whitewashed.

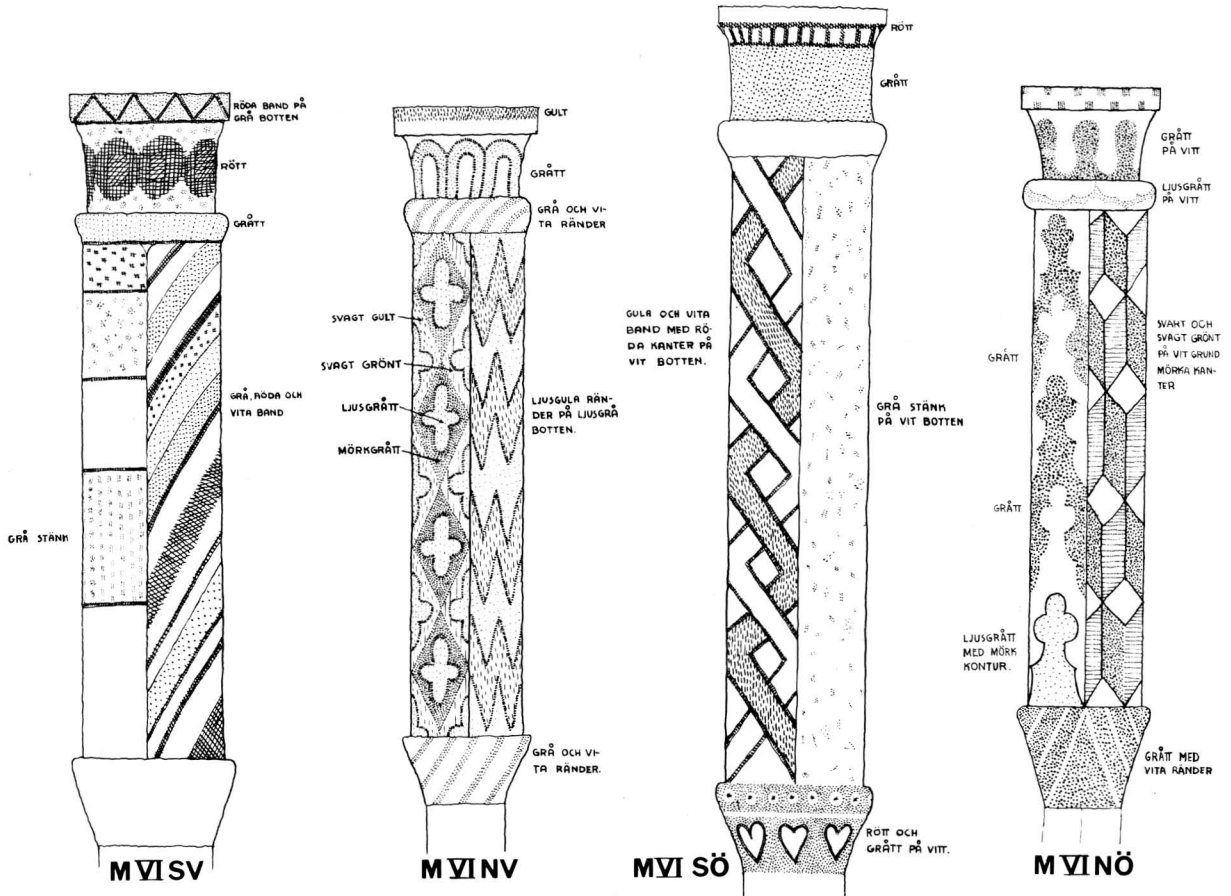

Fig 18. Målningarna på kolonneterna under diagonalbågarna i valvet M VI. Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault M VI. c. 1320–1340.

tel i bakgrundens färg och blå gloria står på basstrålens hjässa. Det språkband, som figuren troligen hållit med sin högra hand, har flera svårtydda bokstavsfragment. Teckningen i detta valv är gjord med samma gulröda färg som i det föregående.

Mittskeppet V (fig 12)

Basstrålarna dekorerar av sneda band i rött, svartrött och gulrött, skilda åt av lika formade band i bakgrundens färg. Mellan banden finns ljust gulröda konturer; längs med basstrålarna löper svarta konturer.

Utefter kanterna på de rätsidiga diagonalbågarnas undersida löper smala blå band, vilka begränsar ett brett band i bakgrundens färg i mitten. Det lilla ornamentet i diagonalbågarnas skärningspunkt är i gulrött och ljusgrönt. Närmast intill den från sydväst till nordost gående diagonalbågen är på kapporna målade band

av tegelröd färg. Från nämnda båge utväxer parvis vinblad i rött, grönt, gråvitt och bakgrundens färg i oregelbunden växling; bladen har svarta konturer. Från den korsande bågen utväxer starkt stiliserade blad av tegelröd färg. Målningen på kolonneterna under diagonalbågarna framgår av fig 14.

Kapporna i detta valv är icke dekorerade med figurer utan med symmetriska ornament, av blad och blommor; ornamentens mittlinje sammanfaller med hjässlinjerna. Ornamenten i motstående kappor är fullt överensstämmande. Formerna och färgerna framgår av fig 15.

Mittskeppet VI (fig 16)

Basstrålarnas dekoration består av snedgående band i rödbrun färg, skilda åt av lika breda band i bakgrun-

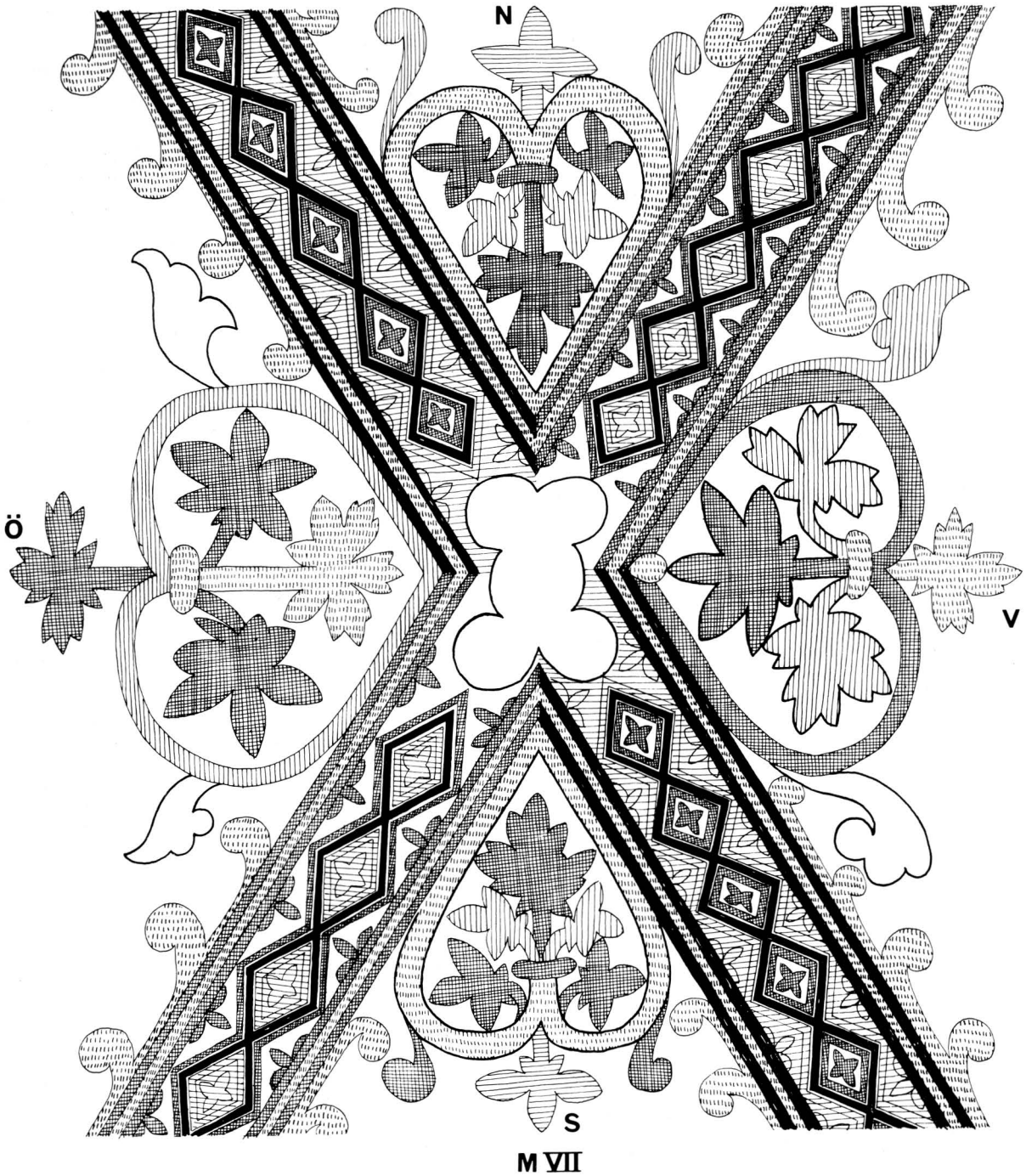

Fig 19. Hjässornament i valvet M VII (se även fig 17). Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Crown decoration on vault M VII (see also fig 17). c. 1320–1340.

dens färg. De röda fälten begränsas av en svart kontur; en sådan följer även basstrålarnas över- och undersida. Den röda färgen är caput mortuum men mer tegelröd än på valven längre österut.

Diagonalbågarna pryds av vinkelbrutna band i gult, gulbrunt och grönt i växlande ordning; mellan de färgade banden ligger sådana i bakgrundens färg. Konturerna är svarta eller ljusst röda. Målningen på kolonneterna under diagonalbågarna framgår av fig 18.

På ömse sidor om diagonalbågarna är på kapporna målade 3–4 cm breda band, vilka till vänster är gulbruna och till höger gröna. Från dessa band utväxer blad, som har samma färg som bandet. Konturerna till såväl band som blad har dragits upp med rödgul färg.

Av ett hjässornament finns högst obetydliga spår i östra och västra kappan. Färgerna är grönt, brungult och gult i två nyanser. Ornamentets form kan icke bestämmas på grundval av de bevarade fragmenten.

Målningarna i detta valv skiljer sig från de längre österut befintliga ifråga om färgskalan. Den rödbruna färgen är mer tegelröd, och bland färgerna påträffas gulockra och gulbrunt, som saknas längre österut.

Mittskeppet VII (fig 17)

Basstrålarna täcks av två jämnlöpande lika breda band, av vilka det övre är målat med mönja (?), det nedre med gulockra; banden skiljs av en rand i bakgrundens färg. Nedåt är en svart kontur dragen. Ovanför basstrålarna löper på östra och västra kappan ett grönt band med svart begränsningslinje, som på regelbundna avstånd är utdragen kring små volutliknande gröna krabbor och mitt emellan dessa till en stjälk på vilken sitter en blomma, som består av en inre med gulockra målade cirkelskiva och kring denna en med mönja (?) täckt ring, under vilken sticker fram fem bladflikar i bakgrundens färg med svart kontur. Basstrålarnas hjässa markeras av bladornament i östra och västra kappan och av tre rosor i den norra och södra. Mittbladet och dess stjälk i de förra är målade med mönja, sidobladen med gulockra. Blommorna består av en rundel i bakgrundens färg i mitten, kring vilken sitter fem mönjefärgade kronblad med svart kontur.

För ornamenten i valvets hjässa och på diagonalbågarnas undersida redogöres i fråga om former och färger i fig 19. Målningen på kolonneterna under diagonalbågarna framgår av fig 20.

Diagonalbågarnas övriga sidor täcks av tre band, omväxlande målade med mönja och ockra. Intill bågarna är på kappan målat ett brett band, från vilket små volutliknande krabbor växer ut; kring den från sydöst till nordväst gående ribban är dessa målade med

mönja och kring den korsande med gulockra. Konturerna är svarta.

På väggen ovanför arkadbågen till södra sidoskeppet är på putsen målade en inskrift av svarta versaler. Inskriften omges av en i mönja målade ram, från vilken på högra och vänstra sidan utväxer en volut, tecknad med svart på botten i bakgrundens färg och på översidan en starkt stiliserad lilja i mönja. Inskriften återger en vers ur psaltaren och lyder:

PSAL(M) + CL

LOFFUER GUDH I HANS HELG(H)EDOM + LOFFUER H(O-NO)M WTHI HANS MACHTS FAESTE + LOFFU(ER) HONOM I HANS DRÅPLIGHA GERNINGAR + LOFFUER HONOM I HANS STORA HAERLIGH(E)T + LOFFUER HONO(M) MEDH BASUNER + LOFFUER HO(N)O(M) (MEDH) (PSAL)TARE OCH HARPOR + LOFFUE(R) (HONOM) (MEDH) TR(UM)MOR OCH DANTZER + LOFFU(ER) (H)ONOM (MEDH) STRENGER OCH PIPOR + LOFFUER HONOM MED(H) WELKLINGANDE SYMBALER +

Stavningen är den, som förekommer i Gustaf Adolfs bibel av år 1618 och inskriften har målats i samband med en vitlimning av kyrkan 1648.

Mittskeppet VIII

Målningar saknas helt och hållet i detta valv, som till stor del nymurats efter en brand 1631.

Södra sidoskeppet I (fig 22)

Målningarna i detta valv restaurerades och kompletterades år 1895.

Av de ursprungliga målningarna fanns då: 1. Hjässmotiv. – 2. Motivet på sydvästra delen av diagonalbågen från sydväst till nordöst. – 3. Stolen med läspulpeten och ett stycke av draperiet nedtill i norra kappan. – 4. Basstrålarnas dekoration. – 5. Ett litet stycke av en medaljongram i sydöstra svickeln.

Vid restaureringen vidtogs följande åtgärder: det ovan nämnda ursprungliga strålmotivet reproducerades på övriga diagonalbågar och de nuvarande målningarna utfördes.

Basstrålarna smyckas av snedgående band i färgerna svart, rött, grönt och vitt. De olika färgfälten skiljs från varandra av svarta konturer, vilka även finns längs strålarnas över- och undersida. Närmast ovanför strålarna löper en bård sammansatt av en gul och en röd rand med svart kontur. De från denna bård utskjutande bladen har svart kontur, där innanför en ljusröd rand och innerst en mörk figur.

Diagonalbågarna är dels prydda med tvärgående vinkelbrutna band i rött, svart, grönt och vitt, skilda åt av

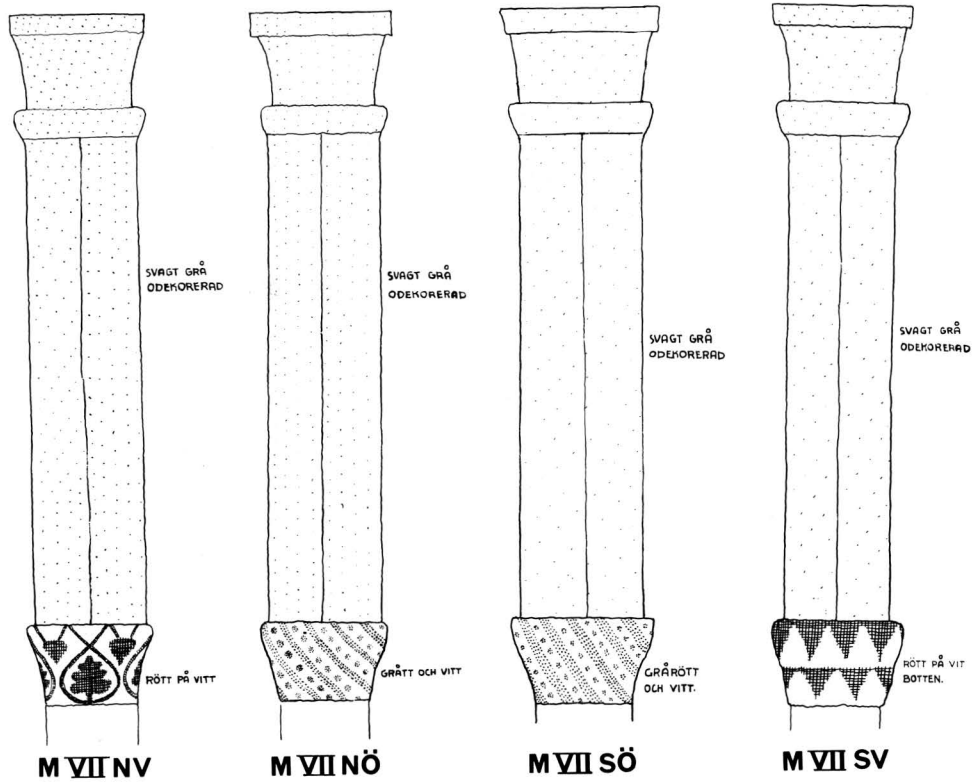

Fig 20. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet M VII. Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault M VII. c. 1320–1340.

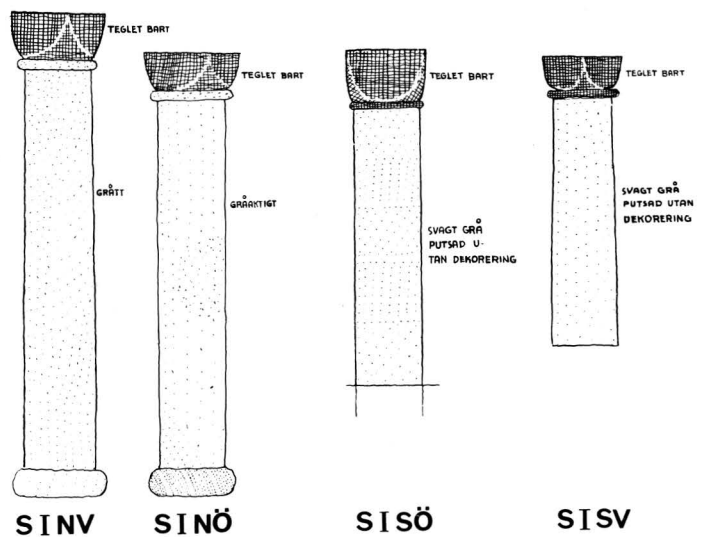

Fig 21. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet S I. Ca 1300. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault S I. c. 1300.

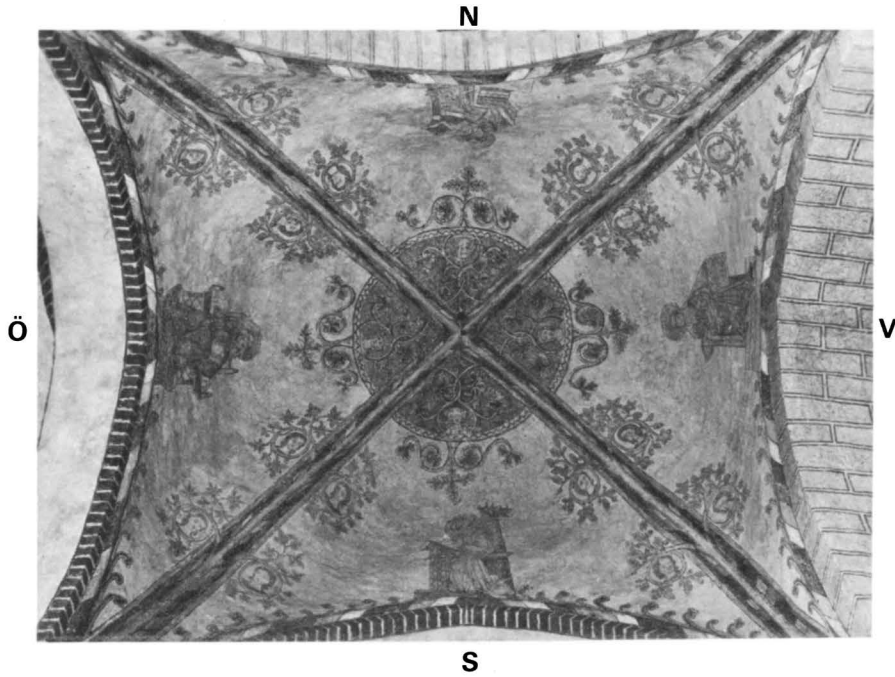

Fig 22. Målningarna i valvet S I.
Ca 1300, starkt restaurerade
1895. Foto N Åzelius 1934.
*Paintings on vault S I. c. 1300,
heavily restored 1895.*

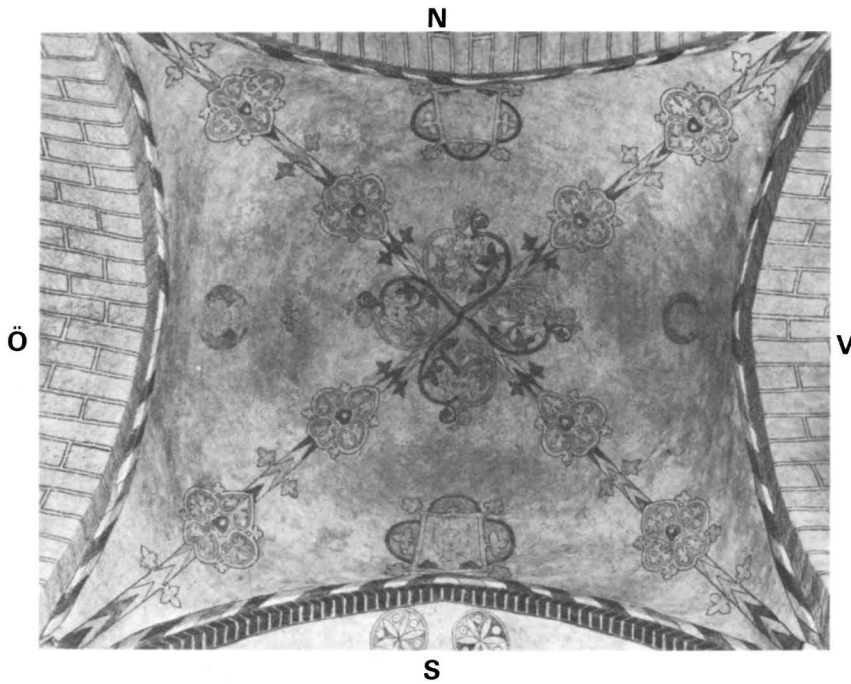

Fig 23. Målningarna i valvet S II
(se även fig 26). Ca 1300. Foto
N Åzelius 1934.
*Paintings on vault S II (see also
fig 26). c. 1300.*

Fig 24. Målningarna i valvet
S III (se även fig 27). Ca 1300.
Foto N Åzelius 1934.

*Paintings on vault S III (see
also fig 27). c. 1300.*

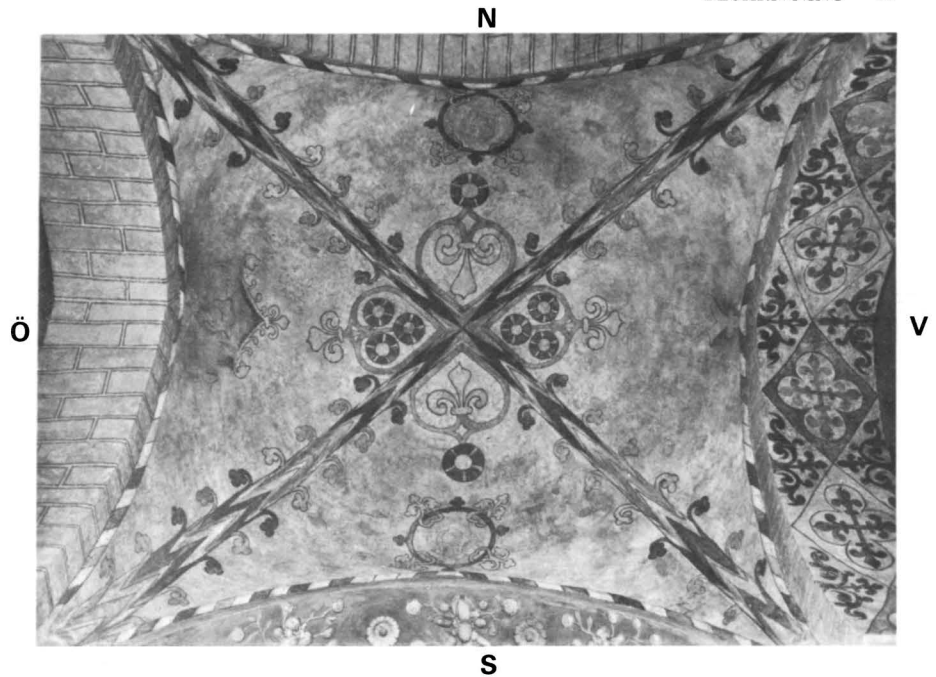
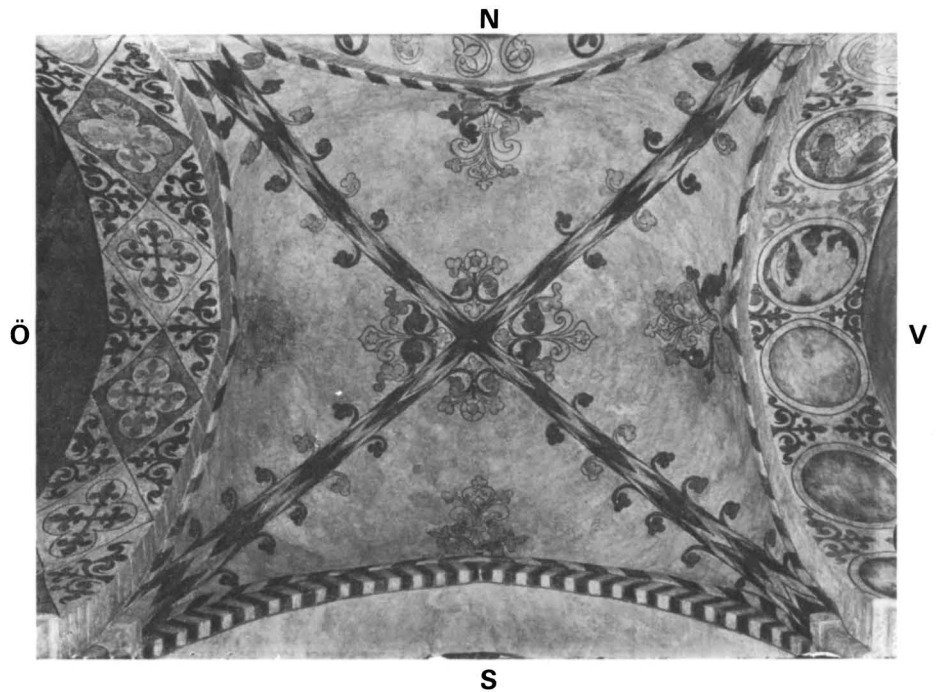

Fig 25. Målningarna i valvet
S IV (se även fig 28, 29, 30).
Ca 1300. Foto N Åzelius
1934.

*Paintings on vault S IV (see also
figs 28, 29, 30). c. 1300.*

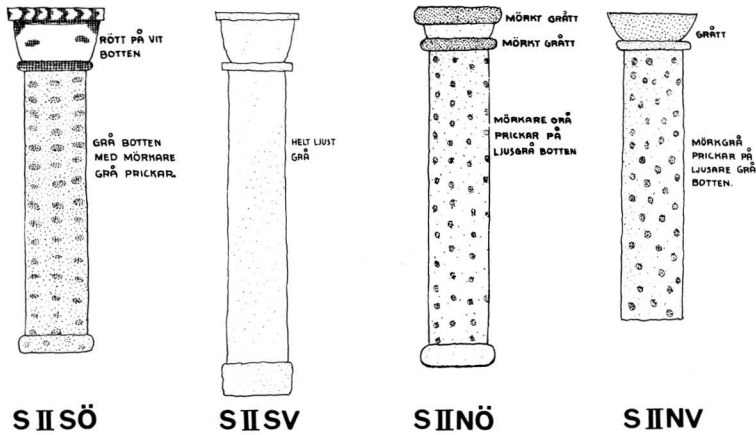

Fig 26. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet S II. Ca 1300. Tuschrutning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault S II. c. 1300.

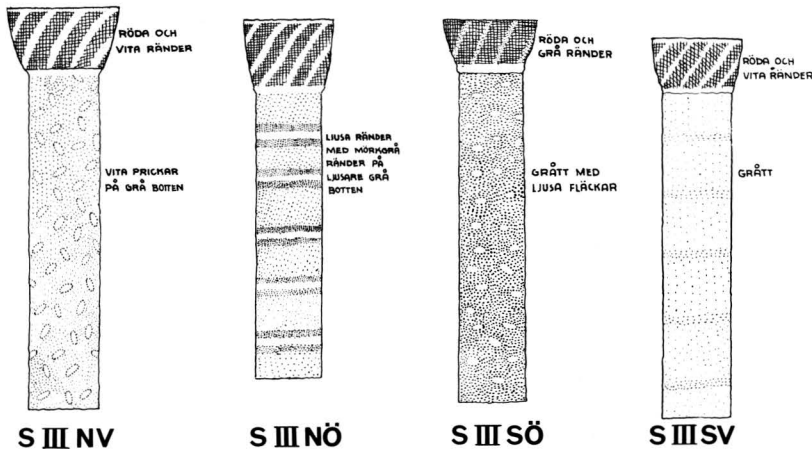

Fig 27. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet S III. Ca 1300. Tuschrutning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault S III. c. 1300.

svarta konturer, dels med en längs bågarnas mitt löpande stam, från vilken kvistar med femflikiga blad växer ut. Kvistarna bildar en slinga, inom vilken ett huvud är målat. Bladen har svart kontur och en rand i bakgrundens färg kring den gröna fyllningen. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 21.

Det rika hjässmotivets plastiskt tecknade vinrankor med svart kontur, rand i bakgrundens färg och grön fyllning innanför, avtecknar sig mot en ljust rödbrun grund, som avgränsas av en geometrisk bård. Ansiktena i grenverkets slingor är tecknade med rött mot bakgrundens färg.

De på kapporna ovanför basstrålarnas hjässa målade kvinnofigurerna tillkom alla vid restaureringen 1895.

Vissa fragment av stolen och läspulpeten i norra kappan angav emellertid, att figurer funnits på dessa platser.

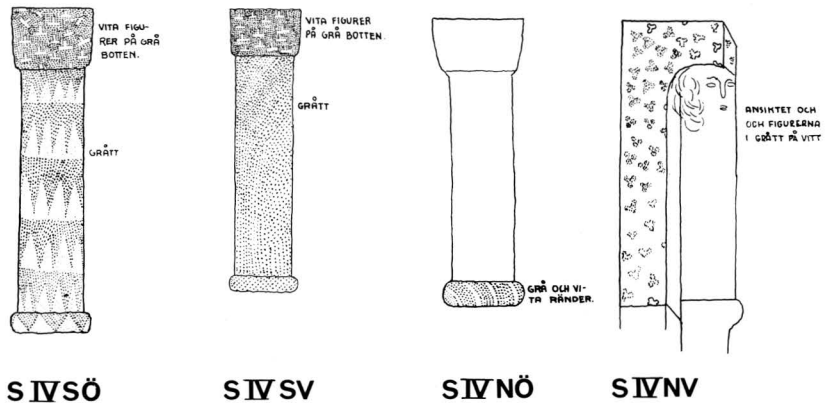
Södra sidoskeppet II (fig 23)

Basstrålarna dekorerats med sneda band i rödbrunt (caput mortuum), brunsvart eller rödsvart, ljusrött samt svart och grönt, den sistnämnda färgen på svart grund. De färgade banden, som har ljusröd kontur, skiljs åt av lika breda band i bakgrundens färg. Längs undersidan av strålen går en svart rand.

Diagonalbågarna pryds av vinkelbrutna tvärgående band i bakgrundens färg, svarttrött eller grönt och med rödgul, röd eller svart kontur. De från vinkelbanden

Fig 28. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet SIV. Ca 1300. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault SIV. c. 1300.

utgående bladen har samma färg och kontur som de band från vilka de växer ut. De stora fyrpassen med fyllning av blad, som avbryter diagonalbågarnas mönster, är tecknade i svart och rött, och bladen – i bakgrundens färg – avtecknar sig mot blå grund. Ringen i ornamentets mitt är röd. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 26.

Ornamentet i hjässan består av fyra, av svängda stänglar sammansatta, hjärtformiga figurer, där stängeln på ena sidan är brunröd och på den andra grön. De från stjälkarna utväxande bladen är inom den vänstra hälften av den hjärtformiga figuren alltid brunröda, inom den högra gröna på svart grund, alltså av samma färg som den intilliggande stjälken. Ett litet liljeformat blad är blått. Den groteska maskaronen, ur vars mun stjälkarna växer ut, är tecknad i svart.

Vid basstrålarnas hjässor har på kapporna varit målade bröstbilder med ornamentala ramar. De senare är av samma form på södra och norra kappan. En kvadratisk ram i bakgrundens färg är tecknad med svart kontur innerst, röd ytterst. De halvcirkelformiga fälten vid ramens sidor begränsas av en svarttröd rand och har klart blå botten, mot vilken blad i bakgrundens färg avtecknar sig. På västra sidan saknas alla spår av den ornamentala ramen; på den södra finns en med röda linjer tecknad lilja i bakgrundens färg. Bröstbilden på östra sidan har röd, nu svartnad gloria; längst ned finns antydningar till en klädnad. Bröstbilden på västra sidan har rödsvart gloria, ansiktet är i bakgrundens färg med röd konturteckning; på vänstra kinden spår av svartnad mönja; dräkten har varit grön med vitt bräm kring halsen. Bröstbilderna på södra och norra kappan är tecknade med svarta konturer, vilka ifråga om ansiktet, som har bakgrundens färg, täckts med rött. Bägg figurerna har svarttröd klädnad med ett vitt bräm

runt halsen och ned längs bröstet. Figuren på norra kappan har gloria i bakgrundens färg med svart kontur.

Södra sidoskeppet III (fig 24)

Basstrålarna dekoreras med sneda tvärgående band, vartannat i bakgrundens färg, vartannat i någon av färgerna svartrött, rödbrunt eller grönt. I enstaka fall förekommer ett band i bakgrundens färg på platsen för ett sådant i någon av nyssnämnda färger.

Diagonalbågarna pryds av vinkelbrutna tvärgående band så ordnade, att efter ett brett, färgat band följer ett brett i bakgrundens färg, så ett smalt färgat, därpå ett brett färgat osv. De färgade banden är i någon av färgerna grönt, blått, svartrött eller rödbrunt. Från de färgade banden utväxer på kapporna målade treflikiga blad i samma färger som banden. Konturerna är svarta eller gulröda. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 27.

Ovanför basstrålarnas hjässor är på kapporna målade ornament, av vilka de på södra och norra kappan, som är fullt överensstämmande i form och färg, består av en i grågul målning cirkelrund ram, från vilken på fyra ställen utväxer treflikiga blad. Kring ramen är på fyra ställen trädade hjärtformiga öglor, från vilkas utåt vända spets framväxer treflikiga blad. Öglor och blad är i bakgrundens färg med gulröda konturer; det hjärtformiga fältet är grönt. Inom ringen finns fragment av en bröstbild med blå gloria, grön dräkt samt vit krage och framvåd; konturerna är svarta. – Dekorationen på östra kappan har formen av en baldakin, som omramar en bröstbild, av vilken endast gulröda konturer är bevarade. Baldakinen kröns av blad och krabbor i bakgrundens färg och med gulröda konturer. Nedanför krönet följer ett rödbrunt fält. – Av dekorationen på västra kappan är endast fragment av bröstbilden bevarade.

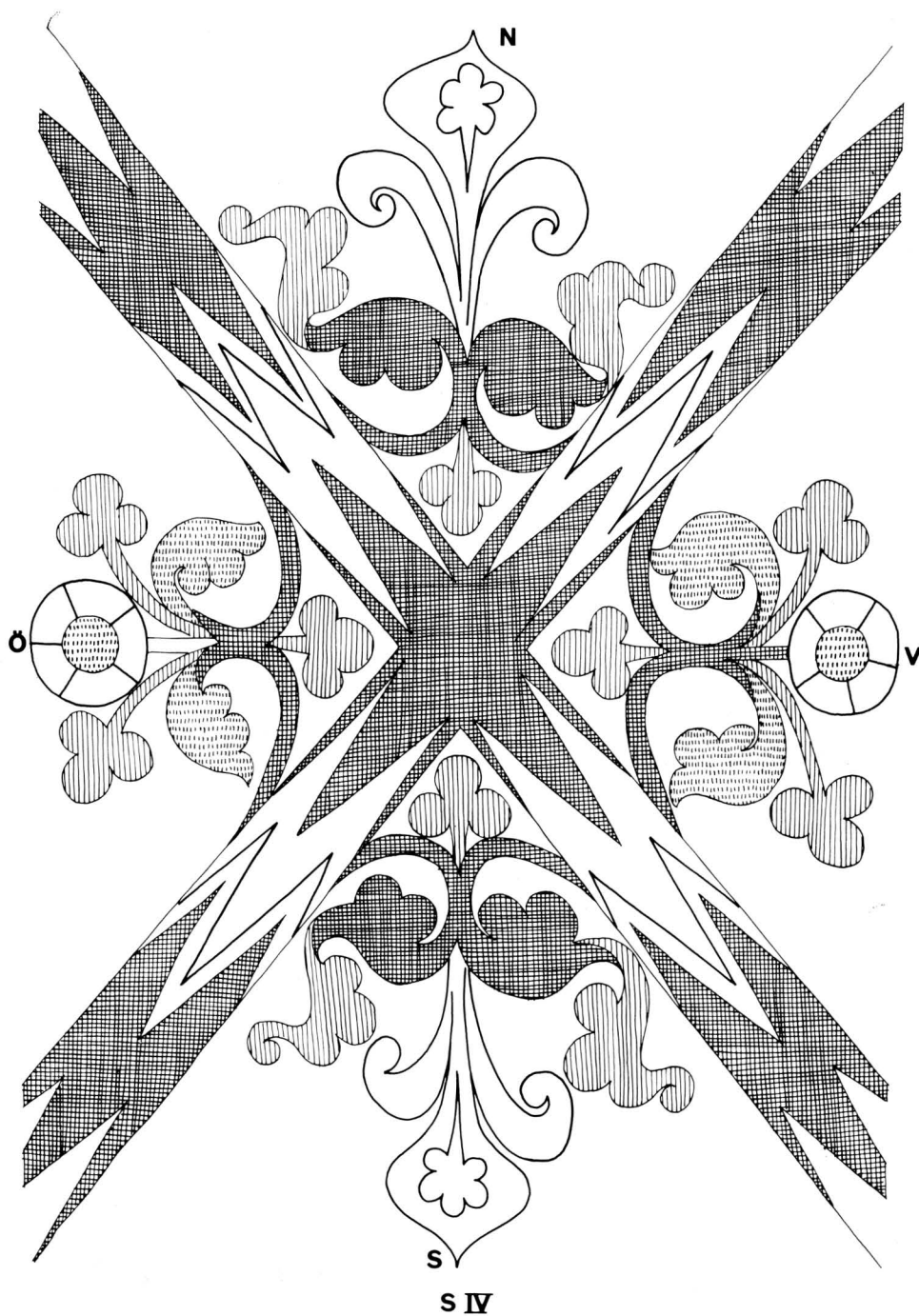

Fig 29. Hjässornament i valvet SIV (se även fig 25). Ca 1300. Tuschrättning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Crown decoration on vault SIV (see also fig 25). c. 1300.

Hjässornamentet består av gröna slingor med svarta konturer, böjda till hjärtformiga figurer. De från slingorna utväxande liljorna är i bakgrundens färg med gulröda konturer, de fembladiga »rosorna» inom slingorna grågula med gulröda konturer.

Södra sidoskeppet IV (fig 25)

Basstrålarna är dekorerade med sneda röda band av samma bredd som de mellanliggande banden i bakgrundens färg.

Diagonalbågarna dekorerar i vinklar brutna, tvärgående band, som bildar grupper på så sätt, att efter ett brett band i caput mortuum följer ett smalare i annan färg och slutligen ett i bakgrundens färg, avgränsat från det förra med en röd kontur. De smalare banden är gula, blå eller i bakgrundens färg. De från diagonalbågarna utväxande bladen är gula, blå eller röda. Målningen på kolonetterna under diagonalbågarna framgår av fig 28. För färgerna och formerna i hjässornamentet och de vid basstrålarnas spetsar på södra, västra och norra sidan uppväxande ornamenten redogöres i fig 29, 30. Den över basstrålens spets på östra sidan målade groteska lejonmasken är tecknad med röda linjer. Tungan är svarttröd. Ljust blå och grön täckfärg förekommer.

Södra sidoskeppet V (fig 34)

Basstrålarna dekorerar av sneda band i rött och bakgrundens färg, skilda åt av svarta konturer. Banden ligger här tätare än i de östligare travéerna.

Diagonalbågarna dekorerar av tvärgående, i vinklar brutna band i rödbrunt, grönt, blått och vitt. Varje sålunda färgat band skiljs i de flesta fall från sina grannar av band i putsens färg. Målningen på kolonetterna under diagonalbågarna framgår av fig 31.

De från diagonalbågarna utväxande sex paren blad har nedifrån och uppåt följande färger: rött, grönt, vitt, rött, blått och ljusblått stötande i grönt. Konturerna är svarta.

För hjässans ornament redogöres i fig 33: Konturerna är övervägande dragna med röd färg.

Valvkapporna har sannolikt alla haft ornament över basstrålarnas hjässor. Ett fragment av ett sådant är bevarat på södra kappan och dessutom finns ett obetydligt spår i grönt på den norra. Färgerna på fragmentet framgår av fig 32.

Södra sidoskeppet VI (fig 35)

Basstrålarna på östra och västra sidan syns ha haft samma slags dekoration, men av denna är endast ytterst obetydliga fragment bevarade. Mellan kappan

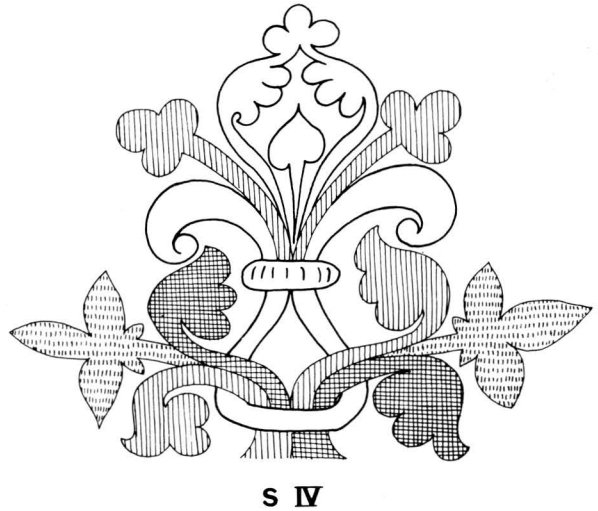

Fig 30. Ornament vid basstrålarnas hjässa i valvet SIV (se även fig 25). Ca 1300. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Decoration at crown of base ribs of vault SIV (see also fig 25). c. 1300.

och strålen löper ett smalt band i mönja. Ett liknande band av 4 cm bredd går på södra sidan, där basstrålen saknas, i fogen mellan kappan och gördelbågen. Trappstegspyramiderna i mönstret på norra sidans basstråle är omväxlande mönjeröda och av putsens färg.

Färgerna och formerna i diagonalbågarnas dekoration och i hjässornamentet framgår av fig 37. Målningen på kolonetterna under diagonalbågarna framgår av fig 38. – Diagonalbågarna åtföljs av på kapporna målade band i gulockra och mönja. Från dessa har sannolikt vuxit ut treflikiga blad på nedåtböjda stjälgar i samma färg som det band, från vilket de växer ut. Av denna dekoration finns obetydliga spår i östra kappan.

Södra sidoskeppet VII (fig 36)

Basstrålarna på östra och västra sidan täcks av längsgående band – det undre blått, det övre grårött – som skiljs åt av en smal remsa i bakgrundens färg. På södra och norra sidan är basstrålarnas nedre band vitt, det övre blått; ett brunrött band är här målat på kappan omedelbart ovanför basstrålen. På alla sidor är på kapporna intill nu nämnda dekorationer med gulockra målat ett band med små volutliknande krabbor. Dessa och bandet har svart kontur.

För färger och former i diagonalbågarnas och valvhjässans ornamentik redogörs genom fig 39.

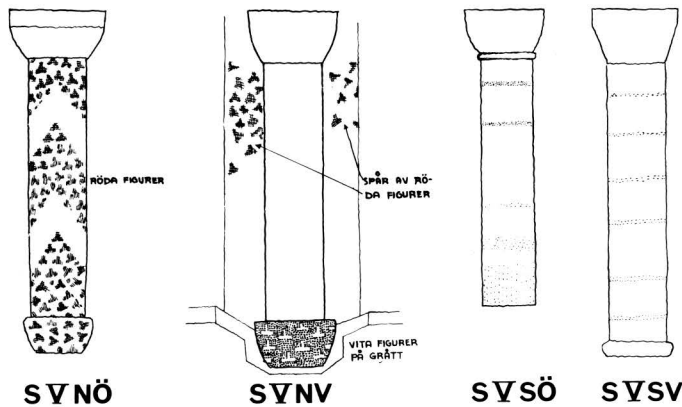

Fig 31. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet S V. Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault S V. c. 1320–1340.

Södra sidoskeppet VIII

Målningar saknas helt och hållet i detta valv, som ommurats efter branden 1631.

Norra sidoskeppet I (fig 40)

Basstrålarna pryds av snedgående grå band med svart kontur skilda åt av lika breda band i putsens färg; konturerna inom östra hälften av basstrålen på södra sidan är utförda med gulockra.

Den från sydöst till nordväst gående diagonalbågen dekorerades med i vinkel brutna band i rödbrun färg, skilda från varandra av liknande band i putsens färg. Från bågen utväxer i orangerött målade krabbor eller blad parvis, så att från alla tvärgående band – både de rödbruna och de vita – utgår ett par. Den korsande diagonalbågen, som har samma slags krabbor både ifråga om färg och form, pryds av i dubbla vinklar brutna band, målade i klarrött och gråsvart. Konturerna är dragna med svart färg. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 44.

Färgerna på ornamentet i hjässan är valda så, att varje halva har sin särskilda färg på bladen. I östra kappan är sålunda norra halvan röd och den södra gråsvart med röd kontur; i norra kappan är östra halvan gul och den västra röd.

För resterna av sengotiska målningar på detta valv och dess sköldbågar redogörs i annat sammanhang, s 68 ff.

Fig 32. Ornament över basstrålarnas hjässa på södra sidan av valvet S V (se även fig 34). Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Decoration at crown of base ribs on south side of vault S V (see also fig 34). c. 1320–1340.

Norra sidoskeppet II (fig 41)

Basstrålarna dekorerades med snedgående band i rött, grönt och svart och med svart kontur, skilda åt av lika breda band i putsens färg. Längs strålarnas över- och undersida går en svart kontur.

Diagonalbågarna är alla lika dekorerade. Längs mitten går ett vitt band med svarta konturer, omgivet av ett lika brett band i grön färg på var sida, som mot kapporna avgränsas med en svart kontur. Närmast bågarna är på kapporna målade breda band i ljus brunröd färg. De från dessa utväxande bladen har samma färg som banden och svart kontur; i några fall är en rand närmast innanför konturen av ljusare färg än bladet i övrigt. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 45.

De i valvkappornas hjässlinje gående bågarna pryds av tvärgående, i två vinklar brutna band i röd, blå, grön och grå färg och med svart kontur, skilda åt av liknande band i bakgrundens färg. Bågarna följs av på kapporna målade band, från vilka blad växer ut. Band och blad är kring östra och västra bågen gröna, kring den södra och norra ljust rödbruna.

Hjässornamentet består av en ring, kring vilken lagts slingor med rika blad. Ringen är grå. Slingorna med tillhörande blad är till höger om bågarna i kappornas hjässa av rödbrun färg (caput mortuum) med ljust röd kontur; till vänster är de gröna med röd kontur.

Norra sidoskeppet III (fig 42)

Basstrålarna pryds av snedgående band i grönt och rött samt undantagsvis i gråsvart. De färgade banden skiljs åt av i allmänhet något smalare band i putsens färg. De gröna och gråsvarta banden har röd kontur.

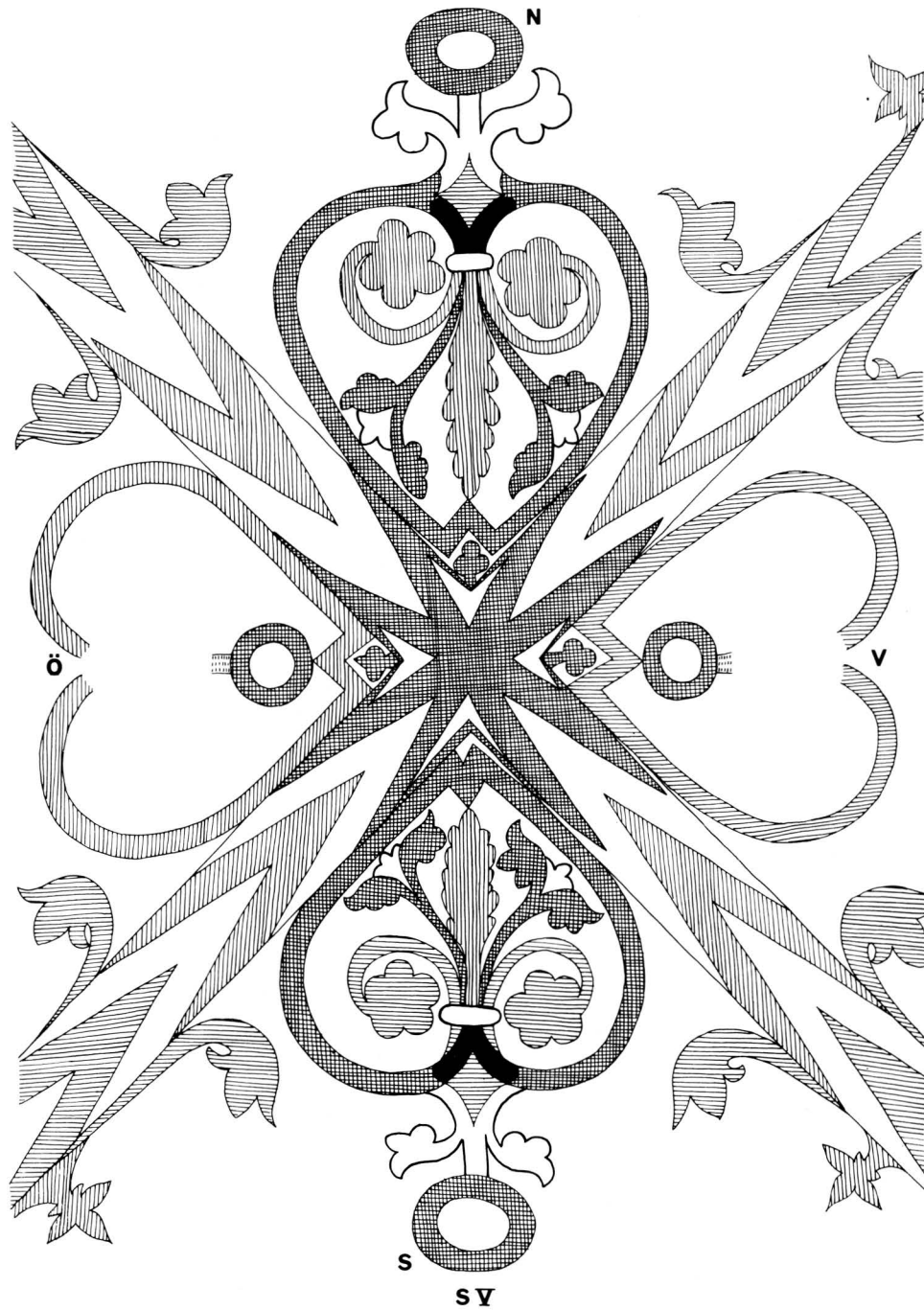

Fig 33. Hjässornament i valvet SV (se även fig 34). Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Crown decoration of vault SV (see also fig 34). c. 1320–1340.

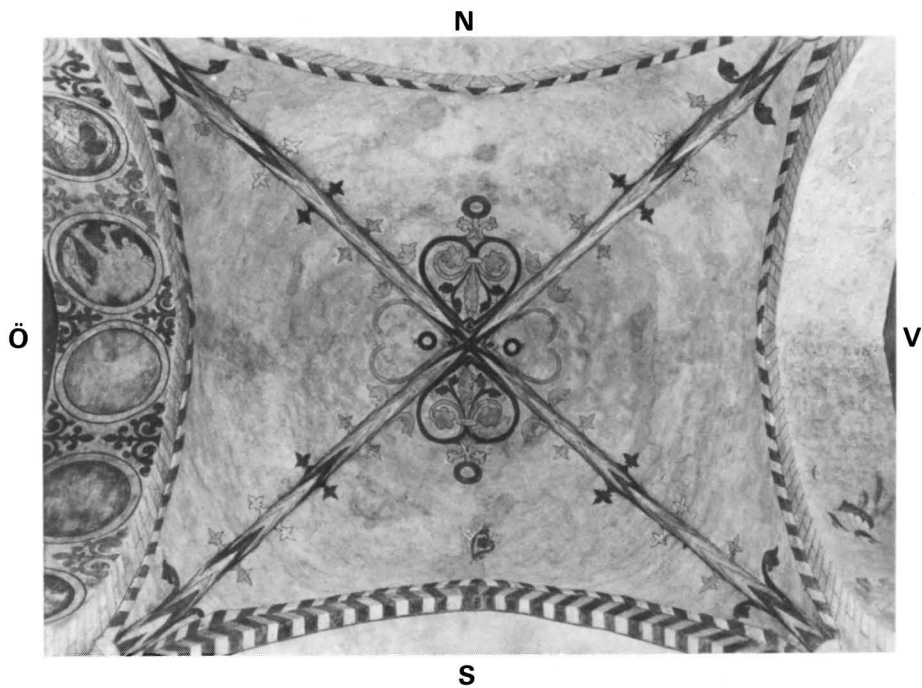

Fig 34. Målningarna i valvet SV. Se även fig 32 och 33. Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault SV. See also figs 32 and 33. c. 1320–1340.

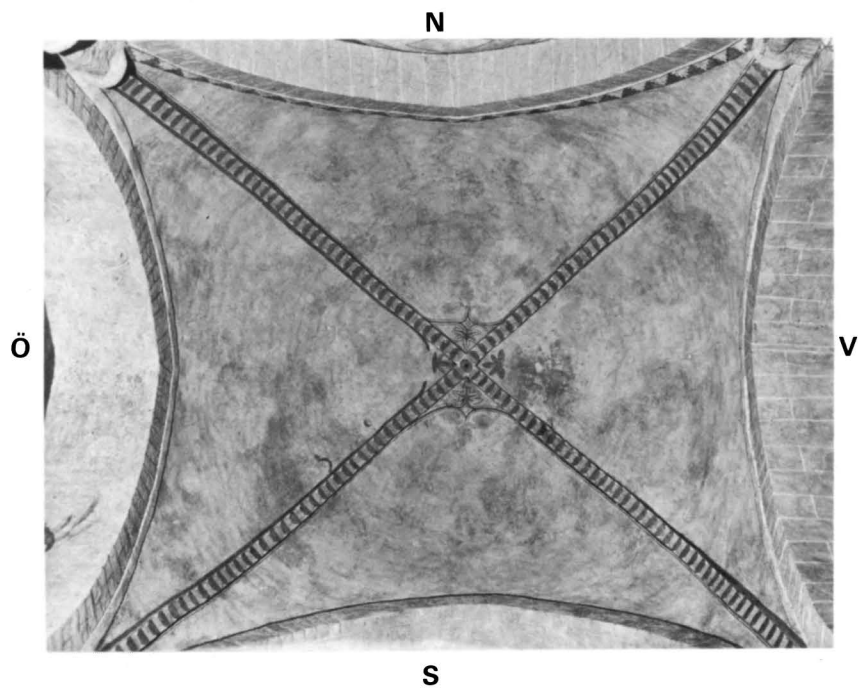
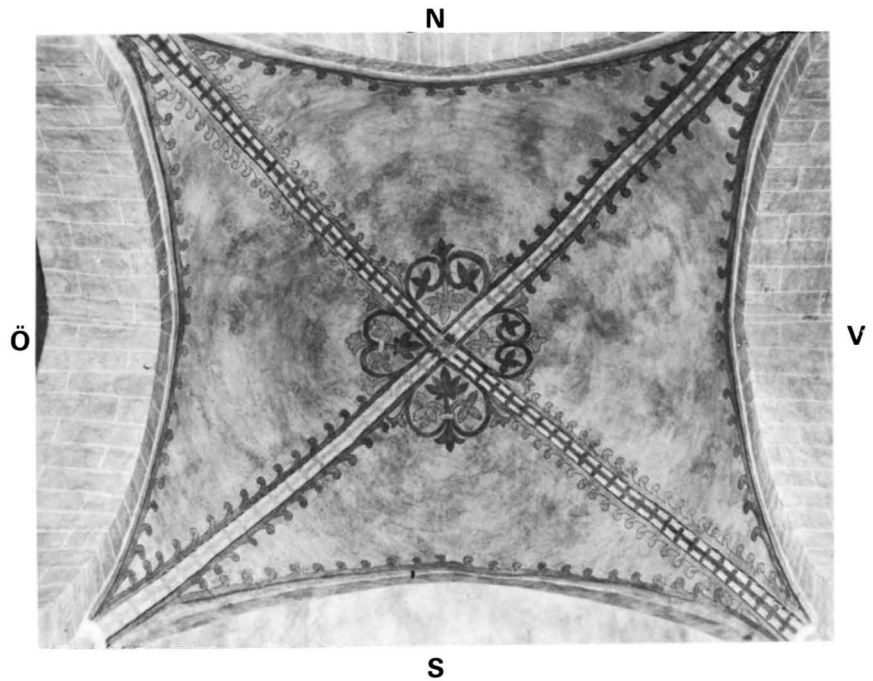

Fig 35. Målningarna i valvet SVI (se även fig 37). Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault SVI (see also fig 37). c. 1320–1340.

Fig 36. Målningarna i valvet S VII
(se även fig 39). Ca 1320–1340.
Foto N Åzelius 1934.

*Paintings on vault S VII (see also
fig 39). c. 1320–1340.*

Diagonalbågarna täcks av i två vinklar brutna band i rött, skilda åt av lika breda band i putsens färg. Bågarna begränsas mot kapporna av en röd linje och från dessa utväxer parvis blad på så sätt, att ett bladpar utgår från varje vinkelböjt band. Bladen inom samma par har alltid samma färg. Färgen på paren är omväxlande röd, grön – ibland på svart grund – och gråröd. Konturerna är röda. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 46.

Av hjässornamentets blad är de som ligger närmast diagonalbågarnas skärningspunkt, i östra och västra kappan röda, i södra och norra gröna med röd kontur.

Fragment av målning finns i östra och västra kappan ned mot basstrålarnas hjässa. I den förra har tydligen återgivits en sittande figur. De i gulgrått med konturer i caput mortuum målade benen återstår; en från vänstra låret utgående båglinje kan möjligen vara en rest av en stol. I den senare kan vissa små fläckar av grön färg med mörk kontur möjligen tydas som rester av ett blad i ett ornament. På södra kappan fanns obetydliga fläckar i grönt, men på den norra saknades alla färgspår.

Norra sidoskeppet IV (fig 43)

Basstrålarna har en dekoration av sneda band, omväxlande rödbruna och i putsens färg. Översidan följs av en 1,5 cm bred ljusröd konturlinje.

Diagonalbågarnas undersida dekoreras med sneda band i rödbrun färg växlande med något bredare band i

putsens färg. Ovanför varje rödbrunt band är på ca 5 cm avstånd från detta målat ett smalare rött streck. På ett ställe ligger grön färg mellan detta streck och det röda bandet.

Diagonalbågarna åtföljs på båda sidor av ett på kappan målat 3,5–5 cm brett band i rödbrun färg. Från dessa band utväxer blad, vilka parvis är målade i blått eller grönt eller har putsens färg. Konturerna är ljusröda, utom i ett fall där den är svart. Målningen på kolonnetterna under diagonalbågarna framgår av fig 47.

I hjässornamentet är slingorna målade i brunröd färg. De sexbladiga rosorna eller hjulen är utförda med ljusröda konturer; rundeln i mitten är svartröd. Det treflikiga bladet längst ned har bakgrundens färg inom ljusröd kontur. Övriga blad är, om man räknar utifrån och inåt ornamentets mitt, på ena sidan gulrött, grönt, blått och på den andra gulrött, blått och grönt.

I bladornamenten över basstrålarnas hjässa på södra och norra sidan är det, som på avbildningen ser mörkast ut rött, utom de mindre treflikiga bladen som är svarta; de understa bladen och slingorna är blå, övriga blad har putsens färg; alla konturer är tecknade med rött.

I östra kappan har funnits ett med mörkare och ljusare röda konturer tecknat oxhuvud; på samma ställe i västra kappan finns ljusröda linjer, vilka tydligen utgör rester av ett lejonhuvud.

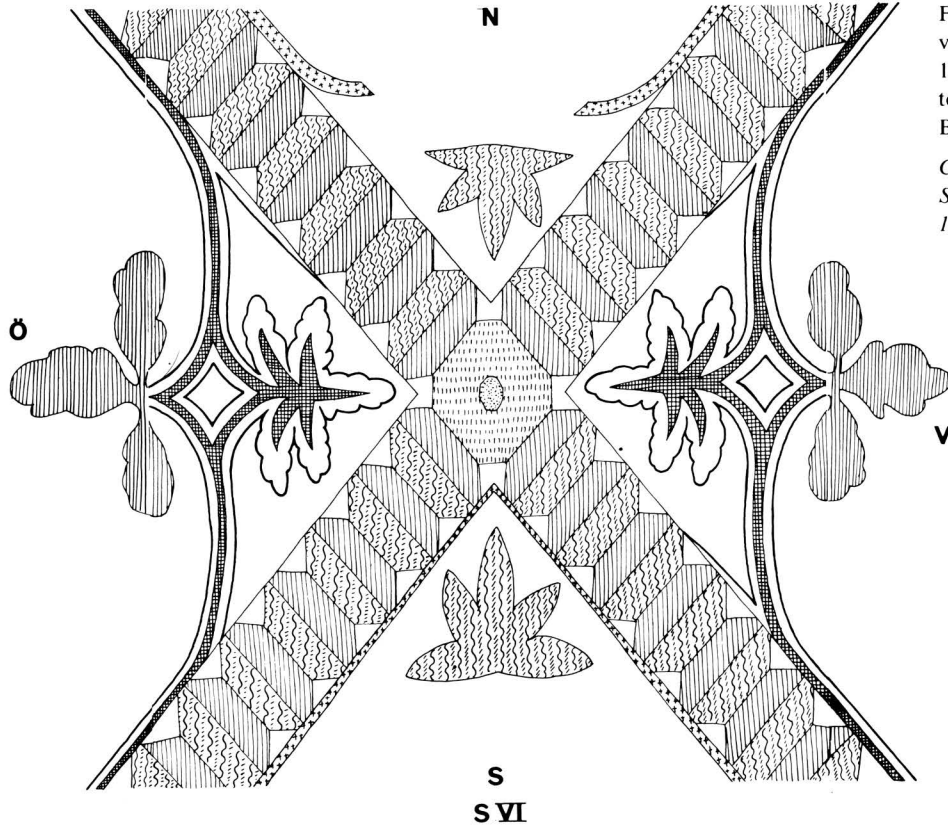

Fig 37. Hjässornament i valvet S VI (se även fig 35). Ca 1320–1340. Tuschrättning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Crown decoration of vault S VI (see also fig 35). c. 1320–1340.

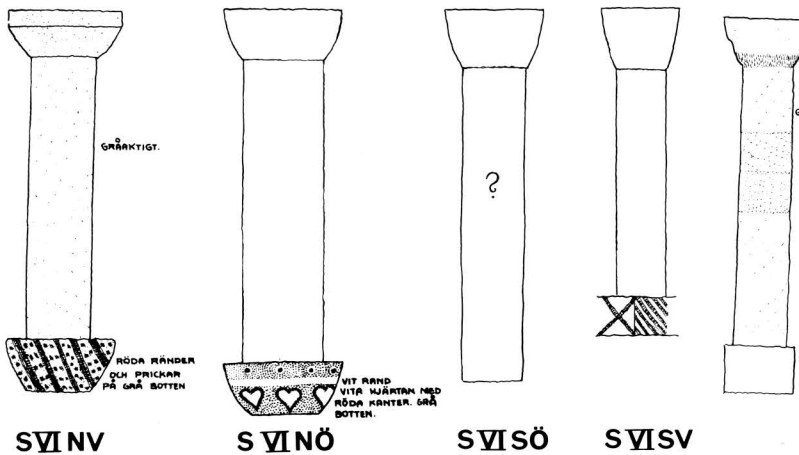
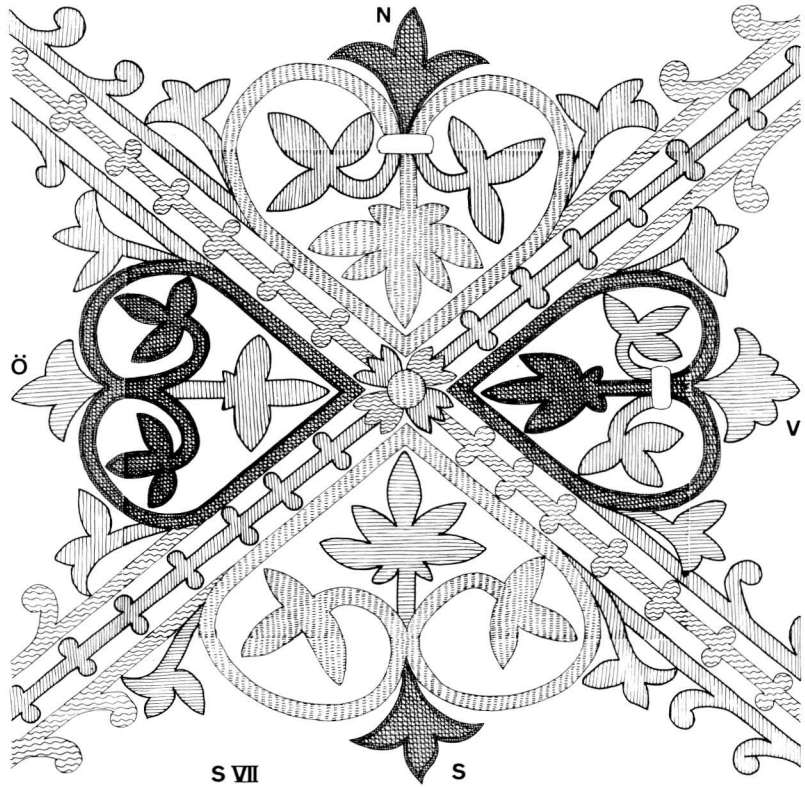

Fig 38. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet S VI. Tuschrättning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault S VI.

Fig 39. Diagonalbågarnas och hjäsans ornament i valvet S VII (se även fig 36). Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Decoration on the diagonal ribs and crown of vault S VII (see also fig 36). c. 1320–1340.

Norra sidoskeppet V (fig 51)

Basstrålarna dekoreras på östra, södra och norra sidan med sneda band i tegelrött, omväxlande med lika breda band i putsens färg. På västra sidan är banden vinkelböjda. Längs strålarnas över- och undersida går en svart kontur utom på norra sidan, där den är röd.

Diagonalbågarna har en dekoration av dubbelt vinkelböjda, tvärgående band i rött, grönt och blått, begränsade av svarta konturer och skilda från varandra av bredare band i putsens färg. Målningen på kolonneterna under diagonalbågarna framgår av fig 48.

Den från sydöst till nordväst gående diagonalbågen åtföljs av på kapporna målade blad, vilkas stjämlar bildar en bård utefter bågen. Bladen har parvis samma färg i rött, grönt, blått och putsens färg; konturerna är svarta.

På bårderna kring den från sydväst till nordöst gående diagonalbågen är ett blad och intill liggande stycke av bandet alltid av samma färg. Denna växlar så, att olika färger stå emot varandra även på ömse sidor om diagonalbågen. Färgerna är: rött, grönt, blått och putsens färg; alla konturer är svarta.

Norra sidoskeppet VI (fig 52)

Basstrålarnas dekoration är densamma som i föregående valv.

Längs mitten på den från sydöst till nordväst gående diagonalbågen löper ett gulrött band och på den korsande bågen löper ett grönt, bågigt band med svart kontur. Ornamentet på ömse sidor om detta band är i svart och vitt.

Båge diagonalbågarna åtföljs på vardera sidan av ett smalt band och från detta utväxer blad i samma färg som bandet. Kring den från sydöst till nordväst gående diagonalbågen är band och blad gröna, kring den korsande gulröda. Konturerna är svarta. Målningen på kolonneterna under diagonalbågarna framgår av fig 49.

De inre bladen i ornamentet i valvhjässan har putsens färg, men deras stjämlar och ansvällningen intill bladet är blå. De yttre bladen är tudelade på längden och de båge hälfterna har samma färg som de band, från vilka de utgår: ena hälften är sålunda röd, den andra grön. – Alla konturer är svarta.

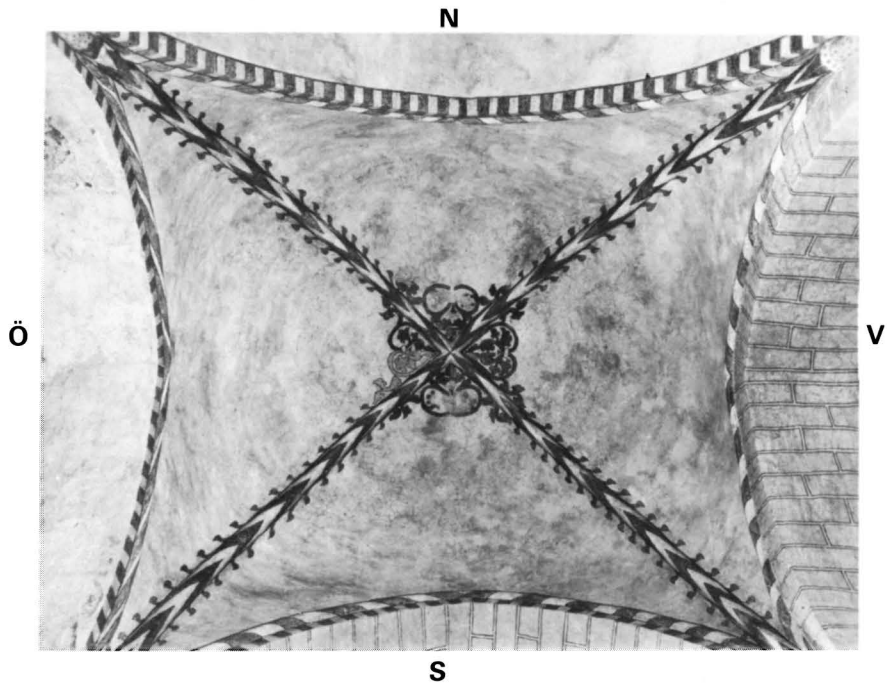

Fig 40. Målningarna i valvet N I (se även fig 44). Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault N I (see also fig 44). c. 1300.

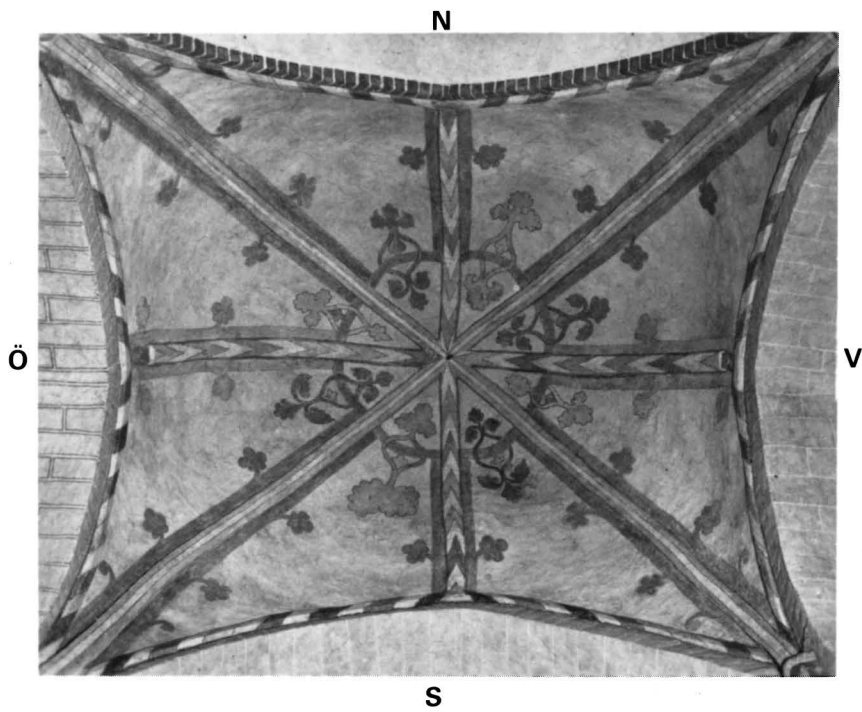

Fig 41. Målningarna i valvet N II (se även fig 45). Ca 1300. Foto Åzelius 1934.

Paintings on vault N II (see also fig 45). c. 1300.

Fig 42. Målningarna i valvet N III (se även fig 46). Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault N III (see also fig 46). c. 1300.

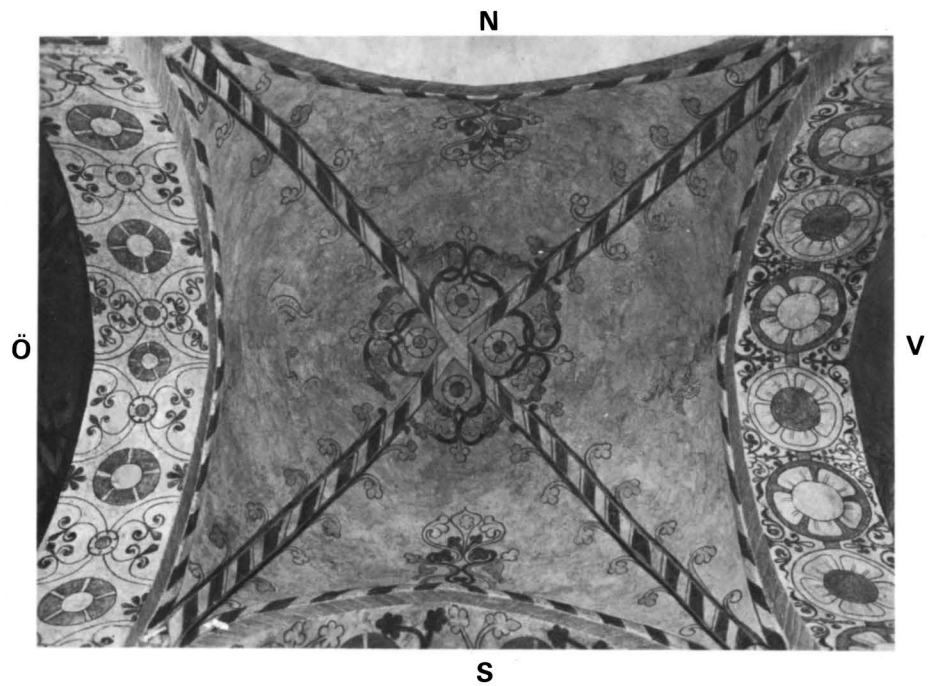
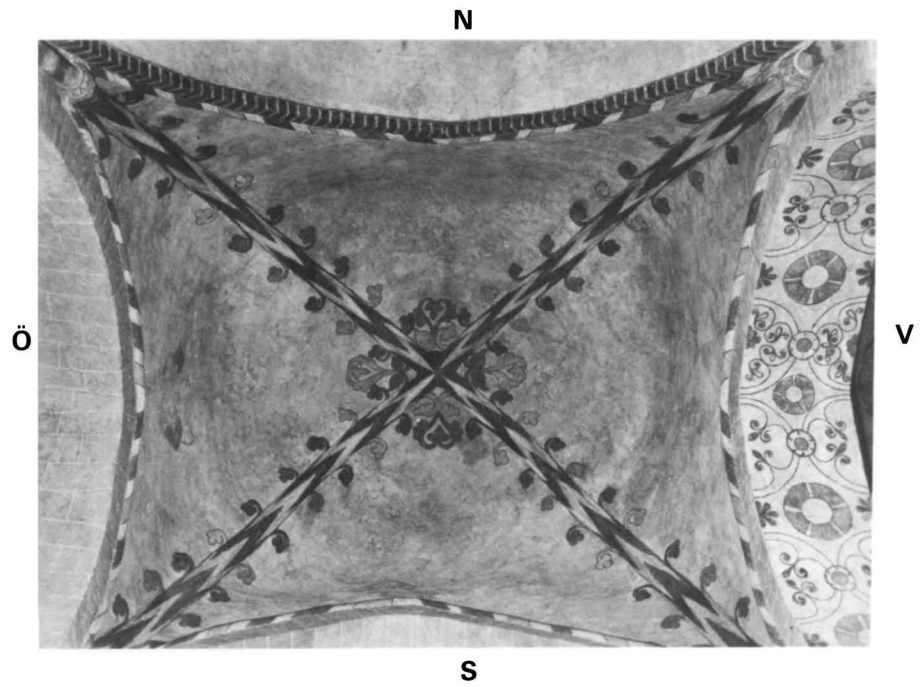

Fig 43. Målningarna i valvet N IV (se även fig 47). Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault N IV (see also fig 47). c. 1300.

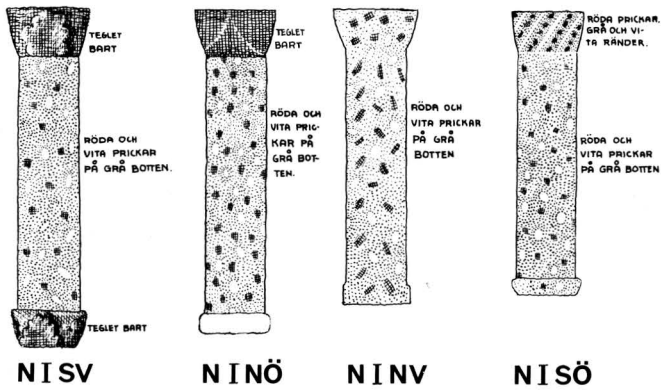

Fig 44. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet N I. Ca 1300. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault N I. c. 1300.

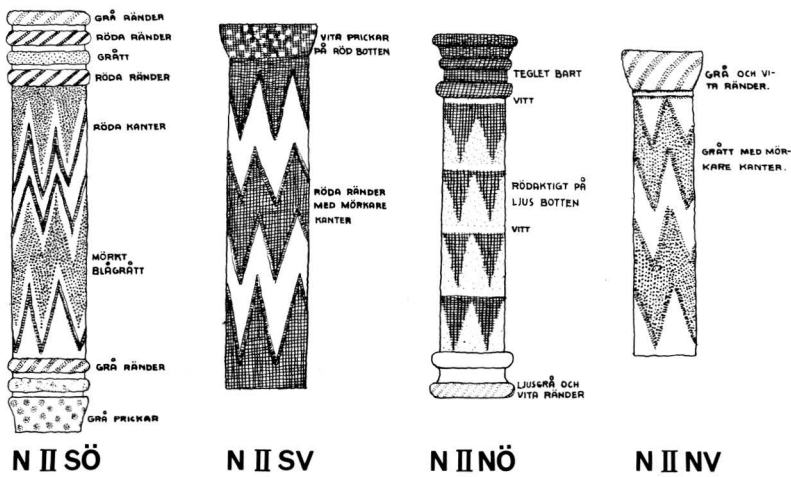

Fig 45. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet N II. Ca 1300. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault N II. c. 1300.

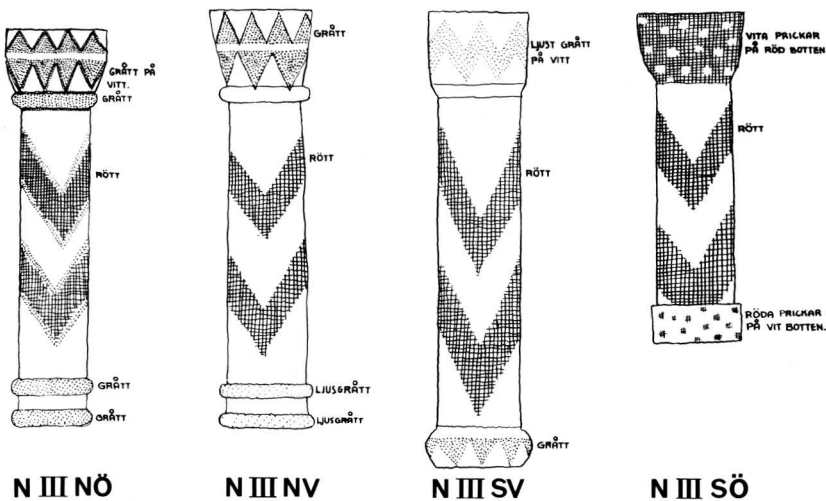

Fig 46. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet N III. Ca 1300. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault N III. c. 1300.

Fig 47. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet N IV. Ca 1300. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault N IV. c. 1300.

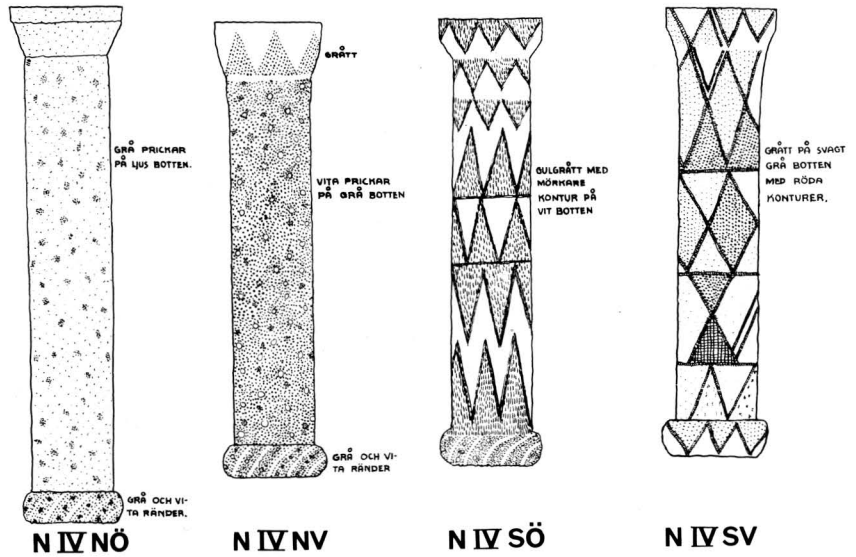

Fig 48. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet N V. Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault N V. c. 1320–1340.

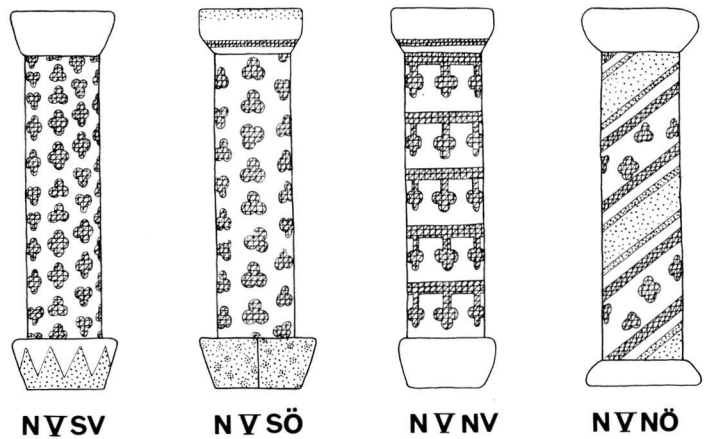
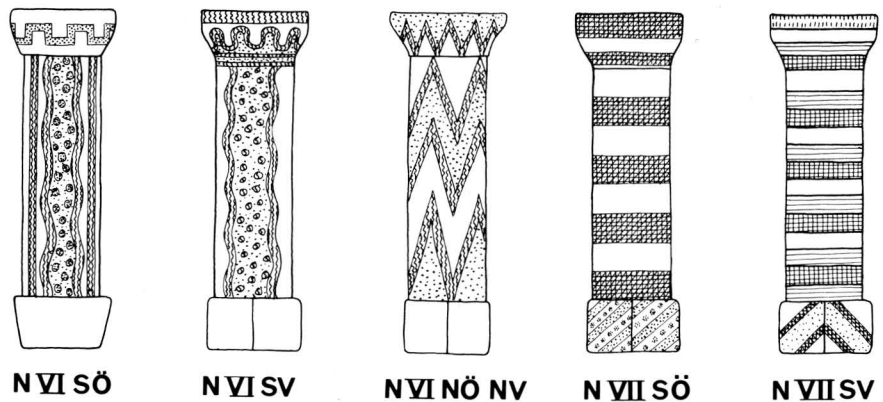

Fig 49–50. Målningarna på kolonnetterna under diagonalbågarna i valvet N VI (se även fig 52) samt i N VII (se även fig 53 f). Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Paintings on the colonnettes under the diagonal ribs of vault N VI (see also fig 52) and of vault N VII (see also fig 53 f). c. 1320–1340.

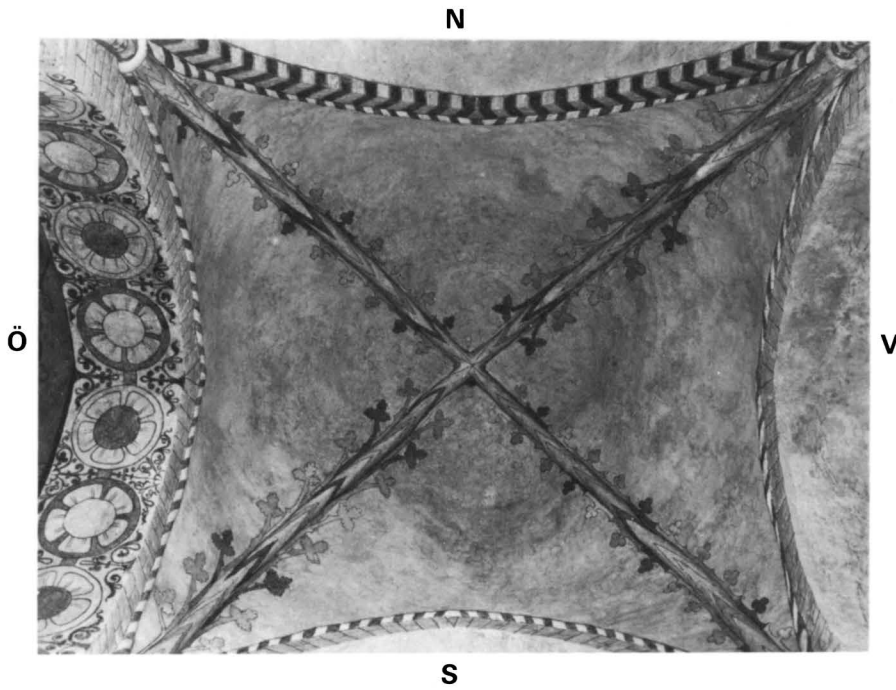

Fig 51. Målningarna i valvet N V. Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault N V. c. 1320–1340.

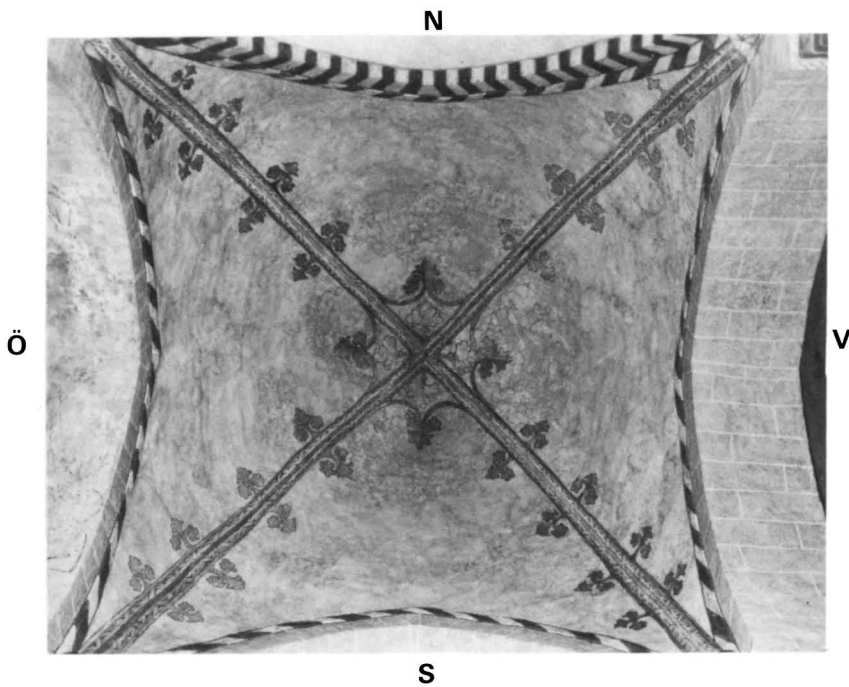
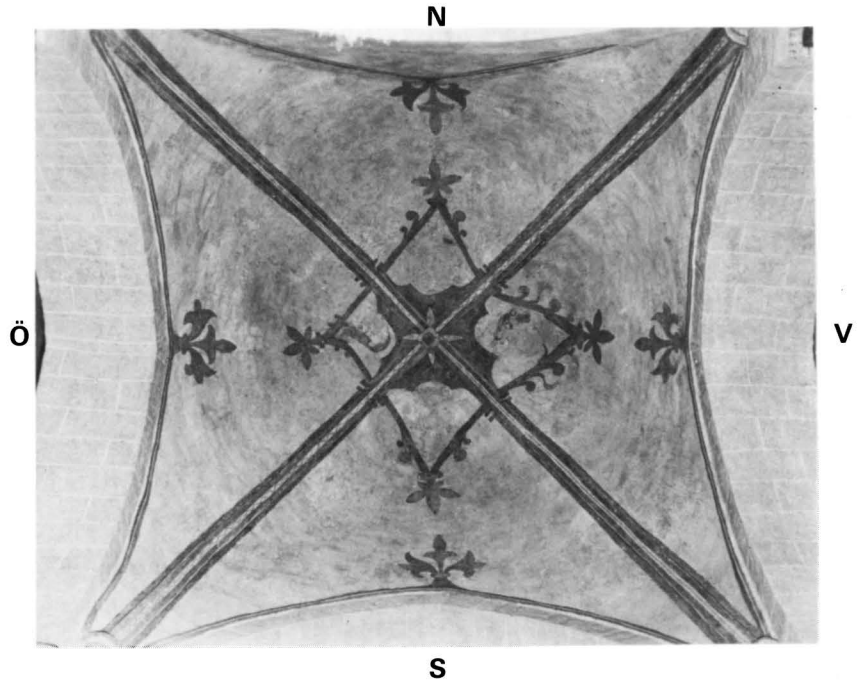

Fig 52. Målningarna i valvet N VI. Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault N VI. c. 1320–1340.

Fig 53. Målningarna i valvet N VII (se även fig 54). Ca 1320–1340). Foto N Åzelius 1934.

Paintings on vault N VII (see also fig 54). c. 1320–1340.

Norra sidoskeppet VII (fig 53)

Basstrålarna är dekorerade med längsgående band. På östra och västra sidan går två 4 cm breda band – det undre målat med mönja, det övre med gulockra – på ömse sidor om ett 2 cm brett band i putsens färg. Övriga sidor har liknande dekoration men där går det mönjeröda bandet överst, det gula underst.

Längs mittlinjen på den från sydöst till nordväst gående diagonalbågen går ett vågband i blått på ett 4 cm brett band i putsens färg. På ömse sidor om detta kommer ett 5 cm brett band i gulockra och på bågens sidor och partierna närmast intill av kapporna ett band i delvis svartnad mönja. Den korsande bågen har i mitten ett 2 cm brett blått band med ett band i putsens

färg på var sida och utanför detta ett band av 5 cm bredd i delvis svartnad mönja. Bågens sidor och partierna närmast intill valvkapporna är målade med gulockra. Målningen på kolonnettterna under diagonalbågarna framgår av fig 50.

För färger och former i hjässornamentet redogörs genom fig 54. Ornamenten ovanför basstrålarnas hjässa är målade med gulockra. För valvets sengotiska målningens fragment, vilka togs bort vid restaureringen, redogörs s 74.

Norra sidoskeppet VIII

Målningar saknas helt i detta valv, som ommurats efter branden 1631.

Valvbågarnas målningar i äldsta kyrkan

MITTSKEPPETS GÖRDELBÅGAR

Bågarna mittskeppet I–II och II–III (fig 5 och 6).

Dessa bågar är behandlade på samma sätt. Såväl undersidan som sköldsidorna är putsade och försedda med stengrå målning, på vilken målats fogar med vit färg, så att bågar ger intryck av att vara utförda av huggna stenblock. Varje sådant block motsvarar en bredd av 2 tegelstenar. Kvaderindelningen har före målningen ristats in i putsen med ett spetsigt föremål.

Bågen mittskeppet III–IV (fig 8, 55, 56)

Bågens sköldsidor är försedda med kvaderindelning av grå fogar, en på ungefär varannan tegelfog. Undersidan har en rik dekoration av medaljonger med bröstbilder sedda framifrån och i svicklarna mellan dessa bladslingor.

Medaljongernas ramar består av två cirkellinjer i rödbrunt – före målningen uppdragna i putsen – inramande en ring i putsens färg. Bröstbildernas teckning är utförd med rödbrun färg; de avtecknar sig mot en klart blå botten.

Bladslingorna mellan medaljongerna är omväxlande rödbruna och gröna med svart kontur; det gröna ligger på svart grund. Det rödbruna framträder mörkt på bilderna. Den lilla ringen i hjässan är rödbrun.

Bågen mittskeppet IV–V (fig 57 och 58)

Bågens sköldsidor är vitkalkade och har bäge med målning imiterad kvaderindelning. På sidan mot mittskeppet IV är denna utförd med mörkgrå streck och mot mittskeppet V med röda, av 4 à 5 cm bredd på vilka målats ett svart streck med en bredd av 1 à 2 cm.

Vulsten på bågens undersida dekorerar med ett spirallagt, bredare band i caput mortuum, som åtföljs av ett smalare band med ett treflikigt blad. Färgerna på dessa sistnämnda band och blad är, räknat nedifrån på var båghalva: putsens färg, ljusblått, putsens färg med ljusröd kontur, svartröd, putsens färg med svart kontur, grönt på svart botten, putsens färg med svart kontur.

Bladornamenten, vilka är fullständigt lika på bågens bägge halvor, är samtliga konturerade med svartgrått. I nedersta fältet är de mörkt framträdande hörnbladen rödbruna, de ljusare gröna på svart botten. Övriga blad, liksom den snedställda ramen är i putsens färg, med undantag av det lilla liljeformade mittbladet inom ramen, som är blått. – Nästa ornamentala fält upptages av en sexbladig blomma inom en rund ram i putsens

färg. Bladen till vänster om mittvulsten har nedifrån räknat följande färger: grönt på svart underlag, svart-rött med dragning åt blått, grönt på svart underlag, svartrött med dragning åt blått; till höger om vulsten förekommer samma färger men i omvänd ordning. – Det översta ornamentala fältet är huvudsakligen i putsens färg – utom de tre liljeliknande bladen i mittpartierna på var sida. De utåtriktade är svartröda med dragning åt blått. Av de inre är det nedre på vänstra sidan och det övre på högra gröna – de övriga två bladen är av obestämbart färg.

I de övriga fälten återges i halvprofil sedda gubbhuvuden med gloria i putsens färg, avtecknande sig mot färgad botten. Denna är i det nedersta av dessa fält blå, i det mellersta grön på svart underlag och i hjässfältet svartrött med dragning mot blått.

Bågen mittskeppet V–VI (fig 12)

Undersidan har kvaderimiterande målning, i vilken fogarna är svartgrå med röda konturer. Samma indelning och fogar finns också på bågens östra sida, vänd mot mittskeppet V. Mellan de översta fogarna på denna sida är i rött med svarta konturer målat ett likarmat kors på ett skaft. Västra sidan mot mittskeppet VI är gråmålad med kvaderindelning av vita streck. Det är icke uteslutet, att samma slags kvaderimitation som på östra sidan förekommit även här.

Vulsten på bågens undersida är prydd med tvärgående, i två vinklar brutna band med ljusröda konturer, som i varje udd löper ut i en lilja. Banden, som är lika på ömse sidor om hjässan, är i grått, rödsvart och vitt.

Bågen mittskeppet VI–VII (fig 16)

Bägge sköldsidorna och undersidan är så när som på mittvulsten grå med enkla vita fogstreck. Denna målning måste ha tillkommit före eller samtidigt med valvmålningen i mittskeppet VII, ty gula färgstänk därifrån syns på den grå ytan.

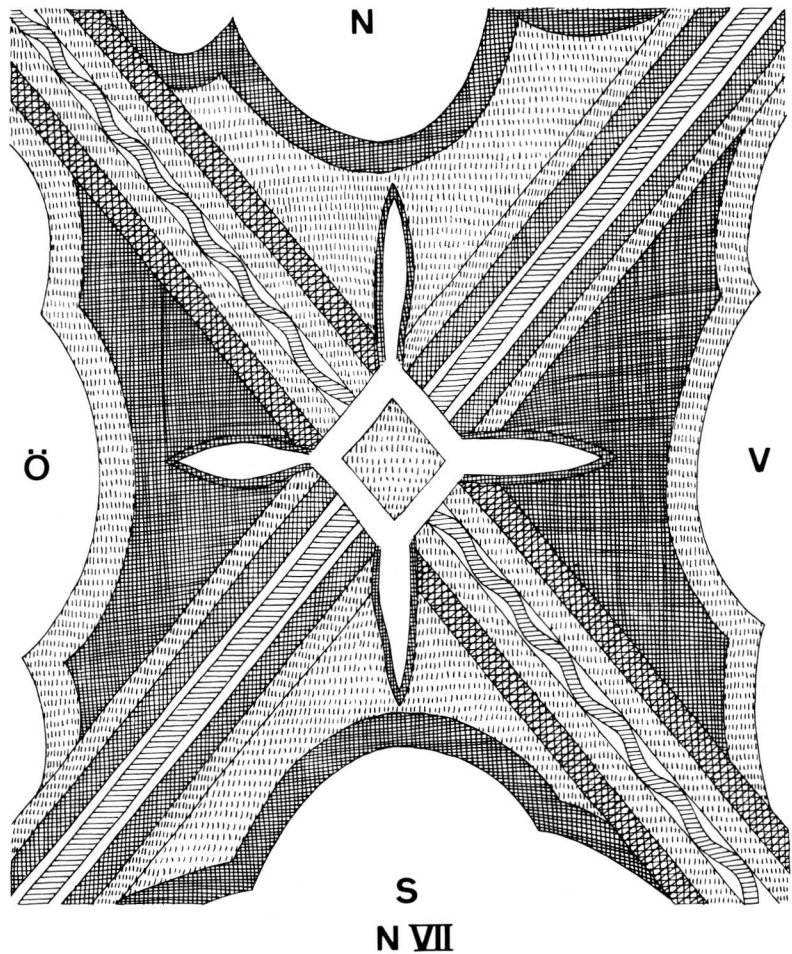
Vulsten dekorerar av tvärgående, i två vinklar brutna band i olika färger, skilda åt av något bredare band i putsens färg. De målade bandens färger är på bågens södra halva: vitt, svart, grönt, vitt, svart, grönt (eller vitt). På dess norra halva: svart, vitt, grönt, svart, vitt, grönt.

Bågen mittskeppet VII–VIII

Denna båge saknar all dekoration.

Fig 54. Hjässornament i valvet NVII (se även fig 53). Ca 1320–1340. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Crown decoration on vault NVII (see also fig 53). c. 1320–1340.

ARKADBÅGARNAS MOT SÖDRA SIDOSKEPPET

Bågarna mittskeppet I–III – södra sidoskeppet I–III

Bågarna är gråfärgade med målad kvaderindelning vilken in mot mittskeppet II och III endast består av vita streck, på övriga ställen av vita streck med ett rött på var sida, så att hela den målade fogen får omkring 4 cm bredd.

Bågen mittskeppet IV – södra sidoskeppet IV (fig 59)

Den rätsidiga vulsten på bågens undersida dekorerar med vinkelbrutna tvärgående band från vilka femflikiga blad på böjda stjärkar av samma färg som bandet, växer ut. Band och blad har följande färger, räknat nedifrån: på bågens östra halva putsens färg, svartbrunt, rödbrunt, rödbrunt, grönt, putsens färg. På västra halvan svartbrunt, putsens färg, grönt, rödbrunt, rödbrunt, putsens färg. Alla konturer är dragna med

gulröd färg utom kring gröna band och blad, som har svart kontur.

Bågens sidor mot mittskeppet och södra sidoskeppet har imiterad kvaderindelning med en målad fog i svart på varannan tegelfog.

Bågen mittskeppet V – södra sidoskeppet V

Såväl sidorna mot mittskeppet och södra sidoskeppet som undersidan har en gulvit färg som grund för dekorationer. På sidan mot mittskeppet utgörs dessa av en kvaderindelning med svarta streck, på vilka ligger röda mittränder. Mot det oputsade sköldfältet går en svart rand. På södra sidan är tegelfogarna markerade med smala gråsvarta streck.

På undersidan har endast vulsten dekoration, bestående av tvärgående, i två vinklar brutna band, skilda åt av lika formade band i putsens färg. Från alla band

Fig 55. Bågen mellan M III och M IV, södra hälftens övre del. Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Arch between M III and M IV, upper part of south half.

utväxer parvis blad i samma färg som banden. Färgerna på de kolorerade banden är nedifrån räknat: på östra halven grått (spetsen nederst), blått, vitt, grönt, rött. På västra halvan grått (spetsen nederst), vitt, grönt, blått, vitt.

I hjässan bildas två romber, den södra grön, den norra vit. Alla konturer är svarta.

Bågen mittskeppet VI – södra sidoskeppet VI

Såväl sidorna mot mittskeppet och södra sidoskeppet som undersidan med undantag av vulsten, är målade i grått och försedda med vita streck med ett avstånd av ca 25 cm, imiterande kvaderfogning. Vulsten täcks av tvärgående, i två vinklar brutna band, av vilka vartannat står i putsens färg, vartannat i någon annan färg. Dessa färger är, nedifrån räknat: på östra halvan grönt, vitt, grönt, tegelrött, vitt. På västra halvan vitt, grönt,

Fig 56. Bågen mellan MIII och MIV, norra hälften. Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Arch between MIII and MIV, north half. c. 1300.

rött, vitt, grönt. Banden begränsas av svarta konturer. På ömse sidor om vulsten går en smal rödbrun rand.

Bågen mittskeppet VII – södra sidoskeppet VII

Såväl sidorna mot mittskeppet och södra sidoskeppet som undersidan med undantag av vulsten, vilken helt saknar dekoration, är målade grå och försedda med vita streck, som imiterar kvaderfogning.

Bågen mittskeppet VIII – södra sidoskeppet VIII

Denna båge saknar helt dekoration.

ARKADBÅGARNAS MOT NORRA SIDOSKEPPET

Bågen mittskeppet I – norra sidoskeppet I (fig 40)

Sidan in mot mittskeppet och undersidan är gråfärgade och försedda med målade kvaderfogar, bestående av

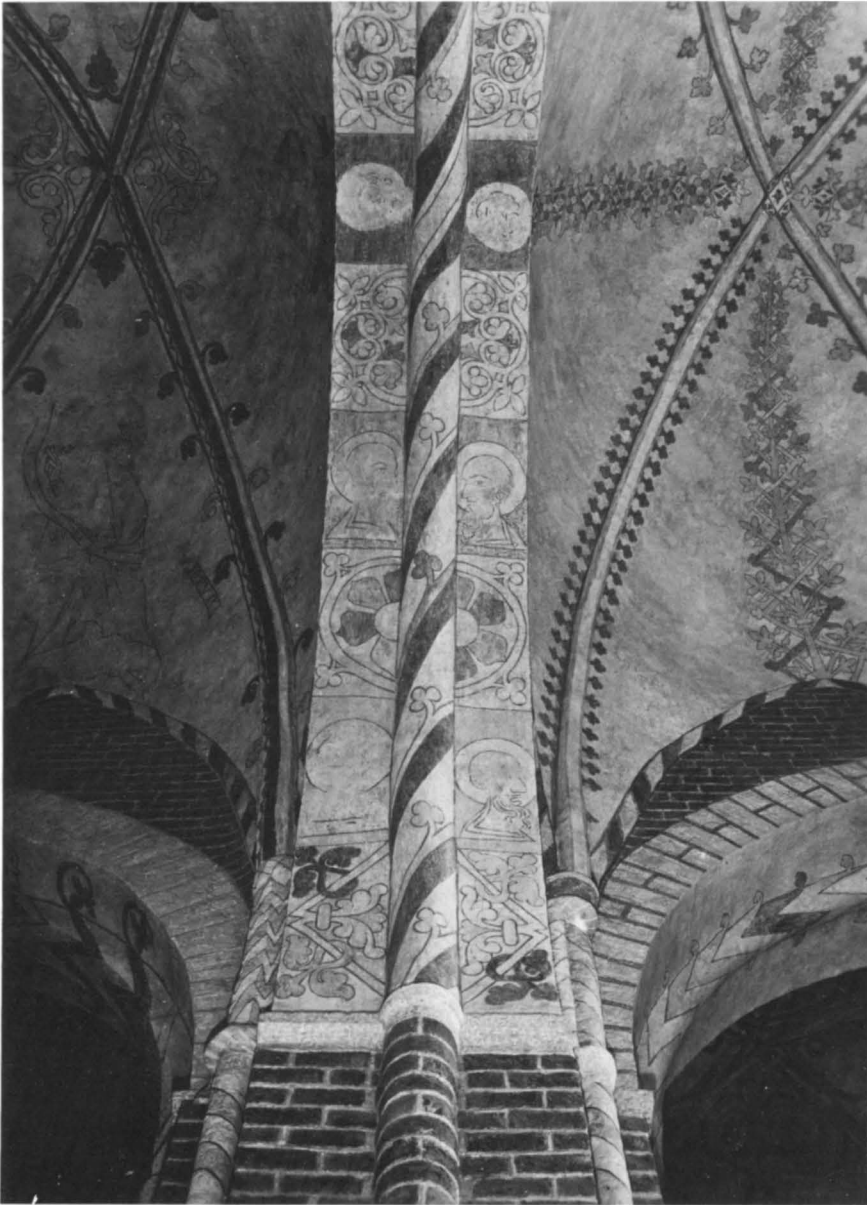

Fig 57. Bågen mellan MIV och MV, södra delen. Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Arch between MIV and MV, south part. c. 1320–1340.

ett vitt streck med ett rött på var sida. Ned mot de båda anfangen, där lagningar utförts, är fogarna blott markerade med vita streck.

Sidan in mot norra sidoskeppet har en dekoration, som består i att varannan tegelsten målats vit, varannan röd, med ett svart streck emellan. Ett sådant följer också sköldbågens undersida.

Bågarna mittskeppet II – norra sidoskeppet II och mittskeppet III – norra sidoskeppet III (fig 41 och 42)

Bägge bågarna är såväl på sidorna mot mittskeppet och norra sidoskeppet som på undersidan målade grå och försedda med imiterad kvaderfogning av vita streck, liggande på ett avstånd av två tegelstenar från varandra.

Fig 58. Bågen mellan MIV och MV, norra delen. Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Arch between MIV and MV, north part. c. 1320–1340.

Bågen mittskeppet IV – norra sidoskeppet IV (fig 60)

Sidan in mot mittskeppet är vitkalkad och försedd med svartgrå kvaderfogar. Sidan in mot norra sidoskeppet är gråmålad och har vita kvaderfogar.

Ornamenten på bågens undersida är tecknade med ljusröda konturer. De delar av rankverket, som framträder mörka är rödbruna, övriga partier har putsens färg. Bladen i de stora hjulliknande rosorna är svart-

röda, mellanliggande partier i putsens färg. Mittcirkeln synes ha upptagits av ett rosettmönster.

Bågen mittskeppet V – norra sidoskeppet V (fig 61)

Sidan in mot mittskeppet är svagt gråfärgad med imiterad kvaderindelning, bestående av röda fogar med ett svart streck längs mitten. En svart linje avgränsar bågen mot det oputsade sköldfältet ovanför. Mot norra

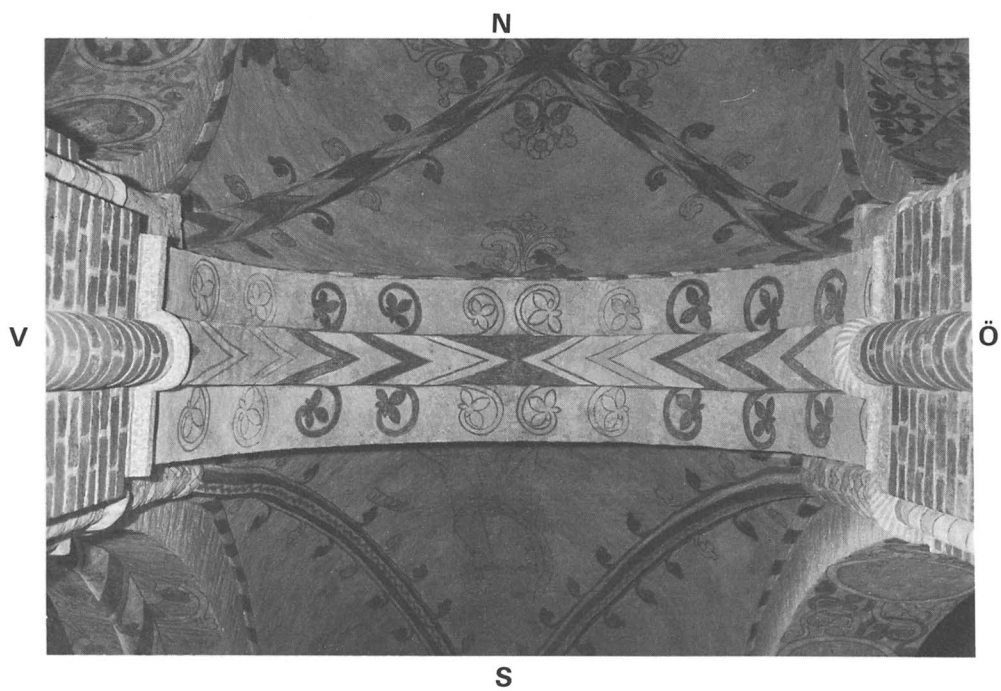

Fig 59. Bågen mellan MIV och SIV. Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Arch between MIV and SIV. c. 1300.

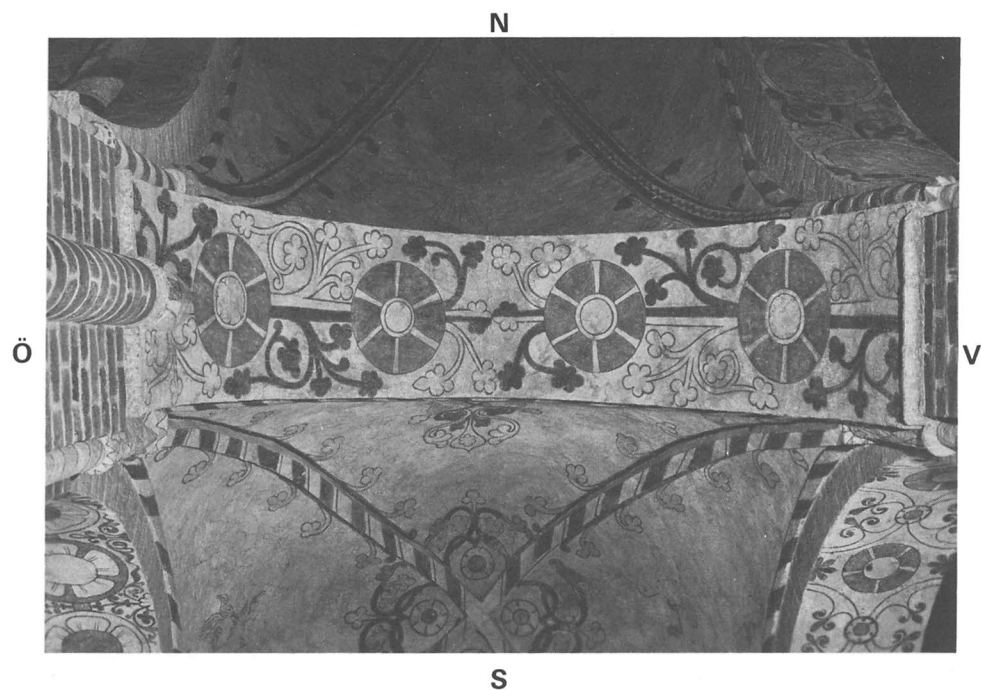

Fig 60. Bågen mellan MIV och NIV. Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Arch between MIV and NIV. c. 1300.

Fig 61. Bågen mellan
M V och N V. Ca
1320–1340. Foto N Åze-
lius 1934.

*Arch between M V and
N V. c. 1320–1340.*

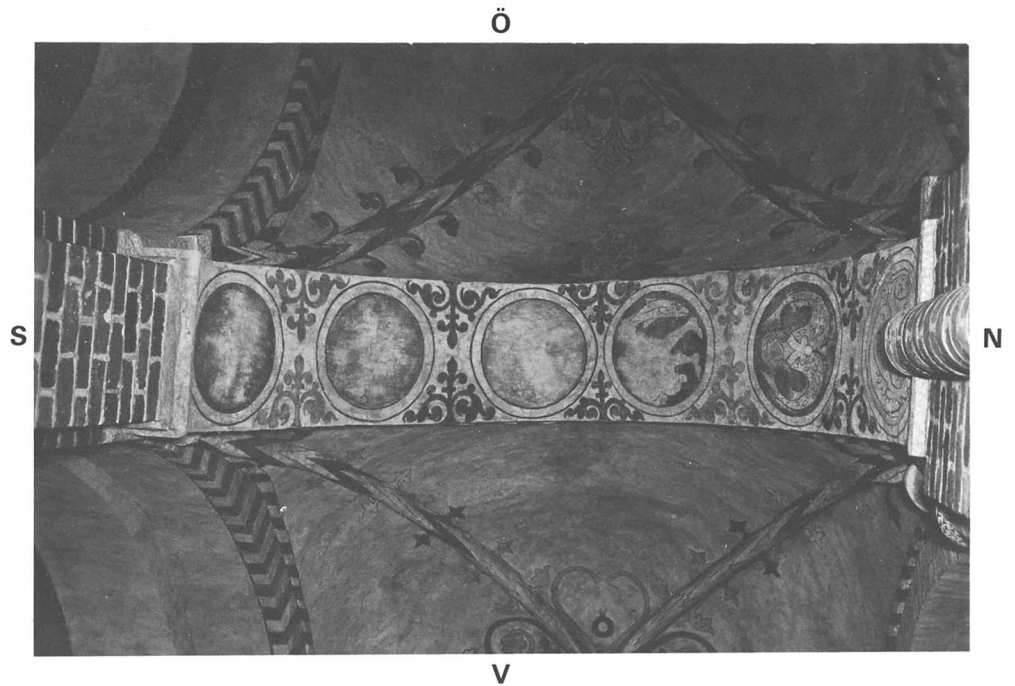
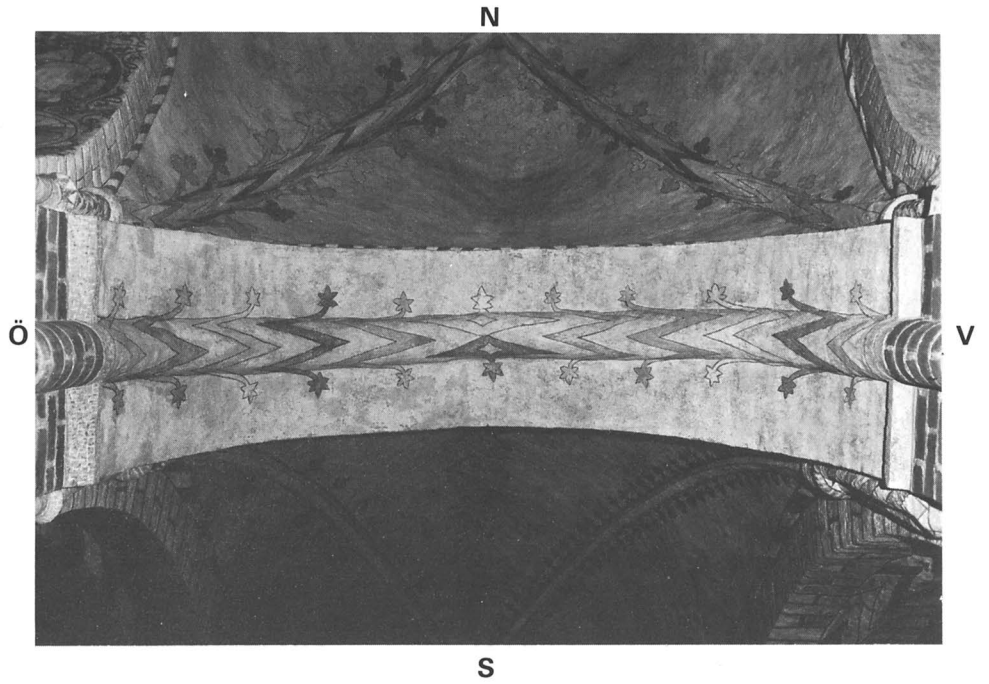

Fig 62. Bågen mellan
S IV och S V. Ca 1300.
Foto N Åzelius 1934.

*Arch between S IV and
S V. c. 1300.*

sidoskeppet är bågen vitkalkad och försedd med kvaderindelning i svart. En linje i samma färg markerar bågens övre kant.

På bågens undersida har endast vulsten dekoration. Denna består av tvärgående, i två vinklar brutna band, från vilka parvis utväxer blad i samma färg som bandet, allt mot putsens färg. Bandens och bladens färger är nedifrån räknat: på östra halvan grönt, blått, grått, putsens färg, rödbrunt och grönt. På västra halvan grönt, grått, putsens färg, grönt och blått. Av romberna i hjässan är den södra rödbrun, den norra i putsens färg. En svart linje följer vulsten på var sida i fogen mot undersidans plana partier, dock avbruten, där bladen växer ut.

Bågen mittskeppet VI – norra sideskeppet VI

Såväl sidan in mot mittskeppet och norra sideskeppet som undersidan, så när som på vulsten, är målade i ljus grått och försedda med imiterad kvaderindelning av vita streck.

Vulsten pryds av tvärgående, i två vinklar brutna band, som avtecknar sig mot putsens färg och avgränsas av svarta konturer. Bandens färger nedifrån räknat: på östra halvan blått, gult, blått, gult. På västra halvan gult, blått, gult och grönt (blått?). Vulsten åtföljs på var sida i fogen mot undersidans plana partier av ett 2,5–3 cm brett streck.

Bågen mittskeppet VII – norra sideskeppet VII

Denna båge är dekorerad på samma sätt som föregående, med undantag av att vulsten helt saknar dekoration.

Bågen mittskeppet VIII – norra sideskeppet VIII

Bågen är grå och vit. Ungefär mitt på östra halvan är med svarta konturer målade en grotesk bröstbild. Mitt emot, på västra halvan finns en ej kompletterad inskrift i svarta minuskler. Under denna till höger en svart lilja; till vänster finns spridda fragment av svarta linjer.

SÖDRA SIDOSKEPPETS GÖRDELBÅGAR

Bågarna södra sideskeppet I–II och II–III (fig 22 och 23)

Såväl undersidan som sköldsidorna på bägge bågarna är målade grå och försedda med imiterad kvaderindelning med fogar bestående av ett vitt streck med ett rött på var sida.

Bågen södra sideskeppet III–IV (fig 25)

Sköldsidorna är gråmålade och försedda med kvaderindelning av vita streck. Samma sorts målning fanns förut också på bågens undersida. Där torde den emellertid mycket snart ha ersatts av den nuvarande.

Varannan romb har vit botten, varannan svartröd (mönja). Fyrpassen i romberna har putsens färg och liljeornamenten är gröna i mönjefärgade romber och mönjefärgade i romber med putsens färg. Ornamenten utanför romberna är i caput mortuum. Med denna färg är också all konturering utförd.

Bågen södra sideskeppet IV–V (fig 62, 63 a–c)

Bägge sköldsidorna är vitkalkade, den mot södra sideskeppet V dessutom försedd med svarta fogstreck motsvarande tegelfogarna.

Medaljongerna på bågens undersida inramas av två cirkelar i caput mortuum; den inre cirkeln först ristad med passare i putsen. I den understa medaljongen på norra sidan finns en figur i bakgrundens färg med fågelkropp och harlequinhud, utförd i caput mortuum och avtecknande sig mot blå botten (fig 63 a). Ornamentet mellan denna medaljong och nästa är utfört i caput mortuum. Andra medaljongen nedifrån på norra sidan innehåller en dubbelstjärtad sirén tecknad i caput mortuum mot svartbrun botten. Ornamentet mellan denna medaljong och nästa är till höger grönt på svart grund; till vänster syntes vid restaureringen blott den första uppteckningen med ljus gulrött samt spår av blå färg. Den översta medaljongen innehåller en man, som bär två stora fiskar, allt tecknat i caput mortuum mot botten av samma färg. Hjässornamenten är i svartgrått (svartnad mönja) med ljusröd kontur. – Bågens södra halva är helt omputsad och dekorationen där tillkom vid restaureringen av målningarna 1907–09.

Bågen södra sideskeppet V–VI

Bägge sköldsidorna är vitslammade och tegelfogarna har markerats med gråsvarta streck; denna markering är på ett litet stycke ned mot södra anfanget på östra sidan utförd med ljus caput mortuum.

Undersidan har tydligen varit helt täckt med målningar, vilka emellertid föreligger i ett ytterligt fragmentariskt tillstånd. Färgerna är: grönt på svart grund, ljus caput mortuum, svartnad mönja och svart.

Bågarna södra sideskeppet VI–VII och VII–VIII

Såväl sköldsidorna som undersidan är ljus gråfärgade och försedda med kvaderfogning av vita streck; av

Fig 63 a–c. Detaljer av bågen mellan SIV–SV, fig 62. a. Figur med fågelkropp och harlequinhuvud. Foto 1907 (före restaurering). Curmans saml. — b. Sjöjungfru. — c. Man som bär två fiskar. b och c foto R Hintze 1981.

Detail of arch SIV–SV, fig 62. a. Figure with a bird body and a Harlequin head. — b. Mermaid. — c. Man carrying two large fishes.

dessa fanns inga spår på sköldsidorna, men de har säkert funnits och målades dit vid restaureringen 1907–09. Liknande dekoration finns också på sköldbågarna på södra och västra sidan av södra sidoskeppet VIII.

NORRA SIDOSKEPPETS GÖRDELBÅGAR

Bågen norra sidoskeppet I–II (fig 40)

Såväl sköldsidorna som undersidan är gråmålade. Den sistnämnda och den östra sköldsidan är försedda med kvaderindelning, i vilken fogarna är vita med röda

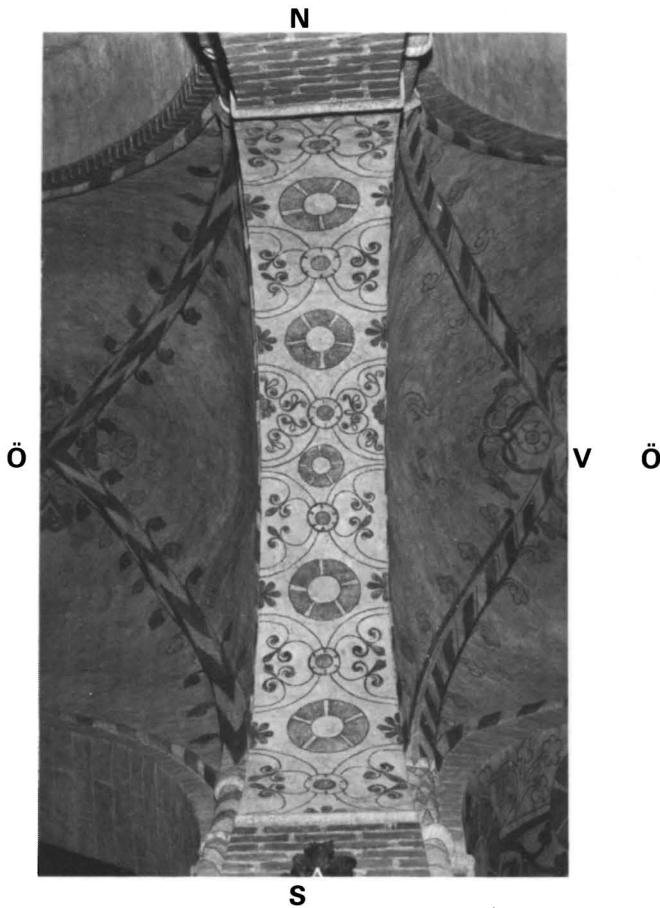

Fig 64. Bågen mellan N III och N IV. Ca 1300. Foto N Åzelius 1934.

Arch between N III and N IV. c. 1300.

kantstreck; på västra sidan har det möjligen funnits vita fogar. Ned mot bågens anfang på bägge sidor är putsen lagad, och där finns blott vita fogar.

Bågen norra sidoskeppet II–III (fig 42)

Såväl sidorna som undersidan är gråmålade och försedda med kvaderindelning av vita streck.

Bågen norra sidoskeppet III–IV (fig 64)

Sidan mot norra sidoskeppet III är vitkalkad och försedd med imiterad kvaderindelning av målade svartgrå fogar. Sidan mot norra sidoskeppet IV är målad grå med vita fogar imiterande kvaderindelning på ungefär varannan tegelfog. Detta slags målning har också fun-

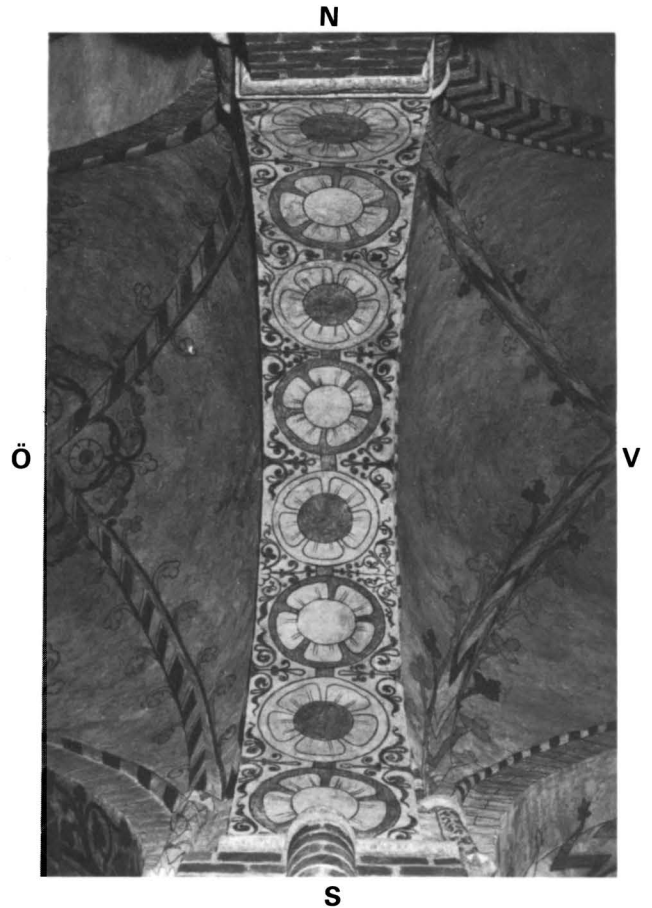

Fig 65. Bågen mellan N IV och N V. Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Arch between N IV and N V. c. 1320–1340.

nits på undersidan. Denna har emellertid troligen ganska snart pryts med den nuvarande dekorativa målningen.

Ornamenten avtecknar sig mot gulvit botten; de större hjulformade rosorna har svartröda blad och samma färg återfinns också i de inre cirklarna på de minsta rosorna.

Bågen norra sidoskeppet IV–V (fig 65)

Sidan mot norra sidoskeppet IV är målad grå och på varannan tegelfog försedd med vita streck, imiterande kvaderindelning. En bred vit konturlinje ligger i fogen mellan bågen och basstrålen på denna sida. Sidan mot norra sidoskeppet V är vitkalkad och har kvaderin-

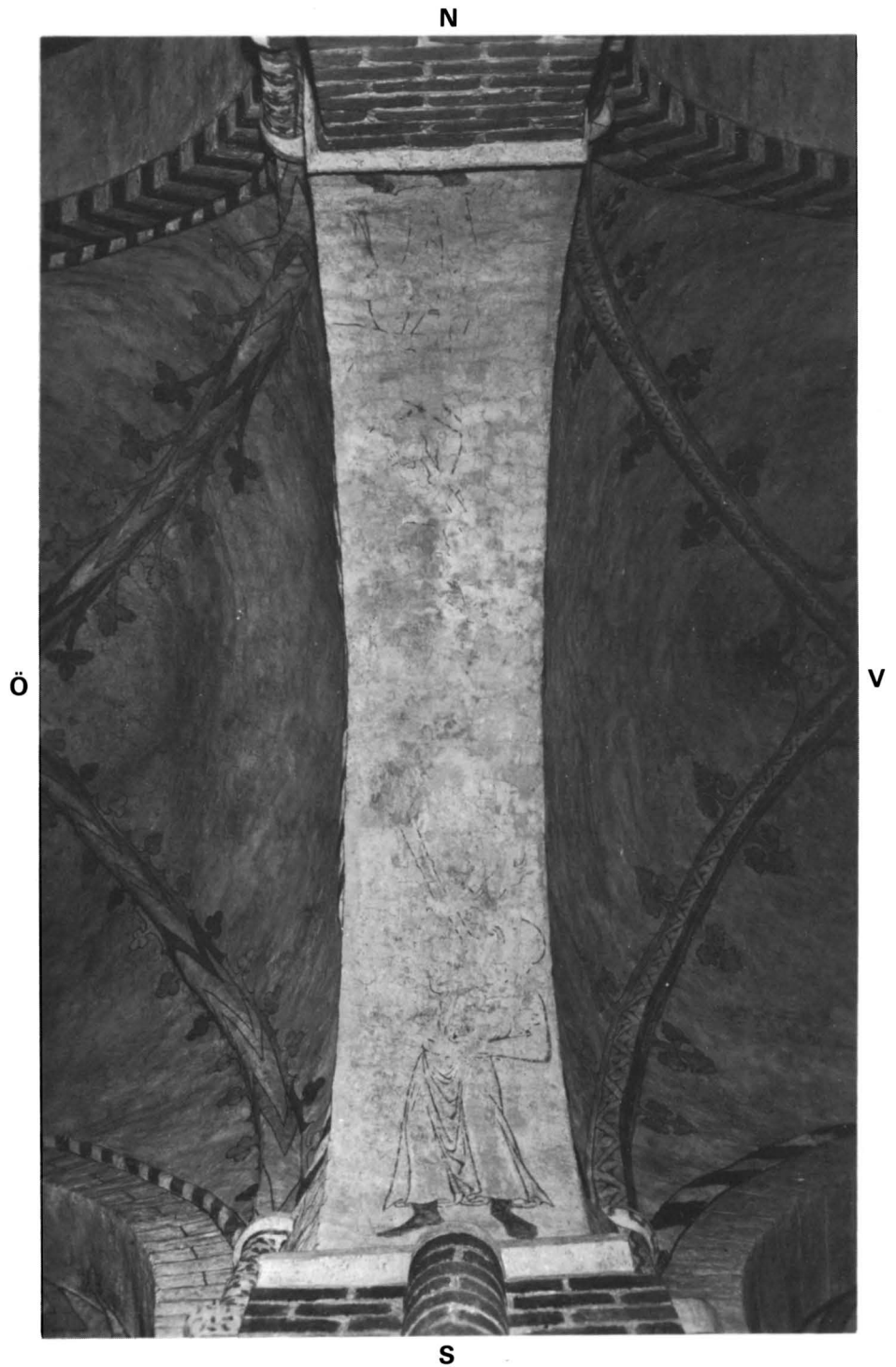

Fig 66. Bågen mellan NV och NVI. Ca 1320–1340. Foto N Åzelius 1934.

Arch between NV and NVI. c. 1320–1340.

delning med svartgrå fogar. Huruvida målad kvaderindelning funnits även på undersidan, kunde vid restaureringen inte avgöras.

Undersidans rika ornament är i huvudsak brunröda på vit botten. I varannan cirkel, börjande med den nedersta på södra sidan, är bottenfärgen, mot vilken rosorna avtecknar sig, svartröd; denna färg förekommer också på den innersta cirkeln i övriga rosor. I varannan cirkel avtecknar sig rosorna mot bakgrundens färg.

Bågen norra sidoskeppet V–VI (fig 66)

Sidan mot norra sidoskeppet V är vitkalkad och har kvaderindelning med svartgrå fogar; sidan mot norra sidoskeppet VI är däremot gråmålad och har kvaderindelning med vita fogar. På undersidan, som är vit till färgen finns fragment av två stora basunblåsande figurer, var och en vid ett av bågens anfang. De är målade med svarta konturer, och fötterna är helt svarta. Inga spår av annan färg har iakttagits.

Bågarna norra sidoskeppet VI–VII, VII–VIII (fig 52 och 53)

Såväl på sköldsidorerna som på undersidan är bägge dessa bågar gråmålade och försedda med kvaderindelning av vita fogar. Sidan mot norra sidoskeppet VIII är dock vit och saknar fogindelning. Samma slags dekoration finns också på sköldbågarna på västra och norra sidan av norra sidoskeppet VIII.

Målningarna på Sturekorets valv och bågen till södra sidoskeppet (fig 67)

Dessa målningar restaurerades 1895. Här nedan lämnas uppgift om vad som därvid nymålades och vad som redan tidigare fanns.

Dekorationen på diagonalbågarna och de från dem utväxande bladen och medaljongerna fanns i huvudsak, utom nedåt svicklarna. Även flera av de i medaljongerna målade huvudena fanns. Omfattningarna och kreneleringarna kring »Aron», »Moses» och »Josua» ovanför östra sköldbågen var tydliga, men av figurerna själva fanns endast antydningar; inskrifterna är nya. Motsvarande bårder på övriga sidor är nya. Figurerna i alla fyra kapporna har funnits, dock inte fullständiga (se nedan s 60).

Av figurerna och ornamenten på undersidan av bågen mot södra sidoskeppet skall även ha funnits en ganska fullständig »Eva» och dessutom en bit av arkaturen kring »Adam». Denne, änglarna och hjässornamentet fanns icke.

Sköldbågarna pryddes till den senaste restaurering-

en, då de överkalkades, av schablonerade blommor i rött och blått. Anledningen till att denna dekoration kalkades över var, att dessa blommor icke tillhörde den ursprungliga målningsensemblen från 1300-talets mitt (då stod sköldbågarna ännu med teglet bart) utan tillkommit vid slutet av 1400-talet samtidigt med målningarna på undersidan av bågen mot södra sidoskeppet.

Bårderna på kapporna omedelbart ovanför sköldbågarna avgränsas från dessa av en röd linje, och är målade i rött och blått med svarta konturer. Den tinnade muren i bården på östra sidan är blå. De i bårderna på östra och västra sidan inramade bröstbilderna har gulbrunt hår och gulröd gloria; den mellersta figuren har blå dräkt, de övriga röd. Figurerna, som fick namn vid restaureringen 1895 – grundat på vad kan nu inte avgöras – är på östra sidan Aron, Moses och Josua, på den västra Samuel, David och Salomo.

Diagonalbågarna dekorerades av tvärgående, i vinkel brutna band, med ett 3-flikigt blad vid spetsen. Vartannat band står i bakgrundens färg, vartannat i grönt på den från sydöst till nordväst gående bågen och i rött på den korsande. På bågarnas sidor går röda band med blad i bakgrundens färg på jämna avstånd. De utefter bågarna målade rankstammarna avdelas av tvärgående vulster i sektioner, varannan röd, varannan grön; mitt emot varandra liggande sektioner på ömse sidor om en båge har alltid samma färg. In mot bågarna är rankstammarna mörkare.

Från de runda vulsterna på rankstammarna utväxer spiralböjda, än gröna, än röda, plastiskt tecknade kvistar med vinblad, druvklasar, ekblad, ekollon eller 5-bladiga blommor. Gröna och röda kvistar växlar regelbundet. Röda kvistar har röda blad och tvärt om. Druvklasarna är blå, blommorna i bakgrundens färg med svart kontur.

Kring rankstammarnas sektioner mellan kvistarna är trädramarna till medaljonger i bakgrundens färg med svarta konturer; de rombiska medaljongerna omges av en vit pärlstav på svart grund. Bröstbilderna i medaljongerna har gulröd gloria med svart kontur, gulbrunt hår, ansikten i bakgrundens färg med svart teckning samt röda eller gröna dräkter, lika varandra parvis på ömse sidor om en diagonalbåge.

Kapporna upptages mellan bårderna utefter katterna av stora figurframställningar. I östra kappan framställs Treenigheten. Gud Fader, iklädd blågrön dräkt, sitter på en perspektivistiskt tecknad tron med fyra ben i bakgrundens färg, gulbrun dyna och röd sockel med blå kant, ornerad med vita blommor. Kristi hår och ländkläde är rödbruna, hans gloria blå med

Fig 67. Målningar från ca 1350 i Sturekorets valv med Treenigheten, S Kristoffer och Johannes Döparen samt i bågen mot SI de år 1895 helt nymålade Adam samt två änglar. Eva är ursprunglig. Allt hårt restaurerat. Foto N Åzelius 1934.

Paintings from c. 1350 on the vault of the Sture Chapel depicting the Holy Trinity, St. Christopher and John the Baptist. On the arch looking towards SI, Eve is the original but Adam and two angels are from 1895. All heavily restored.

rödbrunt kors. Den Helige Andes duva mellan Gud Faders och Kristi ansikten är vit.

På södra kappan framställs den helige Kristoffer, bärande Kristusbarnet. Helgonets mantel är blågrön liksom gloriorna, hår och skägg rödbruna, Kristusbarnets klädnad brun, helgonets stav röd. Illusion av vatten har åstadkommits genom vågiga streck i grått.

På västra kappan framställs Johannes Döparen, iklädd röd mantel med blå kant och gråvit underklädnad med blå skiftningar på vecken. Rödbrunt hår och blå gloria; ansikte, händer och ben i bakgrundens färg. I medaljongen är korsfanan röd med vitt kors och grunden gråröd. Staven är brun. Det veckade molnbandet täcks av blå färg. Alla konturer är dragna i svart.

På norra kappan finns en framställning av S Mikael

med gärningarnas våg. Överkanten på håret och vingarna täckta med rödbrun färg; vingarna i övrigt är gröna liksom glorian. Dräkten är blågrön, underdräkten gråvit. Vågen är vit och skålarna rödbruna. I vågskålen t v står två små figurer; en konung och en helig person med vit gloria. I den högra sitter en djävul i gråbrun färg och med röda horn. Till höger därom synes på ett starkt skadat parti av putsen en ranka utan samband med den övriga ornamentiken. Möjligen har dessa målats upp på grundval av de missförstådda resterna av en andra djävul, som försökt tynga ned skålen på denna sida. – Ärkeängeln står på ett veckat molnband i blå färg.

Den snidade valvplattan av ek i diagonalbågarnas skärningspunkt är nymålade, antagligen utan hänsyn till äldre färgspår.

På undersidan av bågen in mot södra sidoskeppet, finns fyra stora figurer i av ornamentik avgränsade fält. Nedtill på östra sidan framställs Adam, på den västra Eva; på ömse sidor om hjässan två änglar. Med hänsyn till att större delen av bågens målning tillkom vid restaureringen 1895, redogörs här endast för Eva och omramningen kring henne.

Eva står i en arkad av gotiska former; fälten i svicklarna ovanför arkadbågen är gröna och pryds av en stjärna i bakgrundens färg inom en röd rundel; mellan stjärnans uddar finns små vita rundlar med röda blad. Eva står på grön mark, där ett träd i samma färg växer upp och avtecknar sig mot rödbrun bakgrund. Karnationen är helt i bakgrundens färg, håret gulbrunt och bladet i Evas vänstra hand grönt.

Ikonografi

Kärnkirkans målningar är vad gäller ornamentiken i huvudsak väl bevarade medan de få inslagen av figurmåleri är svårt skadade eller – vad gäller målningarna i den östligaste travén – svårt förvanskade vid 1895 års restaurering. Det är därför i det närmaste omöjligt att avgöra, om något speciellt ikonografiskt program följts vid valet av figurframställningar. En koncentration av figurmåleriet till de tre östligaste travéerna, dvs den del av kärnkirkan som torde ha fungerat som kor, kan konstateras, medan de fyra västligaste travéerna helt saknar figurmåleri. Den fjärde travén från öster, det äldsta långhusets östligaste, är också försedd med figurmålningar, vilket väl motiveras av att lekmanaltaret torde ha haft sin plats där, framför korskranket som avdelade koret från långhuset.

Det östligaste mittskeppsvalvet i kärnkirkan, dvs det som befunnit sig över 1300-talskyrkans högaltare, upptas nu av bilder av de fyra evangelisterna med sina symboler, en ring av bevingade änglahuvuden kring valvhjässan samt bilder av Jungfru Maria och S Anna (fig 5). Dessutom finns i varje valvsvickel en rundel med ett huvud. På väggen över norra arkadbågen finns målat en bröstbild av ett krönt, manligt helgon, som det ligger nära till hands att tolka som S Erik (se I: 1, fig 131).

Om 1895 års målare tolkat de då påträffade och frilagda målningensfragmenten i valvet någorlunda rätt vad gäller innehållet, är tyvärr omöjligt att avgöra – att de icke särskilt troget lyckats återge målningarnas ursprungliga stil är uppenbart. De språkband som åtföljer bilderna av Maria och Anna har inskrifter i minuskler, något som knappast skulle vara möjligt om de hörde till

kärnkirkans ursprungliga dekoration. Man bör emellertid också räkna med möjligheten att inskrifterna är nytillskott från 1890-talet (se ovan s 17). En framställning av Anna är visserligen icke otänkbar redan under 1300-talets förra hälft – hennes fest finns således upptagen i kalendariet i Registrum Upsalense från 1344³ – men någon större spridning vann knappast hennes kult före 1400-talet. Stilen i målningarna, såvitt denna överhuvud taget kan studeras i målningarnas nuvarande tillstånd, antyder snarare att de delar av målningar som påträffats 1895 hör till en sengotisk komplettering av den ursprungliga dekorationen. I huvudsak original är bilden av helgonkonungen. Möjligen hör också de fyra evangelisterna till den ursprungliga dekorationen – en placering av dessa över högaltaret vore väl motiverad. Att den östligaste delen av kärnkirkan delvis omdekorerats under 1400-talets förra hälft framgår fö av de fragment av målningar från denna tid som vid 1907–1909 års restaurering påträffades i det norra sidoskeppets östligaste travé (se nedan s 68).

Målningarna i det södra sidoskeppets östligaste valv (fig 22) föreställer fyra kvinnofigurer, sittande vid skrivpulpeter. Alla är klädda i nunnedräkt och företer sinsemellan endast obetydliga variationer. Eftersom de bevisligen är i allt väsentligt helt nymålade 1895 (se ovan s 28) är det omöjligt att avgöra om det verkligen varit de medeltida målarnas avsikt att framställa fyra skrivande nunnehelgon – särskilt troligt förefaller det icke. Möjligen kan i valvet ha funnits en bild, troligen senmedeltida och möjligen föreställande S Birgitta, som 1895 kompletterats och därefter upprepats i samtliga valvets kappor. De i ornamentiken längs ribborna och i valvhjässan infällda huvudena, säkerligen en del av den ursprungliga dekorationen om också även de hårdhänt förnyade 1895, har givit B Söderberg anledning att sammanställa valvdekorationen med vad gäller innehållet likartade på Gotland och tolka valvdekorationen i dess helhet som en paradysframställning, där de vegetativa ornamenten symboliserar livets träd, huvudena de saliga.⁴

I det norra sidoskeppets östligaste valv (fig 40) har, som redan nämnts, den ursprungliga dekoren delvis utplånats i samband med att en ny dekor tillkom under 1400-talets förra hälft, i sin tur delvis avlägsnad vid 1907–1909 års restaurering för att möjliggöra en rekonstruktion av den ursprungliga dekoren.

Figurmålningarna i det andra mittskeppsvalvet från öster (fig 6) är tyvärr svårt skadade, men de partier som återstår är i gengäld autentiska. Det är fullt klart att här funnits fler figurer än en i varje kapp. Närmast valvhjässan i varje kapp finns således en glorieför-

sedd figur, som synes ha svävat över en något större figur, som upptagit kappans mittersta del. Endast en av dessa större figurer kan med visshet identifieras, nämligen den i östra kappan, som är försedd med korsgloria och framställd sittande på regnbågen och således föreställer Kristus på den yttersta dagen som Rex Gloriæ. Den svävande figuren närmast valvhjässan kan med hänsyn härtill knappast ha varit något annat än en ängel. Av figurerna i de övriga kapporna återstår så litet att en säker tolkning är omöjlig. Klart är dock att samtliga varit försedda med glorian. Kanske har figurerna i söder och norr föreställt Jungfru Maria (i norr) och Johannes Döparen (i söder) som förbedjare inför Kristus – domaren. – De åtta kvadratiske fälten med ansikten (två i varje kappa) är icke möjliga att med säkerhet tolka – deras betydelse är med största sannolikhet beroende av vilka valvets huvudmotiv varit utöver Kristus som domare.

I södra sidoskeppets andra valv från öster (fig 23) finns i varje kappa en bröstbild av ett helgon, i norr och söder innefattade i kvadratiske ramar, i öster och väster fristående. Frånvaron av tolkningsbara attribut omöjliggör en identifiering av helgonen – figuren i väster tycks dock ha haft prästerlig skrud. – Motsvarande valv i det norra sidoskeppet (fig 41) saknar helt figurmåleri.

I den tredje travén från öster, den sista i kärnkirkans kor, finns i mittskeppsvalvet (fig 7) en stor figur i varje kappa. Nederdelen av en biskop, som tydligen flankerats av änglar som svängt rökelsekar (fragment av de sistnämnda återstår på båda sidor om figuren) har bevarats i den östra kappan. Det är frestande att tolka denna figur som S Eskil, Södermanlands apostel och stiftets förnämsta egna helgon. Av den stora figuren i södra kappan återstår i stort sett endast ett par fötter. Bevarad i bättre skick är däremot en ängel med ett språkband (?) närmast hjässan. Det är alltså frågan om en helig person som får ett budskap från himlen, något som kommit åtskilliga helgon till del och som därför icke är ett tillräckligt karaktäristiskt drag för att möjliggöra en identifiering. Av figuren i västra kappan återstår nederdelen av en rikt draperad mantel samt ett stort stiliserat träd, som möjligen skall betraktas som ett attribut, av figuren i norr en stor del av kroppen men inga som helst detaljer som kan vara till hjälp vid ett tolkningsförsök. Troligen har samtliga figurer i detta valv föreställt helgon. Om tolkningen av biskopen som S Eskil är korrekt, vilket tyvärr aldrig lär kunna bevisas, skulle två av de andra figurerna ha kunnat föreställa domkyrkans båda skyddspatroner, apostlarna Petrus och Paulus. – I bågen mot den fjärde

travén (fig 55 och 56) finns sex rundlar med bröstbilder en face, utan glorian, och således ej föreställande helgon. Figurerna är delvis imålade efter framtagningen och svåra att bestämma. Om det genomgående vore kvinnofigurer, vilket icke synes vara fallet, skulle man kunna tänka sig att avsikten varit att framställa de visa och de fåvitska jungfrurna.

I södra sidoskeppets valv i tredje travén (fig 24) finns i varje kappa en bröstbild av ett helgon. Frånvaron av attribut liksom bildernas starkt fragmentariska tillstånd gör en tolkning omöjlig. De obetydliga fragment av figurer som bevarats i motsvarande valv i norr (fig 42) medger icke heller någon tolkning.

Den fjärde travén från öster, den första i kärnkirkans långhus (fig 8), har i mittskeppsvalvet fyra sittande figurer, försedda med glorian och språkband med tyvärr svårt skadade inskrifter i majuskler. Det förefaller troligt att här avbildats de fyra latinska kyrkofäderna Ambrosius, Augustinus, Gregorius och Hieronymus. Ett antal bröstbilder av helgon, delvis mycket schematiskt tecknade, i bågen mot den femte travén (fig 57), kan lika litet som övriga bilder av likartad typ i kärnkirkans namnges.

Dekoren i sidoskeppsvalven i den fjärde travén från öster (fig 25 och 43) är relativt likartad till sin utformning. Det södra valvet utsmyckas enbart med ornamentik men i bågen mot följande travé i väster finns en serie om sex medaljonger (fig 62 och 63), av vilka de tre som är original (övriga tre är rekonstruerade 1907–1909) har i behåll bilder av fabeldjur. Om dessa skall tolkas som symboler med en alldeles bestämd betydelse, tex som symboler för tre av dödssynderna, eller om de skall betraktas i första hand som en del av den dekorativa utsmyckningen, är ovisst. Sidoskeppsvalvet i norr (fig 43) upptas också huvudsakligen av ornamentik, men där finns också rester av två djurhuvuden – i öster ett tjurhuvud, i väster ett lejonhuvud. Det är tveksamt om de skall ses som symboler för evangelisterna Lukas och Markus. Man skulle i sådant fall vänta sig att också de två återstående evangelisternas symboler skulle finnas i samma valv eller möjligen i motsvarande valv i söder, vilket dock icke är fallet. Evangelistsymboler brukar dessutom sällan placeras på en så pass undanskymd plats som i ett sidoskepp i långhuset.

F o m den femte travén från öster saknas varje inslag av figurmåleri i de med kärnkirkans samtida kalkmålningarna. Enda undantaget utgörs av bågen mellan femte och sjätte travén i norra sidoskeppet (fig 66), där man återfinner två hornblåsande figurer, stående på bågens anfangslistor i norr och söder. De är bitvis

mycket väl bevarade men svåra att placera in i ett större ikonografiskt sammanhang.

Något mera komplicerat ikonografiskt program synes således, att döma av de bevarade målningens fragmenten, icke ha förelegat för målningarna i kärnkyrkan. Evangelistsymbolerna, de fyra latinska kyrkofäderna, en skara helgon, delvis av ganska anonymt slag, dvs enstaka figurer, har dominerat. Scener med motiv ur bibeln eller helgonlegenderna saknas således. Bilden av Kristus tronande på regnbågen som Årones konung på den yttersta dagen är egentligen det enda motiv med anknytning till bibelns berättelser som med säkerhet kan identifieras. Målningarnas främsta uppgift förefaller, som framhållits redan i inledningen, ha varit att utsmycka kyrkorummet, något som framgår av ornamentikens klara dominans över figurframställningarna, snarare än att predika med hjälp av bilder.

Målningarna i det sk Sturekoret (fig 67) bör ha tillkommit i omedelbar anslutning till slutförandet av kärnkyrkans målningens utsmyckning, med all sannolikhet i samband med själva korbbyggets färdigställande, som troligen inträffat senast under 1350-talets första år.⁵ Korets målningar har en stomme av ornamentik som har klara beröringspunkter med dekorationerna i kärnkyrkan men som dessutom har betydande inslag av figurmåleri. Tyvärr är dekorationen hårt påmålad år 1895, närmast nymålade med utgångspunkt från bevarade målningens fragment, som delvis feltolkats. En beskrivning av målningarna av B E Hildebrand den 4 oktober 1873,⁶ då målningarna stod synliga i orört men fragmentariskt skick, visar dock att man 1895 återgivit målningarnas viktigaste motiv i huvudsak korrekt men med betydande avvikelser vad gäller detaljer och stil. Ett exempel på avvikelser mot originalet är inskrifterna vid bröstbilderna ovan sköldbågarna i öster och väster vilka enligt Hildebrands anteckningar och skisser var utförda med majuskler, icke med minuskler som nu är fallet. De av Hildebrand återgivna bokstäverna ger tyvärr ingen mening, men kan under inga omständigheter ha ingått i de namn, som figurerna nu bär. Den stora figuren i södra kappan, som nu föreställer S Kristoffer, har av Hildebrand, om också med tvekan, tolkats som ett kvinnligt helgon.

Även om de namn man 1895 givit bröstbilderna i öst- och västkapporna – Moses, Aron och Josua i öster, Samuel, David och Salomo i väster – är fria påhitt, är det fullt klart att de avser att föreställa gammaltestamentliga gestalter. Detta framgår bl a av deras dräkter och av den omständigheten att de saknar glorioer. Deras uppgift i målningarna är att uppträda som förbud till Kristus och frälsningen genom Honom. Hu-

vudmotiv i målningarna är bilden av Treenigheten i form av en sk Nådastol i den östra kappan, dvs över den plats där kapellets altare bör ha haft sin plats. Det krenelerade murparti som återfinns under Nådastolen skall tolkas som en symbol för det himmelska Jerusalem. Figurerna i de övriga tre kapporna, Johannes Döparen i väster, S Mikael med själavågen i norr och S Kristoffer i söder, kan här tolkas som förbedjare inför Gud, likaså den skara av anonyma helgon utan attribut, manliga och kvinnliga, som återfinns inom den vegetativa ornamentiken längs diagonalbågarna. Valvet med sin dekor framstår således som en bild av himmelen, paradiset. I ornamentiken ingår vinklasar och vinblad, som säkerligen skall tolkas som Kristus-symboler, samt ekblad och ekollon, som ofta används som evighetssymboler. Även slutstenens dekor, en sjuuddig stjärna, utgör med största sannolikhet en del i det ikonografiska programmet.⁷ I tex skildringen av ärkeängeln Mikael's strid för Israel i Daniels bok 12:3 läses: »De förståndiga skola då lysa, såsom fästet lyser, och de som hava fört många till rättfärdighet såsom stjärnor, alltid och evinnerligen.» Stjärnan kan också ses som en Mariasymbol, för att nämna ytterligare en tänkbar tolkning. Ursprungligen, då teglet i kapellets väggar stod synligt, bör valvets karaktär av baldakin, himmel över rummet, ha varit mera framträdande än nu, då väggarna är vitputsade.⁸ De två bilderna av Adam och Eva inom rundbågiga arkader, som återfinns i bågen mot kärnkyrkan, kan ha hört till den ursprungliga dekorationen – ommålningen 1895, då fö Adam helt nymålades, medger tyvärr inga säkra slutsatser härvidlag – då även de kan sägas passa in i det ikonografiska schemat: de är placerade i bågen *utanför* korets paradisframställning. Två änglar i samma båge är däremot omisskännligt senmedeltida till sin karaktär, se tex vingarnas utformning, och bör därför vara samtida med en vid restaureringen 1907–1909 avlägsnad sengotisk dekor på sköldbågarnas undersidor (se ovan s 56).

Vad gäller detaljutformningen av de fyra huvudfigurerna bör noteras att bilderna av Nådastolen och Johannes Döparen överensstämmer med de under höggotiken vanliga typerna. En del avvikande detaljer är en följd av feltolkningar av de fragmentariska originalmålningarna, så tex den stav som Johannes Döparen håller i sin högra hand. Hur korrekt den nuvarande bilden av S Kristoffer motsvarar originalet, som Hildebrand ansåg eventuellt kunna föreställa ett kvinnligt helgon med en stav och något som han tolkade som en pinjekotte i andra handen, går ej att fastställa. Hildebrands beskrivning tyder på att framställningen var svårt ska-

dad. Man bör observera att han icke antecknat någon framställning av Kristusbarnet – pinjekotten torde vara identisk med den mantelflik som helgonet samlat i sin ena hand. Om 1895 års målare tolkat originalfragmenten rätt, vilket trots Hildebrand förefaller rimligt, har vi här att göra med en av de äldsta framställningarna av S Kristoffer från det medeltida Sverige. Vad beträffar bilden av S Mikael med gärningarnas våg bör man observera att i den ena vågskålen sitter en krönt person jämte en figur med gloria – en helt otänkbar kombination i en medeltida framställning av detta motiv. Den krönte figuren torde återgå på originalmålningen och således föreställa kejsare Henrik II, medan det ligger nära till hands att antaga att den lilla helgonfiguren är en misstolkning av den kalk och den paten som ofta åtföljer kejsaren i vågskålen vid själavägningen, så t ex i den kända framställningen av motivet i målningarna i Dalhems kyrka på Gotland.⁹

I motsats till vad som med relativt stor säkerhet kunnat konstateras gälla kärnkirkans målningar, nämligen att de huvudsakligen haft en dekorativ uppgift, mindre en undervisande funktion, har således med största sannolikhet ett väl genomtänkt ikonografiskt program förelegat för Sturekoretets målningar. Det förefaller icke att vara allt för djärvt att antaga att detta program upprättats av domprosten Nils Magnusson eller dennes broder och efterträdare Ingevald Magnusson.¹⁰

Datering och konsthistorisk ställning

Ända sedan friläggningen och konserveringen av kärnkirkans målningar har de intagit en central plats i varje framställning av monumentalmåleriets historia i Sverige under medeltiden. Den första presentationen av målningarna gav S Curman,¹¹ men de forskare som i första hand ägnat sig åt målningarna och försökt att inplacera dem i ett större sammanhang är C R af Ugglas och M Olsson.¹² Med O Montelius' och H Hildebrands typologiska metod som bakgrund framlade Olsson ett förslag till periodindelning av Strängnäs domkyrkas, Riddarholmskyrkans och andra därmed befryndade målningar och presenterade en utvecklingskedja, i vilken målningarna i Strängnäs domkyrkas fyra östligaste travéer (med undantag av mittskeppets och södra sidoskeppets östligaste travé som han ansåg sakna allt vetenskapligt bevisvärde efter 1895 års restaurering) utgjorde första länken och gavs beteckningen Strängnäs I, medan målningarna i de fyra västligaste travéerna sammanfördes under beteckningen Strängnäs II. Målningarna i Riddarholmskyrkan, fri-

lagda och konserverade under Olssons ledning, fördes också på två grupper av vilka den första, Riddarholmskyrkan I, ansågs ha tillkommit efter Strängnäs I, medan Strängnäs II representerade den sista fasen i utvecklingen och kom efter Riddarholmskyrkan II.

Att i första hand bygga en datering av målningarna på ornamentikens varierande utformning och förmodade förändringar måste dock ge ett osäkrare slutresultat än om man så långt det är möjligt utgår från respektive kyrkas byggnadshistoria. Om Riddarholmskyrkan vet vi att den har sitt upphov i en donation av Magnus Ladulås från 1270¹³ och att kyrkan i allt väsentligt torde ha stått färdig ett stycke in på 1300-talet. Den av Olsson angivna dateringen av de äldsta delarna, de östra, av Strängnäs domkyrka och därmed av dess målningar till tiden *före* Riddarholmskyrkans tillkomst är emellertid, som klart torde framgå av redogörelsen för kyrkobyggnadens tillkomst i det första häftet av Sveriges Kyrkans monografi över domkyrkan, icke den rätta. Det står således nu klart att den del av kyrkan som invigdes omkring 1290 omfattade de tre östligaste travéerna men också att denna del av kyrkan strax efter invigningen skadades svårt vid en brand och till betydande delar måste byggas upp på nytt (se I: 1, s 150 ff). Det har med tillräckligt stor säkerhet kunnat fastslås att kärnkirkans fyra östra travéer stod färdiga i sitt nuvarande skick först något eller några årtionden in på 1300-talet. De äldsta målningarna, i kärnkirkans östra del, kan således icke ha tillkommit tidigare än under 1290-talets sista år eller under 1300-talets början och måste således vara yngre, möjligen samtida med målningarna i Riddarholmskyrkan.

Sedan den östra delen av kärnkirkans slutförts i slutet av 1200-talet, synes arbetet på de fyra västra travéerna ha pågått successivt och avslutats ett stycke in på 1330-talet. Det finns också påtagliga skillnader mellan utformningen av dekoren i den västra och den östra delen av kyrkan, såväl i utformningen av ornamentiken som i valet av färgstoffer. Under en byggnadstid av dryga fyrtio år har självklart också åtskilliga målare hunnit avlösa varandra i arbetet med att dekorera kyrkorummet.

En mera exakt och detaljerad datering av målningarna i kärnkirkans och Sturekoret än den som byggnadshistorien ger är tyvärr icke heller möjlig. Att man börjat med att dekorera koret, dvs den östligaste och först färdigställda delen av kyrkan, kan tas för givet. Tyvärr har dock 1895 års påmålningar av den östligaste travéns dekorationer och den osäkerhet som till följd härav råder om vad som återgår på den ursprungliga dekoren, vad som kan vara rester av en sengotisk

nymålning och vad som helt och hållet är en nyskapelse, allvarligt komplicerat tolkningen och bedömningen av detta parti. Dekoren i de följande tre travéerna är relativt enhetlig, även om vissa skillnader finns. En del av dekoren inom dessa travéer har först tecknats upp genom ritsning i putsen, något som bör ha gjorts innan putsen helt torkat. Putsning och dekorening måste således ha skett i en obruten följd. Exempel på detta förfarande finns tex i gördelbågarna i mittskeppet mellan första och andra och andra och tredje travén liksom i bågen mellan fjärde och femte travén (fig 62) i södra sidoskeppet. På några partier finns en första, enklare dekor (kvadermålning) som ersatts med en rikare, så tex i bågen mellan tredje och fjärde travén i södra sidoskeppet. Det förefaller som denna dekor ganska snart, troligen redan under målningens gång, ersatts med den nuvarande, rikare dekoren.

Att målningarna i de västligaste travéerna är av senare datum, enligt byggnadshistorien från ca 1320–1340, antyds också av målningarna själva, som är avgjort enklare och fantasilösare, delvis nästan primitiva i jämförelse med de äldre målningarna. Som redan tidigare nämnts är de dessutom utförda i en avvikande färgskala.

Målningarna i Sturekoret bör, med hänsyn till dateringen av denna del av kyrkan, ha tillkommit tidigast i slutet av 1340-talet och senast under 1350-talets första år och således vara endast obetydligt senare än målningarna i den västra delen av kyrkan, med vilka de dock icke har några som helst likheter. Trots 1895 års övermålningar är det fullt klart att Sturekorets målningar är gjorda av en målare (eller snarare målarkonstverkstad) som väl behärskat såväl ornament- som figurmåleri. En stilanalys, i varje fall av figurmålningarna, är tyvärr icke möjlig, men vare sig komposition, ornamentik eller ikonografi talar emot den datering som byggnadshistorien ger. Målningarna i Vårfrukoret i Storkyrkan i Stockholm, minst lika vanställda genom övermålning i början av 1900-talet som Sturekorets målningar, visar till sin komposition stora likheter med de sistnämnda – kapporna domineras av breda ornamentbårder med infällda medaljonger med bröstbilder. Vårfrukoret dateras allmänt till tiden omkring 1340, vilket väl stämmer överens med dateringen av Sturekoret.¹⁴

Byggnadshistorien visar således att den av Olsson föreslagna periodindelningen och dateringen knappast i sin helhet kan godtas. Det kan över huvud taget ifrågasättas om man bör sammanföra Riddarholmskyrkans och Strängnäs domkyrkas målningar till en grupp

med delvis gemensamma upphovsmän. Visserligen finns ornamentmotiv som återkommer i båda kyrkorna, men det sätt på vilket ornamenten använts är mycket olikartat. I Riddarholmskyrkan är valvens dekor i koret och långhuset koncentrerad till valvkappornas hjässlinjer, medan ingen dekor åtföljer diagonalbågarna. Vegetativ ornamentik finns i valvsvicklarna, däremot icke i anslutning till valvhjässorna eller gördel- och sköldbågarnas hjässor. Dekoren i södra sidoskeppet har en uppbyggnad som mera erinrar om Strängnäs-valven men icke är identisk med denna. I Strängnäs koncentreras nämligen dekoren kring diagonalbågarna, valvhjässorna samt sköld- och gördelbågarnas hjässor, medan hjässlinjerna endast i några få fall betonas på samma sätt som i Riddarholmskyrkan. Svickelornamentik saknas helt i Strängnäs. Dekoren i Riddarholmskyrkan är dessutom stramare och mindre variationsrik än i Strängnäs, även om man bör observera att av Riddarholmskyrkans dekor nu i stort sett endast konturerna och bottenfärgerna återstår, varför de nu gör ett mera grafiskt intryck än vad som ursprungligen varit avsikten. Slutsatsen måste bli att det knappast finns någon anledning att anta ett direkt samband mellan de målare som varit verksamma i Strängnäs och Riddarholmskyrkan. Större överensstämmelser föreligger mellan Strängnäs-målningarna och tex vissa delar av dekoren i Mariakyrkan i Sigtuna och i Vårfrukoret i Storkyrkan i Stockholm, men även när det gäller dessa målningar är det svårt att bevisa ett direkt samband, bl a med hänsyn till att såväl Sigtuna- som Storkyrkomålningarna är hårt restaurerade.

Likartade arbetsuppgifter och ett relativt enhetligt ornamentförråd gör det svårt att skilja ut särskilda mästare eller skolor inom denna stora grupp av med arkitekturen nära sammanhängande måleri. Man vet icke heller i vilken utsträckning murmästaren och beställaren var med och bestämde dekorationens utformning och valet av ornering – att beställaren gav anvisningar om figurmåleriet kan vi ta för givet.

Det nära sambandet mellan arkitektur och måleri i tex Strängnäs och Riddarholmskyrkan talar för att murmästare/arkitekt, dvs den som svarade för byggnadens uppförande och arkitektoniska utformning, arbetade tillsammans med en eller flera målare som stod för dekorationen av väggar och valv, åtminstone delvis efter murmästarens anvisningar. I den utsträckning figurmåleri av högre kvalitet skulle ingå i dekorationen kan man möjligen ha anlitat särskilda målare. Målare med högst varierande handlag och skicklighet har varit verksamma i Strängnäs, och att en uppdelning på ornamentmålare och figurmålare förekommit är troligt.^{14a}

Ornamentförrådet är, som framhållits redan av af Ugglas och Olsson, delvis ganska ålderdomligt och uppvisar en del motiv av närmast romanskt ursprung. Åtskilliga av ungotikens och en del av höggotikens vanligaste ornament som vi känner från monumentalmåleri, glasmåleri, miniatyrer och skulptur återfinnes dessutom i olika kombinationer. Liksom domkyrkans arkitektur uppvisar inflytanden från olika delar av kontinenten, från norra Tyskland, t ex Lübeck, från Westfalen och Rhenlandet, från Danmark osv, är det möjligt när det gäller målningarna att visa på paralleller från i stort sett samma områden. Men det är, liksom vad gäller själva kyrkan, mera fråga om överensstämmelser i vissa delar än i stort. Sammansmältningen av de många, delvis disparata dragen har resulterat i en högst personlig enhet, till vilken några direkta förebilder utom Sverige icke kan påvisas.

Vad gäller figurmåleriet borde det vara något lättare att peka på direkta motsvarigheter på kontinenten, men figurmåleriets fragmentariska skick försvårar alla säkra slutsatser. Bäst bevarade och därför bäst läm-

pade för jämförelser är figurerna i tredje travéns mitskeppsvalv (fig 7), speciellt den i norra kappan, figurerna i fjärde travéns mitskeppsvalv (fig 8) samt i bågen mellan femte och sjätte travén i norra sidoskeppet (fig 66). För de flesta av dessa figurer gäller att de uppvisar en ganska hård och kantig draperibehandling, som har litet gemensamt med den franska höggotikens mjukhet och elegans men som har åtskilliga paralleller i det sena 1200-talets måleri i norra Tyskland, bla i Lübeck (t ex vissa av målningarna i Heiligengeistspital och i S Jakobi) men också i Westfalen.¹⁵

Figurerna i bågen i norra sidoskeppet låter antyda en något mjukare, mera rent höggotisk draperibehandling, vilket stämmer med att denna del av kärnkyrkans dekoration måste vara något senare än de tidigare nämnda delarna av mitskeppsvalvens målningar. Att av de anade likheterna med samtida måleri i Lübeck och Westfalen dra bestämda slutsatser om direkta förbindelser mellan Nordtyskland och Strängnäs är dock knappast möjligt.

Vårfrukorets målningar och målningsfragment i kärnkyrkans norra sidoskepp

Beskrivning

Målningarna i Vårfrukoret vanställdes å det vederstyggligaste på 1870-talet, »forminnesföreningens ledamöter, domprosten och biskopen ovetande (!) av en stadens ämbetsmålare»¹⁶ (fig 70). Denna övermålning avlägsnades så långt det var möjligt vid restaureringen 1907–09. Ytterligare en rengöring ägde rum 1970 (se ovan, s 16). Givetvis har målningarna skadats betydligt genom dessa procedurer, men de kan alltjämt bidra till kännedomen om svenskt senmedeltida måleri.¹⁷

Valvets målningar

Diagonalbågarnas rutmönster är i rött och vitt (fig 68 och 69). I hjässan, där bågarna har rätsidig profil, är en växtranka målåd i rött. Valvkapporna täcks av tunna spiralvridna rankor med tätt sittande klängen och långa parflikiga blad. Rankorna är röda, bladen ljusgula och röda. I östra svickeln av norra kappan är utefter kanterna målade långa, röda blad med runda flikar på översidan. Spiralrankorna skär delvis över dessa blad.

I rankverket finns figurframställningar, nu till större

delen utplånade. I östra kappan återstår endast färgspår i rött och gult, av allt att döma rester av någon framställning av arkitektur. Två perspektivistiskt tecknade och med skuggor modellerade kolonner kan tydligt urskiljas. På södra kappan finns till vänster en stor rödbrun färgyta, och i mitten och till höger går breda, vertikala linjer i rött och rödgult, möjligen antydande en port. Rutmönstret av röda linjer skulle då kunna ange ett tak. Båglinjen i hjässan är gul utåt, röd inåt. Mitt på västra kappan antyder en gul färgfläck och några parallella streck till höger därom en figur. Till höger finns rester av en knäböjande figur. På norra kappan står längst till vänster tre figurer i långa klädnader av röd och gul färg. Därefter kommer ett med rött tecknat lejon, framför vilket syns en man med röd dräkt och med gul gloria. I mitten står en ängel med gul vinge och till höger om denna en man med rödgul mössa(?) och dräkt och med en kalk i handen. Längst till höger, på den med gult antyddan marken, står en man i kort ljusröd klädnad tecknad som en djurfäll och

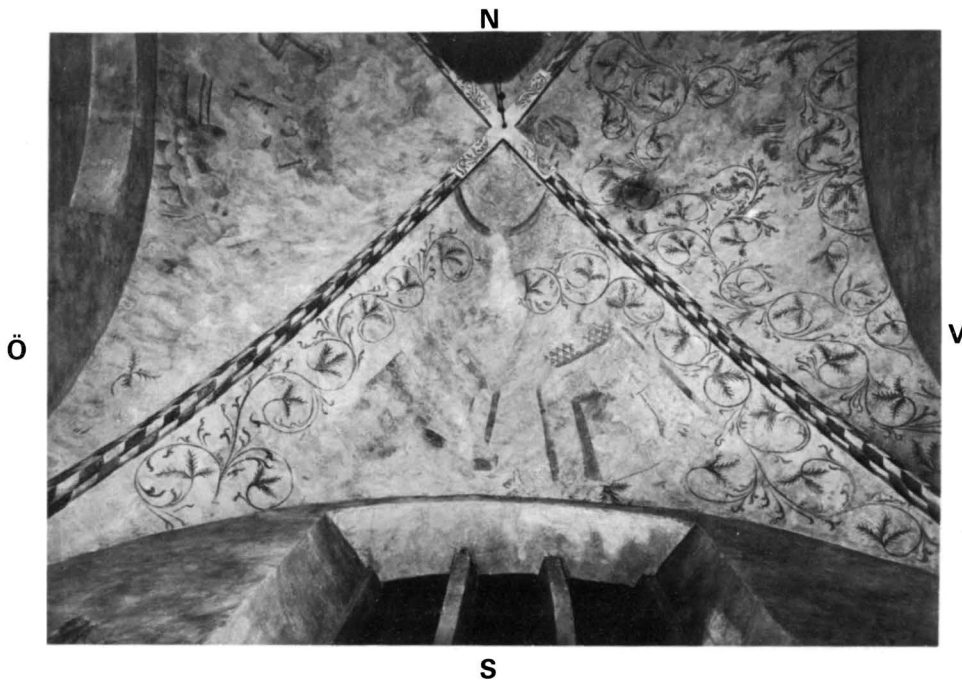

Fig 68. Målningarna i Vårfrukorets valv, ca 1404–1440, södra delen med bl a en tronstol (?) och ett hus (?). Foto N Åzelius 1934.

Paintings on the vault of the Lady Chapel, c. 1404–1440, south side containing i. a., a throne (?) and a house (?).

med gul gloria. Bakom honom ett gult, fyrsidigt fält, tecknat i perspektiv.

Väggarnas målningar

Väggarnas målningar består av rader med stående figurer i två serier, den ena ovanför den andra. De avgränsas nedåt av en bård, sammansatt av ett blåvitt band med röd begränsningslinje nedåt och svart uppåt. Mellan de båda serierna målningar går ett vitt band. På östra väggen avslutas den övre serien uppåt med en bård, bestående av omväxlande svarta och vita romber, konturerade med rödbrun färg. Figureernas numrering, se fig 71, 72 och 73.

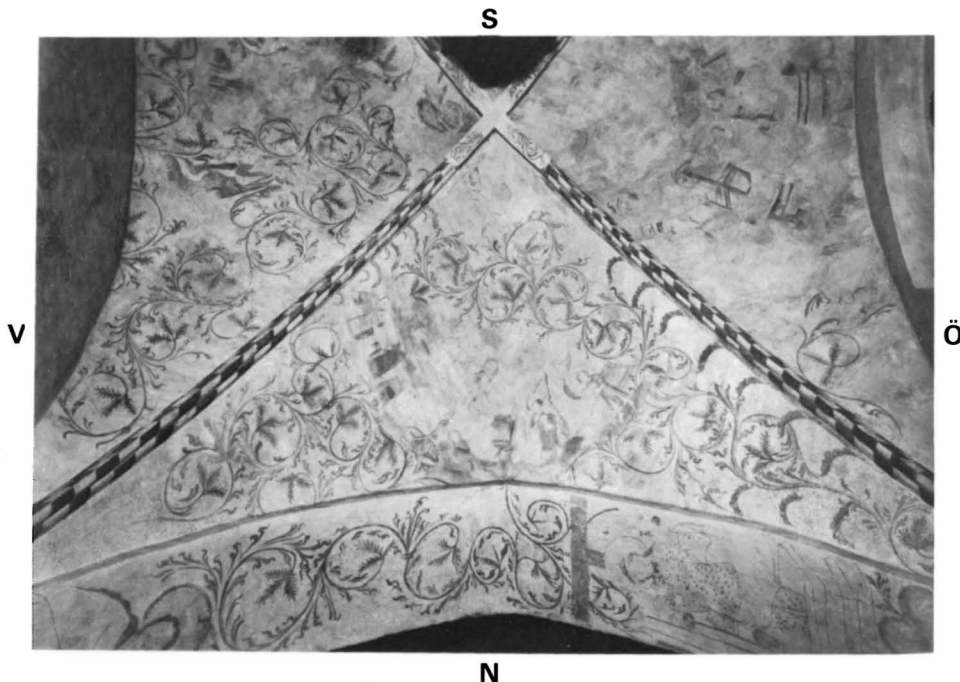
Östra väggen: 1. Biskop (fig 74) med rödbrun mantel, rödgult hår, vit mitra med svarta konturer. Bakom biskopens huvud syns två änglahuvuden med rött hår. En grön skiftning antyder mark. Till höger en del av en röd ranka. Ovanför figuren en inskrift i minuskler: »Sts . . . riala». – 2. Ornamentik i gulbrun och svartbrun färg (fig 75). – 3. Marie bebådelse. Maria är iklädd grå, veckad mantel och har gul gloria. På en bänk ligger svarta böcker; bokstöden är gulröda. På marken står en vit vas. Till vänster fragment av ängeln. – 4–7. Fyra apostlar och profeter (fig 70, 76). Samtliga apostlar och profeter i detta register är försedda med språkband med inskrifter på latin, delvis utplånade, delvis svårt förvanskade. Inskrifterna och deras ursprungliga lydelse redo-

visas närmare nedan s 78 ff. Marken är grön; stjärnorna i bakgrunden, som är målade för hand, är röda. Hår och skägg på samtliga figurer rödgula. Nr 4 saknar gloria och har vit hatt, dräkten är vit med rött foder, boken svart. Till höger om figurens huvud minuskelinskrift: »eremias». Nr 5 med vit dräkt och gul gloria; bär i vänster hand en yxa med gråblått huvud och gult skaft. Nr 6 har grön dräkt och svart mössa. Nr 7 – »judas thadeu» enligt minuskelinskrift till vänster om glorian – har gul gloria och grön dräkt med brun-svart underklädnad. – 8. Kristi födelse. Kristusbarnet ligger på en gul strålkran. Till höger knäböjer Maria som har ljusrött hår, är klädd i grön mantel och röd kjol; glorian är vit. Till vänster sitter den sovande Josef, helt i vitt, med brunröd gloria och rödgula fötter. Ovanför Kristusbarnet en ängel i vit dräkt och med bruna och vita vingar. – Bakom och till höger om Maria finns röda och gulröda färgytor, rester av nu utplånade figurer – troligen herdarna – varav en mindre sådan med en gulgrå påse (?) i handen kan urskiljas. Stallet är gulrött.

Södra väggen. Marken är grön och bakgrunden i nedre registret dekorerad med små gulröda stjärnor. Hår och skägg på samtliga figurer är gulröda. – 1. Fragment (fig 77). Rödgul mantel med vecken dragna i svart. – 2. Glorian gul, dräkten blå. Vid axeln minuskelinskrift: »symon». – 3. Dräkten ljus grön med rödbrunt foder. Huvudbonaden grönsvart med uppvikt

Fig 69. Målningarna i Vårfrukorets valv, ca 1404–1440, norra delen. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on the vault of the Lady Chapel, c. 1404–1440, north side.

grågult brätte. – 4. (I fönstersmygen): Figur med rött hår och gul gloria. Över figurens huvud minuskelin-skrift: »mathe(us)». Av dräkten återstår röda färgfläckar. – 5. Obetydligt fragment. Innanför en bred svart konturlinje grönsvart färg. – 6. Nedre delen av stående figur. Manteln är rödgul med ljusa dagar på de djupa vecken och svart foder. – 7. (I fönstersmygen): Stående figur med gloria. Över språkbandet står skrive: »bartholomeus» i svarta minuskler. Nedtill syns en vit mantel och en gulröd kjol. Därövan en gulröd ranka. – 8. Manteln (fig 78) har varit blå. Under mantelfällan två rödbruna fläckar, vilka möjligen antyder fötter. Snett ovanför figuren en inskrift i minuskler: »joel». – 9. Manteln gråblå, underklädnaden rödgul, glorian gul. – 10. Dräkten ljusgrön. – 11. Ljusblå mantel med svart foder. Fötterna svarta. – 12. Ett par orangegula skor, tillhörande en åt höger gående figur.

Fig 70. Målning på Vårfrukorets östra vägg (fig 71:4–7), apostlar och profeter, ursprungligen målade ca 1404–1440, men hårt restaurerade på 1870-talet. Nuvarande tillstånd enligt fig 76. Foto C F Lundin (?) 1907, före konservering.

Paintings on east wall of the Lady Chapel (fig 71:4–7), Apostles and Prophets originally painted c. 1404–1440, but heavily restored in the 1870's. Present condition see fig 76. Photographed before reresoration.

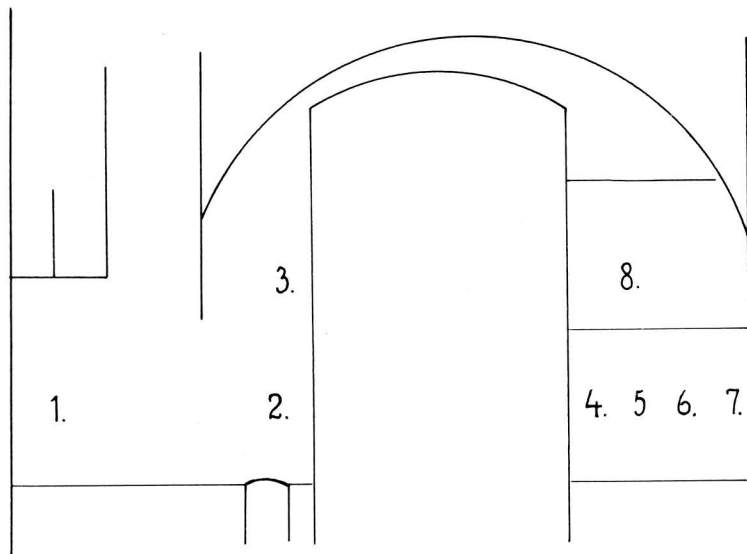

Fig 71. Schema som anger numreringen av Vårfrukorets väggmålningar, östra väggen.

Key to numbering of murals in the Lady Chapel, east wall.

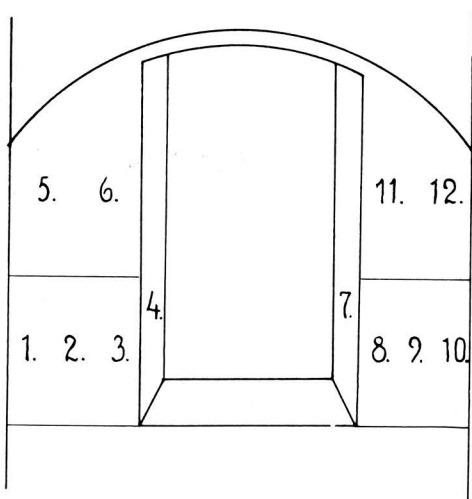

Fig 72. Schema som anger numreringen av Vårfrukorets väggmålningar, södra väggen.

Key to numbering of murals in the Lady Chapel, south wall.

Västra väggen (fig 79 ff): Marken i bägge bildfälten är gråblå och bakgrunden i det nedre fältet är översålad med stjärnor. I det nedre fältet står tolv figurer med gulrött hår och skägg; varannan med gul gloria, varannan med huvudbonad. De sistnämnda figurerna har kortare mantlar och alltid skor på fötterna. Över och under figurerna här liksom på övriga väggar böjda språkband med minuskelinsskrifter i svart.

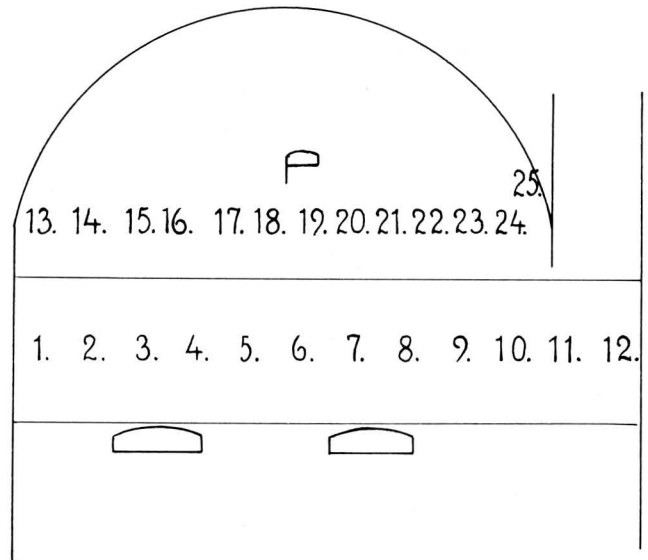
Övre bildfältet har också tolv stående figurer, av vilka några framställs inbegripna i en livlig diskussion. En del har huvudbonader, andra är barhuvade och gloria saknas alltid. Även här åtföljs figurerna av

språkband med minuskelinsskrifter, tyvärr både skadade och förvanskade och därför svåra att tolka. Figurerna står under ett stort träd, vars stam växer upp från en rödgul färgyta i mitten av bildfältet; grenarna är plastiskt tecknade, konturerade med svart och försedda med röda skuggor. Fragment av bladverk i bakgrundens färg och röda frukter är bevarade. I grenklykan över mittstammen sitter en kvinnlig figur, tecknad i svart och med rödgult hår och gloria i bakgrundens färg. Ett djur ligger med frambenen i hennes knä och utefter ett språkband kommer snett från vänster en duva och en liten naken figur med gloria svävande. Ett språkband med en förvanskad minuskelinsskrift åtföljer denna figur. På en gren till vänster ses underdelen av en knäböjande figur tecknad i svart och med vecken svagt skuggade med röd färg.

1. Glorian är gul, manteln rödbrun. – 2. Håret är gulrött, manteln gråblå, underdräktens ärmlinning och den vänstra skon rödbruna. Till vänster om huvudet står: »am . . .». – 3. Manteln är gråblå med brunrött foder. Till vänster om huvudet står »tho», till höger är ett »m». – 4. Dräkten är blå med vit modellering på vecken liksom kullen på hatten; strumporna, snibbskorna och brämet på hatten rödbruna. – 5. Dräkten är röd med blå uppslag. Till höger står: i o h ä e s (= Johannes). – 6. Manteln med färger i rödbrunt, grönt och blått. Huvan grön. – 7. Manteln och underdräkten är rödbruna med brungula skuggor på vecken. Rödgul stav. Bredvid denna ett gulgrått föremål som bör tolkas som en pilgrimsväska. – 8. Dräkten rikt draperad

Fig 73. Schema som anger numreringen av Vårfrukorets väggmålningar, västra väggen.

Key to numbering of murals in the Lady Chapel, west wall.

med gråblå färg längs kanterna och ovanpå denna brunaktig i själva konturen. Håret, skägget och mössans uppslag är gula. – 9. Manteln är grågrön med rödbrunt foder och underklädnaden ljusröd. Korset är gult med en dragning åt rött. På bården under står »St andreas» med starkt förvanskade minuskler. – 10. Manteln ljusröd och underklädnaden grå med brunt på vecken. Håret gult, mössan grå, strumpor och skor samt höger ärmuppslag rödbruna. – 11. Manteln blå och underklädnaden vit, håret ljus gulrött och glorian målad med gulockra. Attributet – nyckeln – är delvis bibehållet. På bården under står »petrus». – 12. Den vida manteln är gråblå; vecken är tecknade med mörkblå färg, på vilken lagts brunrött, som också använts till skuggning. Hatten har vit kulle och gult upp-vikt brätte.

Figurerna i övre fältet är mindre. På vänstra halvan är sju klädda i världslig dräkt, de övriga i vida mantlar.

13. Manteln är tecknad med breda konturer och skuggor i svartbrun färg. – 14. Dräkten gråviolett med mörka skuggor i rödbrunt; vit hatt. Hår, skägg och ben rödgula. Karnationen är gulgrå, som på de flesta figurerna i detta bildfält. – 15. Dräkten grön, hattens kulle gul och brättet vitt och svart. Skägget gulrött, benen grå. – 16. Dräkten är vit med svart och brunt på konturerna, mössan gul med rödbrunt brätte, handskarna vita. Skägget gulrött, benen grå. Väskan, som hänger vid bältet, är svart med gul kant, gult band samt med en gul fläck mitt på. Även käppen är gul. – 17. Dräkten grön, hår och skägg gula och benen rödbruna. – 18. Dräkten svartröd, benen gråbruna. Den flätade

väskan med bygel, hängande vid skärpet är i bakgrundens färg. Karnationen grå, håret gult. På kinden finns en svart fläck, förmodligen röd färg som svartnat. – 19. Gråaktig mantel med bruna veck, orangegul huva. Ärmen och strumporna rödbruna. Karnation mörkgrå. – 20. Manteln är grön med svart foder. Hår och skägg gula. – 21. Manteln är kraftigt modellerad, brunsvart med vitt foder. Skon svart. Hår och skägg gulröda. – 22. Dräkten är gråvit, hår och skägg gulröda. – 23. Manteln är grön, hår och skägg gula. – 24. Manteln är gulröd med vecken modellerade i vitt; underdräkten gråvit. Längst till höger skiftar marken i violett. – 25. Manteln gråvit med vecken modellerade i mörkare färg.

Målningarna på bågens undersida (fig 82 och 83)

Närmast ovanför anfanget på östra sidan är en scen som möjligen kan tolkas som Kristi gravläggning (se nedan s 86). Dräkterna är svarta, doken vita; karnationen är mycket ljus röd och gloriorna gula. Rankorna ovanför huvudena är gråsvarta. – Där ovanför framställs Kristus som smärtornas man. Glorian vit, håret gulrött, ländklädet vitt och blodstänken på kroppen röda. Sarkofagen tecknad i perspektiv med svarta linjer. De gula och röda linjerna till vänster framställer några av pinoredskapen: spjutet, kolonnen och stången med ättikssvampen. Korset är gult. – Nedtill, på bågens västra halva framställs Maria mater omnium (Maria som skyddsmantelmadonna; fig 83). Alla konturer i svart, håret och gloriens kontur är gula, kragen gråsvart. Under den utbredda manteln kan elva

Fig 74. Målningar på Vårfrukorets östra vägg, närmast S VIII (fig 71: 1–3). Ca 1404–1440. Helig biskop, vars mitra på-sättes av änglar. Foto N Åzelius 1934.

Murals on east wall of the Lady Chapel, nearest to S VIII (fig 71: 1–3). c. 1404–1440. Angels placing mitre on Bishop's head.

ansikten urskiljas. – Bågens övre delar har en ranka i gult och rött, av samma slag som på valvkapporna.

Målningar i kärnkirkans norra sidoskepp

På väggarna och valvet i norra sidoskeppet I, samt på valvet i norra sidoskeppet VII, finns fragment av målningar från senmedeltiden. De är visserligen obetydliga, men så mycket är bevarat, att man kan påstå att dessa målningar är av samma art som de i Vårfrukapellet. Vissa av de större fragmenten är dessutom i

sådant skick, att man kan göra sig en ganska god föreställning om målningarnas ursprungliga konstnärliga kvalitet.

Norra sidoskeppet I, östra väggen. Denna vägg har till största delen rivits bort för att förbinda norra sidoskeppet i äldsta kyrkan med högkoret (I: 1 plansch II). Väggens sydligaste parti, mot vilket högkorets västligaste pelare i norra raden byggdes, är emellertid bevarat. Här och i inre smygen på södra sidan till det stora gotiska fönster som funnits i denna vägg finns

Fig 75. Målningar på Vårfrukorets östra vägg, t v om den stora nischen (fig 71:2-3). Ca 1404-1440. Marie bebådelse. Foto N Åzelius 1934.

Murals on east wall of the Lady Chapel, on left side of the large recess (fig 71:2-3), c. 1404-1440. The Annunciation.

ganska betydande rester av de ifrågavarande målningarna.

Smygen har pryts med spiralrankor av samma slag som rankorna på Vårfrukapellets valv (fig 84). De är rödbruna med sexbladiga klarblå blommor. Målningarna på väggfältet har avtecknat sig mot gulvit grund, överströdd med schablonerade, rödbruna rosor. Fogen mot sköldbågens undersida har markerats med ett rödbrunt streck.

Strax nedanför bågens anfang på södra sidan finns

fragment av en åt vänster vänd, knäböjande figur (fig 85). Doket på huvudet har varit blått med pålagda vita glansdagrar. Manteln har bakgrundens färg, är upptill modellerad med ljus gråblå färg, nedtill rödbruna streck som anger vecken. Snett ovanför, till höger om huvudet finns ett perspektiviskt tecknat föremål konturerat i rödbrunt och skuggat med gråblå färg. Högst upp är ett svängt band av tre jämnlöpande rödbruna linjer. På ömse sidor om detta band finns blå färgfläckar. Vad dessa fragment framställer kan inte nu

Fig 76. Målningar på Vårfrukorets östra vägg, th om den stora nischen (fig 71:4–8), ca 1404–1440. Jesu födelse samt apostlar och profeter (jfr fig 70). Foto N Åzelius 1934.

Murals on east wall of the Lady Chapel, on right side of the large recess (fig 71:4–8). c. 1404–1440. The Nativity, Apostles and Prophets (cf. fig 70).

avgöras – möjligen kan den blå färgen härröra från en klädnad och det svängda bandet vara ett stycke målad arkitektur. Så mycket kan dock konstateras, att framställningen skurits av då den stora öppningen till koret gjordes. Målningarna måste sålunda ha tillkommit före denna tidpunkt. Strax under fragmenten finns rester av två språkband med inskrift i minuskler. På det undre kan läsas: --- a (?) timur --.

Sköldbågens undersida har pryttts av figurframställningar i 2 eller 3 våningar på ömse sidor om hjässan.

Både på norra och södra sidan är spår av sådana framställningar bevarade, men det finns plats för ytterligare en på var sida – här har emellertid utsmyckningen kanske blott utgjorts av ornamentik.

I jämnhöjd med kolonnettkapitålet i valvets sydöstra hörn går en bård som skiljer de båda framställningarna på södra sidan från varandra (fig 86). Bården som är 7 cm bred består av en ljusblå rand, omgiven av en rödbrun på var sida. Under denna bård är en framställning av en man och en kvinna. Mannen står till höger,

Fig 77. Målningar på Vårfrukorets södra vägg, östra delen (fig 72: 1–6). Ca 1404–1440. Apostlar och profeter. Foto N Åzelius 1934.

Murals on south wall of the Lady Chapel, east side (fig 72: 1–6). c. 1404–1440. Apostles and Prophets.

något vänd åt vänster och med framsträckta händer. Han är iklädd ljusblå mantel och brunsvart underdräkt (troligen delar av en rustning). Sju horisontala band gå över midjan, vart och ett vitt överst och svart underst. Ansiktet är kraftigt tecknat och modellerat, håret rödbrunt (fig 87).

Kvinnan till vänster håller högra handen vid midjan, den andra över bröstet. Ansiktet, förstört med undantag av ett par färgspår, tycks ha varit omgivet av ett gråaktigt dok. Från axlarna nedfaller en kappa av

gor – med foder i ljus blågrönt. Underklädnaden är rödvit.

Ovanför mannens huvud ser man två gråsvarta träd-kronor, den högra uppbyren av en gulbrun stam. Till vänster härom skymtar ett flersidigt torn med spetsigt tak och en spetsig gavel på var sida. Tornkroppen har rödbruna konturer, huven är blå. Nedanför tornet går ett snett målningsfält i klarblått, möjligen antydande ett tak. I övrigt finns flera färgspår, nu omöjliga att tyda.

Fig 78. Målningar på Vårfrukorets södra vägg, västra delen (fig 72: 7–12). Ca 1404–1440. Apostlar och profeter. Foto N Åzelius 1934.

Murals on south wall of the Lady Chapel, west side (fig 72: 7–12). c. 1404–1440. Apostles and Prophets.

Fig 79. Målningar på Vårfrukorets västra vägg (fig 73). Ca 1404–1440. Apostlar och profeter, illustrerande Credo apostolicum samt träd med bl a Jungfru Maria med enhörningen. Foto N Åzelius 1934.

Murals on west wall of the Lady Chapel (fig 73). c. 1404–1440. Apostles and Prophets illustrating the Apostles' Creed, a tree with the Virgin Mary with a unicorn and other figures.

Av särskilt intresse är modelleringen av ansikten och dräkter. Mannens ansikte (fig 87) är målat med mörka skuggor och en lätt pålagd ljus brunröd färg och glansdagar av vita streck. Dräkten är målad så, att färgen i vissa partier pålagts med gles pensel, så att putsens färg skiner igenom och ger glansdagar.

Ovanför begränsningsbården finnes en framställning av en man med djävul (fig 88) framför sig. Figurerna avtecknar sig mot en grund i putsens färg överströdd med schablonerade rosor. Mannens dräkt är klarblå

med utsparade glansdagar. Längs dräktens framsida går ett brunrött band som fortsätter nedåt mellan benen där det skymmer vänstra foten. Vid hans vänstra sida hänger ett kort svärd. Djävulen är rödbrun med utsparade glansdagar och kroppen är överströdd med klarblå fläckar. Marken är svart.

På bågens översta parti finns 145 cm från hjässan blott ett obetydligt spår av en rödbrun slinga.

I jämnhöjd med kapitälet i valvets nordöstra hörn finns på bågens norra sida ett stycke av en begräns-

ningsbård mellan två figurer bevarat. Bården består av ett smalt blått band mellan två bredare av rödbrun färg. Ca 140 cm ovanför synes ytterligare en bård, bestående av tre rödbruna band med två brungula emellan.

Mellan dessa bårder finnes fragment av en scen som möjligen framställt Delila som klipper Simson (fig 89). En man med slätrakat, rosafärgat ansikte vilar med kinden i handen i en kvinnas (?) knä. Bakom och över detta huvud syns en kvinnas dräkt i rödbrun, klart lysande färg. Hennes ena hand vidrör mannens huvud. Längre upp finns linjer som antingen kan tydas som dräktens gördel eller som konturer av en hand tillhörande en annan figur. Ännu högre upp finns delar av kvinnans ansikte och huvud, med kortklippt hår och med huvudbonad målad i *caput mortuum*. Till vänster om denna grupp ses en hand som omfattar ett svartolkat föremål (det glödgade järn varmed Simson bländades?). Händer och ansikten är här endast tecknade med *caput mortuum*.

Av framställningen i nedre bildfältet på denna sida finns endast obetydliga spår av någon figurs klädnad bevarade. Nedanför har grunden varit beströdd med

rödbruna rosor. Ännu längre ned på pelaren fanns fragment av en rödbrun slinga av den vanliga typen. Ett fragment ca 50 cm från bågens hjässa får möjligen också tydas som rester av dylika slingor.

På arkadbågen mot sidoskeppet finns obetydliga spår av den senmedeltida målningen: ljusblått och rödbrunt. Vid östra anfanget finns schablonerade stjärnor i brunt.

Norra väggen och sköldbågen har obetydliga men intressanta fragment av samma dekoration som också finns på fondväggen i murgångens nisch. Övre delen av sistnämnda muryta har en dekoration som avgränsas nedåt av ett språkband med en inskrift i minuskler i blågrått och dubbla begränsningslinjer i samma färg (fig 90). Inskriften är ofullständig och omöjlig att tolka. Målningen ovanför är mycket fragmentarisk men kan möjligen tydas som Kristi gravläggning. Strax till vänster om mittlinjen ovanför språkbandet syns höftpartierna, låren och övre delen av underbenen på en liggande naken figur i *caput mortuum*, med konturer och skuggningar i mörkare nyanser av samma färg samt vita glansdagrar. Vissa inre konturer som möjligen kan föreställa sår är mörkgrå. Under figuren finns svarta

Fig 80–81. Detaljer av målningarna i fig 79. Jungfru Maria med enhörningen samt två profeter. Foto R Hintze 1981.

Details of murals in fig 79. The Virgin Mary with a unicorn and two prophets.

linjer, troligen antydande underlaget på vilket figuren ligger. Strax ovanför knäna syns några obetydliga fragment med grå konturer som tonas ut. I bildfältets högra parti är ett komplex av fragment i caput mortuum där endast en uppåtriktad hand har en nu tydbar form. En framåtlutad kvinna skymtar ovanför, målad med grå kontur som tonats ut.

På väggfältet ovanför murgången ser man nu endast obetydliga fragment av målningarna i hörnet mot sköldbågens undersida. I jämnhöjd med bågans anfang på västra sidan finns en rätt betydande putsyta med svarta ornament och utsparat i detta finns ena ändan av ett språkband i putsens färg med nu oläsliga bokstäver i svart. Utanför den svarta färgytan finns kvar några obetydliga röda streck samt ett finger tecknat i rödbrunt. Något högre upp på samma sida finns fragment av de vanliga rankorna i caput mortuum. De återkommer även på andra ställen. Ett stycke nedanför hjässan på östra sidan finns ett 7 cm brett band, utdraget i en snibb. Dess översta halva är rödbrun, den nedre grå.

Fönstersmygen har varit dekorerad med spirallagda slingor i svart och caput mortuum (fig 91). Dessa målningar har aldrig varit överkalkade men blivit skadade genom den nu borttagna igenmurningen av fönstret. På smygens vänstra sida finns ca 40 cm från hjässan ett språkband, 7 cm brett, med konturer och minuskler i svagt orangegul färg. Av inskriften kan läsas: --witna. Ca 37 cm under detta språkband finns ännu ett, med de dubbla begränsningslinjerna och bokstäverna i orangegul. Av inskriften, nästan helt utplånad, kan urskiljas minusklerna: --ad--.

Målningen på sköldbågens undersida tycks ha bestått av midjefigurer insatta i rankornamentik. På västra sidan strax ovanför bågen till gången genom murpe-laren, är ett rätt betydande parti av dekorationen bevarad (fig 92). Här urskiljs fragment av den vanliga rankan i svart och caput mortuum. Vidare de långa, spetsigt parflikiga bladen, även påträffade i Vårfrukoret, men här med konturer och nerver i rött. Bland de ornamentala detaljerna finns vidare en romboid med insvängda sidor konturerade med svart och med ett 4-flikigt blad som avtecknar sig mot en grund i caput mortuum. Något högre upp finnas små fragment, möjligen av en figur som hållit ett språkband, allt i caput mortuum. Inom språkbandet urskiljs mycket svagt i minuskler följande: --T - r(?) mu --.

Östra hälften av bågen har obetydliga fragment av de vanliga rankorna i caput mortuum, svart och rött. Dessutom finns 75 cm ovanför nordöstra kolonnettkapitälens nivå ett gubbhuvud i halvprofil vänt mot väns-

ter och tecknat och modellerat i caput mortuum med håret i mörkare nyans av samma färg. Detta ansikte kan, vad den konstnärliga kvalitén beträffar, jämföras med mansansiktet på östra sköldbågens södra hälft.

Även på valvets kappor har funnits fragment av samma dekoration. På östra, södra och västra kappan fanns obetydliga spår av målning i svart och caput mortuum. På norra kappan, 60 cm ovanför basstrålens hjässa, fanns en djurfot målad i caput mortuum, av formen att döma tillhörande ett lejon.

Även valvkapporna i norra sidoskeppet VII hade fragment av senmedeltida målning, avlägsnade vid 1907–1909 års restaurering efter fotografering och kalkering, tydligen av samma slag som i norra sidoskeppet I. På östra kappan fanns närmast under diagonalbågarnas skärningspunkt ett framifrån sett ansikte inom ett trekantigt fält som från valvkappan i övrigt avgränsas av en ram, som hade samma form som kanten på ett paraply (fig 93). Ramen var sammansatt av tre band, det innersta rött, det yttersta blått, i vilka införts fyrpass med spetsiga blad. Utanför ramen fanns ett rutnät med fyllningar i rött och blått.

Södra kappan hade också fragment av ett liknande huvud och på motsvarande ställe. Kappan hade synbarligen varit täckt av ett spinkigt rankverk i rött och ljusblått, med klängen upprullade i spiral. Mellan slingorna har botten täckts av på fri hand och med ljust rödbrun färg målade sexsidiga stjärnor. I svicklarna har antagligen funnits smärre figurer.

I västra kappan fanns fragment av slingor, stjärnor och sannolikt också en figur. I norra kappan fanns obetydliga fragment av spiralvridna klängen samt slingor. Fragment av slingor av samma slag som på valvkapporna sågs även på arkadbågen i mittskeppet VII – norra sidoskeppet VII och målade i caput mortuum.

Ikonografi

Ur ikonografisk och konsthistorisk synpunkt hör Vårfrukorets målningar och de med dem sammanhörande målningsfragmenten i kärnkyrkans norra sidoskepp till de intressantaste i domkyrkan. Desto beklagligare är det att Vårfrukorets målningar i stor utsträckning spoli-erats vid den hårdhända reoveringen på 1800-talet och att fragmenten i norra sidoskeppet, i allt väsentligt autentiska, tyvärr är av mycket begränsad omfattning.

Vårfrukorets målningar bör, helt naturligt, till väsentlig del ha varit ägnade åt Jungfru Maria. Så synes också vara fallet, men vad som nu är mest framträdan-

Fig 82. Målningar på undersidan av bågen mellan Vårfrukoret och S VIII, östra delen. Ca 1404–1440. Längst ned Korsnedtagningen eller Gravläggningsen, däröver Smärtomannen. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on the under side of the arch between the Lady Chapel and S VIII, east side, c. 1404–1440. At bottom The Deposition from the Cross or The Entombment, above, The Man of Sorrows.

Fig 83. Målningar på undersidan av bågen mellan Vårfrukoret och S VIII, västra delen. Ca 1404–1440. Jungfru Maria som skyddsmantelmadonna. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on under side of the arch between the Lady Chapel and S VIII, west side. c. 1404–1440. The Holy Virgin as Mater misericordiae.

Fig 84. Målningar på södra sidan av smygen till det stora gotiska fönstret i östra väggen av N1. 1400-talets förra del. Foto C R af Ugglas 1908.

Paintings on south side of the large Gothic window embrasure in the east wall of N1. Early 15th century.

de i målningarna är en svit apostla- och profetbilder som återfinns på alla korets tre väggar. Även när målningarna befann sig i sitt ursprungliga skick, intog denna svit en dominerande plats, något som väl stämmer med svitens motiv: den apostoliska trosbekännelsen. Motivet är känt från åtskilliga svenska medeltidsmålningar men förekommer här i sin mest utarbetade form, dvs med bilder av såväl apostlar som profeter, alla utrustade med språkband med texter; apostlarnas texter den apostoliska trosbekännelsen (Credo apostolicum), profeternas texter valda så att de förebådar motsvarande stycke av trosbekännelsen.¹⁸ Sviten skall läsas motsols och börjar längst i norr på korets västvägg (fig 79). Den första figuren är en profet, den

Fig 85. Målningar söder om den stora bågen mellan N1 och högkoret. 1400-talets förra del. Fragment av draperifigur. Foto C R af Ugglas 1908.

Paintings south of the large arch between N1 and the Chancel. Early 15th century. Fragment of draped figure.

andra en apostel som dels bär ett tydligt attribut – en nyckel – dels genom en inskrift under bildregistret är betecknad som Petrus (om denna inskrift återgår på originalet är tveksamt). Inskriften på profetens språkband är svårt förvanskad men går dock att identifiera med det bibelcitat som i medeltida Credo-framställningar hämtats från profeten Jeremias: »*Patrem invocabit, qui terram fecit et condidit coelum*» (= »Åkalla Fadern, som har skapat jord och himmel!»). Kursiverade delar av texten går fortfarande att identifiera på språkbandet. På Petrus' språkband, som nu är i det närmaste helt tomt, har stått att läsa trosbekännelsens första artikel: »Credo in Deum patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae (= Jag tror på Gud Fader

Fig 86. Målningar på undersidan av östra sköldbågen i N1, nedre partiet på södra sidan. 1400-talets förra del. Man och kvinna. Foto C R af Ugglas 1908.

Paintings on under side of east wall arch in N1, lower part on south side. Early 15th century. Man and woman.

Fig 87. Detalj av mannens ansikte i fig 86, målat med mörka skuggor och en lätt pålagd brunröd färg och glansdagar av vita streck. Foto C R af Ugglas 1908.

Detail of man's face in fig 86 painted with dark shadows and a light coat of brownish-red with white streaks of light.

Fig 88. Målningar på undersidan av östra sköldbågen i NI; mellersta partiet med en man och en djävul. 1400-talets förra del. Foto C R af Ugglas 1908.

Paintings on under side of east wall arch in NI; centre part with a man and a devil. Early 15th century.

allsmäktig, himmelens och jordens skapare). I nästa par är aposteln Andreas utmärkt såväl med sitt attribut, ett X-kors, som med sitt namn under bilden. Av texten på hans språkband återstår endast enstaka bokstäver, men där har stått: »Et in Jesum Christum, filium ejus unicum dominum nostrum» (=och på Jesus Kristus, hans enfödde son, vår Herre). Profetens inskrift är däremot möjlig att rekonstruera (bevarade, identifierbara delar av texten här, liksom också i fortsättningen kursiverade): »Dominus dixit ad me: filius meus es tu» (= »Herren sade till mig: 'Du är min son.'»). Profeten skall således i detta fall vara konung David och borde ha burit en krona, istället för den hatt han nu bär, möjligen en följd av 1800-talsmålarens

insatser. – Nästa apostel bär en vandringsstav och i anslutning till denna finns ett föremål som kan tolkas som en pilgrimsväska. Den avbildade är således Jakob då vars del av trosbekännelsen är: »Qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus est ex Maria virgine» (= avlad av den helige Ande, född av jungfrun Maria). Inget av denna text går att identifiera på språkbandet. Vid profetens huvud finns en inskrift med hans namn, »ysai», dvs Jesaja, och språkbandets text är också hämtad ur dennes skrifter: »Ecce virgo concipiet et pariet filium» (= »Se, jungfrun skall bli havande och föda en son»). – Av nästa par är aposteln genom en inskrift i huvudhöjd betecknad Johannes och han är också framställd som ung och skägglös. På hans språkband har en gång

Fig 89. Målningar på undersidan av östra sköldbågen i N I. 1400-talets förra del. Delila som klipper Simson (?). Foto C R af Ugglas 1908.

Paintings on under side of east wall arch in N I. Early 15th century. Delilah cutting Samson's hair (?).

kunnat läsas: »*Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus est*» (= pinad under Pontius Pilatus, korsfäst, död och begravnen). Hans motpart bland profeterna är traditionellt Sakarja, vilket innebär att inskriften på dennes språkband ursprungligen bör ha varit: »*Aspicient ad me Dominum suum quem confixerunt*» (= »De skall se upp till mig, sin Herre, som de stungit»). Inget av denna text eller av någon annan av de textvarianter som brukar förekomma i detta sammanhang går nu att identifiera.

Nästa apostel är Thomas – första delen av hans namn kan fortfarande läsas över hans högra axel. Hans del av trosbekännelsen – »*Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis*» (= nederstigen till dödsriket,

på tredje dagen uppstånden från de döda) – har således stått på det nu nästan tomma språkbandet. Profeten bör vara Hosea och inskriftningsbandets ursprungliga lydelse »*O mors, ero mors tua, morsus tuus ero, inferne*» (= O död, jag skall bli din död, jag skall bli dig till smälek, du dödsrike»). – Det sista paret på västväggen har varit Jakob d y och Amos (de två första bokstäverna i den sistnämndes namn står till vänster om hans huvud). Bådas texter är fortfarande möjliga att identifiera: »*Ascendit in coelos, sedet ad dextram Dei patris omnipotentis*» (= uppstigen till himmelen, sittande på allsmäktig Gud Faders högra sida), respektive »*Qui aedificat in coelo ascensionem suam*» (= »Han bygger sin boning högt uti himmelen»).

Fig 90. Målningar i nischen på norra sidan av N I. 1400-talets förra del. Gravläggningen (?). Foto R Hintze 1981.

Paintings in recess on north side of N I. Early 15th century. The Entombment (?).

På sydväggen finns åtta figurer, dvs fyra par (fig 77 och 78). Det västligaste paret hör till de svårast skadade i hela Credo-sviten, men bör ha varit Filippus och Malaki med inskrifterna »Inde venturus est iudicare vivos et mortuos» (= däriifrån igenkommande till att döma levande och döda) respektive »Ascendam [?] Vulgata: Accedam] ad vos in iudicium et ero testis veloc (= »Jag skall komma till er för att hålla dom, och jag skall vara ett snarfärdigt vittne»). – Av det därpå följande paret, där aposteln placerats inne i fönstersmygen, identifieras aposteln med hjälp av en inskrift ovanför figuren: »bartholomeus». Hans del av trosbekännelsen är »Credo in spiritum sanctum» (= Jag tror på den helige Ande). Även vid profeten står hans namn

i minuskler: »joel». Den nu helt försvunna inskriften på dennes språkband bör ha haft denna lydelse: »Ef-fundam de Spiritu meo super omnem carnem» (= »Jag skall utgjuta min Ande över allt kött»).

De två paren öster om fönstret på sydväggen är också möjliga att identifiera. Ordningföljden mellan de två är härifrån omkastad, så att aposteln kommer först. I fönstersmygen återfinns vi således aposteln Matteus som identifieras med hjälp av en inskrift med hans namn, medan hans partner kan namnges med hjälp av inskriften på språkbandet. Aposteln Matteus' del av trosbekännelsen är »Sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem» (= en helig allmännelig kyrka, de heligas samfund). Profeten brukar beteck-

Fig 91. Målningar i smygen till äldsta kyrkans fönster i N I. 1400-talets förra del. Foto S Curman 1908.

Paintings in the recess of the window in the original church in N I. Early 15th century.

nas Mika och hans text, som dock härstammar från Sefanja, har ursprungligen haft följande lydelse: »Invo-
cabunt omnes nomen *Domini* et *servient ei*» (= »De
skall alla åkalla Herrens namn och tjäna honom»). – I
nästa par är aposteln Simon (enligt inskrift) och hans
text fortfarande möjlig att läsa: »*remissionem pecca-*
torum» (= syndernas förlåtelse). Profeten är däremot
till större delen utplånad och inskriften svår att identi-
fiera. Vanligast återfinnes Malaki på denna plats med
texten: »Deponet Dominus omnes iniquitates nostras»
(= »Herren skall utplåna alla våra missgärningar»),
som dock är hämtad från profeten Mika.

På korets östvägg, söder om den nisch som markerar

platsen för korets altare, finns de två sista paren i
Credo-sviten (fig 76). Längst i söder finns aposteln
Judas Taddeus (namnet står till vänster om hans hu-
vud). På hans språkband har ursprungligen stått »*Carnis*
resurrectionem (= de dödas [köttets] uppståndelse).
Profetens skriftspråk går ej att rekonstruera med
hjälp av de få bevarade bokstäverna på språkbandet.
Vanligtvis återfinnes på denna plats »*Educam te de*
sepulcris tuis, popule meus» (= »Jag skall föra dig ut
ur dina gravar, mitt folk»); citatet är hämtat från Hese-
kiel, även om profeten icke så sällan kallas Sakarja
eller Daniel. Den sista aposteln är Matthias med sitt
attribut, en yxa, och den fortfarande fullt läsliga in-

skriften: »*et vitam aeternam, amen*» (och ett evigt liv, Amen). Den siste profeten är genom en inskrift betecknad som Jeremias. Inskriften på hans språkband kan rekonstrueras: »*Evigilabunt alii ad vitam, alii ad mortem*» (= »De skall uppvakna, somliga till liv, andra till död»). Observera, att det sista »alii» målats till efteråt, ovanför språkbandet. Denna text brukar normalt tilldelas Hesekiel, icke Jeremias, som här är fallet.

Av väggarnas målning i övrigt, dvs i det övre av de två registren, är scenerna på östväggen möjliga att tolka även om de i sitt nuvarande skick mera är präglade av 1800-talet än av 1400-talet – i allt väsentligt torde de dock återge de ursprungliga kompositionerna. Scenen norr om altarnischen (fig 75) visar Marie bebådelse, den söder om nischen (fig 76) Kristi födelse. Den sistnämnda scenen visar Maria knäböjande inför det nyfödda barnet, dvs i enlighet med S Birgittas vision av födelsen.¹⁹

Det är frestande att anta att de två scenerna på ömse sidor om sydväggens fönster (fig 77 och 78) fortsatt skildringen av Kristi barndom, men alltför litet återstår; det lilla som bevarats är dessutom i alltför övermålat skick för att medge en säker tolkning. Tänkbara scener vore frambärandet i templet och flykten till Egypten.

Scenen i det övre registret på västväggen (fig 79) är däremot i sina huvuddrag förhållandevis väl bevarad och uppvisar dessutom en del detaljer som är någorlunda oförvanskade sedan målningarnas tillkomst. Huvudmotivet är ett stort träd med rikt grenverk; under trädet står tolv manliga figurer, alla försedda med långa språkband, vilkas inskrifter dock icke går att läsa förrän man funnit en förlaga till scenen som kan ge tillräckliga ledtrådar. I trädets norra del, men icke direkt infogad i grenverket, finns en bröstbild av en manlig figur, även denna försedd med ett språkband. Möjligen kan ytterligare några figurer av samma typ ha funnits i den övre delen av trädet, som nu är helt utplånad. I trädet, just där det första gången grenar sig, har målats en glorieförsedd kvinna i vars sköte ett hjortliknande djur söker sin tillflykt. En glorieförsedd duva flyger mot kvinnan och rör med sin näbb vid hennes huvud; efter duvan följer ett litet, naket barn, också det med gloria. Duvan och barnet åtföljs av ett språkband med en tyvärr förvanskad inskrift. En knäböjande figur till vänster om kvinnan, endast delvis bevarad, hör troligen till samma figurgrupp (fig 80).

Det är fullt klart att vi här har att göra med en symbolisk framställning av Kristi mandomsanamelse. Djuret som söker sitt skydd i kvinnans sköte skall föreställa en enhörning, ett djur som troddes

kunna fångas endast av en jungfru och som under medeltiden ofta förekommer som en symbol för Kristus men också för den rena jungfru Maria.²⁰ Enhörningen kombineras här med en bebådelsescen av det slag där den helige Andes duva åtföljs av Jesus-barnet, båda utsända av Gud Fader – säkerligen har en bröstbild av denne inom en molnbård funnits också i scenen på Vårfrukorets västvägg. Den knäböjande figuren till vänster bör ha föreställt bebådelseängeln Gabriel.

Att trädet avser att föreställa Kristi stamträd – »Jesse rot» för att använda en i svensk ikonografisk litteratur ofta använd beteckning – är en förmodan som ligger nära till hands. I detta träd intar alltid Maria en framträdande plats, men hon avbildas mestadels med Jesus-barnet i sina armar. Trädet i Vårfrukoret är framställt som ett rikt förgrenat, frukt bärande träd och saknar de i grenverket inkomponerade bilder av Jesu förfäder som är en given ingrediens i varje framställning av »Jesse rot». Skall då möjligen de sex + sex figurerna som flankerar trädet föreställa förfäderna? Om detta varit avsikten borde åtminstone någon av dem vara försedd med krona (David), vilket icke synes vara fallet. Man kan konstatera att de två grupperna är sammansatta av var sitt slags figurer, de söder om trädet klädda i dräkter som närmast kan betraktas som profana (observera tex att två av figurerna bär penningpungar vid sina bälten), medan de norr om trädet är iklädda långa mantlar, som närmast för tankarna till profeter eller andra lärda och andliga – profeterna i Credo-sviten bär dock alla korta livklädnader och huvudbonader och skiljer sig således helt från figurerna norr om trädet. Figuren närmast trädet, som av allt att döma pekar mot Jungfru Maria är iklädd en mantel som också höljer hans huvud. Att tolka denna figur som profeten Jesaja är frestande. På hans språkband bör då ha stått att läsa orden »*Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabiter nomen eius Emmanuel*» (= Se en jungfru skall varda havande och föda en son och hon skall giva honom namnet Emmanuel). Ett annat tolkningsalternativ är att mannen närmast trädet skall föreställa Moses och att språkbandet innehållit ett citat ur Fjärde Mosebokens 17 kapitel, som skildrar hur Arons stav grönskar. Mannen närmast till höger om honom, med vilken han befinner sig i livligt samspråk, skulle i sådant fall kunna vara Aron. Samtliga personers språkband torde ha innehållit texter som syftat på Kristus som Messias, född av jungfru Maria.

Vad de sex männen i världslig dräkt söder om trädet skall illustrera är om möjligt ännu svårare att gissa: möjligen kan man tänka sig att de skall representera tiden »*ante legem*», dvs före lagen genom Moses, och

således föreställa några av patriarkerna medan de norr om trädet i så fall skulle höra till perioden »sub legem», dvs under lagen.

Det förefaller således som om trädet hellre bör tolkas som ett slags livets och frälsningens träd – observera frukterna i grenverket – än som en framställning av Kristi stamträd. Kanske har också ursprungligen vid trädets fot funnits en bild av den döde Adam – plats finns för en sådan framställning i form av en döds-kalle och några benknotor. Däremot ger platsen vid trädets rot knappast erforderligt utrymme för en bild av den sovande Jesse. Troligen har också trädet kröntes av en bild av den korsfäste Kristus. Kanske har också den som givit målaren programmet för korets utsmyckning också haft Höga visan i tankarna och då särskilt kapitlet 7:7–9, där bruden (som enligt medeltida synsätt identifierades med Kyrkan) skildras som ett frukt bärande träd. Över huvud taget kan man förmoda att denna scen är laddad med symbolik långt utöver vad som här kortfattat föreslagits. En noggrann specialstudie krävs för att om möjligt avslöja tankarna bakom motivet.

Målningarna i valvet (fig 68 och 69) är tyvärr så fragmentariska att icke en enda scen med säkerhet kan tydas. I östra kappan, dvs över den plats där korets ursprungliga altare bör ha stått, finns en scen med betydande inslag av perspektiviskt tecknad arkitektur. Kanske har här funnits en bild av Jungfru Marie kröning där tronstolen givits samma överrika och fantastiska utformning som i tex Meister Bertrams framställning av samma motiv i det sk Buxtehuder-altaret i Kunsthalle, Hamburg. Även i södra kappans målningar har arkitekturmotiv spelat en väsentlig roll. Där finns vidare närmast valvets hjässan målat ett cirkelsegment, som antyder att därinnanför funnits en bild av Gud Fader (?) och att denne således spelat en väsentlig roll i de avbildade händelserna. I västra kappan återstår endast några färgfläckar som visar att där funnits i varje fall två figurer. I norra kappan är en del figurer relativt väl bevarade, bl a bilden av ett liggande lejon, en man med en kalk i ena handen samt ytterligare en figur, klädd i en djurhudsmantel av samma typ som brukar bäras av Johannes Döparen. Att finna ett samband mellan dessa figurer är svårt – det kan inte ens med säkerhet avgöras om de hört till en och samma scen.

I bågen mot långhuset (fig 82 och 83) finns också målningar, i väster en bild av Jungfru Maria under vars

mantel en skara människor sökt sin tillflykt, dvs en sk skyddsmantelmadonna, en av de äldsta kända från det medeltida Sverige. I bågens östra hälft finns överst en bild av Kristus som smärtornas man, stående i en sarkofag och omgiven av passionsredskapen. Scenen därnedanför, som målaren på 1870-talet lyckats virra till ganska avsevärt, torde föreställa Kristi gravläggning. Längst ned finns en bild av en helig biskop, vars mitra bäres (på-sättes) av två änglar. Ovanför biskopens huvud finns en inskrift i minuskler, som dock i sitt nuvarande skick icke går att läsa som namnet på någon helig biskop – där står nu »Sts . . . riala». Eftersom biskopen saknar attribut – de två mitrabärande änglarna, som fö återkommer på tex S Henriks kenotafium i Nousis kyrka i Finland, kan knappast betraktas som attribut – är varje identifieringsförsök lönlöst.

De med Vårfrukorets målningar stil- och tidsmässigt sammanhörande målningarna i kärnkirkans norra sidoskepp (se beskrivningen ovan s 68 ff) påträffades och frilades vid restaureringen 1907–1909 och behandlades härvid på ett föredömligt pietetsfullt sätt – inga som helst retuscher gjordes. Tyvärr utgör de dock bara obetydliga rester av en dekoration om vars ursprungliga omfattning vi inget vet. Dock bör åtminstone norra sidoskeppets östligaste valv, som vid tiden för målningarnas tillkomst hörde till kyrkans högkor, ha varit dekorerad, kanske också flera valv längre åt väster än det i vilket målningsfragment påträffades. De spridda rester som bevarats är dessutom så fragmentariska att knappast någon scen med säkerhet kan tolkas. Fragmenten ger däremot en mycket klar bild av målningarnas ursprungliga utseende och om konstnärens tekniskt och konstnärligt mycket högtstående handlag.

Av scenerna i det östligaste valvets sköldbågar i öster och norr kan möjligen en föreställa Delila som klipper av Simson hans hår (fig 89). Ingen av scenernas figurer har gloriol, varför det vill synas som om motiven hämtats ur Gamla testamentet. Scenen i nischen under arkadbågen vid nordväggen kan möjligen föreställa den döde Kristus (fig 90). Nischen skulle onekligen utgöra en bra uppställningsplats för en skulpterad framställning av Kristi grav, i närheten av den plats där ett sakramentskåp bör ha haft sin plats. En lång inskrift åtföljer scenen, av vilken dock inga tillräckligt långa, sammanhängande stycken bevarats för att en läsning skall vara möjlig. – De efter fotografering avlägsnade målningsfragmenten i sjunde valvet från öster i norra sidoskeppet är icke möjliga att tolka.

Datering och konsthistorisk ställning

Ett antal bevarade urkunder gör det ganska lätt att fastslå Vårfrukorets tillkomsttid (se Strängnäs I: 1, s 212 ff). Koret nämns första gången i ett avlatsbrev som den nyvalde biskopen Petrus Johannis utverkade av påven Bonifatius IX i Rom den 28 maj 1401. I brevet talas om det Mariaaltare (kapell), som inom kort skall uppföras vid Strängnäs domkyrka.²¹ Korets grundare var Gjord Petersson, ärkedjäkne 1389, biskop 1408, död 1411, en uppgift som bla lämnas av hans ättlingar i ett brev från 1450,²² där det sägs att Gjord först började bygga på Vårfrukoret, ytterst i domkyrkan. En betydande donation gjordes till koret den 14 oktober 1404 av riddaren Sten Bengtsson (Bielke), två av hans söner, en dotter och en måg²³ och kompletterades den 3 september 1405 av Sten Bengtsson.²⁴ I det förstnämnda brevet talas om »warfru altare, thet nylika funderat aer innan Strengines domkirkio, som ytterst aer bygd i domkirkione uppa sudhra sidhone». Ytterligare två gåvobrev från 1404, det första från februari månad, bekräftar att koret stod färdigt senast vid tiden kring årsskiftet 1403/1404,²⁵ dvs efter en byggnadstid på i runt tal tre år.

Att målningsdekorationen också stod färdig när koret togs i bruk framgår icke av de arkivaliska uppgifterna, men de ger oss en bestämd uppgift om när målningarna *tidigast* kan ha tillkommit. Målningsfragmenten i kärnkyrkans norra sidoskepps östligaste travé hjälper till att ge en ungefärlig tid *före* vilken dessa målningar måste ha tillkommit och ger därmed också hjälp vid dateringen av Vårfrukorets av samma målverkstad utförda dekoration. Sidoskeppsmålningarna återfinnes bla i ett fönster i östväggen som förlorade sin funktion, när det nya högkoret byggdes. Större delen av den ursprungliga östväggen revs också, varvid en del scener, som framgår av fragmenten, stympades. Högkoret påbörjades 1448, och det är knappast troligt att man låtit dekorera sidoskeppets till det nya koret omedelbart gränsande travé efter det planerna för korbygget tagit fast form. Detta torde innebära att målningarna senast tillkommit omkring 1440.

Kan man tex med hjälp av stilanalys och genom jämförelser med likartade målningar närmare bestämma när inom den sålunda givna tidsramen ca 1404–1440 Vårfrukorets och norra sidoskeppets målningar tillkommit? Stilanalyser försvåras vad gäller Vårfrukorets målningar av att de i sitt nuvarande skick, efter den brutala påmålningen på 1870-talet och omkonserveringen 1907–1909, endast ger en antydning om målningarnas ursprungliga utseende men underlättas av det

Fig 92. Målningar på undersidan av norra sköldbågen i N1, västra sidan. 1400-talets förra del. Foto C R af Ugglas 1908.

Paintings on under side of north wall arch in N1, west side. Early 15th century.

helt orörda skick som målningsfragmenten i sidoskeppet befinner sig i. Att de sistnämnda äger direkt samband med Vårfrukorets målningar och med stor sannolikhet utförts någorlunda samtidigt med dessa, något som redan flera gånger påpekats, framgår bla av att exakt samma rankornamentik återfinnes på båda stälлена. Man kan också ana sig till ett samband vad gäller figurstilen. Figurfragmenten i sidoskeppet uppvisar också mycket nära överensstämmelser med målningarna i Fogdö kyrka strax utanför Strängnäs, vilka målningar i sin tur sedan länge och med all rätt sammanförts med målningarna i Vårfrukoret av B Söderberg.²⁶ En jämförelse mellan Fogdö-målningarna och sidoskeppsfragmenten visar än tydligare på ett samband och ger en klar anvisning om att samma målare eller snarare målverkstad varit verksam såväl i Strängnäs som i Fogdö.

Vad är det då som i första hand karakteriserar mål-

ningarna i Strängnäs och Fogdö? Den livfulla kompositionen, med figurer i intensiva samtal och som med stora gester understryker sina budskap, faller i ögonen både i Fogdö och Strängnäs. I båda fallen är det apostlar och profeter i en Credo-svit som tydligast visar detta särdrag, till vilket få om ens några motsvarigheter finns i samtida svenskt monumentalmåleri. I Strängnäs finner man också en förkärlek för perspektiviskt tecknade arkitekturkulisser av ett slag som har sitt yttersta ursprung i Italien men till vilket också åtskilliga paralleller finns även i nordtyskt måleri, t ex hos Meister Bertram. Se t ex den fragmentariska bilden av en tronstol (?) i östra valvkappan i Vårfrukoret (fig 68 och 69) eller ett snedställt, åttkantigt torn med spira i en av scenerna i östra sköldbågen i norra sidoskeppet (fig 86). Några motsvarande arkitekturkulisser har icke bevarats i Fogdö.

Den starka plasticiteten i figurmåleriet, särskilt framträdande i sidoskeppsfragmenten men också tydligt skönjbar i bl a Fogdö-målningarnas apostlabilder, är icke mindre karaktäristisk. Genom ett osedvanligt drivet användande av lasyrer eller andra halvtäckande övermålningar har konstnären åstadkommit bl a ansikten som har mera gemensamt med samtida tavel- och miniatyrmåleri än med gängse svenskt kalkmåleri. Se t ex figuren i östra sköldbågen i sidoskeppet som avbildas i fig 87 och som kan jämföras med bilden av S Bartolomeus i Fogdö. Målaren har också lyckats skapa karaktärsfyllda och varierande figurer i en större utsträckning än de flesta andra i Sverige verksamma yrkesbröder som arbetat med monumentalmåleri. Den schvungfullt tecknade, bakgrundsfillande rankan, identiskt lika i Fogdö och Strängnäs, är också karaktäristisk även om vi möter den också i andra målningar där figurmåleriet är av enklare beskaffenhet.

Med all rätt har Söderberg framhållit att Fogdö-målningarna »äro de märkligaste och konstnärligt värdefullaste vi känna från 1400-talets förra hälft i vårt land och försvara väl sin ställning bland de främsta monumenten i vårt gotiska måleri över huvud taget». ²⁷ Söderberg har också trott sig kunna återfinna samme mästareshand i en serie målningar i N Åkars medeltidskyrka i Skåne, kända endast genom fotografier tagna i samband med kyrkans rivning på 1890-talet, liksom i ett antal danska kyrkor, främst Undlöse kyrka på Själland. Att dra några bestämda slutsatser om ett eventuellt samband mellan N Åkarp och Fogdö-Strängnäs är svårt med ledning av fotografierna, även om dessa återger en del detaljer med all önskvärd tydlighet. Vad gäller Undlöse och de med denna sammanhängande målningarna i ett antal själ-

ländska kyrkor är överensstämmelserna med ornamentiken i Fogdö-Strängnäs påfallande, medan likheterna i figurstilen mellan de två grupperna icke är speciellt framträdande, något som Söderberg också själv framhållit. Undlöse-gruppens målningar gör över huvud taget ett intryck av att vara senare än Fogdö-Strängnäs, även om de dateras till i stort sett samma tid som Strängnäs-målningarna. ²⁸

Det namn som Söderberg givit målaren utifrån hans förmodade verksamhet såväl i Sverige som i Danmark – Unionsmästaren – kan därför knappast sägas vara fullt adekvat. Det torde vara bättre att ge honom namnet Fogdö-mästaren eller, om man önskar ett mera fantasifullt namn, Credo-mästaren efter hans mycket karaktäristiska och karaktärsfulla framställningar av Credo apostolicum i såväl Fogdö som Strängnäs.

Den stil Fogdö- och Strängnäs-målningarna representerar är den sk sköna eller internationella stilen, som dominerade europeisk konst, skulptur såväl som måleri, under 1300-talets sista decennier och ett par decennier in på 1400-talet. De mjukt flödande, rikt draperade dräkterna, ofta av mönstrade stoffer, den starka betoningen av det plastiska i figurerna och den förkärlek för perspektiviskt tecknade landskap och arkitekturdetaljer som hör till de mest karaktäristiska dragen i denna stils måleri återfinns vi i Fogdö-Strängnäs. Den sköna stilens främsta verk inom måleriet var miniatyrerna i de handskrifter som framställdes bl a för kungen av Frankrike och hertigarna av Burgund och Berry. ²⁹ Det vill synas som om Fogdö-mästaren icke saknat kännedom om detta hovmåleri eller någon av dess många avläggare, om direkt eller i andra hand går knappast att fastställa även om det sistnämnda förefaller troligast. En del av figurscenerna i Fogdö gör närmast intryck av kraftigt förstörade miniatyrer och ser man närmare på valvmålningarna i Vårfrukoret kan man konstatera att också dessa har åtminstone ett drag gemensamt med 1300-talet och det tidiga 1400-talets bokmåleri, nämligen sättet att använda yttäckande ornamentik, vegetativ eller geometrisk, kring figurscenerna. Det är fö lättare att finna motsvarigheter till Vårfrukorets slingrande bladrankor i miniatyrmåleri än i monumentalmåleri.

Målningarnas stil tillsammans med vad vi vet om Vårfrukorets tillkomsttid gör således icke en datering till 1400-talets första årtionde omöjlig. Med tanke på den mycket höga kvalitén på målningarna, såväl tekniskt som konstnärligt, vill man inte gärna tänka sig att de tillkommit alltför långt efter den tid den sköna stilen spelat ut sin roll på kontinenten, dvs knappast senare än på 1430-talet. En exaktare datering av målningarna

Fig 93. Fragment av sengotisk målning på valvet i N VII, bortknackat vid restaureringen 1907. Foto S Curman 1907.

Fragment of late Gothic painting on vault in N VII, removed during restoration in 1907.

än den som byggnadshistorien ger, dvs ca 1404–1440, kan dock knappast ges utan en utförligare analys än vad som kan beredas plats inom ramen för Sveriges Kyrkots normala publikationer. Utan en sådan analys och utan grundliga och omfattande jämförelser med kontinentalt måleri, icke minst miniatyrmåleri, är det

icke heller möjligt att våga sig på att söka fastställa målarens ursprung, geografiskt och konstnärligt, och avgöra om han inkallats speciellt för arbetena i Strängnäs (och Fogdö) och därefter lämnat landet eller om han haft sin verkstad fast etablerad inom det medeltida Sveriges gränser.

IV. Målningarna på kärnkyrkans pelare och vid den ursprungliga nordportalen

Beskrivning

Målningarna på murpartiet 5 B

Det målade fältet (fig 94), endast ett fragment av ett större målat parti, har en höjd av 56 cm. Dess nedre kant ligger på 208 cm höjd över kalkstenssockelns övre kant. Åt höger sträcker sig målningen fram till det inre framsprånget kring norra portalen. Det är tydligt att målningen fortsatt såväl åt vänster som uppåt och nedåt. Den kan inte ha tillkommit då det äldre vapenhuset med sina låga valv existerade, och en datering till tiden efter de nuvarande valvens tillkomst är av stilistiska skäl otänkbar. Alltså måste målningarna ha tillkommit före norra vapenhuset, innebärande att de varit utförda på en vägg som då var yttermur.

I bården som uppåt begränsar det målade fältet, är kantbanden, bladens ena sida och den smala staven i mitten svartröda. Andra sidan av bladen är svart. Längs mittnerven på bladen är en ljus rand utspärad. Ett kantband ligger också intill det inre framsprånget kring portalen och det fortsätter både ovanför och nedanför tvärbården.

Fältet innanför bårderna är översållat av små 6-uddiga stjärnor, målade för hand utan användande av schablon. Där finns också små runda svartröda fläckar sammanställda 3 och 3, samt ringar i samma färg.

Mellan bottenornamenten finns fragment av 2 figurframställningar, målade med konturer i ovan nämnda svartröda färg. Innanför konturerna är ytorna gråaktiga. Den vänstra figuren – vars nedre del är borta – framställer en i skinnfällar klädd man, troligen Johannes Döparen. Till höger är en mindre figur som höjer vänstra armen. Denna scen har otvivelaktigt fortsatt djupare ned.

Målningarna på pelaren 4 D

På pelarens västra sida är halvkolonnen bortbilad från sockeln och upp till 8:e skiftet under kapitalet. Den sålunda bildade jämna ytan är vitputsad så när som på en 8,5 cm bred kant utefter högra sidan. På putsen är målningar utförda i 2 avdelningar, den nedre med enbart rankor, den övre med bildframställningar i 4 våningar (fig 95).

Rankan i nedre avdelningen är tunn och går i mjuka slingor. Den är svart och har spetsiga blad, röda på ena sidan om slingan, svarta på den andra. I de upphöjda

ändarna sitter kottar i bakgrundens färg, tecknade i svart.

Övre avdelningen inramas och indelas i våningar av bårder, mönstrade i svart och blått (fig 95). Den vertikala begränsningsbården saknas på vänstra sidan. Då en sådan emellertid måste ha funnits, har målningen tydligen ursprungligen fortsatt något åt vänster – detta förutsätter att språnget i pelarens nordvästra hörn varit helt eller delvis utmurat.

Teckningen i figurframställningarna är genomgående utförd med svarta linjer. Marken antyds genom en horisontlinje och små grästuvor. Bakgrunden pryds av schablonerade stjärnor av flera typer i svart och rött. Ansikten, hår och händer är, där icke annat anges utförda i bakgrundens färg med svart teckning. Figurernas numrering framgår av schemat fig 96.

I översta våningen framställs 6 stående apostlar (av vilka den 4:e från höger dock helt är utplånad):

1. Paulus med svärd i höger hand, klädd i rödbrun mantel och ljusgrön dräkt. – 2. Andreas med X-kors som är i bakgrundens färg, hans mantel är grön och dräkten rödbrun. – 3. Fragment av apostel som i vänster hand hållit sitt attribut, möjligen en stav eller en nyckel (i så fall föreställer bilden Petrus). Manteln grön, dräkten röd. – 4. Helt utplånad med undantag av obetydligt fragment av stav eller liknande, som hållits i vänster hand. – 5. Apostel, utan tolkbart attribut, med bok i vänster hand. Grön mantel, röd dräkt. – 6. Matias med sitt attribut, en bila, i höger hand och en bok i den vänstra. Manteln grön, dräkten rödbrun.

I näst översta våningen står heliga män, alla med gloria:

- 7–8. Biskopar med mitra (på nr 8 har denna röda bårder) och kräkla i vänstra handen. Mässhakarna är gröna, dalmaticorna rödbruna och mässhkjortorna vita (på detta plagg tillhörande nr 7, är vecken tecknade med jämnlöpande, svarta och gröna streck). Inga attribut bevarade. Till vänster om nr 7 antyder vissa fragment, att ännu en figur måste ha funnits. – 9. Munk med röd huvudbonad, kräkla i vänster hand och iklädd fotsid, vit klädnad med kapuschong. Vecken markerade med svarta streck och skuggade med grönt. – 10. Fragmentarisk figur, med endast höger hand hållande ett processionskors bevarad. – 11. Manligt helgon (dia-

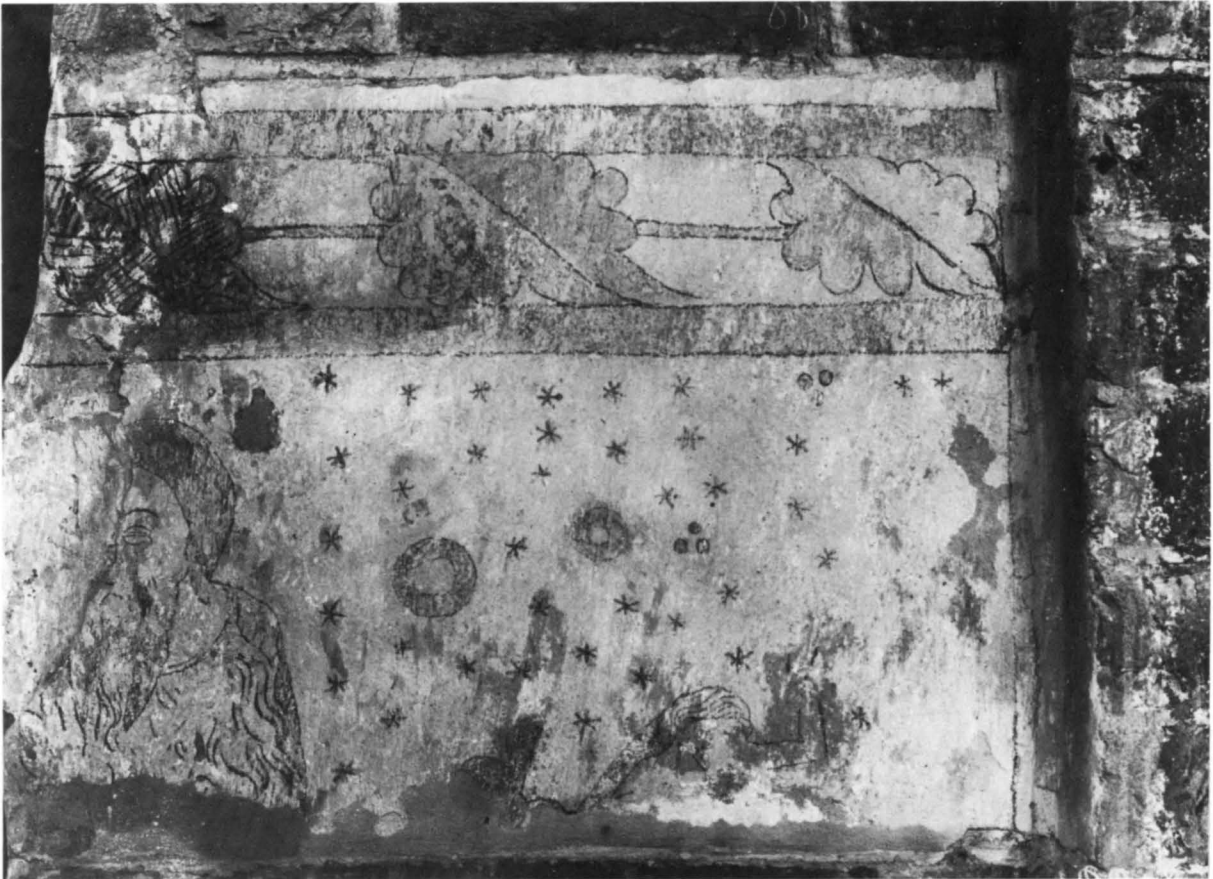

Fig 94. Målningsfragment på norra sidan av pelaren 5 B. Senast 1470. Johannes Döparen samt fragment av ytterligare två figurer. Foto C F Lundin 1908.

Fragment of painting on north side of column 5 B. 1470 at the latest. John the Baptist and a fragment of two other figures.

kon) med palmkvist (?) i vänster hand. Dalmatican röd med grönt foder, mässkjortan vit. – 12. Manligt helgon – S Torgils eller Torkel av Kumla – med radband i höger hand och en stor klockkläpp i den vänstra, klädd i en lekmans dräkt med röd huva med grönt foder, kort grön dräkt med vitt kulsjärp, röda hosor och svarta skor.

I näst nedersta våningen står heliga kvinnor, alla med glorior:

13. Kvinnligt helgon utan tydligt attribut. Ovanför höger hand en brungul fyrkant. Manteln grön med svart foder, klänningen brunröd, sammanhållen i midjan av ett pärlbandsliknande skärp. – 14. Kvinnligt helgon utan tydligt attribut. Karnationen antydd med tunn gul färg, huvud och hals täckta av ett vitt, veckrikt dok. Manteln röd med vitt foder, klänningen grön.

– 15. S Ursula med en pil i höger hand och krona på huvudet. Manteln grön på vänstra, röd på högra sidan, klänningen grön. – 16. S Gertrud som i höger hand håller en modell av en kyrka med rödbrunt tak och takryttare, svarta fönster och svart port. Manteln i bakgrundens färg, klänningen grön. – 17. Kvinnligt helgon som i vänster hand håller en kvist med risiga gröna blad. Manteln ljus blågrön med vitt foder, klänningen röd. – 18. Kvinnligt helgon (S Dorotea?) med krona och i vänster hand en röd kvist med rosor i bakgrundens färg. Manteln ljus blågrön med vitt foder, klänningen röd.

I nedersta våningen framställs två scener ur S Laurentius' liv och hans martyrium:

19. Laurentius ledsagar fattiga fram till kejsar Decius och yttrar: »Se här kyrkans skatter, som aldrig för-

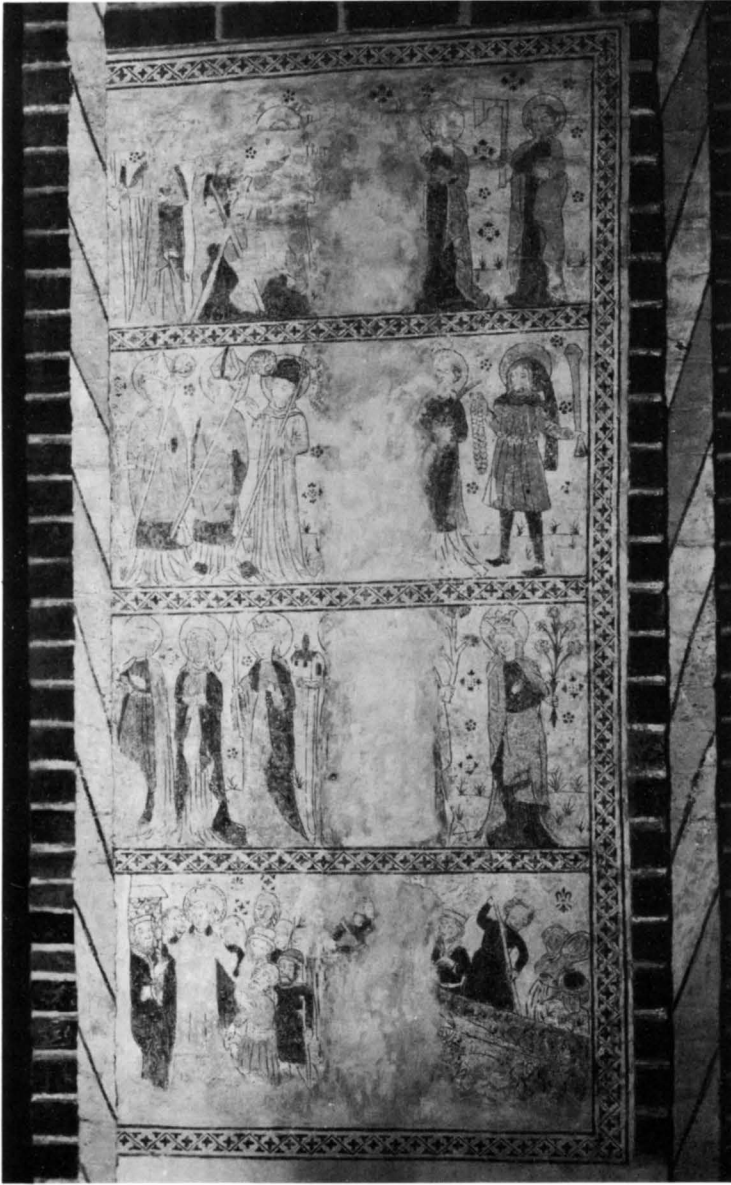

Fig 95. Målningar på västra sidan av pelaren 4D. Senast 1470. Överst sex stående apostlar (fig 96: 1-6), därunder heliga män (fig 96: 7-12), heliga kvinnor (fig 96: 13-18) samt två scener ur S Laurentius' liv och martyrium. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on west side of column 4D. 1470 at the latest. Above, six standing Apostles (fig 96: 1-6), below, holy men (fig 96: 7-12), holy women (fig 96: 13-18), and two scenes from the life and martyrdom of St. Laurence.

minskas men evigt tillväxa.» Bildens mitt upptages av S Laurentius i vit diakondräkt. På en tron till vänster sitter kejsaren med krona på huvudet, iklädd röd her-

1.	2.	3.	4.	5.	6.
7.	8.	9.	10.	11.	12.
13.	14.	15.	16.	17.	18.
19.	20.				

Fig 96. Schema för numreringen av figurerna i målningen på västra sidan av pelaren 4D.

Key to numbering of figures in the painting on the west side of column 4D.

melinsbrämad mantel. På tronens ryggstöd är upphängt ett draperi, tecknat i svart. Bakom helgonet syns en folkhop. I förgrunden en knäböjande man iklädd grön dräkt med skärp i bakgrundens färg. Bredvid honom en gammal man med kryckor, i röd dräkt och grön mössa. Människorna i bakgrunden har röda och gröna kläder och de flesta har en reshatt på huvudet. – 20. S Laurentius' martyrium med helgonet i förgrunden (blott benen och höfterna bevarade) iklädd ett ländskynke och liggande utsträckt på halstret. I bak-

grunden är flera personer sysselsatta med att underhålla elden och rakt ovanför helgonets ländkläde syns kejsar Decius med krona på huvudet. Helgonet samt ländklädet i bakgrundens färg. Halstret grått, röda streck antyder elden. Kejsaren har röd dräkt med krage, ärmlinningar och skärp i bakgrundens färg. Till höger om kejsaren rör en stående man om i elden med en stake i bakgrundens färg och klädd i röd dräkt. En bit till vänster om kejsaren finns fragment av en man som tydligen sysslat med samma sak. Längst till höger en hukande man i dräkt i bakgrundens färg och röd hatt med grönt brätte. Snett bakom honom står en man med dräkt också i bakgrundens färg och tömmer en säck kol (?), som han håller över vänstra axeln.

Även på pelarens norra sida finns målningar. Från och med 5:e skiftet och 20 uppåt är halvkolonnen bortbilad och pelarsidan putsad ända ut i kanten. Målningarna är anbragta på putsytan (fig 97).

Målningen, omgiven av en ornamentalt ram, framställer påven Gregorius i bön inför Kristus som »Smärtornas man». Ramen begränsas av färgade band, det yttre vitt, det inre brunrött, båda med svarta konturer. De små kvadraterna i hörnen där ramens sidor korsas är svarta. Mellan kantbanden går en bård av blad, vartannat grönt, vartannat rödsvart och alla med vit insida, samt virade kring en stav i bakgrundens färg. Bladen avtecknar sig mot svart bakgrund och alla konturer är svarta.

Översta delen av fältet inom ramen upptas av en inskrift i svarta minuskler, ned mot bildfältet avgränsad av ett brunrött band med svarta konturer. En annan inskrift finns nedanför ramen på den putsade ytans nedersta parti (fig 98). Inskriften lyder (med säkra kompletteringar inom parentes):

Ovanför målningen: (re)spice deuote passioni [patientens?] sum (?) qualia pro te
(H)ic caput inclina propter mea vulnera
q(ui)na (= Betrakta fromt, hur jag lider för dig!
Böj här ditt huvud för mina fem sår!).

Inskriften består således av ett par leoniska hexameter och är närmast en parafras på Jesaja 53: 3–5 (se vidare nedan s 94 f).

Inskriften under målningen är svårare skadad. Den går dock att identifiera som ett citat ur Klagovisorna 1: 12, med en något avvikande formulering i jämförelse med Versio Vulgata. Rekonstruerade delar av texten återges inom parentes: »O vos omnes qui (transitis per viam) attendite et videte (si) est dolor (sicut dolor)

meas» (= Går detta eder ej till sinnes, I alla som dragen vägen fram? Akten härpå och sen till: kan någon plåga vara lik den varmed jag har blivit hemsökt).

Bakgrunden inom det målade fältet utfylls av spensliga rankor med blad, blommor och klängen. Rankstammen är svartröd, bladen till ena hälften gröna, den andra röda. Blommorna är gröna med gult fält i mitten, ibland är den yttersta kanten på bladen i bakgrundens färg, där innanför en ring i gulrött samt slutligen innerst ett grönt fält.

I mitten av bildframställningen har Kristus stått, framställd som Smärtornas man. Figuren är till största delen utplånad, i behåll finns endast vänster arm, ett stycke av ländklädet och partier av vänster ben. I sin vänstra hand håller han ett gissel, vars med inflätade taggar försedda rep syns längst upp i högra hörnet. I högra handen har Kristus hållit ett risknippe, av vilket ett i grönt målat parti finns kvar till vänster om glorian. Denna har haft svart (ursprungligen rött) kors. Teckningen i Kristusbilden är gjord med röd färg som har en svartviolett ton.

Till höger knäböjer en ängel, klädd i lång, rödsvart dräkt med vecken tecknade i ljusare röd färg, samt vit krage tecknad med svart. Ansikte och hår är tecknade med svartröda konturer mot bakgrundens färg. Kring hår och panna går ett grönt band med ett rött kors som diadem. Vingarna äro gröna. Med båda händerna håller ängeln en kalk, och i denna, vilken i likhet med händerna är tecknad med rött, uppsamlas blodet som i form av orangeröda linjer kommer från Kristi sår.

Till vänster knäböjer Gregorius iklädd påvemitrans som är tecknad med svartröd färg direkt på putsen. Kåpan är svartröd med grönt foder och mässkjortan i putsens färg med vecken tecknade och skuggade med svartröd färg. Ansiktet är tecknat som ängelns, håret är svartrött och glorian grön med svart, dubblerad kontur.

Marken antydes med en svart buktande linje, från vilken uppväxer små risiga växter.

Målningen på pelaren 4 C

På västra sidan är från och med åttonde skiftet ovanför kalkstenssockeln halvkolonnen och pelarkroppen bortbilade genom 17 skift uppåt, ända fram till hörnet mot södra och norra sidans liv. Den sålunda bildade ytan är putsad och försedd med målning. Mot svartröd bakgrund avtecknar sig ett målat draperi med röda ringar upphängt på en brunsvart stång. Draperiet är klarblått med röda, schablonerade rosor och avslutas nedåt med en frans, framställd av svarta streck direkt på putsen.

Det putsade fältets översta kant saknar målning.

ganska säkert beroende på, att denna varit dold bakom en baldakin. Målningen har tjänat som dekorativ bakgrund för en, på ett altare nedanför uppställd helgonfigur.

Ikonografi

Det lilla målningensfragmentet öster om långhusets (kärnkirkans) ursprungliga nordportal (fig 94) uppvisar överdelen av en manlig figur, iklädd en mantel av djurhudar, dvs Johannes Döparen. Dessutom finns till höger (väster) om denne en liten, som det vill synas naken figur med sin vänstra hand höjd till en avvärjande (?) gest. Fragment av ytterligare en liten figur finns – möjligen griper han tag i håret på figuren med lyftad arm. De två synes således vara invecklade i strid. Ingen av figurerna – icke ens Johannes Döparen – har gloriol. En säker tolkning av de två små figurerna är icke möjlig – det är icke ens fullt klart om de ingått i en mera omfattande framställning med ytterligare figurer.

Målningensfragmentet äger sitt största intresse som ett av de få i Sverige bevarade exemplen på utvändiga målningar. Som påpekats ovan s 90 måste nämligen målningen ha tillkommit innan det norra vapenhuset byggdes utanför långhusportalen. Hur stor väggyta invid portalen som från början varit försedd med figurmåleri går ej att fastställa, då muren delvis helt brutits bort och putsen, på vilken målningarna anbringats, till stor del saknas på de bevarade murpartierna. Det är dock fullt klart att ytterligare ett övre målningensregister funnits av vilket endast några centimeter av den lodräta infattningsramen i väster bevarats, likaså att det delvis bevarade målningensregistret fortsatt ett gott stycke längre ned (bilden av Johannes Döparen är bevarad till knapp midjehöjd).

Betydligt mer har bevarats av målningarna på västra sidan av tredje pelaren från väster i den södra pelarraden i (4D) kärnkirkans (fig 95). Inom ett lodrätt parti ungefär mitt i målningen har dock huvudparten av dekoren utplånats. Målningen består av fyra ornamentinramade register, de tre övre med vardera sex figurer (fragment av en sjunde figur finns i det mellersta av dessa tre register), det nedersta med två scener ur S Laurentius' legend. De översta sex figurerna är alla apostlar. Bevarade attribut medger en säker identifiering av S Paulus, S Andreas och S Mattias (med svärd, X-kors respektive bila). Den näst översta raden inleds med en endast fragmentariskt bevarad figur varefter följer två biskopar med kräklor som enda bevarade attribut och därför icke möjliga att namnge. Där-

näst följer en abbot med stav, möjligen S Benedictus. Den femte figuren är nästan helt utplånad, av den sjätte återstår så mycket att man kan fastställa att det varit en diakon. Det sista helgonet i detta register är det enda som med säkerhet kan identifieras. Han är klädd i världslig dräkt och har som attribut – förutom ett radband – ett föremål som med största säkerhet skall tolkas som en klockkläpp. Bilden föreställer således S Torkel av Kumla, ett av Strängnäs stifts egna helgon, om vars levnad dock inga som helst säkra uppgifter är kända.³⁰

I det tredje registret uppifrån återfinns sex kvinnliga helgon, av vilka tre har attribut som möjliggör en identifiering – en pil för S Ursula, en rosenkvist för S Dorotea och en kyrkomodell för S Gertrud.

Fördelningen av helgonen efter kategorier leder tankarna bl a till det s k Lübecker-skåpet i Västerås domkyrka från 1400-talets senare del, där dörrarnas målningar föreställer grupper av helgon fördelade på tre register på vardera dörren, nämligen de heliga jungfrurna, de heliga apostlarna, de heliga martyrerna, de heliga änkorna, de heliga fäderna och de heliga doktorerna.³¹ I Strängnäs bildar apostlarna sin egen grupp (reducerade till sex), medan änkorna och jungfrurna sammanslagits till en grupp, likaså doktorerna, fäderna och martyrerna. Att S Torkel fått sin plats i den sistnämnda gruppen är det ur ikonografisk synpunkt intressantaste inslaget i denna målning. Det är för den enda säkert identifierbara bilden av detta helgon som bevarats till våra dagar i Strängnäs stift.

Det nedersta registrets framställningar av två scener ur S Laurentius' legend – hur han visar kejsaren de fattiga som kyrkans skatter och hur han pinas till döds på halstret – kan möjligen tyda på att ett altare till S Laurentius' ära funnits i målningens närhet.

På samma pelares norra sida finns en bild av påven S Gregorius i bön inför Kristus som Smärtornas man (fig 97). De beledsagande inskrifterna är tyvärr skadade men dock möjliga att tolka. Båda har således manat till andakt och bön inför bilden av den lidande Frälsaren. Den övre inskriften kan sägas utgöra en koncentrerad (och versifierad) form av profetian i Jesaja 53:2-5: »Han hade ingen gestalt eller fägring; när vi sågo på honom, kunde hans utseende ej behaga. Föraktad var han och övergiven av människor, en smärtornas man och förtrogen med sjukhet; han var såsom en, för vilken man skyler sitt ansikte, så föraktad, att vi höllo honom för intet. Men det var våra sjukheter han bar, våra smärtor, dem lade han på sig, medan vi höllo honom för att vara hemsökt, tuknad av Gud och pinad. Ja, han var sargad för våra överträdelsers skull och

Fig 97. Målningar på norra sidan av pelaren 4 D. Senast 1470. Påven Gregorius i bön inför Kristus som Smärtornas man. Före restaurering. Foto C R af Ugglas 1908.

Paintings on the north side of column 4 D. 1470 at the latest. Pope Gregory in prayer before Christ as the Man of Sorrows. Before being restored.

Fig 98. Inskriften under figurscenen i fig 97 efter restaurering. Foto N Åzelius 1934.

Text under the scene in fig 97 after being restored.

slagen för våra missgärningars skull; näpsten var lagd på honom, för att vi skulle få frid, och genom hans sår bliva vi helade.» Den nedre inskriften är ett direkt citat ur Klagovisorna 1: 12 (se ovan s 93). Framställningen var för senmedeltidens människor av särskild vikt, då den hörde till avlatsbilderna, dvs bilder inför vilka andakt, förrättad i bestämda former, gav en särskild avlat.³² Den sk Gregorius-avlaten, som helt utan grund fördes tillbaka på Gregorius den store, innebar således att var och en som förrättade andakt inför en bild av den lidande Frälsaren (av den typ som vi brukar kalla Smärtomannen och som Gregorius enligt legenden en gång såg när han läste mässan) och då bad Fader Vår, Ave Maria och ett antal böner, av vilka några sades vara författade av Gregorius, andra av efterträdare till honom på påvestolen, erhöll ett avsevärt antal års avlat.³³

Datering och konsthistorisk ställning

För såväl pelarmålningarna som målningsfragmentet vid kärnkirkans ursprungliga nordportal gäller att domkyrkans byggnadshistoria tyvärr icke ger någon hjälp vid dateringen av målningarna. För fragmentet vid nordportalen gäller dock att det måste ha tillkommit någon tid innan det norra vapenhuset byggdes i slutet av 1400-talet och således bör ha tillkommit senast vid tiden omkring 1470, en datering som icke motsäges av målningens stil. Några arkivaliska uppgifter som kan sättas i samband med pelarmålningarna eller fragmentet vid nordportalen finns icke.

B Söderberg har sammanställt pelarmålningarna

med målningarna i Strö kyrka i Västergötland, som han i sin tur hänför till målaren Nils Håkansson från Vadstena, som år 1456 signerade de sedan länge försvunna målningarna i Skalunda kyrka i samma landskap.³⁴ Betydande överensstämmelser finns också mellan Strängnäs-målningarna och målningarna i Strö (om de sistnämnda sedan kan attribueras till Nils Håkansson från Vadstena som signerat de till sitt utseende helt okända målningarna i Skalunda och om denne är identisk med den målare med samma namn som signerat målningarna i Ysane i Blekinge år 1459 kan icke diskuteras i detta sammanhang). Rankan med rosor som fyller ut bakgrunden i framställningen av Gregorius i bön inför Smärtomannen har således nära motsvarigheter i Strö liksom över huvud taget i det måleri som Söderberg anser ha sitt ursprung i birgittinerklostret i Vadstena. Rankor av samma eller mycket likartat slag förekommer emellertid också i t ex Ärentuna-skolans målningar³⁵ liksom i högkorets målningar i Strängnäs, som i övrigt uppvisar endast obetydliga överensstämmelser med Strö-målningarna och deras götaländska stilfränder. En väsentlig olikhet mellan den sk Vadstena-skolans målningar och pelarmålningarna i Strängnäs är vad gäller ornamentiken att i de förstnämnda sällan används schabloner vid målningen av bakgrundsornamentik, medan schablonornamentiken är helt dominerande i pelarmålningarna. Fragmentet vid nordportalen uppvisar däremot bakgrundsornamentik, målad på fri hand och mera överensstämmande med vad som är karaktäristiskt för det götaländska 1400-talsmåleriet. Överensstämmelserna vad gäller ornamentiken är således knappast av den arten

att man utifrån dessa med bestämdhet kan påstå att ett nära samband föreligger mellan Strängnäs-målningarna och målningarna i Strö och deras stilfränder.

Vissa likheter finns onekligen också mellan figurmåleriet i tex Strö och i pelarmålningarna i Strängnäs. Sättet att teckna ansikten är delvis påfallande likartat, likaså teckningen av dräkterna. Åtminstone det sistnämnda kan förklaras av en gemensam tidsstil. Likheterna vad gäller ansiktsteckningen kan möjligen förklaras av gemensamma förlagor: träsnitt, kopparstick eller i mönsterböcker samlade teckningar. Att tex Gregorius inför Smärtomannen återgår på någon form av grafisk förlaga förefaller således högst troligt. Söderberg har också pekat på de likheter som finns vad gäller figurteckningen mellan pelarmålningarna och högkorets målningar liksom med vissa av de götäländska målningarna.³⁶ Sambandet mellan de olika målarskolorna i Götaland och Svealand under 1400-talets förra hälft och mitt förefaller över huvud taget att ha varit betydligt mera komplicerat än vad som hittills antagits och inneburit ett utbyte av ornamentik, motiv och dekorationsprinciper som behöver utredas mera i detalj, innan man vågar sig på några bestämda slutsatser om vilken skola som i varje särskilt fall är

givande eller tagande. För de här aktuella Strängnäs-målningarnas del gäller att de har sina rötter såväl i Mälardalens som i Götalandskapens av den sk sköna stilen präglade monumentalmåleri och att en datering till ca 1440–1460 förefaller att vara den troligaste. Fragmentet vid nordportalen torde ha utförts av en mera hantverksbetonad målare än den (de) som svarat för pelarmålningarna. Om de sistnämnda målningarna har samme mästare till upphovsman är tyveksamt och kan knappast med säkerhet avgöras, bla av det skålet att målningarna på västsidan, trots de av Curman hävdade principerna att undvika retuscher och kompletteringar, i sitt nuvarande skick knappast ger någon helt riktig bild av originaltillståndet. Skillnaderna mellan de två sidornas målningar är emellertid knappast av den graden att de utesluter att de har samme mästare (eller verkstad) till upphovsman.

Målningen på västsidan av pelaren 4 C, den tredje från väster i den norra pelarraden i kärnkyrkan – ett målat draperi som bildat bakgrund till en skulpterad helgonbild el dyl – har inga så utpräglade stildrag att en någorlunda säker datering är möjlig. Troligen är den från 1400-talet.

V. Målningarna på södra väggen i tornets bottenvåning

Beskrivning

Ämnet för denna målning (fig 99) har varit apostlabilder, i en spenslig arkad. Fragment av två apostlar med omgivande arkader är bevarade närmast väster om en grund nisch i väggens östra del. Dessutom finns fragment av två arkadbågar alldeles över nischen. Obedrygliga färgspår finns också på nischens fondvägg.

Åt väster avslutas målningen med ett rankparti utfört på klart vit bottenfärg med en bestämd vertikal begränsningslinje, 370 cm från sydöstra hörnet.

Arkadens stolpar är röda med brunsvarta konturer. Bågarna är blå på undersidan, rödsvarta på översidan. Stolparnas huvar har rödsvart »krage» och spets i putsens färg. Ornamentet på bågarnas hjässa har blå spets och är i övrigt rödsvart och svartblått. Bladen som växer ut från stolparnas huvar är till hälften röda,

till hälften blåsvarta. Nerverna är i putsens färg. På nischens rundade begränsning åt väster finns istället för en stolpe av nyss beskriven form en rund stam, kring vilken blad lindats. Dessa är omväxlande brunsvarta och röda med insida i putsens färg. Stammen är i putsens färg och med brunsvart kontur. De schablonerade blommorna som täcker grunden ovanför och inom arkaden är röda. Inom arkaden finns dessutom små blå stjärnor.

Stammen i rankan som avslutar målningen åt väster består av två jämnlöpande streck, det ena rött det andra svart, skilda åt av en linje i putsens färg. Bladen uppdelas i en röd och en svart hälft av en nerv i putsens färg.

De båda apostlabilderna är framställda stående och

Fig 99. Målningar på södra väggen i tornrummet. Ca 1460–1470. Två heliga män. den ene aposteln Andreas. Foto C R af Ugglas 1910.

Paintings on the south wall in the tower room. c. 1460–1470. Two holy men, one of them the Apostle Andrew.

sedda framifrån. Den högra, som är bäst bevarad, är Andreas som i sin vänstra hand håller sitt attribut, ett grönt X-kors. Glorian och dess inre bärd är målade med svartgrå linjer direkt på putsen. Mellan de koncentriska cirklarna finnes blå, schablonerade stjärnor. Hår och skägg är svartröda, lockarna antydda med ljusgrå linjer. Ansiktets och handens karnation ljusröd. Manteln är ljusblå med mörkrött foder och kantad med ett smalt vitt band, konturerat i svart, sammanhållet vid halsen av ett spänne. Underklädnaden synes ha varit röd.

Av den vänstra aposteln, vars attribut inte är bevarat, är övre delen kvar, sånär som på hjässan och översta delen av glorian. Den senare och karnationen överensstämmer med Andreas-bildens. Av håret finns färgspår. Manteln är svartröd, underklädnaden grön. Endast röda och gröna färgfläckar finns kvar av figurens nedre partier.

Ikonografi

De två figurer, som bevarats, föreställer båda apostlar av vilka en, Andreas, kan identifieras med hjälp av attributet, ett X-kors (fig 99). Fragment av ytterligare två arkadbågar utöver de två med bevarat figurmåleri återstår av väggens dekoration. Möjligen kan apostlarna ha utgjort en del av en framställning av den apostoliska trosbekännelsen (detta motiv har vi redan mött i Vårfrukoret), i sådant fall troligen fördelad över alla tornrummets väggar. Eftersom inga som helst spår av målningar bevarats annat än på sydväggen och där endast på en begränsad del av murytan, går det dock icke att med bestämdhet avgöra om tornrummets bevarade målningar från början ingått i en svit omfattande alla de tolv apostlarna, eller om de skall betraktas som ett slags andaktsbild, möjligen placerad i anslutning till ett altare.

Datering och konsthistorisk ställning

Tornet började byggas 1424 och invigdes 1445 (se Strängnäs I: 1, s 246–247). Bottenvåningen var från början försedd med ett plant innertak av trä istället för det nuvarande tegelvalvet, som antages ha tillkommit omkring 1460, då också tornets bottenvåning öppnades mot långhuset genom en stor spetsbåge (se Strängnäs I: 1, s 287). Tornet skadades svårt vid en brand 1473 och i samband med iståndsättningsarbetena efter branden höjdes tornet och ändrades även i övrigt i flera avseenden. När biskop Kort Rogge 1481 invigde en ny storklocka bör arbetena på tornet ha varit avslutade.

Några entydiga anvisningar om målningarnas tänkbara datering ger således byggnadshistorien tyvärr icke. Att målningarna skulle ha tillkommit någon längre tid före tornets invigning 1445 är knappast troligt; mera talar för att de hör samman med valvslagningen och förändringen av tornrummet till en del av kyrkorummet vid tiden omkring 1460. Det kan naturligtvis icke heller uteslutas att de tillkommit efter branden 1473, då valvet skadades men inte demolerades

helt (se Strängnäs I: 1, s 287). Även av stilistiska skäl synes en datering till tiden ca 1460–1470 vara motiverad. Vissa överensstämmelser finns med den grupp av målningar med bla Ösmo, Torshälla och Vadsbro som några av de främsta representanterna vilken brukar tillskrivas målaren Peter och dateras till 1460-talet och 1470-talets början.³⁷ Rankor av samma former, som avslutar vapenhusmålningarna åt väster är vanliga i Peters verk, liksom de stora, schablonerade blommor som täcker bakgrunden. Även vad gäller figurteckningen förefaller överensstämmelser att finnas, men närmare jämförelser försvåras av Strängnäs-målningarnas fragmentariska tillstånd. I detta sammanhang bör nämnas att målningarna i Vadsbro, som allmänt förs till »Peter-gruppen», är bekostade av ärkedjåken i Strängnäs, Erik van Lipen, som uppträder som donator också i högkorets målningar. Vadsbro-målningarna kan icke ha tillkommit senare än 1463, då de innehåller biskopen Sigge Ulfssons (Sparre) vapen och denne dog detta år. Något samband mellan målningarna i Strängnäs domkyrkas högkor och »Peter-gruppens» målningar går, trots deras samtidighet, icke att påvisa.

VI. Högkorets målningar

Beskrivning

1. MÅLNINGARNA PÅ TRIUMFBÅGENS UNDERSIDA (fig 100 och 101)

Undersidan av triumfbågen smyckas av målningar med scener ur Kristi lidandes historia, tillsammans sex stycken – tre på var båghalva och dessutom ett hjässfält med enbart växtornamentik. Den nedersta målningens underkant ligger på en höjd av 440 cm över golvet.

Målningarna inramas och avdelas från varandra genom dekorativa ramar som även bildar inramning för motiven. Ramarna är av fyra slag: 1. Ena kanten svart, den andra röd. Små svarta schablonerade blommor förekommer längs bågens kanter och på ömse sidor om hjässfältet. – 2. En bredare bård med svarta konturer och rödviolett grund, mot vilken större, röda schabloner avtecknar sig. Som ram nedanför nedersta bildfäl-

ten. – 3. Röda schabloner av samma form som föregående men på ofärgad grund; röda konturer. Mellan nedersta och näst nedersta bildfältet på bägge sidor. – 4. Samma som nr 1 men med schablonerna mot grön bakgrund.

I bildfälten framställs följande scener med början längst ned på norra sidan: 1. Jesus förrådes av Judas. – 2. Gisslandet. – 3. Korsfästelsen. – 4. Växtornament. – 5. Den helige Andes utgjutande. – 6. Himmelsfärden. – 7. Uppståndelsen.

Dessa målningar restaurerades 1895. Nedan lämnas upplysningar vilka delar av målningarna som fanns före restaureringen och vilka som då nymålades:

1. Var nästan fullständig. Jesu ansikte ommålat. – 2. Gycklaren till höger, högra krigsknektens ben, Jesu ländkläde och ansikte (konturererna) och båda gisslen

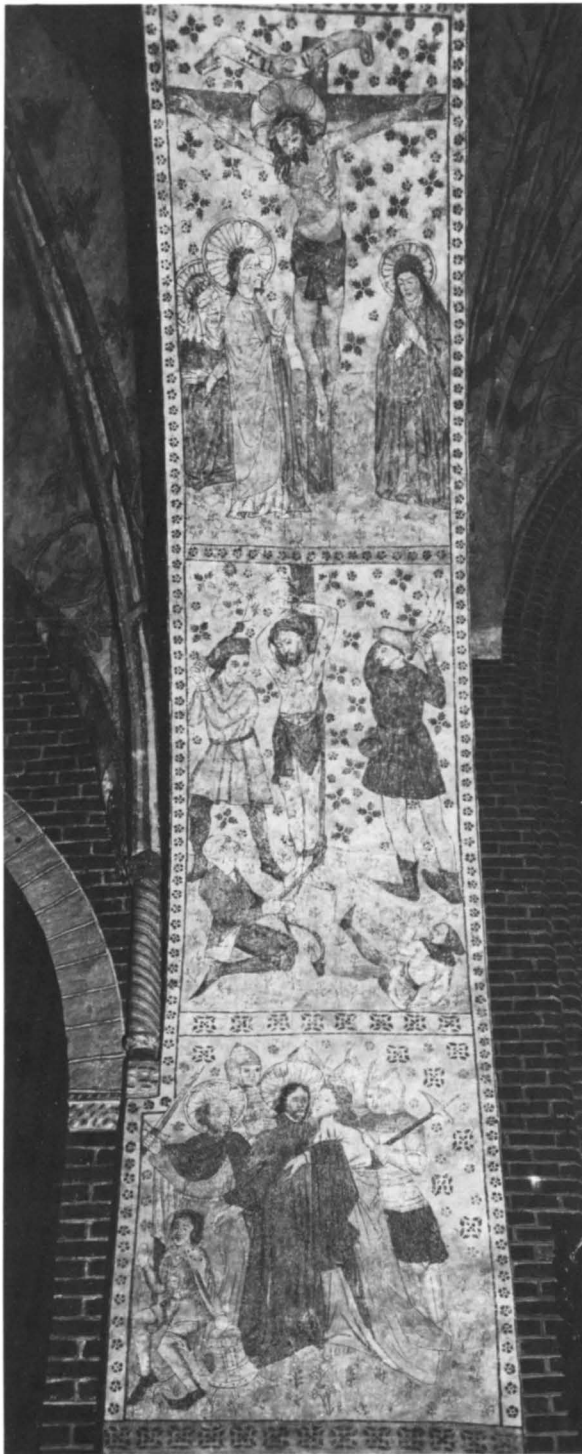

Fig 100. Målningar i triumfbågen, norra sidan: Jesus för-rådes av Judas, Gisslandet samt Korsfästelsen. 1460-talets första år, hårt restaurerade 1895. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on chancel arch, north side. Jesus being betrayed by Judas, the Scourging and the Crucifixion. Early 1460's. Heavily restored in 1895.

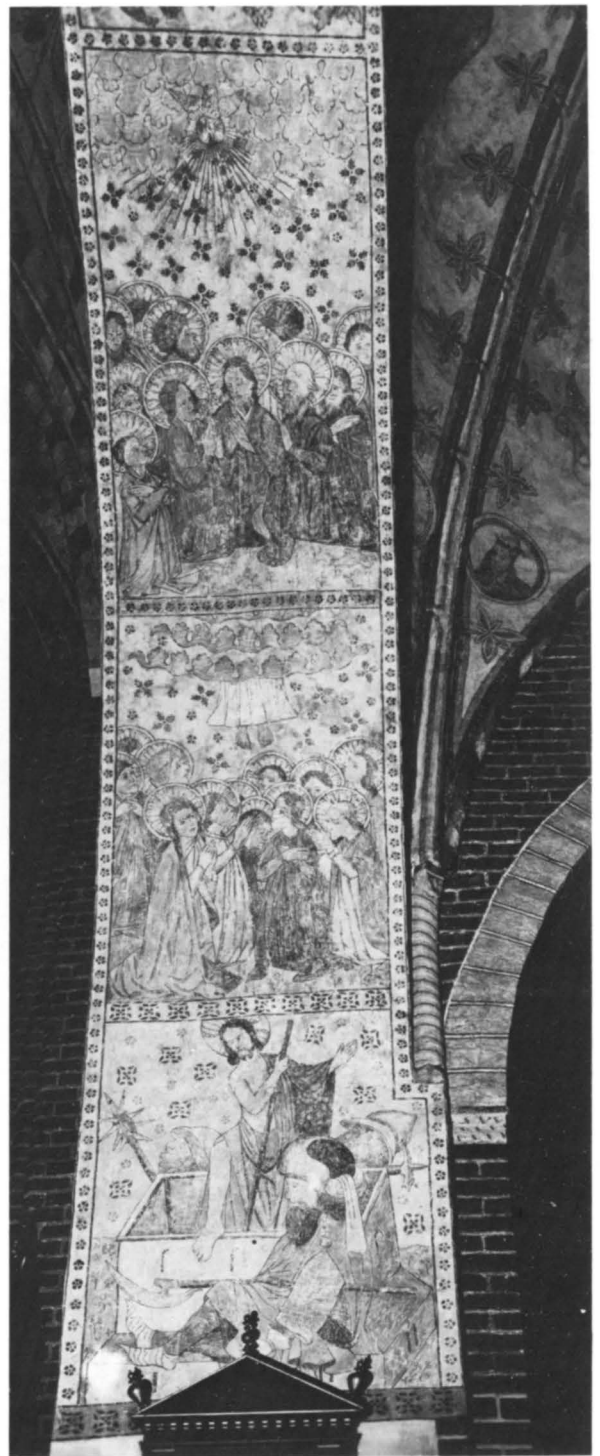

Fig 101. Målningar i triumfbågen, södra sidan: Den helige Andes utgjutande, Himmelsfärden samt Uppståndelsen. 1460-talets första år, hårt restaurerade 1895. Foto N Åzelius 1934.

Paintings on the chancel arch, south side: The Descent of the Holy Ghost, The Ascension and The Resurrection. Early 1460's, heavily restored in 1895.

fanns. Allt det övriga komponerades och målades nytt efter ett altarskåp i kyrkan. – 3. Jesu huvud, gloria, en del av armarna och korset samt Johannes gloria och ett par draperistycken fanns. Allt annat kompletterades utan gammalt underlag. – 4. Ornamenten i hjässan fanns. – 5. Allt målades nytt, utom molnen med duvan och några få draperifragment. – 6. Några glorian och draperistycken fanns, i övrigt är bilden nymålade. – 7. Hatt bevarad. Med hänsyn till den art av restaurering som dessa målningar genomgått, lämnas här nedan endast en summarisk beskrivning av dem.

Marken i bildfälten är ljus grönbå och bakgrunderna utfylls av schablonerade stjärnor, delvis av samma slag som i ramarna. Figurernas dräkter är röda, ljusgröna, mörkgröna och blå. All teckning med svart färg, vecken på kläderna skuggade och ibland upphöjda med vitt. – Kedjeornamentet i hjässlinjen är rött. Grunden inom kedjans ovaler är röd och på denna ligger i varje oval ett grönt blad eller en kotte. Bladen och blommorna på sidorna är omväxlande röda och gröna; druvklasarna gröna, skuggade med rött.

2. MÅLNINGARNA PÅ HÖGKORETS VÄSTRA VÄGG OVANFÖR TRIUMFBÅGEN (fig 1, 102–109)

Dessa målningar upptäcktes, framtoogs och restaurerades 1907–09. De är utförda på äldsta kyrkans östgavel som putsats. Den tvärs över denna gående rundbågsfrisen har skickligt använts i kompositionen. Målningen är uppdelad i tre våningar. I den nedersta, som upptar den ojämförligt största delen av den målade ytan, framställs Yttersta domen. I den mellersta återges bröstbilder av profeter, målade på de halvrunda fälten under den gamla bågfrisen och i den översta är i mitten en dominerande framställning av Kristus som Smärtornas man och närmast till höger därom en knäböjande ängel som i en kalk uppsamlar blodet från Kristi sår. Till höger om ängeln knäböjer ärkedjåknen Erik van Lipen och till höger om honom knäböjer en ängel, som håller hans vapen. Till vänster om Kristus ett sparrevapen, som likaledes hålles av en knäböjande ängel.

Det nedre målningsfältet avgränsas såväl uppåt som nedåt av en ljusröd bård med mörkare röda schabloner och svarta konturer. Samma bård går runt den ursprungliga östgavelns lilla runda fönster.

I kompositionens mitt framställes Kristus som världsdomare, omgiven av en bred mandorla och sittande på en tvärs över gående båge. Hans fötter vilar på en mindre båge, koncentrisk med den förra. Färgerna på mandorlan och bågarna, räknat utifrån–inåt samt uppifrån–nedåt: rött, vitt, grönt, med svarta konturer.

Bakgrunden är tätt beströdd med röda schabloner av samma slag som i bårderna kring den stora framställningen. All karnation och glorian i putsens färg med svarta konturer, hår och skägg gulröda, manteln i röd, numera svartnad färg, med vecken tecknade med svarta streck samt med grönt foder. Ett svärd som utgår åt höger från Kristi mun har samma färg som manteln. Den lilja, som bör ha utgått åt vänster är helt utplånad. Svartkonturerade språkband finns på ömse sidor om Jesus. Det på vänstra sidan är nästan helt utplånat medan av inskriften på språkbandet på högra sidan det första ordet fortfarande är fullt tydligt: *ite . . .* Här har således stått att läsa Kristi ord till de fördömda: *Ite maledicti in ignem aeternum* (Gån bort I förbannade till den eviga elden).

På var sida om det runda fönstret, omedelbart under övre begränsningsbågen, är målade en basunblåsande ängel, som med sina basunstötter uppväcker de döda. Änglarna kommer fram ur ett veckigt molnband och ur basunerna utgår ett svart språkband. Inskrifterna är fragmentariska och vissa bokstäver felaktigt kompletterade vid restaureringen 1907–1909. På det norra språkbandet kan dock tydligt läsas: »Surgite mortui [venite] ad iudicium!» (= Stån upp I döda till domen). Även inskriften på språkbandet i söder tycks ha börjat med »surgite». Högra molnbandet är ljusblått och vitt. Vänstra ängeln med gult hår och gröna vingar, den högra har en gul skiftning på huvud och vingar. Basunerna i bakgrundens färg och all teckning i svart.

Jungfru Maria och Johannes Döparen knäböjer i egenskap av människornas förbedjare på var sida om mandorlan. Maria har vitt dok och vit mantel vars veck framhävs med ljusblå färg, samt rödbrun underklädnad. Håret rödbrunt, glorian i bakgrundens färg med svart teckning.

Johannes har vit karnation och gult hår med svart teckning. Han är klädd i djurhudar, målade med röd, nu svartnad färg och med svart teckning. Glorian i svart teckning mot bakgrundens färg, ställvis höjd med vitt. Johannes symbol, lammet med korsfanan, ligger vid hans fötter. Lammet och korsfanan i vitt, den senare med rött kors och fästad vid en grön stång.

Nedanför dessa två figurer framställs de döda, som stiger upp ur sina gravar, vilka är perspektiviskt tecknade som i marken nedsänkta, fyrkantiga lådor. Kropparna ljusa med gult hår.

Till vänster om Maria skildras de saliga, som väntar utanför himmelrikets ännu stängda port. De saligas skara anföres av Petrus med himmelsportens nyckel i högra handen; manteln är rödbrun och dräkten ljusröd, glorian i putsens färg med svart teckning. De saligas

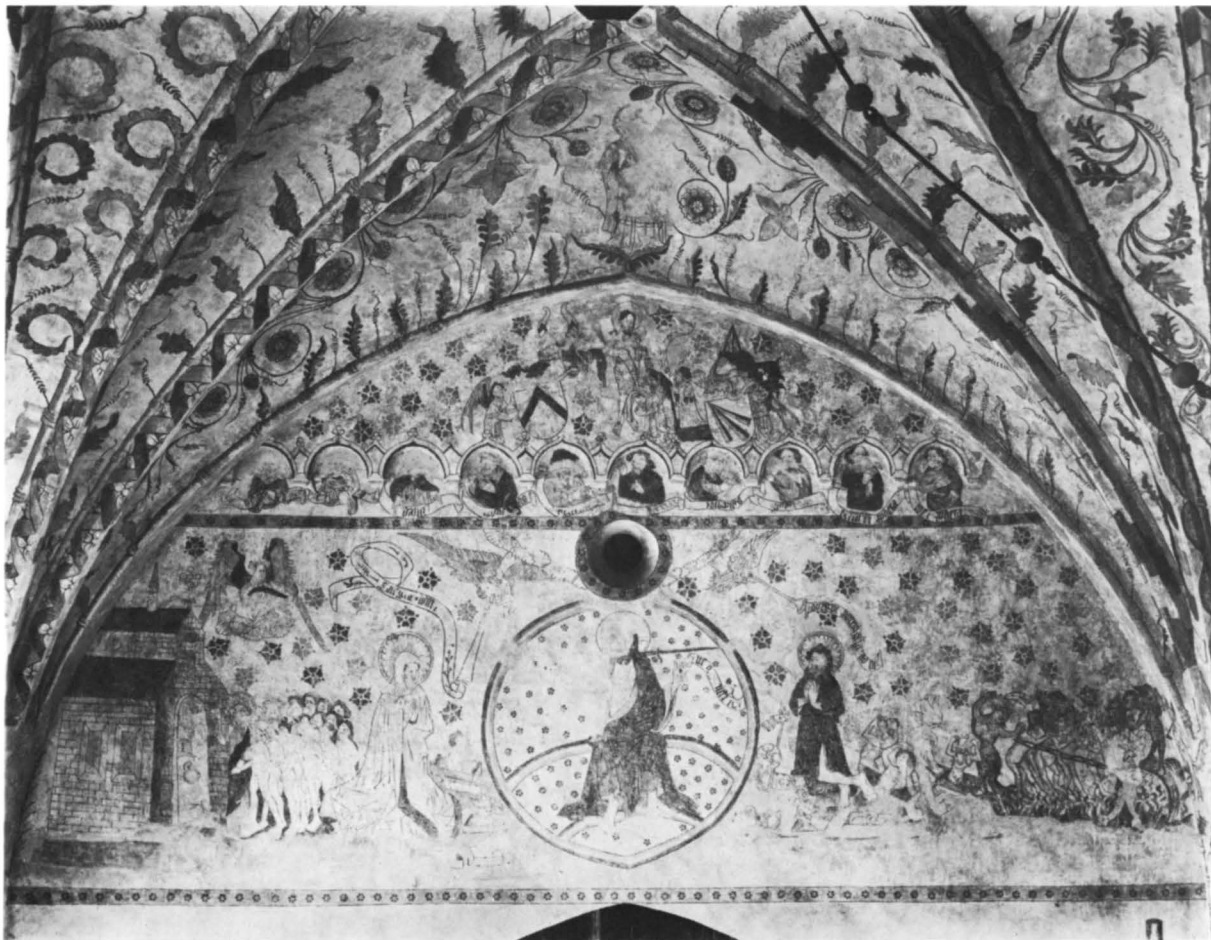

Fig 102. Målningarna på högkorets västvägg ovanför triumfbågen (se även fig 1): Yttersta domén, bröstbilder av profeter samt bild av målningarnas donator, Erik van Lipen i bön inför Smärtomannen. Foto Curmans samml.

Paintings on the west wall above the chancel arch (see also fig 1): The Last Judgement, figures of the Prophets in half-length and portrait of Erik van Lipen, the donor of the murals, kneeling in prayer before Christ.

nakna kroppar är tecknade med svart mot den ofärgade grunden; deras hår är brunrött. Samma färg täcker också bakgrunden. Himmelriket är framställt som en kyrka med en stor port i ena gaveln. Väggarna är kvaderindelade, och byggnaden har givits volym genom att gaveln skuggats med gråaktig färg; takfallen är rödbruna, och på det övre sitter en takryttare med grön huv och vid gavelspetsen ett med svart på putsgrunden tecknat kors; glasfönstren är gröna. – Ovanför de saligas skara svävar en ängel, som trakterar ett stränginstrument. Ängeln växer upp ur en ljusblå molnkrans och har gult hår och gröna vingar; karnation

och klädnad är tecknade med svart på putsgrunden. Stränginstrumentet är rödbrunt.

Längst till höger framställs de fördömda som drivs in i helvetet, vilket symboliseras av en jättestor gapande odjurskäft. Ovanpå odjurets nos sitter en djävul i svartröd färg; en annan djävul, som slår på trumma, är målad strax intill men på sköldbågen; färgen svartröd. De fördömdas hop, som sammanhålles av en i rödbrun färg målad kedja, drivs av djävlar in mot helvetets gap. En djävul som håller ett gissel är målad i rödbrunt med gult på benen. En liten demon, som drar i kedjan är grön. Från marken och ur gapet utgår gulröda elds-

Fig 103. En grön djävul kör en kvinna till helvetet i en gul skottkärra. Detalj av målningarna i fig 1 och 102 samt pl II. Foto (före konservering) S Curman 1908.

A green devil pushing a woman in a yellow wheel barrow to Hell. Detail of paintings in figs 1 and 102, and plate II.

flammar. Kropparna på de fördömda är tecknade med röda konturer med en ljusröd ton intill konturerna. Åt vänster avslutas framställningen med en grön djävul som på en gulmålad skottkärra forslar en kvinna till de fördömdas plats (fig 103). – Bakgrunden inom framställningen av Yttersta domen är dekorerad med fembladiga, schablonerade rosor.

Bågarna i den tvärgående frisen har en dekorativ, målad ram som följer bågarnas konturer. Närmast bågarna går en bred röd linje, uppåt utdragen i en spets; ett stycke från denna linje går en med denna koncentrisk, tunn och svart, som upptill löper ut i ett treflikigt blad. I svicklarna mellan bågarna syns i vinkel brutna ramstycken med ett treflikigt blad i spetsen. Bågarnas undersida är täckt med grön färg.

Bröstbilderna i bågfälten vänder sig mot varandra två och två (fig 104–108): De syns av händernas livliga gester att döma vara inbegripna i samtal. Ansikten och händer är tecknade med svarta konturer, hår och dräkter är ibland färglagda men även deras teckning är i svart. Under varje bild läses den framställda profetens namn i svarta minuskler, tecknat på ett språkband med svarta konturer. Några av inskrifterna är helt utplånade, flertalet svårt skadade. Bröstbilderna är från vänster: 1. »ysaias ppheta» (Jesaias), i ljusst rött dräkt med ärmuppslag och krage i grönt. – 2. »jeremias ppheta» (Jeremias), i ljusröd dräkt med grön krage. – 3. »daniel ...» (Daniel), i röd mantel, sammanhållen framtill av vit knapp. Grön underklädnad. – 4. Profet »... eas ...» (inskriften oläslig) med gult skägg,

Fig 104. Profeterna Jesaja och Jeremia, nr 1 och 2 från söder. Detalj av fig 102. Foto (före konservering) S Curman 1908.

The Prophets Isaiah and Jeremiah, Nos. 1 and 2 from S. Detail of fig 102.

Fig 105. Profeten Daniel samt ännu en profet (namnet oläsligt), nr 3 och 4 från söder. Detalj av fig 102. Foto (före konservering) S Curman 1908.

The Prophet Daniel and another whose name is illegible, Nos. 3 and 4 from S. Detail of fig 102.

Fig 106. Två profeter (namnen oläsliga), nr 5 och 6 från söder. Detalj av fig 102.
Foto (före konservering) S Curman 1908.

Two Prophets, whose names are illegible. Nos. 5 and 6 from S. Detail of fig 102.

Fig 107. Profeterna Zacharias (Sakarja) och Amos, nr 7 och 8 från söder. Detalj av fig 102. Foto (före konservering) S Curman 1908.

The Prophets Zechariah and Amos, Nos. 7 and 8 from S. Detail of fig 102.

Fig 108. Profeterna
Esra och Joel, nr 9 och
10 från söder. Detalj av
fig 102. Foto (före kon-
servering) S Curman
1908.

*The Prophets Ezra and
Joel, Nos. 9 and 10
from S. Detail of fig
102.*

mörkt svartröd dräkt med grön krage. – 5. Profet (inskriften oläslig). Brunröd mössa, ljusgrön dräkt. – 6. Profet (inskriften helt utplånad). Svartröd klädnad, hår och skägg i lysande gult. – 7. »zacharias ...» (Zacharias) i röd mantel och grön underklädnad med vita uppslag på ärmarna. I händerna bok i bakgrundens färg. – 8. Profet (inskriften oläslig, möjligen »amos ...»). Grön dräkt med vissa partier röda, starkt gult hår. – 9. »esrast» (Esra?) ppheta». Profet. Gult hår, svartröd dräkt. – 10. »ioel ppheta» (Joel), med ljust svartröd mantel, grön underklädnad och gult hår.

Kristus som Smärtomannen i översta våningens målningar, är liksom glorian tecknad med svarta linjer mot bakgrundens färg. Hår och skägg är rödbruna. Riset tv är grönt, gisslet th brunt. Ängeln, som samlar upp blodet i kalken, är liksom denna tecknad med svarta linjer mot botten i bakgrundens färg. Håret är rödgult, vingarna brun-svarta med grön undersida. Blodstrålarna från Kristi sår är röda.

Erik van Lipen (fig 109 a–b). All teckning utförd med svart färg, håret ljusgult, mössa och underklädnad rödbruna. Manteln i bakgrundens färg, vecken höjda med vitt. Den är prydd med röda tofsar. Ovanför hans huvud går i en kraftig slinga ett språkband, vars i övrigt oläsliga inskrift börjar med ett D. Bandet bör ha innehållit en bön till Kristus, som börjat med ordet D(omine) (Herre). En annan inskrift omedelbart ovanför hans huvud är även den oläslig.

Ängeln som håller Erik van Lipens vapensköld har gult hår, gröna vingar och vit dräkt. Skölden är tecknad med svart färg mot bakgrundens färg. Vapenbildens tre spetsar är gröna med brunaktig skuggning. Hjälmens är tecknad i svart och modellerad med skuggor i ljusblå färg. Hjälmrusken är svartbrun och slingan till vänster ljus blå med svart kontur. Sköldemärkets spetsar ovanpå hjälmen är gröna.

Ängeln till vänster om Kristus har gulrött hår, gröna vingar med brunröd undersida samt vit dräkt. Sparrevapnet, som den håller, är tecknat med svart, sparrarna är brunsvart. Hornen på hjälmen ovanför vapenskölden är tecknade med svart kontur, sparrarna är rödbruna.

Schablonerna som täcker bakgrunden även i det översta fältet, är av samma form som i det nedersta, och av omväxlande ljusgrön och mörkröd färg.

3. MÅLNINGARNA PÅ NORRA SIDOSKEPPETS VÄGGAR I HÖGKORET

Bortsett från de storslagna målningarna ovanför triumfbågen, saknar väggarna i högkoret i huvudsak målad dekoration. Dock finns sådan i norra sidoskeppet på västväggen ovanför bågöppningen mot långhuset, samt på norrsidan av arkadmuren ovanför bågarerna mellan norra sidoskeppet och mittskeppet.

På västra väggen täcks sköldbågen och murpartiet

Fig 109a–b. Detaljer av fig 1 och 102. Erik van Lipen. Foto S Curman 1908.

Details of figs 1 and 102. Erik van Lipen.

närmast under, liksom också det ovan nämnda partiet av arkadmuren, med i mjuka buktar svängda rankor i röd färg, med spiralrullade kvistar i vilkas toppar sitter flikiga gröna blad. Samma slags rankor fortsätter även upp i valven. Längre ned på västra väggen vidtager ett annat, dock liknande rankmotiv, där stammen är gul med röd kontur, från vilken utväxer korkskruvsklängen och »pisksnärtsformade» blad.

På arkadmuren över mittpelaren i norra raden syns närmast under valvet röda, gula och ljusgröna fläckar, möjligen härrörande från figurer. Längre ned på väggen utbreder sig en spenslig ranka så långt ned som putsen sträcker sig. Stammen är ljusröd, gul och grågrön. De treflikiga bladen är till hälften gröna, till hälften gula.

På samma mur, över östligaste pelaren finns tre fåglar målade med ljusröd färg. Hela väggen tycks i övrigt varit täckt av ett rankornament med mörkröd huvudton; på bladens ena sida ligger en ljus grön färg. Rankan utgår från en bredare stam över hjässan på

östligaste arkadbågen. Denna stam är gulröd, skuggad med mörkrött. Från stammen utgår spiralvridna klängen med gröna blad på undersidan samt röda slingor. Vid spetsen sväller stammen ut och där börjar den smala röda slingan. Grunden har en ljusgrön färgton.

På norra väggen finns ingen annan dekor än en med tättsittande röda fläckar mellan svarta begränsningslinjer målad bård, ett gott stycke ned på väggen under valvens anfang.

4. MÅLNINGARNA PÅ HÖGKORETS VALV OCH BÅGAR

För att göra det möjligt att förstå beskrivningarna av målningarna på högkorets valv, har de olika valven och kapporna fått de benämningar som framgår av fig 110. Mittskeppets, södra och norra sidoskeppets valv kallas resp MM, SS och NN samt numreras med romerska siffror från väster.

Högkorets samtliga valv har varit dekorerade med

vegetativ ornamentik, i vilken figurer är inströdda här och var, dock utan att på något uppseendeväckande sätt bryta sig ut ur det ornamentala schemat. Pelare och valv ger intryck av höga raka träd med vitt utbreda kronor, och hela koret av en luftig lövsal.

Målningarna på valvet MMI, det västligaste i högkorets mittskepp (fig 111)

Valvribborna har följande dekorationer: ribban a^3-b^2 har på nordöstra sidan ett mönster av halva flikiga blad i rödbrunt med röd kontur, sammanställda så att en kedja av ovaler bildas (fig 112 A). Inom ovalen lyser mellan bladflikarna putsens färg igenom. På sydvästra sidan finns snedställda färgytor med svart kontur. Färgerna är svartbrunt (svartnad mönja), grönt eller putsens färg. — Ribban b^3-c^2 : längs sydöstra sidan löper ett veckband, grönt på insidan, rött på utsidan. I de triangelformade öppningarna mellan bandets slingor sitter blommor, tecknade med svart på putsen (fig 112 B). Nordöstra sidan har snedgående band i rött, svartnad mönja, putsens färg och grönt. — Ribban $c^3-d^2 = a^3-b^2$. — Ribban d^3-a^2 : på båda sidor står snedgående, färgade ytor mot varandra, skilda åt av likformade ytor i putsens färg. Färgerna är caput mortuum, svartnad mönja och ljust blågrönt.

Ribban $a^1-a^2 = d^3-a^2$. — Ribban a^1-a^3 är dekorerad med trappstegsbårdar med olika färg på ömse sidor om ribbens spets. Ena sidan är alltid i putsens färg, den andra omväxlande röd, gråröd eller grön. — Ribborna b^1-b^2 och $b^1-b^3 = d^3-a^2$. — Ribban $c^1-c^2 = b^3-c^2$. — Ribban c^1-c^3 har på vänstra sidan olikfärgade band ($= d^3-a^2$), på den andra en halv trappstegsbård ($= a^1-a^3$). — Ribban $d^1-d^2 = d^3-a^2$. — Ribban $d^1-d^3 = c^1-c^2$. — Ribban a^2-a^3 dekorerar med i vinkel brutna band i mönja, putsens färg och grönt, med svart kontur. — Ribban $b^2-b^3 = d^3-a^2$. — Ribban c^2-c^3 dekorerar med en trappstegsbård i rött, grönt och putsens färg. — Ribban $d^2-d^3 = c^2-c^3$. — I skärningspunkten mellan ribborna sitter rundflikiga blommor i grönt, med en gråbrun rundel i centrum.

Ringens i hjässan prydes av en krans med gulröd stam och blad i grönt och putsens färg. På fältet inom ringen är en ros målad med de yttre bladen gröna, de inre rödgrå och mittpunkten ljusblå.

Alla valvfack inramas av om bamburör påminnande stavar med leder av runda ringar. Stavarnas färger är rött, gult och grönt med skuggning. Från stavarna utväxer blad, blommor och klängen – på deras färger lämnas exempel i fig 115. I de smala triangulära fälten kring hjässan är de nyssnämnda ornamenten huvudsakligen den enda dekorationen. I facket d^2 finnes i

stället en från hjässan utgående brunröd ranka med talrika blad, somliga parflikiga, med ena halvan mörkbrun och den andra brunröd, 3-flikiga blad i grönt samt spiralvridna klängen.

De stora, nedre valvfacken dekorerar med spensliga, i spiraler lagda rankor som täcker hela ytorna. De tunna stammarna är dragna med röd färg, liksom de spiralvridna klängena. Drukklasarna är gröna på ena sidan, röda på den andra. Somliga blad är 3-flikiga och gröna, andra långa, parflikiga med ena sidan röd och den andra grön. Blommorna har överallt samma form, men växlar i färg. I valvfacken a^1 och c^1 är de yttre bladen gröna, de inre gulröda och rundeln i mitten i putsens färg. I b^1 och d^1 är de yttre bladen putsfärgade, de inre gröna och rundeln gulröd. I västra sviceln är i d^1 den gröna färgen ersatt med en klart blå.

I valvfacket a^1 finns ett stycke ovanför gördelbågens hjässa ett stycke av en figur med ansiktets högra sida i behåll; på den vänstra sidan finns överarmen, handen samt en del av midjan i behåll. I vänster hand en gul stav (fragment av en biskopsstav) som vilar mot axeln. Manteln är röd, skiftande i violett.

På motsvarande ställe i valvfacket b^1 är en framställning av den helige Hieronymus som drar taggen ur lejonets tass. Han är iklädd rödgrå dräkt och huvudbonad i samma färg med uppslag i putsens färg och rödbruna skor. Lejonet är målat med röd färg, ljusnande inåt från konturen. Marken i gulockra.

I valvfacket c^1 finns högra sidan kvar av en framifrån sedd, stående figur med gloria i putsens färg. Han är iklädd i grön mantel fodrad med rödbrunt och har vitgrå underdräkt. I ena handen håller han en bok i vitt med svart kors i mitten (fig 1, 102).

I valvfacket d^1 finns en man med ljusröd mantel med teckning i mörkare rött och ljusgrön underklädnad. Hans hår är rött och han bär en mitra med blå färgspår. I vänster hand håller han en biskopsstav, tecknad med svart; högra handen hålles i en välsignande ställning. Marken är ljusgrön.

Dekorationen på bågen mellan MM I och MM II

På västra sidan finns en dekoration av sneda band i rött, gulbrunt, grönt och putsens färg. Östra sidan har en rikare dekoration, vars färger och former framgår av fig 112 C.

Målningarna på valvet MM II, det mellersta i högkorets mittskepp (fig 116)

Valvribborna har följande dekorationer:

Ribban a^3-b^2 ; färger och former illustreras av fig 112 D–H. — Ribborna b^3-c^2 och c^3-d^2 har samma de-

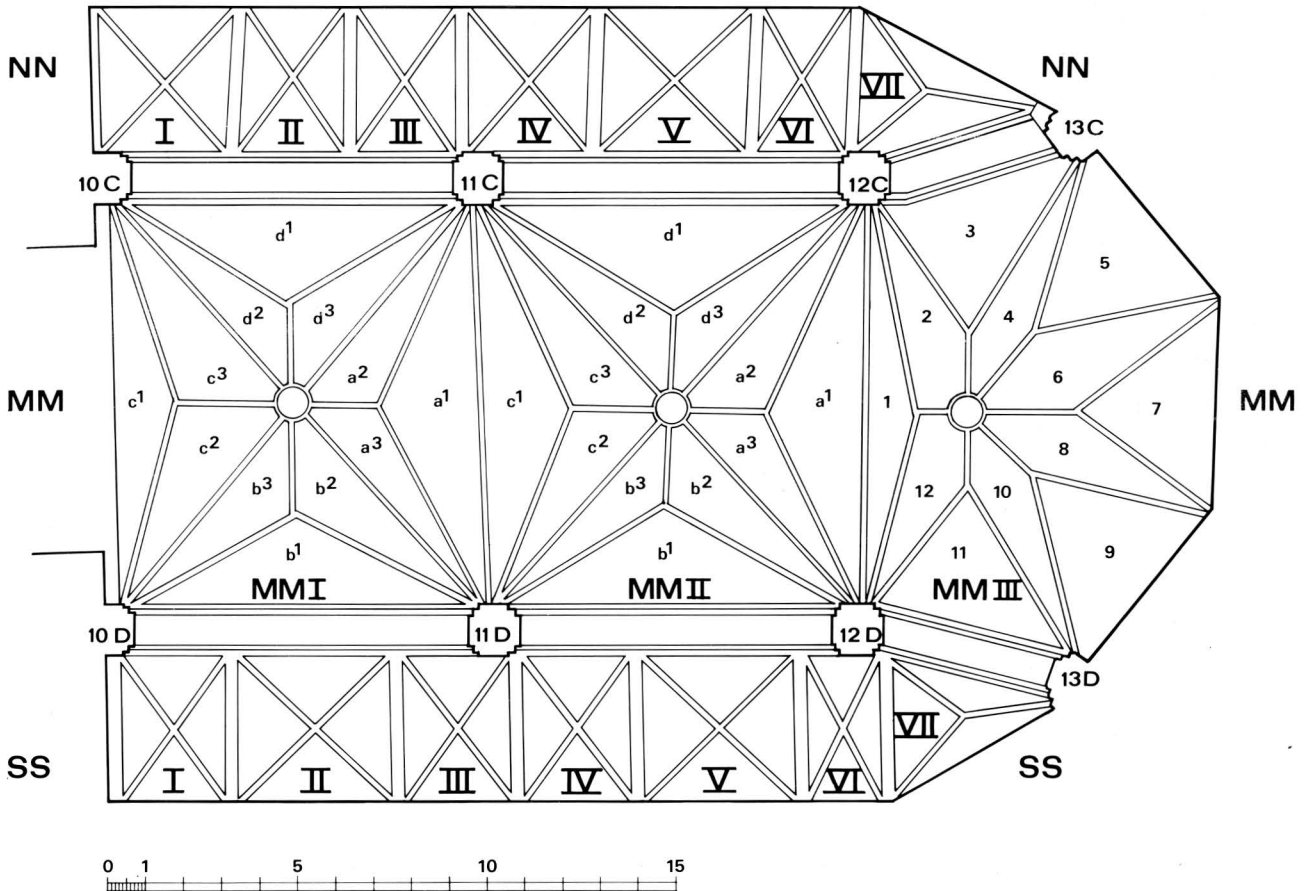

Fig 110. Schema över valvkappor och valvribbor i koret, ritat uppifrån.

Key to vault webs and vault ribs in the chancel, seen from above.

kor som på ribban d^3-a^2 i MM I. Ena sidan av ribban d^3-a^2 är dekorerad på samma sätt, men högra sidan har en dekoration av breda, gröna blad med rödbrun undersida, virade kring en smal stav i putsens färg.

Ribban a^1-a^2 : färger och former illustreras i fig 112 E. — Ribban a^1-a^3 : högra sidan = vänstra på föregående. Vänstra sidan = vänstra på ribban d^3-a^2 . — Ribborna b^1-b^2 och b^1-b^3 har båda samma dekoration som ribban d^3-a^2 i MM I.

Samma banddekoration förekommer också på västra sidan av ribborna c^1-c^2 och c^1-c^3 . Andra sidan av c^1-c^2 = östra sidan av a^1-a^2 och a^1-a^3 . Östra sidan av c^1-c^3 = d^3-a^2 .

Ribban d^1-d^2 : västra sidan = a^1-a^2 . Östra sidan har

det enkla mönstret av sneda band i rött, grönt och putsens färg. — Ribban d^1-d^3 : samma band förekommer på dess västra sida. Östra sidans dekoration illustreras av fig 112 F.

Ribban a^2-a^3 : dekorationens former och färger framgår av fig 112 G. — Ribban b^2-b^3 täcks av röda, snedgående band, omväxlande med band i putsens färg. — Ribban c^2-c^3 : former och färger framgår av fig 112 H. — Ribban d^2-d^3 är till västra sidan = norra sidan av c^2-c^3 . Östra sidan = västra sidan av b^2-b^3 .

I skärningspunkterna mellan ribborna finns liksom i nyss beskrivna valv, en liten grön blomma med gulröd rundel i mitten. På hjässringen är målad en grön krans med omväxlande brungula och gråvita blommor teck-

nade med svart. Rosen på fältet inom ringen är tecknad med svart, med en yttre, grön bladkrans och en inre gulbrun.

Valvkappornas fack inramas av stavar i samma färger och former som i föregående valv. På stavens norra halva, under valvfacket a^1 , ersätts emellertid ledningarna av små fjäll. Stavar saknas på ömse sidor av ribban a^2 – a^3 ; där går istället streckade band, målade i rött. Från stammarna och de nyssnämnda banden utväxer blad, blommor och klängen i rött, gult och grönt. Formerna är desamma som i föregående valv, fränsett att de långa bladen med inåtböjd spets inte längre förekommer utan att en ny form uppträtt. I valvfacket c^3 förekommer i stället för växtdekoration längs kanterna en spenslig ranka med enkel röd stam, i vars förgreningar långa blad med en röd, en grön sida samt röda klängen och hjärtformade blommor i gulbrunt är målade.

Valvfacket a^1 dekorerar av ett träd vars gula stam utgår från gördelbågens spets. Bladen är gröna med dragning åt blått. I valvfacken b^1 och d^1 växer en rikt förgrenad, spenslig ranka ut från valvfackets spets. I b^1 är stammen gul, i d^1 röd och i båda är bladen blå och gröna samt druvklasarna blå med röd skuggning på ena sidan.

I valvfacket c^1 finns i stället för rankor en fragmentarisk figurframställning, nämligen en ängel, tecknad med röd färg och med en bevarad lång grön vinge med rödaktig undersida uppdragen med svarta konturer. Ovanför ängelns huvud finns en ljusgrön färgyta, på sidorna omgiven av små röda eldtungor. Ett mindre, bakgrundsfärgat fält finns i det ljusgröna.

Dekorationen på bågen mellan MM II och MM III

Här finns snedgående band på vardera sidan i rött, gulbrunt och grönt och mellan varje färgat band ligger ett i bakgrundens färg. Svarta konturer.

De båda konsolerna vid vardera änden av denna båge har en framifrån sedd, stående figur. Den på södra sidan (fig 117 a) står framåtböjd och håller händerna på sina knän liksom för att få största möjliga kraft att uppbära bågen. Ansiktet är gråvitt med kort, svart hakskägg. Röd rock, gula byxor, ljusblå mössa, ljusgröna strumpor och svarta skor. Ett svärd, som hänger ned mellan hans ben, är grått med vitt fäste. På marken syns fläckar av gråblått och grönt. Nedåt avslutas framställningen med en rödgrå bård.

Figuren på norra sidan (fig 117 b) har ansiktet tecknat med brungul kontur på bakgrundens färg. Håret är gult; mössan med grön kulle och brungult bräm. Manteln är grön, kantad med vitt och de vertikala plisse-

ringarna på framstycket tecknade med svart. Rödbrun halsduk, gröna strumpor och svarta snibbskor. Bälte och svärd i putsens färg. Den kuperade marken är grön med svart kontur. Framställningen avslutas nedåt med en i violett skiftande bård med prickar i mörkrött.

Målningarna på valvet MM III, det östligaste i högkorets mittskepp (fig 118)

Det vanligaste mönstret i valvribbornas dekor utgörs av sneda band i rött, grönt och vitt. Samma dekoration återkommer på alla de korta ribborna kring hjässan och dessutom på följande ribbor:

3–4 (vänstra sidan), 5–6, 6–7 (vänstra sidan), 7–8, 8–9 (högra sidan), 9–10 (vänstra sidan), 10–11, 11–12 och 12–1. — Ribban 1–2 har samma dekoration som a^3 – b^2 i föregående valv (fig 112 D). Ena hälften av detta ornament är målat på ena sidan av en del ribbor vars andra sida pryds med sneda band, nämligen ribban 3–4 (högra sidan), 6–7 (högra sidan), 8–9 (vänstra sidan) och 9–10 (vänstra sidan). — Ribban 2–3 och 4–5 har en trappstegsbård i rött, grönt och putsens färg, med olika färger på var sida om mitten. Anfanget, från vilka valvribborna växer upp, pryds av målade ornament bestående av röda, gröna och vita färgytor i geometriska mönster. På östra sidan av norra båganfanget mellan M II och M III finns en fet ranka med mörkröd stam och knoppliknande blad. Rankan slingrar sig uppåt i en kedjebård och slutar i två gröna profilblad. Anfansstenen mellan valvkapporna är överdragen med den röda bård som utgör begränsning nedåt, och därifrån utväxer ett brett blad i röd färg, samt roten på den röda stammen utefter vänstra ribban, här dragen med tvärgående streck mellan sidokonturerna.

Inom ringen i valvets hjässa pryds botten av en på grågul grund målade gröna blomma med svart konturlinje. Själva ringen har bladornament i grönt, rött och grågult. På stenen i ribbornas skärningspunkter är en blomma målade i grönt och gult mot putsens färg.

Ribbornas skärningspunkter markeras ytterligare genom på kapporna målade ornament i form av halva blommor, målade i mörka färger: grönt, rött och rödbrunt.

Valvkapporna inramas i allmänhet av en rund stam med leder av samma slag som i korets båda västliga mittskeppsvalv. I de flesta fall är stammen röd och med skuggning på sidan som är vänd ut mot valvkapporna. — Under kappan II är stammen gul på undersidan och grön överst. På vänstra sidan av ribban 7–8 är den enbart gul. I valvets norra del inramas kapporna av band med små utskott i samma färger som de ovan

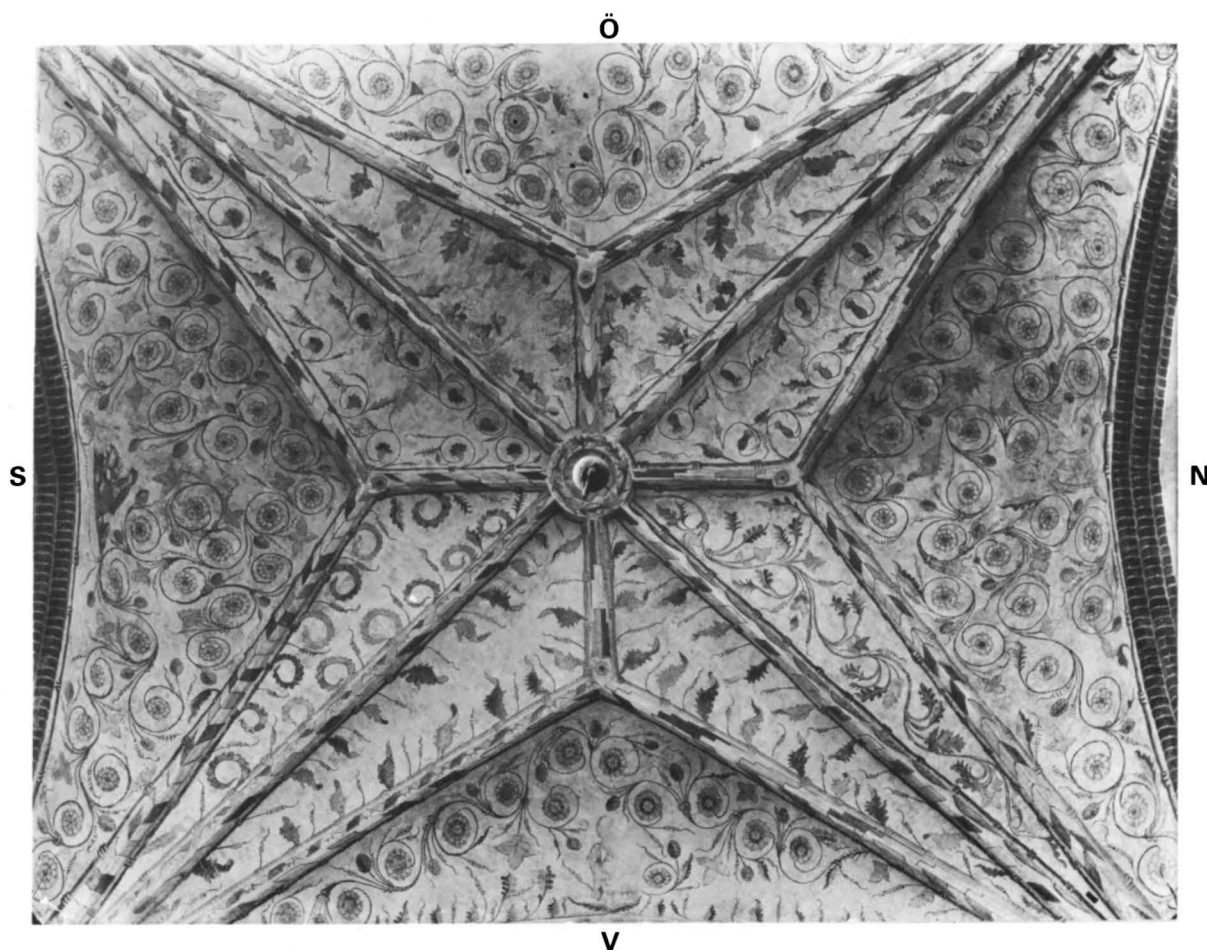

Fig 111. Målningar i högkorets västligaste valv, MMI. 1460-talets första år. Foto Curmans saml.

Paintings in the far eastern vault of the chancel, MMI. Early 1460's.

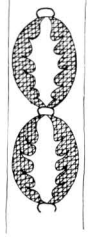
nämnda stammarna. Övre delarna av korets tre östligaste fönster inramas på samma sätt som valvkapporna. En rödfärgad begränsningsbård går horisontellt i höjd med valvanfangen. Genom dessa bårder blir de övre delarna av murarna sammanförda till en dekorativ enhet.

Från stavarna och banden utefter valvkappornas kanter utväxer stora blad och blommor, omväxlande med mindre stänglar och blad. Färgerna är: rött, gulbrunt och grönt. De vanligaste formerna återges i fig 114 och 115. I motsats till förhållandet i de två västra valven, lämnas kapporna här – bortsett från den nu beskrivna dekorationen – helt fria. Undantag utgör dock kappan nr 3 på norra sidan, där ett större rank-

mönster är målat. Från en smal vertikalstam i grönt vid bågens spets, utgår åt var sida en gul slinga med gröna blad. I svicklarna sitter gröna druvklasar med gul skuggning samt röda, spiralvridna hängen. Från bågspetsen utgår dessutom två stora profilblommor, den ena grön och röd, den andra gulbrun. En delvis utplånad ranka i grönt och gult finns även nedtill i kappan 5. Mitt i kappan 11 antyder vissa fragment, att en blomma av samma slag funnits, som på motsvarande plats i kappan 3.

På några ställen finns dekorationer, eller fragment av sådana som förtjänar att uppmärksammas. Sålunda är längst ned i västra svickeln på kappan 3 målat en gråvit fisk med svarta konturer och svagt gula fjäll (fig 119). I

A

MM I a³.b²

B

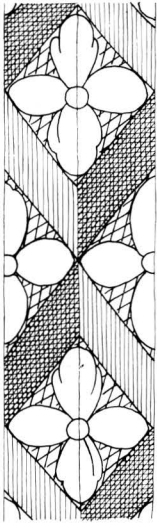
MM I b³.c²

C

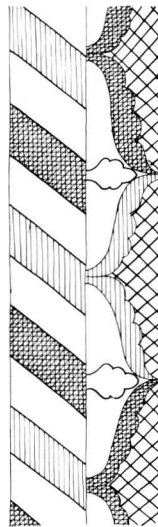
MM I-II östra sid

D

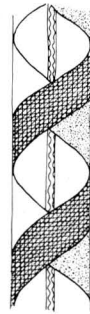
MM II a³.b²

E

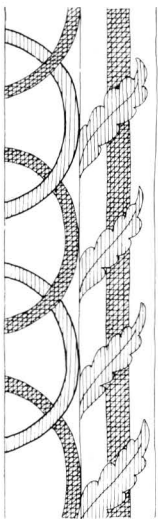
MM II a¹.a²

F

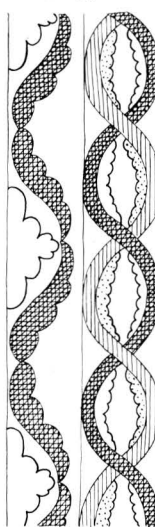
MM II d¹.d³

G

MM II a².a³

H

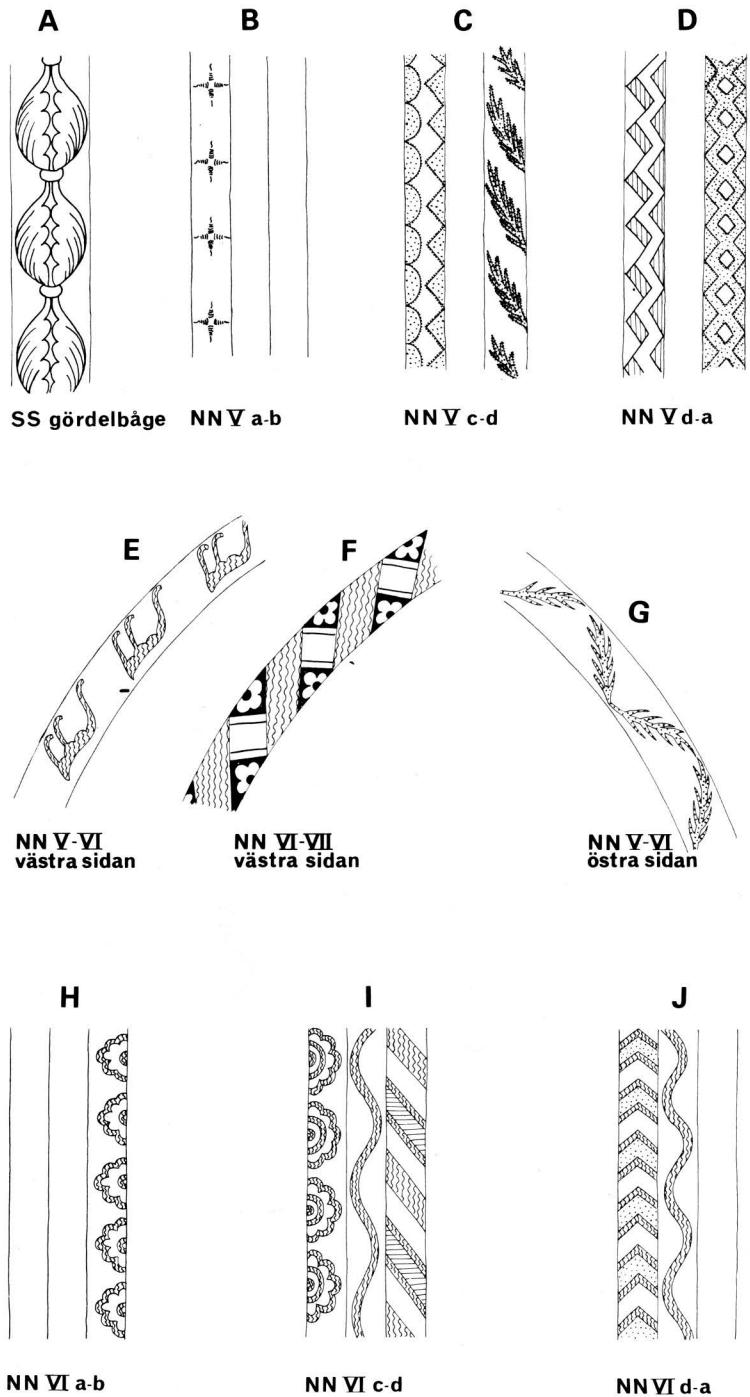
MM II c².c³

Fig 112. Sammanställning av olika dekorationsmotiv på högkorets valvribbor. 1460-talets första år. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Classification of various decorative motifs on the ribs of the chancel vaults. Early 1460's.

Fig 113. Sammanställning av olika dekorationsmotiv på högkorets valvribbor. 1460-talets första år. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Classification of various decorative motifs on the ribs of the chancel vaults. Early 1460's.

kappa 4 finns nedtill invid ribban mellan 3 och 4 en fläck av något liknande hår. Strecken är dragna med röd färg. — I kappa 5 syns längst ned till höger om fönstret en ängel i helfigur med utslagna vingar och ett rökelsekar i vänster hand. Vingarna har brunröd över-

sida, vit undersida. Den veckade dräkten och skorna är tecknade med röd färg, ansiktet är grått och ögonen vita. På andra sidan om fönstret i samma kappa finns längst ned ett ornament eller en blomma, med röda konturer och färgytor med grund i putsens färg.

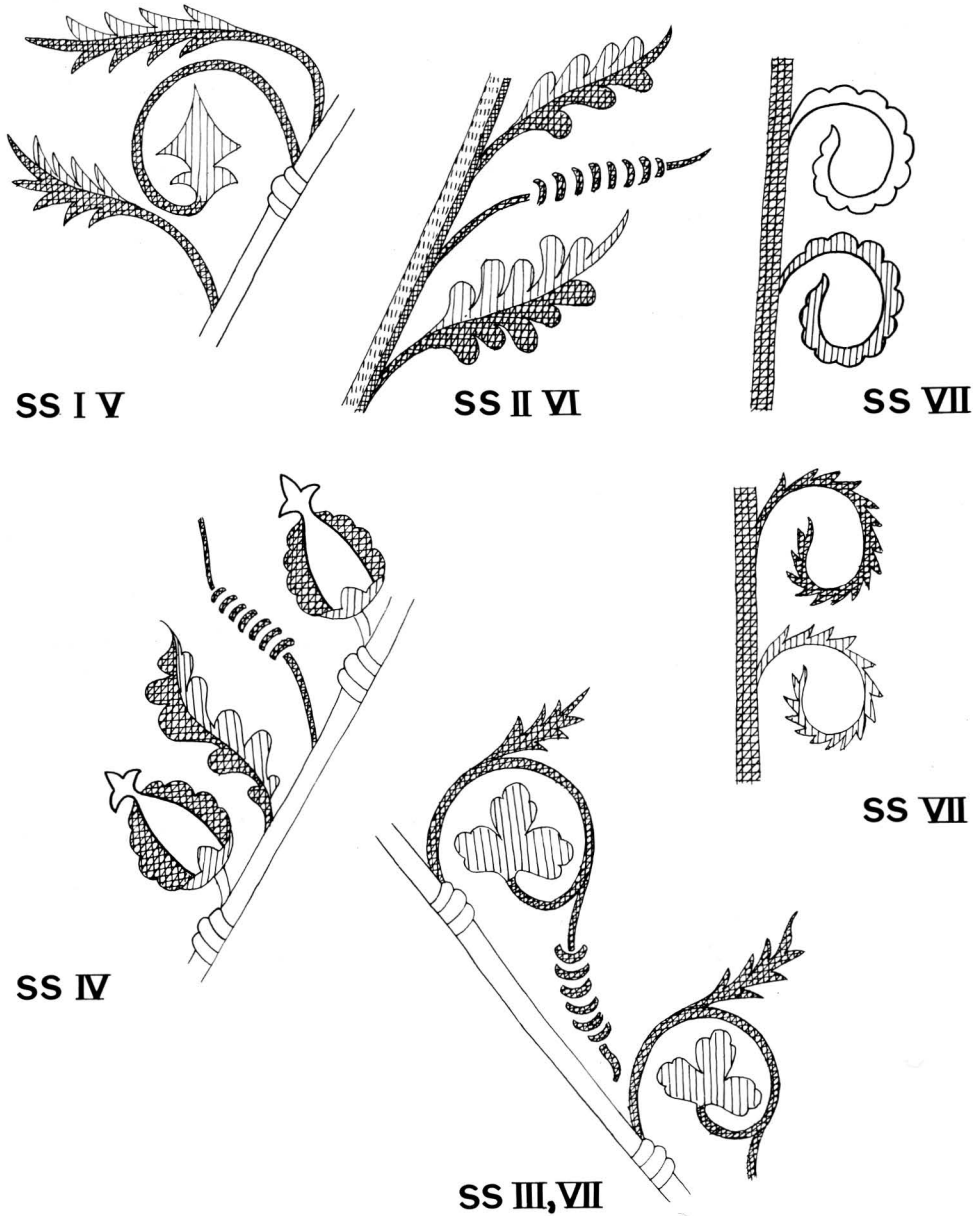

Fig 114. Sammanställning av kantornament kring korvalvens ribbor. 1460-tallets första år. Tuschrättning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Classification of the decoration around the rib edges of the chancel vaults. Early 1460's.

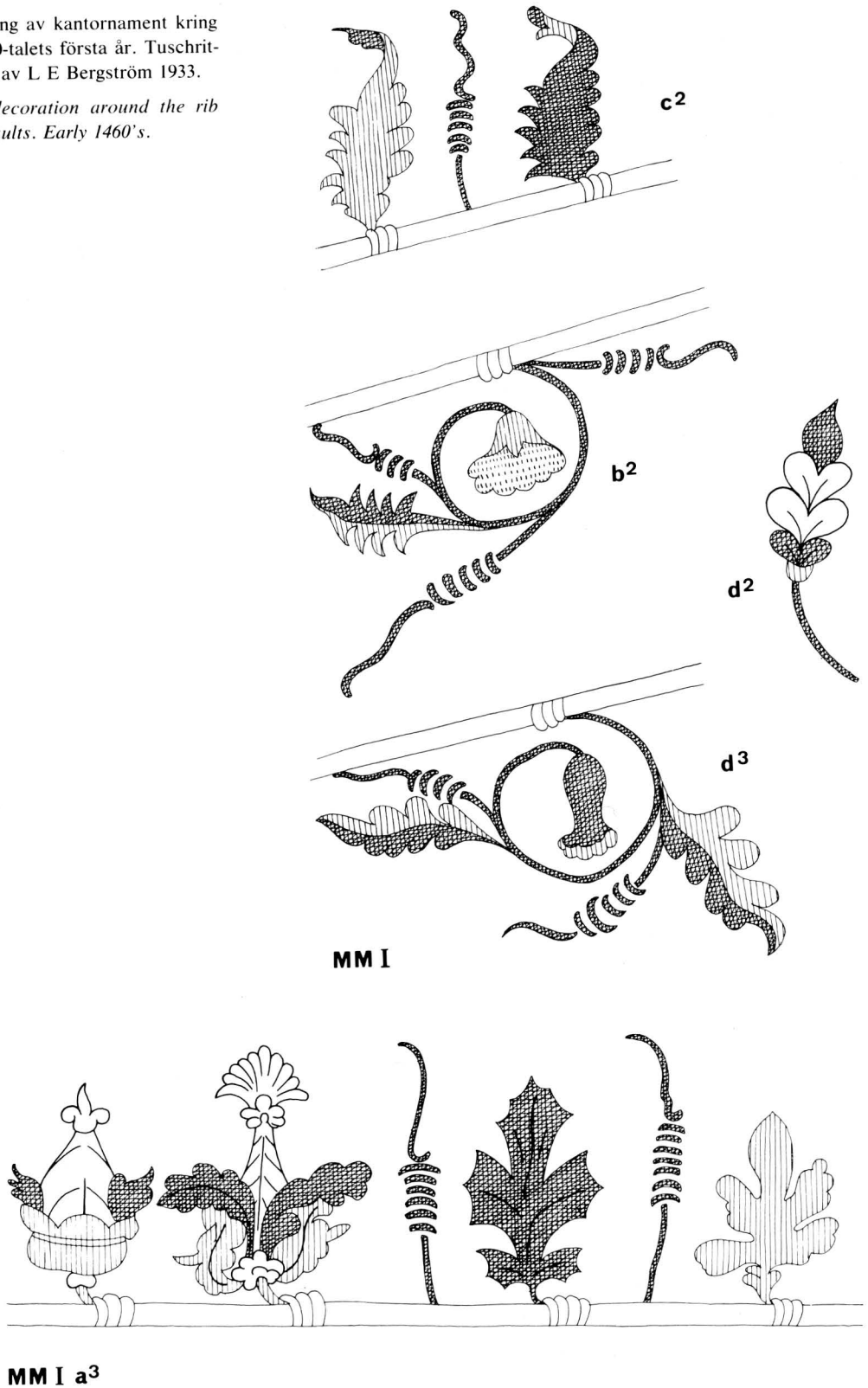
I nedre svickeln av kappa 6 förekommer en räv i rödgult (fig 120). — Kappa nr 9 har målade dekorationer i svicklarna nedtill på ömse sidor om fönstrets båge. På vänstra sidan framställes en ängel med ett stort rökelsekar. Vingarna är ljusblå, håret gult och dräkten vit med blå skuggning. Rökelsekaret är vitt, skuggat med gult. Av dekorationen i svickeln på andra sidan fönstret återstår blott en rödbrun och en grön färgfläck.

Målningarna på valven SS I–VII i högkorets södra sidoskepp (fig 121 och 122)

Valven i högkorets södra sidoskepp har samtliga ganska väl bevarade målningar. De är av samma karaktär på alla valven men varierar något i detaljerna. Dekorationen inskränker sig till gördelbågarna och valvribborna. De senare saknar dock utsmyckning vid anfangen och kring skärningspunkterna. Bladbårder finns ut-

Fig 115. Sammanställning av kantornament kring korvalvens ribbor. 1460-talets första år. Tuschritning efter förlaga i färg av L E Bergström 1933.

Classification of the decoration around the rib edges of the chancel vaults. Early 1460's.

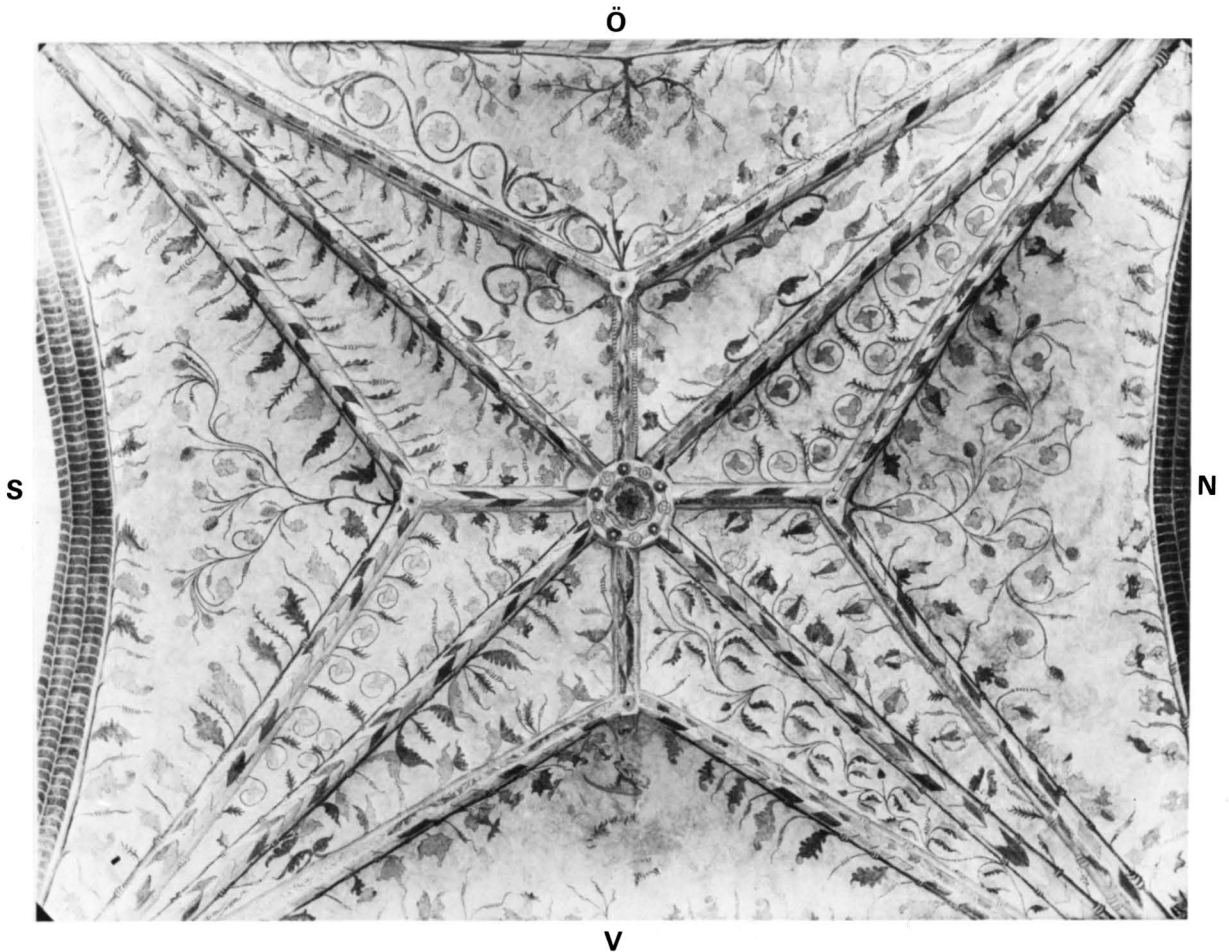

Fig 116. Målningarna på högkorets mellersta valv MM II. 1460-talets första år. Foto Curmans saml.

Paintings on the middle vault of the chancel, MM II. Early 1460's.

efter kappornas sidor; dessas inre delar saknar målning.

Gördelbågen mellan SS I och högkorets västra mur är, liksom bågen mellan SS VII och MM III helt odekorerad. I övrigt har samtliga gördelbågar en dekoration som är lika på alla. De består av kedjor, sammansatta av sådana figurer som återges i fig 113 A. Alla linjer är dragna med *caput mortuum* och längs kanterna går en begränsninglinje i samma färg.

Valvribborna i SS I och SS III dekorerar av bårder, sammansatta av trappstegsformigt brutna band lagda tvärs över ribborna. Färgade band skiljs alltid åt av band i putsens färg. De förra är i SS I röda eller gröna med svarta konturer; i SS III har de två röda nyanser, den ena djupröd, den andra nu förändrad till brunsvart.

I SS II och SS IV dekorerar valvribborna av band i brunrött och gult, konturerade med svart och gående i sicksack.

Valvribborna i SS V, SS VI och SS VII smyckas av tvärs över lagda, vinkelbrutna band i rött och grönt och med ett band i putsens färg mellan varje kolorerat. Fälten i de två sistnämnda valven begränsas av en röd kontur. Två nyanser av rött förekommer: den ena djupröd, den andra har mörknat till svartbrunt.

Södra kappan i varje valv begränsas nedåt mot kormuren av ett rött streck. — Utefter gördelbågarna och valvribborna är på kapporna målade dels ledade stavar, dels färgade band. De förra ses i SS I, SS III, SS IV och SS V, de senare i övriga valv. De ledade stavarna i SS V är dragna med mörkare rött med en

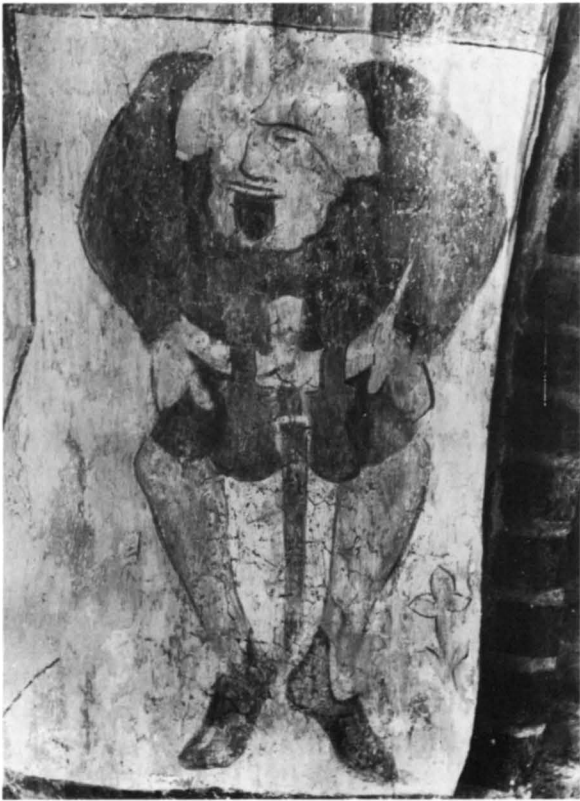

Fig 117a. Grottesk figur vid södra anfanget för bågen mellan MM II och MM III. 1460-talets första år. Foto S Curman (?) 1908.

Grotesque figure at the south springing of the arch between MM II and MM III. Early 1460's.

röd skuggning på översidan, som ger en illusion av rundning. I SS II är det färgade bandet i gulockra med röd begränsningslinje, i SS VI och SS VII är det rött.

De från stavarna och banden längs kappornas kanter utväxande vegetativa ornamenten består av samma element som återges i fig 114 – därav framgår även fördelningen på de olika valven samt färgerna.

MÅLNINGARNA PÅ VALVEN I HÖGKORETS NORRA SIDOSKEPP

Målningarna i NN I

För den med dekorationen på norra sidoskeppets västvägg och arkadmurens nordsida sammanhängande rankdekoren på valvet, har tidigare redogjorts. — Dekorationen på valvribban mellan södra och västra kappan består av en tät ranka i rött med »korkskruvs-klängen» och blad i »pisksnärtform». Ribborna mellan

Fig 117b. Elegant klädd figur vid norra anfanget på bågen mellan MM II och MM III. 1460-talets första år. Foto S Curman 1908.

Elegantly dressed figure at the north springing of the arch between MM II and MM III. Early 1460's.

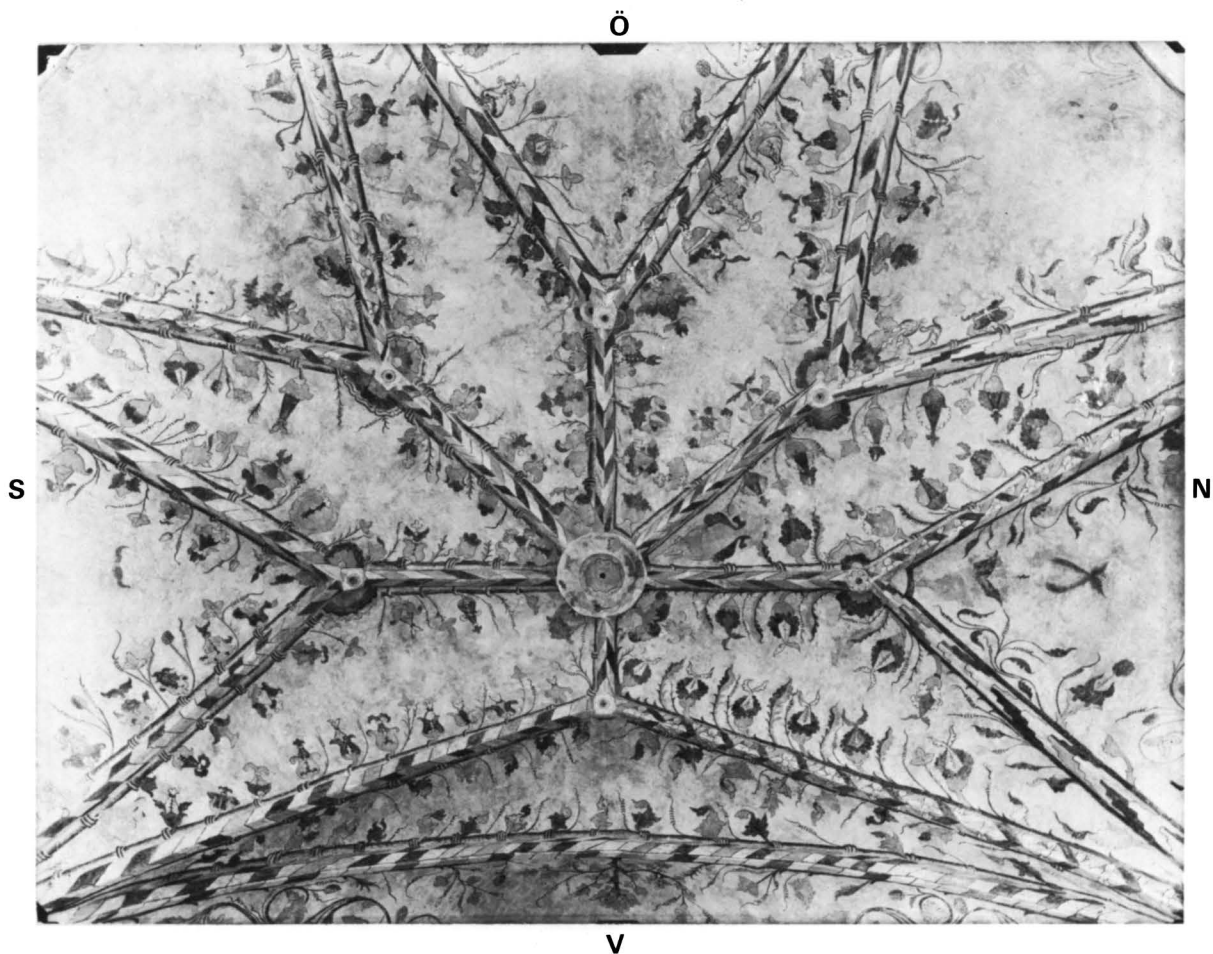

Fig 118. Målningarna på högkorets östligaste valv, MM III. 1460-talets första år.
Foto Curmans samml.

Paintings on vault MM III. Early 1460's.

östra kappan å ena sidan och den södra och norra å den andra, följes av en på kappan målad, ledad rundstav, tecknad och skuggad med rött. I hjässan finns spår av röd, ljusgrön och ljusgul färg.

Dekorationen på bågen NN I—NN II

Här återstår endast ett rött blad med utdragna flikar och långa kanterna går en röd begränsningslinje.

Målningarna i NN II (jfr fig 216 i Strängnäs I: I)

Endast obetydliga fragment finns bevarade. Längs ribborna går en röd linje. Spenslig ornamentik i rött och grönt, risiga blad kan urskiljas uppe mot hjässan i norra kappan. Dekorationen på bågen NN II—NN III: undersidan har en dekoration av två, varandra kor-

sande sicksackband i rött och grönt, erinrande om ornamentiken på valvribborna i SS II och SS IV (fig 121 och 122).

Målningarna i NN III

På undersidan av ribban mellan östra och södra kappan har bevarats ett stycke av en vågformig ranka i rött. I fogen till kappan går en röd konturlinje. Hela östra kappan har täckts av ett tätt rankverk av röda slingor med gula och ljusgröna blad. I norra kappan, som också har fragment av ornamentik, är grunden överströdd med små röda stjärnor som fortsätter upp på sidan av ribban mellan västra och norra kappan. Dekorationen på bågen mellan NN III—NN IV: undersidan pryds av ett kedjemönster, sammansatt av ringar

Fig 119. Detalj av dekorationen på MMIII, en fisk. 1460-talets första år. Foto C F Lundin 1908.

Detail of decoration on MMIII, a fish. Early 1460's.

Fig 120. Detalj av dekorationen i MMIII, en räv. 1460-talets första år. Foto C F Lundin 1908.

Detail of decoration on MMIII, a fox. Early 1460's.

och romboider i putsens färg och med röda konturer. På ringarna är yttre konturen bredast, på romboiderna den inre. Den av figurerna inramade fälten har en svagt grön ton. På bågens insidor består dekorationen av mångflikiga blad med inskärningar ända in till nerven, lagda i sicksack så att en bärd bildas. Färgen är röd.

Målningarna i NNIV (fig 123)

Av utsmyckningen på ribborna återstår nu endast en bärd av röda blommor på ribbens östra sida mellan norra och östra kappan. Bevarade fragment utvisar, att valvkapporna i sin helhet varit täkta av rankornamentik. Bäst är denna bevarad i västra kappan. Rankorna är täta men spensliga och målade i rött. Förgreningarna slutar med stela, tätflikade gröna blad. Över putsen ligger en ljusgrön ton.

Fragment av en figurscen finns i nedre delen av västra kappan. Bäst bevarad är en knäböjande, i

världslig dräkt klädd dam, som synbarligen dominerat framställningen. Till höger, i jämnhöjd med hennes huvud skymtar en fragmentarisk fågel och något längre ned syns högra benet på en i hosor klädd figur. Nederdelen av kolten och en bit av manteln på en manlig figur ses till vänster, målat i grågult. Kvinnans dräkt är ljusgul.

Dekorationen på bågen mellan NNIV och NN V

Det enda som finns kvar är en hjärtformigt svängd linje i rött, på bågens undersida uppåt hjässan.

Målningarna i NN V (fig 124; jfr fig 215 i Strängnäs I: 1)

På valvribborna är betydande delar av dekorationerna bevarade, och för dessa redogöres i fig 113 B, C och D.

Östra kappan har längs ribborna breda stammar målade med röd kontur och skuggning med samma färg. Svaga spår av gulröda blad som vuxit ut från stam-

Fig 121. Målningar i SSIV–VI, de tre östliga valven i korets södra sidoskepp. 1460-talets första år. Foto N Åzelius 1934.

Paintings in SSIV–VI, the three eastern vaults in the south aisle of the chancel. Early 1460's.

marna syns. Fragment av kappornas målning är bevarade i hörnen av östra och södra kapporna. I övre (södra) hörnet på den förra tycker man sig skönja en duva i gulbrun färg. Både här och i södra kappan finns rester av en röd ranka med gröna blad.

Dekorationen på bågen mellan NNV och NNVI (fig 123)

På bågens undersida har varit en ranka, nu till större delen utplånad. Flerstades finns rester av breda klängan i rött, samt av små röda stjärnor. På anfanget är en mörk kontur av en fyrsiding, målad med vågiga linjer. Dekorationen på bågens sidor framgår av fig 113 E och G.

Målningarna på valvet NNVI (fig 124)

Ribbornas dekoration och färger framgår av fig 113 H–J.

I östra och västra kappan åtföljes ribborna av en tjock stam med ansvallningar på jämna avstånd. Från dessa utväxer blad av samma form som i SS VII (jfr fig 114), men kortare. I östra kappan är stammarna röda med skuggning i samma färg. I den västra är de

tecknade med svart kontur. Bladen i östra kappan är gulröda, i västra omväxlande gulröda och gröna. I södra (övre) svickeln av västra kappan är målad en svävande fågel, samma som i föregående valv.

Av dekorationen i södra och norra kappan finns endast fragment bevarade. Utsmyckningen har synbarligen bestått av rankor med röda stänglar och blad i rött och grönt. Uppe i norra kappans hjässa finns ett stycke av en stam av samma slag som längs kanterna i östra och västra kappan.

Dekorationen på bågen mellan NNVI och NNVII

Undersidans ornering är utplånad så när som på vissa gula skiftningar i putsen upp mot anfanget. Västra sidans dekoration illustreras av fig 113 F.

Målningarna i valvet NNVII

Valvribban mellan de två östliga kapporna dekorerades av röda band, skilda åt av lika breda band i putsens färg. Upptill är banden formade som korta viggas, nedtill är två spetsar målade med svart på grå grund.

Ribban mellan södra och västra valvkappan pry-

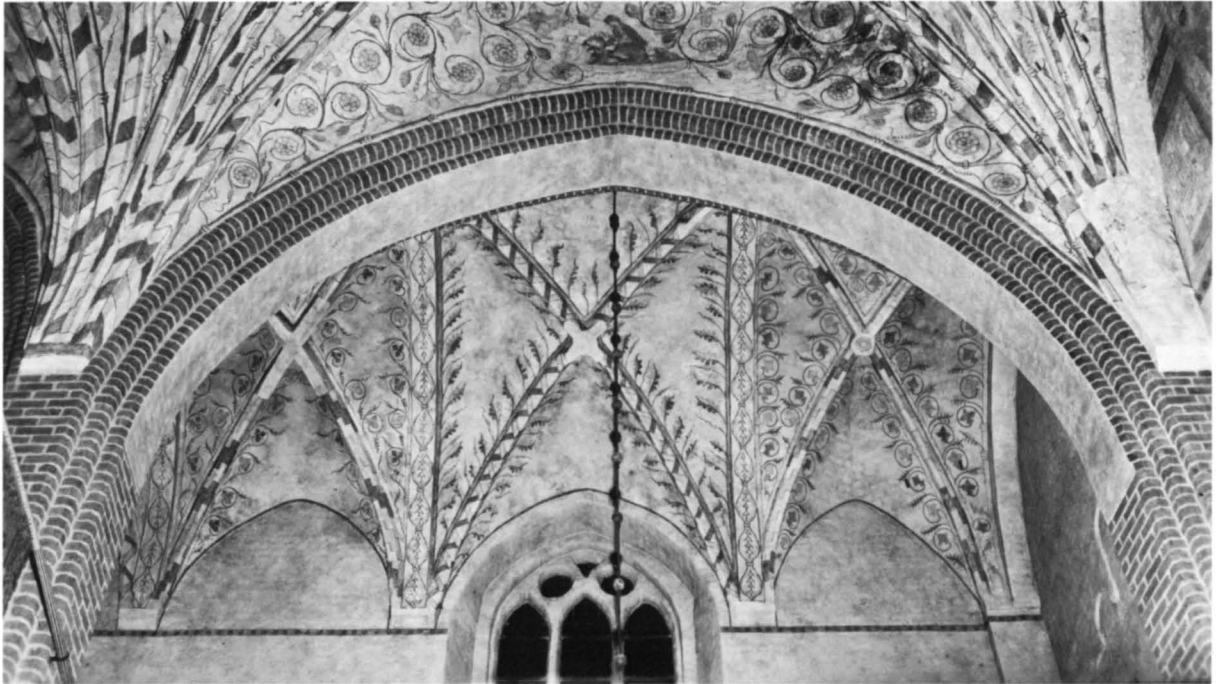

Fig 122. Målningar i SS1–III, de tre västliga valven i korets södra sidoskepp. 1460-talets första år. Foto N Åzelius 1934.

Paintings in SS1–III, the three western vaults in the south aisle of the chancel. Early 1460's.

des av tvärgående färgade band, skilda åt genom smala vita streck. Färgerna på banden är rött, rödsvart och grönt – den sistnämnda med svart kontur. Utefter ribborna löper en röd rand som fortsätter längs valvkappans bas på sydöstra sidan.

Från den röda randen i sydöstra kappan uppstiger fyra mångflikiga blad i ljusrött med svagt grön kontur. Bladen är parflikiga och har stel form. Kapporna har varit fyllda med rankornamentik, nu till stora delar borta. Rankorna är spensliga och har röd stam med grön kontur. Bladen har röda nerver och gröna flikar. Från nordöstra kappan går rankorna ned på ytterväggen särskilt på höger sida om fönstret.

Målningarna på bågen mellan MM II och norra sidoskeppet

Bågens undersida har en ranka med tunn stam, målad i rött. Blad och stänglar är grågröna. På bågens östra hälft bryts rankan av en framställning av jungfru Maria med Kristusbarnet på armen. Gloriorna och en strålkran runt kroppen är målade med gulockra. Marias hår är rött och faller i långa vågor längs ryggen. Man-

teln är ljusblå; längre ned finns en svartrod fläck, troligen ett färgfragment av fodret. Teckningens detaljer är mycket dåligt bibehållna.

Ikongrafi

Liksom i kärnkyrkan dominerar ornamentiken i det sengotiska högkoret medan figurmåleriet spelar en helt underordnad roll. Möjligen kan förhållandet ornamentik–figurmåleri från början ha varit ett annat eftersom vi icke vet, om korets väggar från början varit försedda med målningar, då endast obetydliga partier av originalputsen bevarats där.

De bevarade figurframställningarna återfinns i huvudsak i de västra delarna av koret – i bågen mot kärnkyrkan, dvs den nya triumfbågen, där ett lektorium (korskrank) med såväl ett helgakorsaltare som ett altare invigt åt Jungfru Marias sju smärtor hade sin plats (se Strängnäs I: 2, s 382), på korets västvägg över denna båge (dvs kärnkirkans forna östgavel) samt i det västligaste av valven i korets mittskepp.

Målningarna i den senmedeltida triumfbågen fram-

togs 1895 och utsattes för en hårdhänt restaurering som innebar, att de förlorat det mesta av sin ursprungliga stil och komposition varför alla mera detaljerade ikonografiska och konstvetenskapliga studier är omöjliggjorda. Någon om- eller feltolkning av de ursprungliga motiven har dock, såvitt man kan bedöma av beskrivningar och bilder av målningarna före restaureringen, icke ägt rum varför man, trots allt, kan dra vissa slutsatser om det ikonografiska program som legat till grund för målningarna. I bågen finns således sammanlagt sex scener, tre i norr och tre i söder, medan bågens hjässa upptas av ornamentik. Scenerna i norr skall läsas nedifrån och upp och inleds med en framställning av Judaskyssen, följd av Kristi gisslande och Korsfästelsen. Även scenerna i söder skall läsas nedifrån och upp. Den första scenen är Kristi uppståndelse, den andra Kristi himmelfärd och den tredje, närmast hjässan, Pingstundret. Scenerna bör betraktas tillsammans med lektoriet (korskranket), om vars utformning och utsmyckning vi dock vet i det närmaste ingenting säkert,³⁸ men som bör ha dominerats av en bild av Kristus på korset, med största sannolikhet flankerad av Maria och Johannes. Målningarna har kompletterats – och vad gäller korsfästelsescenen dubblerats – lektoriet bildvärld för att tillsammans med denna illustrera frälsningen genom Kristi död och uppståndelse. Koret, i vilket man går in under bilden av den korsfäste Kristus, skall således ses som en bild av himmelen, paradiset, dit den kristne kan komma tack vare Kristi offerdöd, medan långhuset representerar denna världen.

Den stora framställningen av Yttersta domen, kombinerad med en bild av Kristus som smärtornas man, som återfinns på högkorets västvägg, dvs i omedelbar anslutning till triumfbågen, fullföljer denna tankegång. I Hebréerbrevet 9: 24, 27–28 läser man: »Ty Kristus har icke gått in i det allra heligaste, som är gjort med händer och som allenast är en efterbildning av det sannskyldiga, utan har gått in i själva himmelen för att nu träda fram inför Guds ansikte, oss till godo . . . Och såsom det är människan förelagt att en gång dö och sedan dömas, så skall Kristus, sedan han en gång blivit offerad för att bära mångas synder, för andra gången, utan synd, låta sig ses av dem som bida efter honom till frälsning.» Det är således fullt logiskt att ärkedjåknen Erik van Lipen, som torde vara donator i varje fall till målningen på korets västvägg (se nedan s 124), framställs bedjande inför bilden av Kristus som smärtornas man, ovanför den centrala scenen, som skildrar den yttersta dagen, då Kristus slutgiltigt återkommer. I detta sammanhang bör också nämnas att van Lipen

omedelbart efter sin hemkomst från universitetet i Rostock år 1449 blev medlem av Helga Lekamens gille i Stockholm och att hans prebende i Strängnäs domkyrka var Helga Lekamens prebende.³⁹ Av intresse är också att Erik van Lipens far, Claus van Lipen, hörde till de första donatorerna till Helga Lekamens kapell, som tillkom vid mitten av 1420-talet.⁴⁰ De tio profeterna under scenen med den Yttersta domen skall ses som representanter för det gamla förbundet. De har alla från början varit namngivna, men endast några av dem har ännu sina namn i behåll, nämligen Jesaja, Jeremia, Daniel, Sakarja (Zacharias), Amos, Esra och Joel. I samtliga dessa profeters skrifter kan man finna stycken, som under medeltiden anfördes som syftande på Yttersta domen. Så tex Joel 3: 12: »Ja må hednafolken resa sig och draga åstad till Josafats dal, ty där skall jag sitta till doms över alla folken häromkring», Sakarja 9: 14: »Ja Herren skall uppenbara sig i höjden och såsom en ljungeld skall hans pil fara ut; Herren, Herren skall stöta i basunen och med sunnanstormen skall han draga fram», Daniel 12: 2: »Och många av dem som sova i mullen skola uppvakna, somliga till evigt liv och somliga till smälek och evig blygd», Jesaja 3: 13: »Men Herren står redo att gå till rätta, han träder fram för att döma folken» osv.

Scenen med Yttersta domen har i stort sett alla de ingredienser som man kan vänta sig i en sengotisk framställning av detta motiv. Domaren är framställd sittande på regnbågen och omgiven av en mandorla och med ett svärd och en lilja (den sistnämnda helt utplånad) utgående från munnen för att visa de saligas och de fördömdas olika öden. Jungfru Maria och Johannes Döparen uppträder som mänsklighetens förbedjare. Helvetet framställs som ett odjursgap dit de fördömda släpas av djävlar, sammankedjade, utom en kvinna, som fraktas till helvetet i en skottkärra, det sistnämnda en detalj som återkommer i åtskilliga helvetesskildringar, så tex i Ottestrups kyrka i Danmark.⁴¹ Himmelriket (paradiset) är en kyrkobyggnad med aposteln Petrus som portvakt. Hårtill kommer de döda som står upp ur sina gravar och domsänglarna med sina basuner. En framställning av denna scen var av tradition så pass bestämd till sin uppbyggnad att målarna knappast behövde ta till några förlagor.

Bilden av Kristus som Smärtornas man, med ett gissel och ett spöknippe som attribut och med en knäböjande ängel som samlar blodet från Kristi fem sår i en kalk, ansluter också den till de vanligaste typerna av framställningar av detta motiv under 1400-talet. Bilden av ärkedjåknen Erik van Lipen, i korherreskrud, som knäböjer vid Kristi fötter, skall icke be-

Fig 123. Målningarna i NNIV–VI, de tre östliga valven i korets norra sidoskepp. 1460-talets första år. Foto R Hintze 1981.

Paintings in NNIV–VI, the three eastern vaults in the north aisle of the chancel. Early 1460's.

traktas som ett porträtt i egentlig mening, även om det givetvis icke kan uteslutas att målaren haft hans utseende i minnet när han målat bilden.

I det västligaste av mittskeppets valv i högkoret (MM I) återfinns en figur i varje kapp. Av dessa kan en utan tvekan identifieras som kyrkofadern Hieronymus (han har ett lejon vid sin sida). De övriga tre figurerna, alla i liturgisk skrud, bör då med största säkerhet kunna tolkas som de återstående tre latinska kyrkofäderna, nämligen Ambrosius, Augustinus och Gregorius. Att de fyra kyrkofäderna återfinns i korets målningar är något av en regel i sengotikens måleri i Svealand och motiveras av deras centrala ställning i medeltidens teologi.

Av figurmåleri i korets andra mittskeppsvalv från väster (MM II) återstår endast en fragmentariskt bevarad änglabild i den västra kappan, placerad med

huvudet åt väster och med en svårtolkad figur, som delvis tycks bestå av eldslågor, över sitt huvud. Några ytterligare figurer har icke funnits i valvet. Det är svårt att tolka denna framställning. Möjligen skulle ängeln kunna ha något samband med Johannes uppenbarelser och eventuellt kunna tolkas som ärkeängeln Mikael.

I bågen mellan första och andra mittskeppsvalvet från väster är målade två mansfigurer i anslutning till valvanfängen. En av dessa kan närmast betraktas som ett slags atlant, medan den andra icke är infogad i arkitekturen. Om figurerna skall tolkas symboliskt eller inte får vara en öppen fråga.

Ovisst är också om de djurbilder som återfinns i det östligaste av de tre mittskeppsvalven (MM III) – en fisk och en räv är fortfarande fullt möjliga att identifiera – skall ses som ornament, som drolierier utan särskild innebörd eller som betydelsefulla symboler. Om

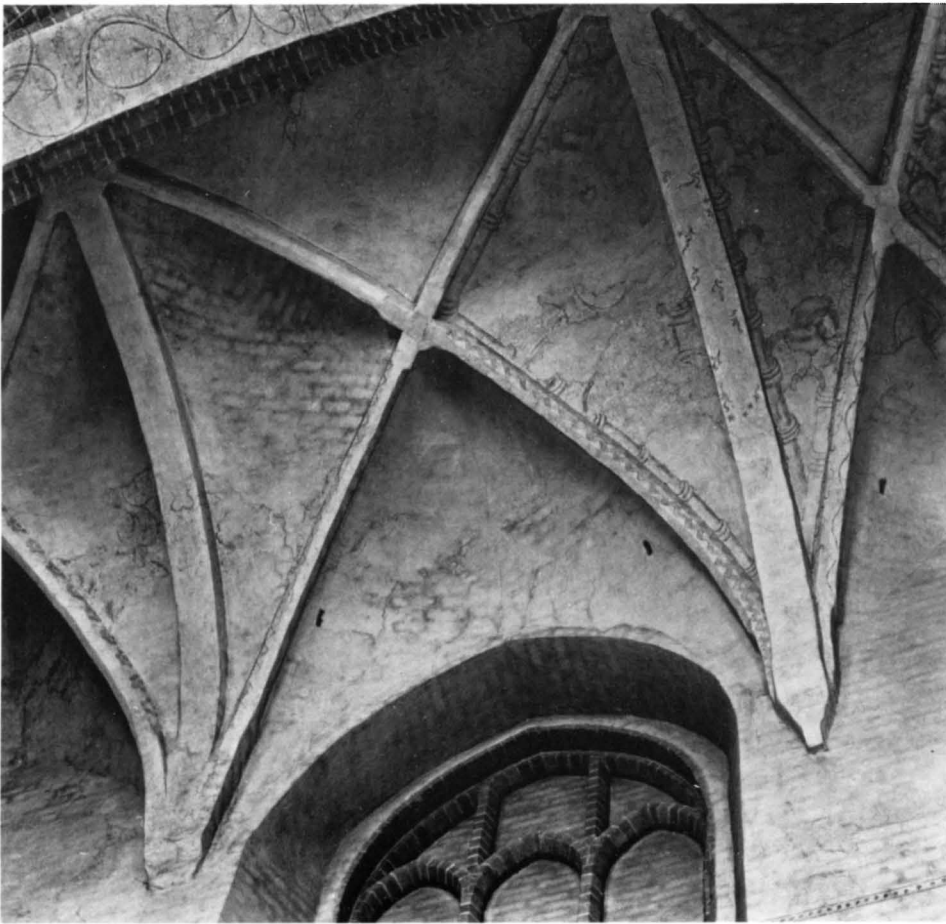

Fig 124. Målningarna i valvet NN V i korets norra sidoskepp. 1460-talets första år.
Foto R Hintze 1981.

Paintings in vault NN V in the north aisle of the chancel. Early 1460's.

det sistnämnda är fallet, vilket förefaller troligt, bör räven betraktas som en symbol för slughet och falskhet eller rentav för djävulen, medan fisken är en symbol för Kristus eller för den döpta kristna människan. Övriga figurer i detta valv består av två änglar som svingar rökelsekar – ett passande motiv i valvet rakt över högaltaret, som de två änglarna för övrigt också flankerar.

Höggkorets sidoskepp i söder saknar nu helt figurframställningar medan i norra sidoskeppet bevarats bl a bild av Jungfru Maria med barnet i bågen mot mittskeppets mellersta valv. Möjligen markerar denna målning platsen för ett Maria-altare. Omöjligt att tolka på grund av sitt fragmentariska bevaringstillstånd är en scen i västra kappan i det fjärde valvet från väster i norra sidoskeppet (NN IV).

Datering och konsthistorisk ställning

Enligt uppgift i domkyrkokalendariet påbörjades arbetet med det nya höggkoret den 30 juli 1448 och avslutades den 23 juni 1462, då korets högaltare invigdes av biskopen Sigge Ulfsson (Sparre av Hjulsta och Ängsö, se Strängnäs I: 1, s 263 och där anförd litteratur). I målningarna på korets västvägg återfinns också biskopens vapen samt dessutom en bild av ärkedjåknen Erik van Lipen med sitt vapen. Att den sistnämnde framställs i bild medan biskopen representeras endast av sitt vapen visar klart att van Lipen helt eller delvis bekostat målningarna – under alla omständigheter bör han betraktas som donator av västväggens målningar. van Lipen blev ärkedjåke samma år som koret invigdes – 1462 – och det är högst sannolikt att målning-

arna stod färdiga när koret invigdes detta år. Under inga omständigheter kan korets målningar ha tillkommit senare än under förra hälften av år 1463, då biskop Sigge Ulfsson dog i juni detta år. Att målningarna skulle ha tillkommit efter invigningen av korets högaltare förefaller fö mindre sannolikt, varför en datering av målningarna till 1460-talets första år kan betraktas som helt säker.

Utsmyckningen av det nya koret var ett omfattande arbete, som krävde medverkan av åtskilliga målare, något som också klart framgår av de stilvariationer och prov på olika handlag som målningarna uppvisar. I huvudsak arbetade de målare, som svarade för dekorationen, med för Mälardalen och norra Götaland traditionellt material, särskilt vad gäller ornamentiken, som domineras av motiv som introducerats redan under 1400-talets förra hälft eller tidigare. Det sätt på vilket ornamentiken utnyttjats gör det emellertid väl berättigat att betrakta målningarna som ett av de allra främsta exemplen på sengotiskt dekorativt måleri i det medeltida Sverige. »Valven äro ombildade till en färgrik lövsal, som väl harmonierar med den sengotiska arkitekturens luftiga och eleganta karaktär» konstaterar med all rätt H. Cornell.⁴² Ornamentiken från Strängnäs-koret återfinns också i ett stort antal kalkmålningar

från tiden kring 1400-talets mitt och årtiondena därefter, så t ex i Överselö i Södermanland, Björksta i Västmanland och Estuna i Uppland, om också icke alltid använd med samma skicklighet som i Strängnäs.⁴³ Vad gäller figurmåleriet är Strängnäs-målningarna mindre karaktäristiska och svårare att placera in i ett bestämt sammanhang. Söderberg har gjort jämförelser med det måleri i Götaland som brukar förknippas med Vadstena och som bl a knyts till målaren Nils Håkansson's namn.⁴⁴ Söderberg har också sammanfört målningarna på korets västvägg med målningarna på den tredje pelaren från väster i södra arkadräcken i långhuset (4 D). Vissa överensstämmelser finns utan tvekan, men knappast av den arten att man måste räkna med en och samma mästare. Se också ovan s 96 ff. Likheterna bör till stor del betraktas som en följd av en gemensam tidsstil och likartade eller gemensamma förebilder snarare än av ett direkt samband, även om det sistnämnda icke helt kan uteslutas. Det är fullt klart att den stora och ganska diffusa grupp av kalkmålningar från tiden kring 1400-talets mitt som brukar hänföras till den sk Strängnäs-skolan behöver studeras mera i detalj, innan några mera definitiva teorier kan uppställas om målningarnas inbördes sammanhang eller om deras ursprung och utveckling.

VII. Målningarna i norra vapenhuset

Beskrivning

Målningen är utförd på den putsyta som bevarar konturen av det lägre valvet och dessutom också på norra väggen, fram till det äldre fönstrets östra smyg. Ämnet för målningen är hur Jesus förrådes av Judas i Getsemane (fig 125–127).

Handlingen tilldrar sig i ett ganska utförligt skildrat landskap. Tvärs över går ett stängsel av spetsiga träpålar målade i gult, med teckning i mörkare gul ton. I stängslet finns en överbyggd port av trä. Ståndarna är gula med svart kontur, gaveln och taket rödsvarta. Marken i förgrunden är ljusgrön och en gul gång leder fram till porten. I förgrunden, till vänster, är ett fantasifullt klipparti i rött med konturer och modellering i mörkare rött samt med gröna växter. I bakgrunden, utanför stängslet skymta ljusst gröna kullar och vid horisonten ser man tornspirorna i en stad – Jerusalem –

målade med svartröd färg, och träd i gult och grönt.

På denna scen framställs den livliga handlingen, vars huvudfigur är Judas. Hans vänstra hand pekar mot klippartiet, den högra tar emot en penningpåse från en krigsknekt. Judas är iklädd en lång, röd dräkt med vita uppslag på ärmarna. Manteln är i putsens färg med ljusblå skuggningar i vecken. Hår och skägg är rödbruna. Knekten har en ljusst grön dräkt och ljusa stövlar med spetsig tåhätta. En knekt längst till höger, som är i färd med att klättra över staketet, är i putsens färg med svarta konturer avtonande i gulrött. Gulrött hår och skägg. I handen håller han en rödmalad lykta.

Porten är fylld av ansikten med rödaktig karnation och konturerade med svart. De flesta knektarna bär ljusa huvudbonader, en har en blå med vitt bräm. Bakom kullen närmast utanför stängslet skymtar huvuden av flera knektar. De har blå hjälmar och bär fanor i gult och lansar i rödaktig färgton.

Ikonografi

En enda scen upptar rummets östvägg och närmast angränsande del av nordväggen, fram till ett ursprungligt men senare igenmurat fönster. Vad som framställs är en skildring i stor skala av örtagården i Getsemane med sin träinhägnad i vilken finns en stigluckliknande port och med en stadssilhuet – Jerusalem – i bakgrunden. De figurer som befolkar scenen är Judas Iskariot som i sitt följte har den knektskara som skall gripa Kristus. Men var finns Kristus? Icke det ringaste spår finns av vare sig honom eller de apostlar som följde honom. Däremot avbildas den klippta framför vilken Kristus brukar framställas knäböjande – Judas pekar också i riktning mot denna klippta. Att slumpen skulle ha sett till att varje spår av Kristus och hans följeslagare helt skulle ha utplånats är föga troligt – inga lakuner finns heller i kompositionen som skulle kunna antyda läget för dessa försvunna figurer. Eftersom en Getsemane-scen utan Kristus är otänkbar torde den enda möjliga förklaringen till hans (och de sovande apostlarnas) frånvaro i målningen vara att målningen bildat bakgrunden till en skulpterad framställning av den bedjande Kristus, troligen åtföljd också av bilder av några av apostlarna. Dyliga skulpterade Getsemane-framställningar är kända från åtskilliga kyrkor på kontinenten, i första hand i Sydtykland (Schwaben och Franken) och i Österrike, där de återfinns såväl inne i kyrkor som placerade på kyrkogårdar och är i allmänhet tillkomna i slutet av 1400-talet eller under 1500-talets första årtionden.⁴⁵ Några arkivaliska uppgifter som stöder denna förmodan finns visserligen icke, vilket åtminstone delvis kan förklaras av att rummet omgestaltades redan på 1570-talet. Härvid överputsades målningarna första gången och en eventuell skulpturgrupp torde ha avlägsnats. Några uppgifter om likartade arrangemang i andra kyrkor i det medeltida Sverige är icke heller kända.

Datering och konsthistorisk ställning

Byggnadshistorien ger här liksom när det gäller huvudparten av målningarna i domkyrkan god hjälp vad gäller dateringen. Vapenhuset framför kärnkyrkans (långhusets) norra portal tillkom under biskop Kort Rogges episkopat, dvs mellan 1479 och 1501, troligen mot slutet av denna period (se Strängnäs I: 1, s 322 ff). Det hade från början två våningar, av vilka den övre torde ha utnyttjats som magasin el dyl, medan bottenvåningen bestod av två delar, var och en välvd med ett

kryssvalv. Den ena, västra delen, framför nordportalen, gjorde säkerligen tjänst som vapenhus, medan den östra delen, som ursprungligen troligen ej öppnat sig mot långhuset, varit ett kapell som stått i förbindelse med vapenhusdelen – genom en dörr eller en bågöppning. Utrymmet bör ha varit mycket lämpligt för uppställning av en ganska utrymmeskrävande Getsemane-framställning, vilken kan ha tjänstgjort som en upptakt till den korsväg som möjligen funnits på kyrkogården.

Vid en ombyggnad på 1570-talet (se Strängnäs I: 2, s 374) revs nedervåningens valv och ersattes med nya, betydligt högre belägna, de ännu bevarade. Vapenhuset förenades då också med långhuset genom två stora öppningar. Den sista stora förändringen av norra vapenhuset ägde rum år 1818 då portalen (som relativt troget kopierar den ursprungliga) och de två stora spetsbågiga fönstren tillkom (se Strängnäs I: 2, s 422). Byggnadshistorien ger således dateringen tidigast ca 1480, senast 1560-talet. Det målade landskapets uppbyggnad med dess tydliga strävan efter perspektivverkan och dess rikedom på naturalistiska detaljer liksom figurstil och dräkt detaljer gör en datering till tiden kring sekelskiftet 1500 troligast. Att målningen (och de förmodade skulpturerna) skulle ha tillkommit efter reformationen är fö knappast heller troligt.

Curman har redan 1908 påpekat likheterna med sengotiskt nederländskt måleri och förmodat att målningarna utförts efter nederländsk förebild, varvid de talrika importerade flandriska altarskåpen kunnat tjäna som förmedlare.⁴⁶ En jämförelse med motsvarande scener i tex det sk lilla Rogge-altarskåpet, gjort i Brüssel omkring 1500, visar också vissa överensstämmelser, dock ej av den arten att man har skäl att påstå att de tjänat som förebilder för vapenhusets kalkmålningar.⁴⁷ Betydligt mera troligt är att målaren utnyttjat ett kopparstick eller annat grafiskt blad som förlaga.

Varifrån inspirationen kommit till att i Strängnäs domkyrka inreda ett särskilt kapell för en målad och skulpterad framställning av Kristi bön i Getsemane är omöjligt att med bestämdhet ange. Biskop Kort Rogge var en berest och lärd man, som under sina resor i Europa haft möjlighet att stifta bekantskap med likartade arrangemang. Även hans efterträdare Mattias Gregersson (Lillie av Greger Mattsons ätt), biskop 1501–1520, med åtskilliga studieår på kontinenten, bl a i Greifswald och Köln, kan förmodas väl ha känt till detta speciella slag av andaktsbild, vars motiv särskilt synes ha omhuldats i tider av religiös oro och osäkerhet, bl a i medeltidens slutskede.⁴⁸

Fig 125. Målningar på östra väggen i norra vapenhuset. Ca 1500. Judas och ett knektfölje i Getsemane. Målningen utgör troligen bakgrunden till en Getsemaneframställning, där Jesus avbildats i skulptur. Foto R Hintze 1981.

Murals on the east wall of the north porch. c. 1500. Judas and soldiers in Gethsemane. This painting was probably the background for a sculpture of Jesus in prayer.

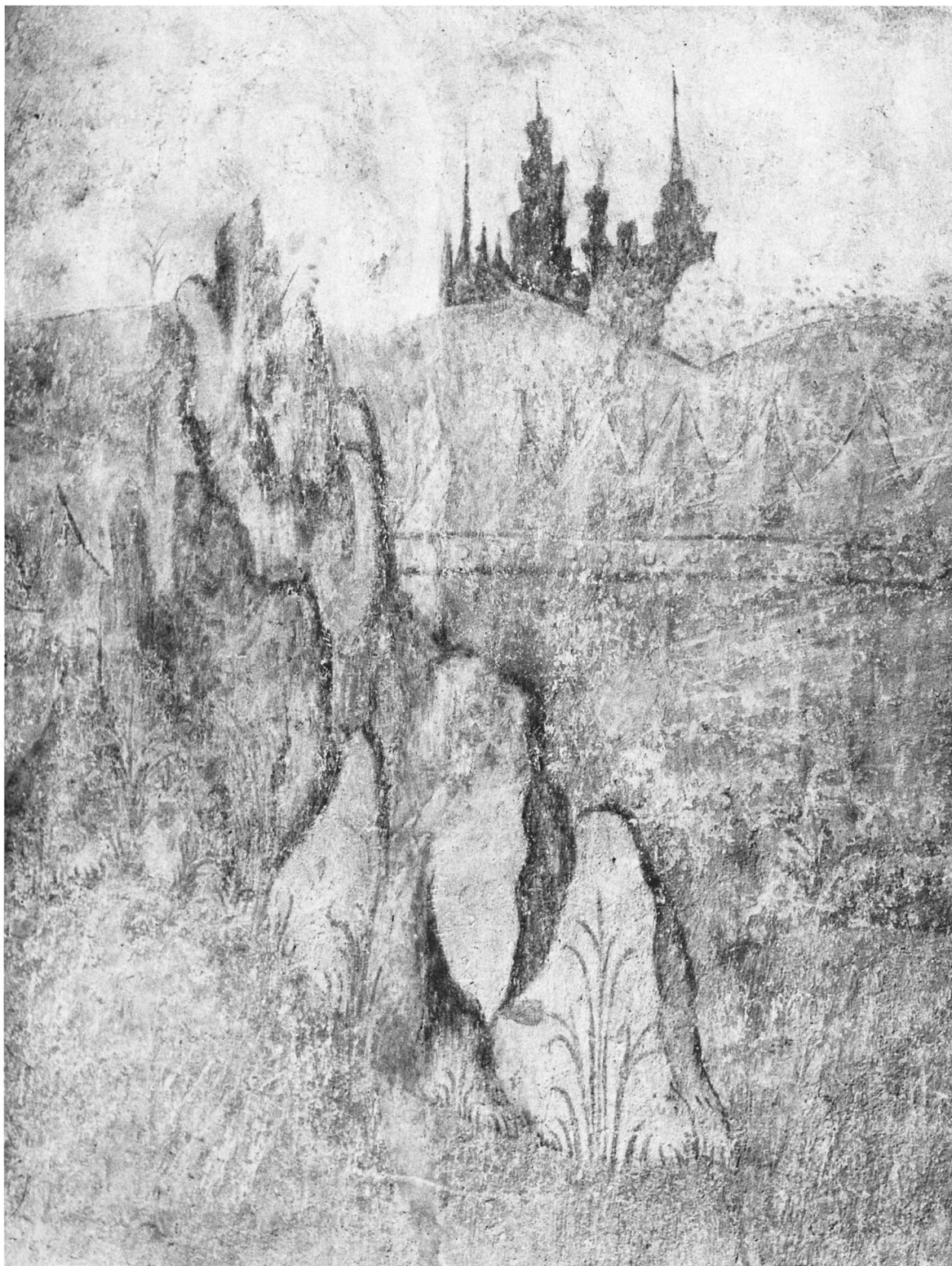

Fig 126. Detalj av målningen i fig 125. Judas. Foto R Hintze 1981.

Detail of painting in fig 125. Judas.

Fig 127. Detalj av målningen i fig 125. Foto R Hintze 1981.

Detail of painting in fig 125.

9-815650 Strängnäs domkyrka

Noter

1. ATA, *B E Hildebrand's arkiv*.
2. För mera detaljerade upplysningar i målningstekniska frågor se tex artikeln *Kalkmåleriets teknik* i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, band VIII, Malmö 1963, sp 164 ff.
3. Se *G Lindberg*, Die schwedischen Missalien des Mittelalters, Uppsala 1923, s 178.
4. Se *B G Söderberg*, Gotländska kalkmålningar 1200–1400, Uppsala 1971, s 83 ff.
5. Enligt *Strängnäs I:1*, s 195 ff skulle koret ha stått färdigt senast 1346. Ett noggrannare studium av de dokument på vilka denna datering stöder sig, leder dock till en något senare datering. År 1344 utfärdade konung Magnus Eriksson på begäran av bröderna Nils, Ingevald och Birger Magnusson (Magnus Marinasons ätt) skyddsbrev för de egendomar de skänkt till grundandet av en prebenda vid Strängnäs domkyrka, där Nils Magnusson då var domprost och Ingevald Magnusson kanik. I ett testamente från 1346 skänker domprosten fem markland jord till domkyrkan, på villkor bla att domkyrkan svarar för färdigställandet av det kor han byggt vid kyrkan – koret var således då av allt att döma ej fullt färdigt. Nils Magnusson dog 1350 och efterträddes av sin broder Ingevald Magnusson, som dog redan den 20 januari 1352. I dennes odaterade testamente, som dock troligen tillkommit under slutet av 1351 eller allra senast i början av 1352, skänks bla en läst spannmål till arbetarna vid koret, dvs det kor som han och hans bröder instiftat. Det vill således synas som om vissa arbeten pågick ännu 1351. Se förutom *Strängnäs I:1* och där angiven litteratur *M Collmar*, Strängnäs stifts herdaminne, I. Medeltiden, Nyköping 1977, s 121 ff. För uppgifter om brödernas släkt se *Äldre svenska frälsesläkter*, I:2, Stockholm 1965, s 172–173.
6. Återfinns i en anteckningsbok, ingående i *B E Hildebrand's arkiv*, ATA.
7. Om *stjärnan som himmelssymbol* se tex G Heinz-Mohr, Lexikon der Symbole, Köln 1971, s 275 ff.
8. Se *Strängnäs I:1*, s 191.
9. Se *B G Söderberg* 1971, s 171. Jfr också redogörelsen för samma motiv i Vamblingbo-målningarna s 121 ff.
10. Om dessa se *G Carlsson*, Biskopssäte, domkyrka och kloster. Från äldsta tid till 1563 (i Strängnäs stads historia, Strängnäs/Lund 1959, s 467 ff).
11. *S Curman*, Medeltida kalkmålningar i Strängnäs domkyrka (i Svenska Dagbladet 18/10 1908).
12. *C R af Ugglas*, Till kännedomen om det gotiska måleriet i Uppland (i Studier i Upplands kyrkliga konst, Uppsala 1918, s 18 ff) och *Martin Olsson*, Riddarholmskyrkan. Konsthistoriska studier, Stockholm 1918 samt *densamme*, Riddarholmskyrkan, SvK, Stockholm band II:1, Stockholm 1928.
13. Se SvK, Stockholm band II:1, s 8 ff.
14. Se SvK, Stockholm band I, Stockholm 1924–1928, s 283 f.
- 14a. För utländska paralleller till domkyrkans arkitekturanknutna måleri se tex *H Claussen*, Zur Farbigkeit von Kirchenräumen des 12. und 13. Jahrhunderts in Westfalen (i West. Jahr. 56. Band 1978), Münster 1979, och *F Kobler-M Koller*, Farbigkeit der Architektur (i Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte 7, sp. 274–428).
15. Målningarna i Heiligengeistspítal är tyvärr till stor del förvanskade genom påmåling och dessutom hittills icke i sin helhet vetenskapligt behandlade. Se dock tex *A Stange*, Deutsche Malerei der Gotik, Band I, Berlin 1934, s 120. För en översikt av kalkmåleri i Westfalen se *D Kluge*, Gotische Wandmalerei in Westfalen, Münster 1959.
16. ATA. *O Hermelin*, Åkers härad I (handskrift).
17. Jfr *B G Söderberg*, De gotländska passionsmålningarna och deras stilfränder, Lund 1942, s 250.
18. Se tex *B I Kilström*, Den apostoliska trosbekännelsen i vår medeltida kyrkokonst, Fornvännen 1952, s 129 ff, där också äldre internationell litteratur i ämnet redovisas. Jfr artikeln *Credo* (av H W van Os) i Lexikon der christlichen Ikonographie, Band I, sp 461 ff, Freiburg in Br. 1968.
19. Se *H Cornell*, The iconography of the nativity of Christ (Uppsala universitets årsskrift 1924). I målningarna i Undlöse i Danmark, som sammanställts med Vårfrukorets målningar, finns en likartat komponerad födelsescen, där S Birgitta avbildats som åskådare. Se *P Nörlund*, Den hellige Birgittas vision (i Fra Nationalmuseets Arbejds-mark 1933, s 81 ff).
20. Litteraturen om *enhörningssymboliken* är rik. En utförlig sammanfattning ges i artikeln Einhorn (av Liselotte Wehrhahn-Stauch) i Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte, Band IV, Stuttgart 1958, sp 1504 ff).
21. SD nr 2872.
22. Se *Strängnäs stifts herdaminne* I. Medeltiden, s 61 ff och där angivna källor.
23. SD nr 492.
24. SD nr 629.
25. SD nr 419 och 422.
26. *B G Söderberg* 1942, s 244 ff.
27. *B G Söderberg* 1942, s 244.
28. Se tex *Niels M Saxtorph*, Jeg ser på kalkmalerier, Khvn 1967, eller de band av Danmarks kirker där målningar av den sk Unionsmästaren presenteras.
29. Europäische Kunst um 1400. Achte Ausstellung unter den Auspizien des Europarates, Kunsthistorisches Muse-

- um Wien 1962, ger en bra sammanfattning av stilens karaktäristika.
30. För en sammanställning av uppgifter om *S Torkel* och bilder av denne, se *R Norberg*, Sankt Torkel martyren, Kumla kyrkas skyddspatron (i *Från bergslag och bondebygd* 1972, Örebro 1972, s 25 ff). Jfr också SvK, Närke, Kumla kyrkor. Stockholm 1976, s 24 f.
  31. Se *G Ekström*, Västerås domkyrkas inventarier genom tiderna (Västerås kulturnämnds skriftserie nr 3), Västerås 1976, s 48–49.
  32. Se *N Paulus*, Geschichte des Ablasses im Mittelalter, Paderborn 1922–1923, Band III, s 293 ff.
  33. *Paulus* a a, s 294. Jfr också t ex *J A Endres*, Die Darstellung der Gregoriusmesse im Mittelalter (i *Zeitschrift für christliche Kunst*. 30. Jahrgang, 1917); *R Bauerreiss*, Pie Jesu, Das Schmerzensmannbild und sein Einfluss auf die mittelalterliche Frömmigkeit, München 1931; *G von der Osten*, Der Schmerzensmann. Typengeschichte eines deutschen Andachtsbildwerkes von 1300 bis 1600 (Forschungen zur deutschen Kunstgeschichte Band 7), Berlin 1935 och *R Berliner*, Arma Christi (i *Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst*, dritte Folge Band VI 1955, München 1956, s 35 ff, speciellt s 65 ff. – På altarskåpet i Fresta kyrka i Uppland från ca 1470 finns en bild av Gregorii mässa, åtföljd av en inskrift som meddelar avlatsförmånerna vid bön inför denna bild. Se SvK, Uppland V, Stockholm 1954, s 166 f. En motsvarande inskrift finns i målningarna i Husby Sjutolfts kyrka i Uppland.
  34. *B G Söderberg* 1942, s 152 ff.
  35. *H Cornell – S Wallin*, Uppsvenska målarskolor på 1400-talet, Stockholm 1933, s 31 ff.
  36. *B G Söderberg* 1942, s 156.
  37. Se *S Wallin*, Målaren Peter, Albertus Pictors lärare (i *Studier i Upplands kyrkliga konst*, Uppsala 1918, s 84 ff) och *H Cornell – S Wallin*, Albertus Pictor. Sten Stures och Jacob Ulfssons målare, Stockholm 1972, s 30 ff.
  38. Se *Aron Andersson*, Strängnäs domkyrkas medeltida korskrank (Antikvariskt arkiv 63), Motala 1976.
  39. Se t ex *M Collmar*, Strängnäs stifts herdaminne. I. Medeltiden, Nyköping 1977, s 154 ff.
  40. *Collmar* a a, s 70.
  41. Se *N M Saxtorph* 1967, s 177.
  42. *H Cornell*, Den svenska konstens historia från hedenhöst till omkring 1800, Stockholm 1944, s 136.
  43. Den sk Strängnäs-skolan har först presenterats i *H Cornell – S Wallin*, Uppsvenska målarskolor på 1400-talet, Stockholm 1933, s 31 ff.
  44. *B G Söderberg*, Svenska kyrkomålningar från medeltiden, Stockholm 1951, s 185 ff, s 225 ff; *densamme* 1942, s 152 ff.
  45. Se t ex artikeln *Ölberg* (av J Thüner) i *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Band III, Freiburg in Br. 1971, sp 342 ff och där anförd litteratur. – Å *Nisbeth*, En Getsemane-scen i Strängnäs domkyrka, ICO 1981: 2, s 1 ff.
  46. *S Curman* 1908. _
  47. Se SvK, Strängnäs II: 2, fig 47.
  48. Uppgifter om de båda biskoparnas utländska studier och resor återfinns i *M Collmar*, Strängnäs stifts herdaminne. I. Medeltiden, Nyköping 1977.

Summary

STRÄNGNÄS CATHEDRAL

The paintings in the original church and in the Sture chapel from c. 1290–1350

Work on the earliest part of Strängnäs Cathedral, i.e. the original church, probably began about the middle of the 13th century and was completed c. 1330. That building operations took so many years can be partly explained by a collapse that occurred presumably around 1290, necessitating extensive repairs to the already completed parts of the building. Everything points to a plan having been submitted for the whole church before construction began. It would seem that this plan was followed on the whole, although many changes obvious to the eye in both masonry and details were made

during building. The history of the construction of the Cathedral has been fully accounted for in the first two volumes of the monograph on the Cathedral in Swedish Churches, Vol. 100, Stockholm 1964, which deals with the Middle Ages, and Vol. 124, Stockholm 1968 which deals with later years. The volumes are quoted in the following as Strängnäs I: 1 and Strängnäs I: 2.

The first plan probably also included paintings in the church, where it would appear that their main purpose was to accentuate and decorate the architecture rather than to illustrate the Christian faith by a number of pictorial scenes. Therefore, the whole of the interior was provided with paintings as was even parts of the exterior. Their architectural character appears particularly clearly in the exterior paintings

which consisted mainly of grey and red imitated ashlars around windows and doors, as well as in certain simple geometrical designs in at least some of the ornamental recesses which decorated the walls of the church (see e.g. Strängnäs I: 1 figs 49, 63 and 64). A considerable quantity of this decoration has been preserved and is described in Strängnäs I: 1. Even in the interior painting the architectural ornamentation clearly predominates and the few existing figures or figure scenes are subordinate to the architecture.

The paintings in the farthest eastern bay are unfortunately badly mutilated as the result of a restoration in 1895, but the remaining paintings were uncovered and preserved in an exemplary and scrupulous manner in the extensive restoration of the Cathedral carried out in 1907–1909. The paintings in the original church are given in figs 3–67 and in the drawings of certain decorations the present colours are indicated by the key in fig 2.

The paintings in the three farthest eastern bays of the original church, which presumably formed the chancel, are the earliest and were probably done after the building collapsed about 1290 and during the beginning of the 14th century. The overpainting in 1895 makes it impossible to decide whether some of the figures—symbols of the Evangelists, figure of the Virgin Mary, St. Anne (fig 5) and a female saint writing—in the farthest eastern bay, derive from the originals of the time around 1300, or if they are figments of the imagination in medieval style. Of the figure paintings in the second vault from the east in the nave (fig 6), there are remains of a Judgement Day scene, and in the third vault from the east in the nave there are large figures of saints (fig 7), among which one may possibly represent the Strängnäs missionary Bishop, St. Eskil. In the fourth vault from the east in the nave (fig 8), there are four large paintings that probably portray the Four Latin Fathers of the Church. In the side aisles there are only isolated, now undecipherable, fragments of figures. This fragmentary condition makes it impossible to decide what iconographic programme lay behind the paintings.

The ornamental portions of the paintings in the original church are better preserved throughout, and during the restoration of 1907–1909 it was possible, with care, to complete them, so that they now give a reasonably good representation of their original appearance. The decorative motifs are, on the whole, the same in all parts of the church, although the composition and detail is more simple in the western or later region. These are also, when compared to the rest of the paintings, somewhat different in colour.

The nearest parallel to the paintings in the original church are to be found, *inter alia*, in the Riddarholm Church in Stockholm (originally the monastery church of the Franciscan Order), but these are older and can hardly have been done in the same workshop. The work in Strängnäs was probably done by painters employed by the master builders of the Cathedral. Similarities on the Continent exist, mainly, in north and west Germany even if no direct parallels can be indicated.

In the Sture chapel, built farthest east at the south wall of the original church and completed c. 1350, there are paintings which are somewhat similar to the paintings in the original church, but in contrast to these have considerable elements of figure scenes. In the east part of the vault the Throne of God is depicted, and in the others John the Baptist, St. Michael with his scales and St. Christopher. There are also figures of unknown saints and prophets and the decoration contains vine leaves, oak leaves and acorns. The paintings on the vault combine to portray a symbolic representation of Heaven, the abode of the Blessed. The iconographic programme for the paintings was probably composed by the brothers Nils and Ingvald Magnusson, both Deans of Strängnäs Cathedral. Unfortunately the paintings were badly damaged in the restoration of 1895 which makes all detailed stylistic comparison more difficult.

Paintings from the late Gothic period in the original church

When the original church stood complete about 1330, all of the interior was decorated with paintings of a comparatively homogeneous character. These paintings were, on the whole preserved unchanged during the Middle Ages. In some, relatively small places they were, however, replaced by other paintings. Among others, in the eastern part of the north aisle and possibly in the whole of the farthest eastern bay. In other places, surfaces which had earlier only been ornamentally decorated, were supplied with figure scenes, such as on some of the pillars in the nave. These alterations were all done during the late Middle Ages.

The paintings farthest east in the north aisle of the original church are unfortunately only fragmentary and therefore there is not even one scene that can be identified with any certainty. The fragments (figs 84–91) show, however, that these are paintings of a high artistic and technical quality. Analogous with these are the paintings in the Lady chapel, an addition at the west end of the south wall of the original church, which according to preserved documents was started in 1401 and completed in 1404. A ruthless “restoration” in the 1870’s (see fig 70) unfortunately severely damaged the paintings in the Lady chapel. In the restoration of 1907–1909 the worst of the overpainting was removed.

The greater part of the walls in the Lady chapel are filled with a series of apostles and prophets with *banderoles*, the apostles each with his part of *Credo apostolicum* and the prophets with quotations from the Old Testament corresponding to the Creed (figs 78–79). The suite starts at the north end of the west wall with St. Peter and the prophet Jeremiah and ends on the east wall with St. Matthew and a prophet identified as Jeremiah but with a quotation from Ezekiel. On the east wall there are also depictions of the Annunciation and the Nativity (figs 75–76), and on the west wall a large scene with a thickly branching tree incorporating a painting of the Virgin Mary with a unicorn—part of an Annunciation scene (figs 79–80). Twelve male figures stand under the branches of the tree (patriarchs and prophets?).

The paintings in the vault are too fragmentary to be identified. In the arch against the wall of the original church a bishop (fig 74) and the Virgin Mary as mater omnium (fig 83) are portrayed.

The paintings in the Lady chapel and those in the north aisle of the original church can be grouped, as with others of the period, to those in Fogdö church not far from Strängnäs. But the Fogdö murals have also been grouped with some in Scania and Denmark, and therefore the master has been given the name the Union-Master. If there is really a connection between Fogdö–Strängnäs and south Scandinavian paintings it is, however, doubtful. The murals were painted at the latest during the 1430's and are good examples of the international style which dominated art in Europe at the end of the 14th and beginning of the 15th centuries.

On the third pillar from the west in the south arcade of the original church there are two painted areas. On the north side of the pillar St. Gregory is portrayed in prayer before the Man of Sorrows (St. Gregory's Mass), followed by inscriptions in Latin, among them a quotation from the Lamentations of Jeremiah (figs 97–98). There is a row of saints on the west side of the pillar one being St. Torkel of Kumla, a patron saint of Strängnäs diocese, and two scenes from the legend of St. Laurence (fig 95). Both paintings can be dated to c. 1440–1460, at the latest 1470, and have counterparts in both contemporary painting in the Mälars valley and the stylistically somewhat more old-fashioned paintings in northern Götaland.

A small fragment from about the same period, although of a more primitive type, depicting John the Baptist is to be found near the north portal of the original church (fig 94), while figures of apostles on the south wall of the tower show an affinity with paintings usually attributed to the painter Peter, working about 1450–1470.

Paintings in the High Chancel

The most extensive mural painting during the late Middle Ages took place in the years 1448–1462 in the then recently built High Chancel (figs 100–124). As is the case in the original church the paintings are predominately ornamental—the few figure scenes are principally in the arch between the original church and the chancel and on the west wall of the chancel above the arch, i.e. on the outside of the east gable of the original church. The paintings on the chancel arch (figs 100–101) which were inexpertly restored in 1895, depict the Kiss of Judas, the Scourging of Jesus, the Crucifixion, the Resurrection, the Ascension and the Descent of the Holy Ghost. The paintings on the west wall of the chancel (figs 102–108) depict the Day of Judgement and above this scene the donor of the paintings, the archdeacon Erik van Lipen, kneeling in prayer before the Man of Sorrows (fig 109). van Lipen's arms together with that of Bishop Sigge Ulfsson dates the paintings to the early 1460's—Bishop Sigge died in 1463 and Erik van Lipen became archdeacon in 1462. The chancel murals form the essential part of a group of paintings from the years around

the middle of the 15th century which have not, as yet, been the subject of any exhaustive research.

The paintings in the north porch

The north porch was built during the episcopate of Bishop Kort Rogge (1479–1501) and was originally in two storeys. The original vaults were demolished in the 1570's when the porch was, in principle, given its present form. Paintings are preserved on the east wall and on an adjoining part of the north wall, depicting the Garden of Gethsemane when Judas Iscariot, accompanied by a number of soldiers comes to arrest Jesus (figs 125–127). There is no figure of either Christ or the apostles who were with Him in the painting. As a Gethsemane scene without Jesus is unthinkable, one must believe that He and the apostles were portrayed in sculpture, and that these sculptures were removed and destroyed when the porch was rebuilt in the 1570's. The paintings are probably contemporary with the porch, i.e. the end of the 15th century or about 1500.

The fate of the medieval paintings during the time after the Reformation

The Reformation in Sweden was tolerant in the case of medieval imagery in sculpture and paintings which was, on the whole, preserved and very seldom intentionally destroyed. In Strängnäs we find the first mention of whitewashing parts of the interior in 1588–1589 (see Strängnäs I: 3, p. 174). A fire in 1631 in the tower and adjacent parts of the original church apparently damaged the three vaults of the western bay so badly that it was necessary to replaster the greater part of them, which explains why these vaults lack murals. It was not until 1648, at the instigation of the then Bishop Johannes Matthiae that it was whitewashed—for ideological and aesthetic reasons. A report on the work notes that the church was earlier "very dark with some unsuitable, distasteful figures and old murals" (see Strängnäs I: 2, p. 381). After these changes were made in the 1640's, there were probably only some few parts of the medieval paintings visible. Certain alterations undertaken in the interior at the end of the 1720's and at the beginning of the 19th century also involved interference in the parts of the church where there had been medieval murals.

In 1875 at the request of the Cathedral Chapter, the architect Helgo Zetterwall was commissioned to tender plans for the restoration of the Cathedral. His draft was ready the same year but was never realized (see Strängnäs I: 2, p. 428 ff). Zetterwall did not intend to uncover the medieval masonry surfaces with their paintings but instead suggested an entirely new decoration which was of a very modest type.

New plans for an extensive restoration were drawn up in 1895 by the architect Fredrik Lilljekvist. As a preparatory measure the paintings in the eastern bay of the original church and the Sture chapel were uncovered and completed. Based on experience gained in this work, the Crown was petitioned for a grant to allow the uncovering and restoring of all the paintings in the church. This petition was refused, fortunately

one must admit, when one looks at the results of what was done in 1895.

When the comprehensive restoration of the Cathedral was at last begun in 1907, under the direction of Fredrik Lilljekvist with Sigurd Curman as historical and cultural controller, the uncovering of the paintings was one of the most important items of the plan. A detailed presentation of the uncovering and restoration work and the discussions concerning it that took place between the representatives of various principles of restoration has been given in *Strängnäs I*: 2, p 447 ff. Here, the only fact to be emphasized is that thanks to Sigurd Curman's contribution the restoration of the Strängnäs paintings was a pioneer work notable for a caution and respect in the handling of the uncovered and often very fragmentary paintings that was remarkable for the time.

Painting technique

No research has been done up to date to determine the technique of the painting or what pigments were used. However,

it can almost certainly be assumed that the technique was the same as that in the majority of Swedish medieval churches, i.e. al secco, which means that the work was done on dry plaster with lime water as a binding medium. It is possible that distemper technique was also used. The latter would appear to be more probable in the paintings of the Lady chapel and the similar paintings in the north aisle of the original church. At some few places in the paintings in the original church, a preparatory sketch can be seen traced in the plaster, which means that the painting was begun as soon as the wall had been plastered.

The pigments were probably those used in normal medieval mural painting, i.e. mainly various mineral colours (ochre, umber, caput mortuum, etc), lampblack (black), chalk (white), as well as different copper alloys for blue and green. Probably red lead was used for the original bright red which has now turned black. If even more costly and rare pigments such as cinnabar and lapis lazuli have been used, can only be determined by analysis.

Rättelse till Södermanland, band I

I beskrivningen av tegel i domkyrkans murverk står flerstädes: »bearbetat efter bränning» eller andra uttryck med samma betydelse.

Skall vara: »bearbetat före bränning». Detta gäller I: 1, s. 19 (fig 14), 20 (fig 15 samt text), 35, 36 (fig 30), 56, 68, 108–110 (fig 94–97), 112, 129 f, 196, 200, 212, 220, 257, 260. Jfr *Karin Andersson–Agneta Rosenqvist,Handledning vid byggnadsarkeologisk undersökning, Stockholm/Uppsala 1980, s 55–57.*

Källor och litteratur till band I

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: Pergamentsbrev 1425, 1487, 1488, 1507, 1509; Pappersbrev 1425; Hertig Karls diariet 1592; Hertig Karls registratur 1575; Riksregistraturen 1601–1698 (spridda år); Riksrådets prot 1660; Str consistorii underd skriv till 1689, 1675; ED:s konseljakter 1858, 1905, 1923; Akten t kgl brev 1858 ang ny läktare och orgelfasad; Sävstaholmssaml vol F 84. ÖIÄ:s arkiv: Avgjorda mål före 1811 (blyertsskiss 1791 av altarskåp, div brev 1786–1802); ÖIÄ:s prot 1787, 1789, 1800; Konzept 1810; Avgjorda mål 1875; ÖIÄ:s registratur 1875–1914 (spridda år); Granskningsmål 1902, skriv fr *F Lilljekvist*, tjänstememorial av *C Möller*; Kgl Majt:s nådiga brev 1888–1916 (spridda år); Str domkyrkas handl, skriv fr *F Lilljekvist* 1911 samt kostnadsförslag av *S Curman* f kompl av uppm ritn samt publikation om domkyrkan 1912; *J Wulff* 1787, uppm av fönster; *P Ljung* 1791, försl t altarprydnad; *Sandahl* 1875, ser uppm för *Zetterwalls* planerade restaurering; *F Lilljekvist* 1905, ritn t orgel o -läktare, predikstol, jordfästn kapell m m, 1909, ritn t altarpuppbyggnad, korskrank, orgelfasad, plan, bänkar, 1910, ritn t järngaller i tornbågen, järngaller mellan dopkapellet och norra sidoskeppet, vindfång vid portalerna; *Bensow* 1912, uppm av järngaller framför Gyllenhielmska gravkoret; *A Eld* o *Y Lundström* 1914, försl t glasmåln i korfönstret.

KA: Str domkyrkas räk 1574–1801 (spridda år); Ser 91, Likvidationer och försträckningar före 1620, bunt 12; Södermanlands läns verifikationer 1801–1823 (spridda år), fol 82, 104.

RAÄ, ATA: C G Brunius' Samlingar XI; KVHAA:s koncept 1895–1937 (spridda år); KVHAA:s diarium 1908, dnr 58; KVHAA:s prot 1909; Förvaltningsutskottets prot 1908; Topografiska dossierer, Sö, Str domkyrka, handl rör restaur 1907–10, samt *E Lundberg* 1935, försl t restaur av tornportalen; B E Hildebrands arkiv; *S Curman*, färglagda kalkeringar av kalkmåln framtagna vid restaur 1907–10. – Kulturhistoriska byråns arkiv: Str domkyrkas handl program, *M Wernstedt* 1923; *E H Bergquist*, manus ang byggnadshist unders av Roggeborgen utförd 1952–53; *R Hjorth*, ritn t restaur under 1950-talet. – Sveriges Kyrkans arkiv: 1917–29, *I Fehr's* excerptsam; 1933, utförliga beskrivn, teckningar, anteckn o excerpter av *L E Bergström*; div anteckn o excerpter. – Kulturhistoriska byråns arkiv: Nådiga brev 1923, t Kulturhist byrån ang ritn t glasmåln; skriv t K Majt 1923 ang glasmåln.

KB: förlaga t interiörbild i Suecia Antiqua av koret i Str domkyrka; originalritn t Strängnäs bilden i Suecia Antiqua; Cod Holm A 28: Martyriologium Strengnense (fol 1r–6v Kalendarium); Bullarium Strengnense (bisk Serenius 1790-tal); *J Peringskiöld*, Monumenta VI, teckn av Str domkyrka fr söder.

NatM: *C J Billmark* 1852, teckn av korets östra del, teckn av koret mot sydväst, Handteckningar, portfölj III, nr 1 A 418.

NordM: Trol *C Hårleman* 1739, ritn t tornhuv.

Stadsarkivet: Gustav Vasas sigill av år 1523 på brev 1527 28/6.

Gävle

LMV (f d LSt i Stockholm): Stadsplan över Strängnäs fr 1640-talet.

Lund

LUF: N M Mandelgrens saml, Rekonstr av Kärnkyrkan fr sydväst utförd av *N M Mandelgren* efter anvisn av *Joh Wahlfrisk*; ser II, avd IX, pl 21, nr 21; ser 3, avd I, nr 14 (beskr över Strängnäs av Hallman); ser 4, avd IV, 37 ritn (plan, fasad, sektion, detaljer, inv); ser XI, pl 186–194 (plan, fasader, sektioner); ser XI: 4, pl 388, nr 1453 (altare) och pl 390, nr 1458 (altarskåp); kalker, rullen nr 2, nr 18–19 (gravstenar).

Nyköping

Södermanlands museum: Södermanlands fornminnesförenings prot 1891.

Strängnäs

Str domkap arkiv: En kort relation om biskop Johannes Mattiæs aktioner och ordningar; Kartong: Diverse, bunt: Diverse, år 1675; B I Liber consistorii Strengnensis ab anno 1626, 1631, 1634–37; Specialförteckn över en del äldre handl, Brev fr *Joachimus Ithingius* 1637; Kopie- eller avskriftsbok fr nov 1638, 1640; Concepter 1724; Skriv t Kgl Majt fr consistorium 1887; Consistorii koncepter 1900, 1902, 1903; H III Str domkyrkas räk 1639–1879 (med luckor); A I Consistorii prot 1707–1932 (spridda år); Expeditionsboken 1723, 1727, 1728, 1730; E I Kungl brev 1708, 1723, 1729; E II Str Consistorii acta 1634, 1723, 1724, 1725, 1727, 1728, 1734 samt 1738 års akter; F IX: 2 Domkyrkorådets prot 1735, 1736, 1740; F IX: 5 Prot 1775; E III Besiktninginstrument för 5 juli 1806; Samlaren af akademiska, ecclesiastika och andra inrikes nyheter fr år 1830 nr 4 o 5; E II Ank skriv 1875; F IX Restaur kommitténs prot 1906–1910; E II Ank handl 1916-09-21, *I G Clason*, 1909-11-11 *F Lilljekvist*, 1919-11-25 fr *F Lilljekvist*; Domkap prot fr 1950–60-talen.

Domkyrkosysslomannens arkiv: nr 2, 9, 18, 19, 22, 23, 27 fol; F IX: 1 Domkyrkoboken, bl a inv 1689; Kartong: Domkyrkans inre; Kartong: Domkyrkan, diverse 1724, 1731, 1795, 1801, 1826, 1856; F IX: 2 Inv 1720, 1725, 1728, 1731, 1735, 1780, 1785; Domkyrkorådets prot 1732, 1734, 1735, 1740, 1744, 1748; Utdrag ur Str domkap prot 1726; Str domkyrko-handl nr 8 fol; F IX Str domkyrkas restaur I, II (1905–12).

Ritningar: *J E Carlberg* 1738, tornhuv; *P Ljung* 1787, pre-

dikstol; *O Tempelman* 1800, orgelfasad o -läktare; *G A Pfeffer* 1810, nya bänkrum, nytt skrank runt koret, konsol för hertig Karl Filipus harnesk, ombyggn av Djäkneläktaren, avstängn under orgelläktaren; *C F Sundvall* 1810, altarprydnad; uppm av domkyrkogården 1835; *C G Blom Carlsson* 1858, orgelläkt o -fasad; 1858, avskiljande vägg under orgelläkt; *J F Åbom* 1861, avskiljande vägg i tornbågens övre del; *S Lindh* 1874, försl t ordnande av domkyrkogården; *H Zetterwall* 1875, restaur försl (kyrkan fr nordväst); försl t förändring av västfasaden, försl t förändr av norra portalen och Predikotornet samt Nedre sakristian; *S Curman* 1908, placering av ett orgelverk.

Strängnäs stadsarkiv: Domböcker 1643, 1646.

Strängnäs läroverks arkiv: Fol 3; *E H Bergquist*, manus ang byggnadshist unders av Roggeborgen utförd 1952–53.

Uppsala

UUB: Palmskiöldska saml XXXII; Fants saml om Södermanland, manus 113; *Stiernman*, Svenska minnesvärdar, handskrift; *Johan C Ophoff* 1820, Strängnäs domkyrka, handskrift; *J Hadorph*, 1689.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Acta Cameralia. I. Ed Båth, LM, 1936–42. Stockholm.

Ahnfelt, O, 1896. Om kanslern Laurentius Andreæ. *Hist Tidskr.*

Alm, H, 1933. Strängnäs domkyrkas tornkrön, ett verk av Carl Hårleman. *Fornvännen*.

— 1939. Strängnäs domkyrkokrön. *Konsthistorisk Tidskrift*.

Ambrosiani, S, 1926. *Tegelbyggnader i Norden*. Stockholm.

Andersson, Aron, 1976. *Strängnäs domkyrkas medeltida korskrank*. Antikvariskt arkiv 63. Motala.

Anderson, I, 1958. Gården Vastenis och klostret i Watzstena. *Fornvännen*.

Andersson, K, Rosenqvist, A, 1980. *Handledning vid byggnadsarkeologisk undersökning*. Sthlm/Uppsala.

Axel-Nilsson, G, 1934. Henrik Damer, en bildhuggare från 1600-talets tidigare hälft. *Fornvännen*.

— 1950. *Dekoratív stenhuggarkonst i yngre vasastil*. Lund.

Bauerreiss, R, 1931. *Pie Jesu, Das Schmerzensmannbild und sein Einfluss auf die mittelalterliche Frömmigkeit*. München.

Bergquist, E H, 1950. »När medeltiden restaurerades bort i Roggeborgen.» *Sörmlandsbygden* 19.

—, Lundh, A, 1957. Strängnäs domkyrka. En bilderbok. *Södermanlands hembygdsförbunds årsskrift*.

Berliner, R, 1956. Arma Christi. *Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst*, dritte Folge, Band VI 1955. München.

Berthelson, B, 1943. Mariakyrkan. Några byggnadshistoriska detaljproblem. *Situne Dei*.

Bidrag till Riks-Archivets äldre historia. A. En archivalieförteckning från medeltiden. *Meddelanden fr svenska RA*, I: 2. 1878.

Blomqvist, R, 1963. En stavkyrka från 1000-talet. *Thulegrävningen 1961* av Blomqvist, R och Mårtensson, A W. Lund.

Boëthius, G, 1921. *De tegelornerade gråstenskyrkorna i norra Svealand*. Uppsala.

— 1932. Falu domsagas södra tingslag. *SvK*, vol 37, Dalarna I: 3. Stockholm.

— Romdahl, A L. 1935. *Uppsala domkyrka 1258–1435*. Uppsala.

Bohrn, E, Roosval, J, 1942. Atlingbo kyrka. *SvK*, vol 54, Gotland III. Hejde setting. Stockholm.

— 1946. Över-Selö kyrka. *Sörmländska kyrkor* 76. Eskilstuna.

— 1948. Zetterwalls planerade restaurering av Strängnäs domkyrka. *Fornvännen*.

— 1950. Strängnäs domkyrka. *Sörmländska kyrkor* 124. Eskilstuna.

Boman, H, 1964. Två Stockholmskonstnärer på 1700-talet. *St Eriks årsbok*.

Bonnier, A C, Ullén, M, 1976. Kumla kyrkor. *SvK*, vol 166, Närke II: 1. Stockholm.

Branting, A se Roosval, J.

Brilioth, Y, 1925. *Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363–1414*. Uppsala.

Brunius, C G, 1851. *Konstanteckningar under en resa 1849*. Lund.

Carlsson, G, 1947. Jungfru Marie psaltares brödraskap i Sverige. *Kyrkohistorisk Årsskr.*

— Kort Rogges biografi.

— 1949. Peder Jakobsson Sunnanväder. Ett livsöde och en tidsbild. *Kungl humanistiska vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse 1948/49*, 4. Lund.

— 1954. *Der Schmalkaldische Bund und Schweden. Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen*. (Festschrift till Otto Becker.) Wiesbaden.

— 1955. *Biskop Thomas av Strängnäs*. Strängnäs.

— 1959. Biskopssäte, domkyrka och kloster. Från äldsta tid till 1563. *Strängnäs Stads Historia*. Utg av Föreningen Strengnenses. Strängnäs.

— 1962. *Engelbrekt, Sturarna, Gustav Vasa. Undersökningar och studier*. Lund.

Chronica Erci Olai, Decani Upsalensis. *Scriptores rerum Svecicarum mediæ aevi*. II. 1818. Utg av Fant, E M. Uppsala.

Clasen, K H, 1958. *Deutsche Gewölbe der Spätgotik*. Berlin.

Claussen, H, 1979. Zur Farbigekeit von Kirchenräumen des 12. und 13. Jahrhunderts in Westfalen. *West Jahr.* 56. Band 1978. Münster.

Cnattingius, B, 1962–63. Linköpings domkyrka. Några byggnadshistoriska notiser. *Medd fr Österg:s o Linköpings stads museum*.

Collmar, M, 1956. Rikssalen och Prästgillestugan. Ett bidrag till frågan om lokaliteterna vid kungavalet i Strängnäs *Sörmlandsbygden*.

— 1977. Medeltiden. *Strängnäs stifts herdaminne*, I. Nyköping.

- Cornell, H, 1924. The iconography of the nativity of Christ. *Uppsala universitets årsskrift*.
- , Wallin, S, 1933. *Uppsvenska målarskolor på 1400-talet*. Stockholm.
- 1944. *Den svenska konstens historia från hedenhös till omkring 1800*. Stockholm.
- , Wallin, S, 1972. *Albertus Pictor, Sten Stures och Jacob Ulfssons målare*. Stockholm.
- Curman, S, 1908. Medeltida kalkmålningar i Strängnäs domkyrka. *Svenska Dagbladet* 18/10 1908.
- 1908. Strängnäs domkyrka. Några ord till orientering i anledn av Sv Arkitektmötet utflykt till Strängnäs. *Teknisk Tidskr.*
- Klosters byggnadskonst, 1913. Romdahl, A L, Roosval, J, *Svensk konsthistoria*. Uppsala.
- Dehio, G, 1919. *Geschichte der deutschen Kunst*. Berlin.
- Diplomatarium Suecanum*. Från och med år 817–. 1829–. Stockholm.
- Donner, G A. St Erich in Danzig. *Mitteilungen des westpreussischen Geschichtsvereins* 1930.
- Ekhoff, E, 1914–16. *Svenska stavkyrkor*. Stockholm.
- Ekström, G, 1976. *Västerås domkyrkas inventarier genom tiderna*. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 3. Västerås.
- Ellger, D, Kolbe, J, 1951. *St Marien zu Lübeck und ihre Wandmalereien*. Neumünster i. Holstein.
- Endres, J A, 1917. Die Darstellung der Gregoriusmesse im Mittelalter. *Zeitschrift für christliche Kunst*. 30.
- Europäische Kunst um 1400. Achte Ausstellung unter den Auspizien des Europarates*. 1962. Kunsthistorisches Museum Wien.
- Fehr, I, 1895. *Strengnäs kyrkomuseum samt notiser om staden och dess domkyrka*. Strengnäs.
- 1911. *Vägledning för besökande i Strängnäs domkyrka*. Strängnäs.
- 1920. *Strängnäs, det forna och nuvarande*. Strängnäs.
- Franke, O, 1949. St Nicolai zu Rostock. Die erste chorlose Hallenkirche in Mecklenburg. *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* 14.
- Gallén, J, 1958. Kring det sk Florensdokumentet från omkring år 1120. *Historisk tidskr för Finland*.
- Gillesboken 1393–1487*. 1921. Utg av I Collijn. Uppsala.
- Gillingstam, H, 1952. *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden*. Stockholm.
- Glasmålningarna i Strängnäs domkyrka. *Svenska Dagbladet* 28/11 1916.
- Granlund, V, 1872. Strängnäs domkyrka. *Märkligare svenska kyrkor*. Stockholm.
- Gustafsson, E, 1962. Sjalakor och Consistorium i Växjö domkyrka. *Fornvännen*.
- Göransson, T, 1957. Ättehögen i 1600- och 1700-talens svenska gravkonst. *Symbolister* 1, under red av R Josephson, N G Sandblad, K E Steeneberg. Malmö.
- Hallman, Lars, 1853. *Det gamla och nya Strengnäs*. Strängnäs.
- Hanssen, B, 1959. Nättingar och handel. *Strängnäs Stads Historia*. Utgiven av Föreningen Strengnenses. Strängnäs.
- Hedström, C W, 1877. Den forna dominikanerklosterkyrkan i Strengnäs. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*. I. Stockholm.
- Heinz-Mohr, G, 1971. Artikel i *Lexikon der Symbole*. Köln.
- Hellerström, A O T, 1940. *Liturgik*. Uppsala.
- Henschen, I, Tuulse, A, 1954. Vallentuna härad, västra delen. *SvK*, vol 72, Uppland V:2. Stockholm.
- Hildebrand, B E, 1862 och 1867. *Svenska sigiller från medeltiden*. Stockholm.
- Holmqvist, W, 1943. Rhenländsk stil i Sigtuna. *Situne Dei* 1943.
- Hägström, K A, 1867. *Strengnäs stifts herdaminne*, första delen. Strengnäs.
- Jägerstad, H, 1959. Stadens styrelse och förtroendemän. Tiden 1080–1718. *Strängnäs Stads Historia*. Utgiven av Föreningen Strengnenses. Strängnäs.
- Kamphausen, A, 1938. *Die Baudenkmäler der deutschen Kolonisation in Ostholstein und die Anfänge der nordeuropäischen Backsteinarchitektur*. Neumünster i. Holstein.
- Karling, S, 1931. *Trädgårdskonstens historia i Sverige*. Stockholm.
- 1936. Tyska orden och den svenska kyrkobyggnadskonsten omkring år 1400. *Rig*.
- S Katarinas av Vadstena kanonisationsprocess*. 1942–46. Utg av Collijn, I. Samlingar, utgivna av Sv Fornskr sällsk. Ser 2, Bd 3. Uppsala.
- Kilström, B I, 1952. Den apostoliska trosbekännelsen i vår medeltida kyrkokonst. *Fornvännen*.
- Kluge, D, 1959. *Gotische Wandmalerei in Westfalen*. Münster.
- Kobler, M, Koller, F. Farbigkeit der Architektur. *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte* 7.
- Kolbe, J se Ellger, D.
- Konung Gustaf I:s registratur. 22. Handlingar rörande Sveriges historia. Serie 1. Stockholm.
- Krogh, K J, Voss, O, 1961. Fra hedenskab til kristendom i Hørning. *Fra Nationalmuseets arbejdsmark*. Kbhvn.
- Kalkmåleriets teknik. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, band VIII, 1963. Malmö.
- Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Freistaates Mecklenburg-Strelitz* I, 1929. Neubrandenburg.
- Leijonhufvud, K K:son, 1927. Strängnäs äldsta kända kartor. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXII. Strängnäs.
- 1930. Strängnäs domkyrkotorn under 1600-talet. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXIV. Strängnäs.
- 1932. Strängnäs domkyrkas orgelverk genom tiderna. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXV. Strängnäs.
- 1933. Strängnäs domkyrkas predikstol genom tiderna. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXVI. Strängnäs.
- 1935. Ur Strängnäs domkyrkas inventarieförteckning. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXVIII.

- 1937. Gravkor och gravar i Strängnäs domkyrka. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXX. Strängnäs.
- 1941. Medeltida gravstenar i Strängnäs domkyrka. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXXIV. Strängnäs.
- Lilljekvist, F, 1891. *Strengnäs och dess Domkyrka. En kort historik och beskrifning*. Stockholm.
- 1916. Glasmålningarna i Strängnäs domkyrka. *Svenska Dagbladet* 2/12 1916.
- Lindberg, G, 1923. *Die schwedischen Missalien des Mittelalters*. Uppsala.
- Lindblom, A, 1914. Gamla och nya svenska glasmålningar. *Teknisk tidskrift*, årg 44.
- Lindqvist, S, 1915. *Den helige Eskils biskopsdöme*. Stockholm.
- 1936. *Uppsala högar och Ottarshögen*. Stockholm.
- 1959. Strängnästraktens äldsta bebyggelse. *Strängnäs Stads Historia*. Utg av Föreningen Strengnenses. Strängnäs.
- Ljung, S, 1949. *Söderköpings historia*. Lund.
- Lundberg, E, 1933. Linköpings domkyrka. Randanteckningar i ett praktverk. *Fornvännen*.
- 1934. Gotlands folkliga gotik. *Rig*.
- 1936. Västerås domkyrka och katedralen i Poitiers. *Västmanlands Fornminnesförenings årsskrift* XXIV.
- 1940. *Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000–1400*. Stockholm.
- 1947. S:t Nikolai kyrka. *Sörmländska kyrkor*, 97. Eskilstuna.
- 1948. *Byggnadskonsten i Sverige. Sengotik och renässans. 1400–1650*. Stockholm.
- 1950. *Arkitekturens formspråk* IV. Stockholm.
- Lundh, A, se Bergquist, E H.
- Löw, G, 1925. *Anteckningar om Strängnäs stad och Strängnäs stift i äldre tid*, 1. Stockholm.
- Müller, W, 1949. Die Nikolaikirche in Lemgo, 11. Sonderheft der Zeitschrift „Westfalen“. Münster Westf.
- Möller, E, Olsen, O, 1961. Danske trækirker. *Fra Nationalmuseets arbejdsmark*. Kbhvn.
- Nisbeth, Å, 1981. En Getsemane-scen i Strängnäs domkyrka. *ICO*, 1981: 2.
- Nisser, W, 1939. Daniel Anckermans stuckaturer i de Gyllenhiemska och Wrangelska gravkoren. *Fornvännen*.
- Norberg, O, 1935. *Strängnäs domkyrka*. Stockholm.
- 1935. *Strängnäs domkyrka. Stifts- och biskopskyrka, församlingskyrka*. Stockholm.
- 1939. Vad finns kvar i Strängnäs domkyrka av änkedrottning Kristinas predikstol? *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* XXXII. Strängnäs.
- Norberg, R, 1953. Johannesfatet från Norrby. Immaculata-mästaren, Henning von der Heide och Bernt Notke. *Fornvännen*.
- 1972. Sankt Torkel martyren, Kumla kyrkas skyddspatron. *Från bergslag och bondebygd* 1972. Örebro.
- Nordberg, T O:son, 1931. Gustaf II Adolf som byggherre. *Fornvännen*.
- Nörlund, P, 1933. Den hellige Birgittas vision. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*. Kbhvn.
- Olsen, O, se Möller, E.
- Olsson, M, 1918. Riddarholmskyrkan. *Konsthistoriska studier*. Stockholm.
- 1928. Riddarholmskyrkan. 1. Byggnadshistoria. *SvK*, vol 28. Stockholm II: 1. Stockholm.
- 1937. Riddarholmskyrkan. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen. *SvK*, vol 45. Stockholm II: 2. Stockholm.
- van Os, H W, 1968. Credo. *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Band I, Freiburg in Br.
- von der Osten, G, 1935. Der Schmerzensmann. Typengeschichte eines deutschen Andachtsbildwerkes von 1300 bis 1600. *Forschungen zur deutschen Kunstgeschichte*, Band 7. Berlin.
- Ozinga, M D, 1940. De Provincie Groningen. *De Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst* VI. S'Gravenhage.
- Palme, S U, 1959. *Kristendomens genombrott i Sverige*. Stockholm.
- Paul, J, 1920. *Lübeck und die Wasa im 16. Jahrhundert*. Lübeck.
- Paulus, N, 1922–1923. *Geschichte des Ablasses im Mittelalter*. Band III. Paderborn.
- Privilegie- och frihetsbrev samt andra urkunder rörande Jönköpings stad 1284–1785*, 1930. Red C M Kjellberg. Jönköping.
- Rabén, H, 1934. *Träskulptur och snickarkonst*. Stockholm.
- REGIUM GUSTAVIANUM GYMNASIUM STRENNESE MDCXXVI–MCMXXVI*. Minnesskrift utgiven av Strängnäs läroverkskollegium gm A Fark, 1926. Strängnäs.
- Resor i Södermanland 1818. *Svenska Dagbladet* 16/1 1926.
- Riksdagens protokoll med bihang* 1905, första saml, första avd, band 1 B.
- Rohde, L, 1940. *St Marien zu Greifswald und die frühe Backsteingotik im wendischen Quartier der Hanse*. Berlin.
- Romdahl, A L se även Boëthius, G.
- , Roosval, J, 1913. *Svensk konsthistoria*. Stockholm.
- 1932. *Linköpings domkyrka 1232–1498*. Göteborg.
- 1934. Observationer till Randanteckningar i ett praktverk. *Fornvännen*.
- Roosval, J se även Bohrn, E samt Romdahl, A L.
- 1911. *Die Kirchen Gotlands*. Stockholm.
- , Upmark, G, Branting, A, 1928. Storkyrkan. 3. Inredning och inventarier. *SvK*, vol 25, Stockholm I: 3. Stockholm.
- 1955. *Studier i Linköpings domkyrka*. Antikvariskt arkiv 3. Stockholm.
- Rosén, J, 1962. *Svensk historia* I. Stockholm.
- Rosenqvist, A se Andersson, K.
- Rydbeck, M, 1943. *Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor*. Lund.
- Saxtorph, N M, 1967. *Jeg ser på kalkmalerier*. Kbhvn.
- Schmid, T, 1934. *Sveriges kristnande. Från verklighet till dikt*. Uppsala.

- Schmoll, J A gen Eisenwerth, 1961. *Das Kloster Chorin und die Askanische Architektur*. Berlin.
- Schnyder, R, 1958. *Die Baukeramik und der mittelalterliche Backsteinbau des Zisterzienserklosters St Urban*. Bern.
- Schück, H, 1959. *Ecclesia Lincopensis*. Stockholm.
- Stange, A, 1934. *Deutsche Malerei der Gotik*, Band I. Berlin.
- Stavenow, Å, 1927. *Carl Hårleman, En studie i frihetstidens arkitekturhistoria*. Ak avh Uppsala.
- Steenberg, J, 1935. *Studier i dansk og nordtysk Teglstensarkitektur i 13. Aarhundrede*. Kbhvn.
- Strängnäs domkyrkas restaurering färdig till jubileet 1941. *Strängnäs Tidning* 2/6 1937.
- Strängnäs Stads Historia*, 1959. Utg av Föreningen Strengnenses under red av H Jägerstad. Strängnäs (Lund).
- Strängnäs stads tänkebok för 1590-talet, utg med inledning och anmärkningar av lektor I Fehr, 1903. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria XII*. Strängnäs.
- Stähle, C I, 1952. Ett medeltida företal till Magnus Erikssons landslag. *Lychnos*.
- Svenskt Diplomatarium från och med år 1401*. Utg av Riksbiblioteket. 1875-. Stockholm.
- Sveriges Runinskrifter*, bd III, 1933. Södermanlands runinskrifter 1, 3. Granskade och tolkade av Brate, E och Wessén, E. Stockholm.
- Söderberg, B G, 1942. *De gotländska passionsmålningarna och deras stilfränder*. Lund.
- 1951. *Svenska kyrkomålningar från medeltiden*. Stockholm.
- 1971. *Gotländska kalkmålningar 1200–1400*. Uppsala.
- Telger, L, 1936. Die Münsterkirche zu Herford. *Westfälische Zeitschrift*, Bd 92. Münster.
- Thieme, U, Becker, F, 1907–50. *Allgemeines Lexikon der bildenen Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. XXVI och XXXII. Leipzig.
- Thordeman, B, 1920. *Alsnö hus*. Stockholm.
- 1926. *Strängnäs läroverkshus Regium Gustavianum Gymnasium Strengnense MDCXXVI–MCMXXXVI*, V. Strängnäs.
- Thümmeler, H, 1954. *Der Dom zu Osnabrück*. München-Berlin.
- Die Bedeutung der Edelherren zur Lippe für die Ausbreitung der westfälischen Baukunst im 13. Jahrh. *Veröffentl d Provinzialinstituts für westf Landes- u. Volkskunde*, II: 7. Münster Westf.
- Thüner, J, 1971. Ölberg. *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Band III. Freiburg in Br.
- Tintelnot, H, 1951. *Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens*. Kitzingen.
- Tollstorp, J P, 1838. *Beskrifning om Södermanland*, andra delen. Stockholm.
- Tunberg, S, 1913. En romersk källa om Norden vid 1100-talets början. *Upps Univ årsskr*. 1913: 1.
- 1923. *Gustav Vasas konungaval 1523*. Stockholm.
- Tuulse, A se även Henschen, J.
- Tuulse, A, 1955. *Hossmo, en försvarskyrka med östtorn*. VHAA:s handl antikv ser nr 2. Stockholm.
- 1964. *Der Kernbau des Doms zu Strängnäs und sein Umkreis*. VHAA, Antikvariskt arkiv nr 25. Stockholm.
- Tønder Amt. *Danmarks Kirker*. Sønderjylland. XXI. 1957. Kbhvn.
- Uggla, C R af, 1911. *Katalog öfver Södermanlands fornminnesförenings kyrkomuseum i Strängnäs*. Strängnäs.
- 1913. 1600-talets skulptur. *Svensk konsthistoria*, utg av Axel L Romdahl och Johnny Roosval, Stockholm.
- 1918. Till kännedomen om det gotiska måleriet i Uppland. *Studier i Upplands kyrkliga konst*. Uppsala.
- Ullén, M se Bonnier, A C.
- Underdånig skrivelse i restaureringsfrågan afgifven d 21 mars 1902 af Kongl Akademien för de fria konsterna*. Stockholm 1902.
- Upmark, G se Roosval, J.
- Vaga, V, 1960. *Problema prostranstvennoj formy v srednevekovoj arhitekture Latvii i Estonii* (Das Problem der Raumform in der mittelalterlichen Baukunst Lettlands und Estlands). Tartu.
- Wahlfisk, J, 1882. Strengnäs domkyrkas ursprungliga utseende med de förändringar hon undergått intill medeltidens slut. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*, bd I, h 3. Strängnäs.
- Wallin, S se även Cornell, H.
- Wallin, S, 1918. Målaren Peter, Albertus Pictors lärare. *Studier i Upplands kyrkliga konst*. Uppsala.
- Wehrhahn-Stauch, L, 1958. Einhorn. *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte*, Band IV. Stuttgart.
- Westlund, P O, 1948. *Gripsholm under Vasatiden*. Stockholm.
- Westman, K B, 1918. *Reformationens genombrottsår i Sverige*. Stockholm.
- 1954. *Erik den helige. Historia. Kult. Reliker*. Studier, utg av B Thordeman. Stockholm.
- Wettergren, E, 1910. Strängnäs nyrestaurerade domkyrka. *Stockholms Dagblad* 19/7 1910.
- Wickman, H, 1937. Biskop Thomas av Strängnäs och hans politiska verksamhet före Engelbrekts död. *Kyrkohist Årsskr* 1937.
- Wilhelm-Kästner, K, 1955. Der Raum Westfalen in der Baukunst des Mittelalters. *Der Raum Westfalen*, II: 1. Münster Westf 1955.
- Viollet-le-Duc. *Dictionnaire de l'architecture française I. Vita sanctorum Danorum*, 1908–1912. Ed Gertz. Kbhvn.
- Voss, O se Krogh, K J.
- Åkerlund, H, 1945. Kläckeberga. Kyrkan med källare och salvåning. *Kalmar läns fmför:s meddelanden XXXIII*.
- Äldre svenska frälsesläkter*. Ättartavlor utg av Riddarhusdirektionen gm Wernstedt, F. 1965. Stockholm.

Förkortningar i band I: 3

aa	senast anförda arbete.	prot	protokoll.
ank	ankommande.	r	recto = framsidan av ett blad.
ATA	Antikvarisk-topografiska arkivet, RAÄ, Stockholm.	RA	Riksarkivet, Stockholm.
domkap	domkapitel.	RAÄ	Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
dnr	diarienummer.	räk	räkenskaper.
ED	Ecklesiastikdepartementet.	saml	samling.
fol	folio (pappersformat).	sd	se denne.
gm	gift med.	skriv	skrivelse.
KA	Kammararkivet, Stockholm.	Str	Strängnäs.
KB	Kungliga Biblioteket, Stockholm.	SvK	Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium, vol 1, Uppsala 1912, vol 2–, Stockholm 1913–.
Kgl Bstn ark	Kungl Byggnadsstyrelsens arkiv (se ÖIÄ).	uppm	uppmättningsritning.
KVHAA	Kungl Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Stockholm (numera VHAA).	UUB	Uppsala Universitetsbibliotek.
LMV	Lantmäteriverket, Gävle (fd LSt).	v	verso = baksidan av ett blad.
LSt	Kungl Lantmäteristyrelsen, Stockholm (numera LMV).	vol	volym.
LUF	Lunds Universitets Folklivsarkiv.	ÖIÄ	Överintendentsämbetet (efter 1918 Kungl Byggnadsstyrelsen. Inom denna bildades Kulturhistoriska byrån, av vars arkiv allt material före 1918 nu förvaras i ÖIÄ:s arkiv, RA, och allt senare i RAÄ, ATA.)
NatM	Nationalmuseum, Stockholm.		
NordM	Nordiska museet, Stockholm.		

Register till Södermanland band I

STRÄNGNÄS DOMKYRKA I: 1-3

Av Ingrid Schwanborg, utom sakregister för häfte I: 3, Kalkmålningar, som är utfört av Ingalill Pegelow

ORTREGISTER

Kursiva siffror betecknar avbildning

- Alsnöhus (Up) **I: 1** 181
Atlingbo (Go), kyrkan **I: 1** 217
Arboga (Vs), A P Bloms efterträdare (snickeri) **I: 2** 458
- Berlin, Tyskland, Heinersdorff (firma, glasmåleri) **I: 2** 470
Bjernede, Danmark, kyrkan **I: 1** 185
Björksta (Vs), kyrkan **I: 3** 125
Brüssel, Belgien **I: 3** 126
- Dalhem (Go), kyrkan **I: 1** 61
Danzig, Polen, Karmeliterklostret **I: 1** 313
- Ekesås (Sö), sågkvarn **I: 2** 376
Eskilstuna
biskopssätet **I: 1** 8f
Bolinders mekaniska fabriksaktiebolag **I: 2** 424
Fors kyrka **I: 1** 4
staden **I: 1** 6, 8
Estuna (Up), kyrkan **I: 3** 125
- Falun (Dr), Stora Kopparbergs kyrka **I: 1** 183
Fogdö (Sö), kyrkan **I: 3** 87
Franken, Tyskland **I: 3** 126
Fresta (Up), kyrkan **I: 3** 131
Fridhester, gård **I: 1** 173
- Getsemane, Israel **I: 3** 126
Greifswald, Östtyskland **I: 3** 126
Mariakyrkan **I: 1** 177
Gripsholms slott, se Mariefred
Groningen, Nederländerna, Stedum kyrka **I: 1** 217
- Hegelsta, gård **I: 1** 175
Heinersdorff (firma, glasmåleri) se Berlin
- Herford, Västtyskland, Münsterkirche **I: 1** 185
Herlufsholm, Danmark, kyrkan **I: 1** 185
Husby-Sjutolft (Up), kyrkan **I: 3** 130
Hällefors (Vs), Hällefors bruk **I: 2** 416
- Jerichow, Tyskland, kyrkan **I: 1** 185
Jerusalem, Israel **I: 3** 126
Jönköping (Sm), Gamla stadskyrkan **I: 1** 322
- Katrineholm, Carl Fredrikssons träförädlingsaktiebolag **I: 2** 459
Kläckeburga (Sm), kyrkan **I: 1** 244
Kumla (Nä), Yxhults Stenhuggeri Aktiebolag **I: 2** 443, 461, 467f
Kärnbo kyrka, se Mariefred
Köln, Västtyskland **I: 3** 126
- Laxå (Nä), Laxå bruk **I: 2** 442
Lehnin, Tyskland, klosterkyrkan **I: 1** 179
Lemgo, Tyskland, Nicholaikirche **I: 1** 186
- Linköping, (Ög)
biskopssätet **I: 1** 9
domkyrkan **I: 1** 179f, 182f, 264, 320, 322
- Lund (Sk), domkyrkan **I: 1** 184
Lübeck, Västtyskland **I: 3** 63
Heiligengeistspital **I: 3** 63, 130
S Jakobi **I: 3** 63
Mariakyrkan **I: 1** 177f, 183, 196
- Länna (Sö), gård **I: 1** 214
Lögum, Danmark **I: 1** 183
- Marieborg (Up), gård **I: 1** 214
Mariefred (Sö)
Gripsholms slott **I: 2** 490
klostret **I: 2** 388
Kärnbo kyrka **I: 1** 190; **I: 2** 388
- Marienburg, Tyskland, högmästarpalatset **I: 1** 228
Münster, Västtyskland
domkyrkan **I: 1** 177
Ludgerikirche **I: 1** 186
- Neubrandenburg, Tyskland, Mariakyrkan **I: 1** 177
Norrköping (Ög), S Olai kyrka **I: 1** 322
Nousis, Finland, kyrkan **I: 3** 86
Nyköping (Sö), S Nicolai kyrka **I: 1** 254; **I: 2** 378
- Osnabrück, Västtyskland, domkyrkan **I: 1** 177
Ottestrup, Danmark, kyrkan **I: 3** 122
- Ratzeburg, Tyskland, kyrkan **I: 1** 185
Rhenlandet, Västtyskland **I: 3** 63
Riga, Lettland, domkyrkan **I: 1** 183
Ringsted, Danmark, S Bendts kyrka **I: 1** 185
Rostock, Östtyskland, Nicolaikirkan **I: 1** 177
- Sandviken (Gä), C A Sjöströms stenaffär **I: 2** 443
Schwaben, Västtyskland **I: 3** 126
Segeberg, Tyskland, kyrkan **I: 1** 183
Sigtuna
biskopssäte **I: 1** 9
S Maria kyrka **I: 1** 26, 39, 46, 83f, 169, 172, 178f, 183f; **I: 3** 62
Skalunda (Vg), kyrkan **I: 3** 96
Skara
biskopssätet **I: 1** 9
domkyrkan **I: 1** 322
Skeppsta (Sö), Skeppsta bruk **I: 2** 422
Sko (Up), klosterkyrkan **I: 1** 39, 67f, 84, 169, 183
Soest, Tyskland, Hohnekirche **I: 1** 186

Sorö, Danmark, kyrkan **I: 1 185**
 Stedum kyrka, se Groningen
 Stjärnsunds bruk (Dr) **I: 2 403**
 Stockholm
 J F Backmans kassaskåpsfabrik **I: 2 468**
 AB Calor & Sjögren **I: 2 464, 477**
 Helga Lekamens gille **I: 1 224; I: 3 122**
 J A Kjellén & Son (glasmästeri) **I: 2 468**
 Myrstedt & Sterns aktiebolag **I: 2 459, 467**
 AB Nordiska Kompaniet **I: 2 453, 459, 465, 467 f**
 Pietas, textilateljé **I: 2 461**
 Riddarholmskyrkan **I: 1 319; I: 3 61 f**
 Stockholms glasmåleri Neuman & Vogel **I: 2 445, 467, 471**
 Storkyrkan **I: 1 228, 247, 318; I: 3 62**
 Wiklunds Armatur- och Metallfabrik **I: 2 468**
 Åkerman & Lunds orgelfabriksaktiebolag, P L **I: 2 457**
 Stora Kopparbergs kyrka, se Falun
 Stora Tuna (Dr), kyrkan **I: 1 261**
 Strängnäs
 Biskop Rogges borg **I: 1 342 f; I: 2 478, 480**

Biskopshuset **I: 2 478, 481**
 Domkapitelshuset **I: 2 478, 479**
 dominikanernas klosterkyrka **I: 1 176, 178**
 Elektricitetsverk **I: 2 465**
 katedralskola **I: 2 478, 479**
 Paulinska huset **I: 2 478, 480**
 stiftsbiblioteket **I: 2 478, 479**
 Strängnäs Gymnasium **I: 2 478 f**
 Strängnäs-skolan, kalkmålningar **I: 3 125, 131**
 Södermanlands fornminnesförening **I: 1 314; I: 2 427 f, 444, 458**
 Strö (Vg), kyrkan **I: 3 97**
 Södermanlands fornminnesförening, se Strängnäs
 Söderköping (Ög), S Lars kyrka **I: 1 322**
 Thorsager, Danmark, kyrkan **I: 1 185**
 Toresund (Sö), kyrkan **I: 2 462**
 Torshälla (Sö), kyrkan **I: 3 99**
 Tynnelsö (Sö), slottet **I: 1 244**
 Uppsala (Up)
 domkyrkan **I: 1 183, 195, 247, 322**
 gamla kyrka **I: 1 10**
 Trefaldighetskyrkan **I: 1 183**
 ärkestift **I: 1 10**

Vadsbro (Sö), kyrkan **I: 3 99**
 Vadstena
 klostret **I: 1 194; I: 3 96**
 Vadstenaskolan (kalkmålningar) **I: 3 96**
 Vamlingbo (Go), kyrkan **I: 3 126**
 Westfalen, Tyskland **I: 3 63, 130**
 Visby (Go)
 domkyrkan (S Maria) **I: 1 179, 196**
 S Karin **I: 1 228**
 Västerås (Vs)
 biskopssäte **I: 1 9**
 domkyrkan **I: 1 247, 318**
 Richard Olssons Snickerifabrik **I: 2 467 f**
 Växjö (Sm), domkyrkan **I: 1 318**
 Ysane (Bl), kyrkan **I: 3 96**
 Yxhults Stenhuggeri Aktiebolag se Kumla
 Åbo, Finland, domkyrkan **I: 1 247**
 Ärentuna-skolan (Up), kalkmålningar **I: 3 96**
 Örebro (Nä), Nicolaikyran **I: 1 247**
 Ösmo (Sö), kyrkan **I: 3 99**
 Över-Selö (Sö), kyrkan **I: 1 181; I: 3 125**

PERSONREGISTER

(sd = se denna eller denne)

Adolf Johan, hertig, grav **I: 2 388, 492**
 Adrian Didrichsson (Mäster Adrian), byggmästare **I: 2 377, 490**
 Agazzi, Johan, skulptör, gipsgjutare **I: 2 418**
 Alexander III, påve **I: 1 10**
 Ambrosius, kyrkofader **I: 3 123**
 Anders Andersson **I: 2 375**
 Anders Jönsson, biskop **I: 1 244**
 Anders Nilsson **I: 2 382**
 Andersson, J B, smed **I: 2 442**
 Andersson, Johan, murmästare **I: 2 400**
 Anderssons elektroniska byrås efterträdare, John **I: 2 441**
 Andreæ, Laurentius, ärkedjåkne, kansler **I: 1 341 f, 344**
 Andreas, biskop, Oslo, brev **I: 1 173**
 Anna Esbjörnsdoter, g m Mikael Rechner (sd); **I: 2 385**
 Annerstedt, Thure, biskop **I: 2 426**
 Anund, biskop **I: 1 173 f, 187; sigill I: 1 340**
 Apelqvist, Lisa **I: 2 421**

Arend (Johansson), biskop **I: 1 246, 322**
 Arno, biskop, Stavanger, brev **I: 1 173**
 Asplund, A, byggmästare **I: 2 424**
 Augustinus, kyrkofader **I: 3 123**
 Aulén, Gustaf, biskop **I: 2 476**
 Backmans kassaskåpsfabrik, J F, Stockholm **I: 2 468**
 Bedinger, A, domkyrkoorganist **I: 2 458**
 Bengt, biskop, Linköping, donation **I: 1 173**
 Bengt murmästare **I: 2 381**
 Bengt i Vansö, bonde **I: 2 377**
 Benkta Eriksdotter, g m Torsten Gjurds-son (sd); donation **I: 1 214**
 Berent Persson **I: 2 390**
 Bergh, Edvard, dekorationsmålare **I: 2 447 ff, 468; I: 3 16**
 Bergh, Richard, målare, skulptör, överintendent **I: 2 471**
 Bergström, dekorationsmålare **I: 2 428**
 Bertram, Meister, konstnär **I: 3 88**

Bielke, Sten Bengtsson, riddare, donation **I: 1 214, 216; I: 3 87**
 — Erik Stensson, donation **I: 1 214**
 — Katarina Stensdotter, g m Laurens Ulfsson (Blå, sd); donation **I: 1 214**
 — Thure Stensson, donation **I: 1 214**
 Billberg, Johannes, biskop, epitafium **I: 2 462**
 Billmark, Carl Johan, litograf, tecknare **I: 2 417 f, 421, 429**
 Birger Magnusson, riddare, donation **I: 1 195; I: 3 130**
 Birgersson, Birger, domprost **I: 1 263**
 Birgersson, Erik, biskop **I: 1 246, 263 f**
 Björnkrou, Brita, g m Johan Olivecrantz (sd); grav **I: 2 395**
 Björnström, J Georg, borgmästare **I: 2 408**
 Bloms efterträdare, A P, Arboga (snickerier) **I: 2 458**
 Blom Carlsson, Carl Gustav, professor, intendent **I: 2 425**
 Blome, Jacob, Stockholm **I: 2 380**

- Blomquist, J*, ingenjör **I: 2** 465, 467
Blot-Sven, konung **I: 1** 6
Boberg, E I, Stockholm **I: 2** 418
Bodin, Johan, teol kand, maigster, gravminne **I: 2** 489
Boije, Erik, målare **I: 2** 459
Bolinders mekaniska fabriksaktiebolag, Eskilstuna **I: 2** 424
Bomhouwer, Bernd, rådsherre, Lübeck **I: 1** 340
Bonde, Karl Knutsson, konung **I: 1** 247
Bong, Fredrik, förgyllare **I: 2** 418f
Bonifacius IX, påve, brev **I: 1** 214; **I: 3** 87
Botvid, biskop **I: 2** 373
Brahe, Magnus, riksdrots **I: 3** 10
— *Per*, riksdrots **I: 2** 381
Branting, Agnes, textilkonstnär **I: 2** 461
Broman, Lars, rektor gravminne **I: 2** 489
Brunius, Carl Georg, professor **I: 2** 409, 428, 487
Bruse, Nils, snickare **I: 2** 485
Bråwijk, Lars, domkyrkosyssloman **I: 2** 396ff, 400f
Buræus, Jacob, se *Zebrozyntius*
Bure, Lars, urmakare, Nyköping **I: 2** 378
Bååth, Andreas, donation **I: 1** 175
Bååt, Görel, g m *Svante Sparre* (sd); grav **I: 2** 390
Bäck, urmakare **I: 2** 399
- Cahman, Johan Niklas*, orgelbyggare **I: 2** 386
Calor & Sjögren, Värmeledningsaktiebolaget, Stockholm **I: 1** 464, 477
Carlberg, Johan Eberhard, stadsarkitekt **I: 2** 401f, 404
Cedercrantz, donation **I: 2** 398
— *Johan*, lagman, donation **I: 1** 303
— *Johan*, ståthållare, gravkor **I: 2** 392ff
Cederström, Rudolf, överintendent, chef för Livrustkammaren **I: 2** 451, 461
Clason, Isak Gustaf, arkitekt **I: 2** 441
Credomästaren **I: 3** 88
Curman, Sigurd, professor, riksantikvarie **I: 2** 440, 444f, 447ff, 451, 457, 469, 471; **I: 3** 15f, 61, 97, 126
- Dahlberg, Erik*, arkitekt, konstnär, gravvör **I: 1** 284
Dahlgren, W, ingenjör **I: 2** 463f
Dahlström, smed **I: 2** 408
Dalén, Sven, konservator **I: 3** 16
- Dardel, Fritz von*, överintendent **I: 2** 432
De la Gardie, Kristina Katarina, g m *Gustaf Otto Stenbock* (sd); gravminne **I: 1** 190
— *Magnus Gabriel*, rikskansler **I: 2** 388
Dolfin, biskop, brev **I: 1** 173
- Edelcrantz, A U*, överintendent **I: 2** 415
Ekhoff, Christina Catarina, g m *Hans Olof Holmström* (sd); gravminne **I: 2** 489
Ekman, Anders, g m *Margareta Christina Murza* (sd); **I: 2** 403
— *Lars*, organist **I: 2** 401
Eldh, Albert, konstnär **I: 2** 470f
Engelbrekt Engelbrektsson, rikshövitsman **I: 1** 244
Engzelius, lektor **I: 2** 405
Erik, den helige, konung **I: 1** 313
Erik Birgersson, hertig, donation **I: 1** 173, 175
Erik Elofsson, sekreterare **I: 2** 376
Erik Jonsson, kopparslagare **I: 2** 377
Erik snickare **I: 2** 384, 386
Erik tornvaktare **I: 2** 377
Eriksson, A, byggmästare **I: 2** 424
Ernsten, konservator **I: 2** 463, 473
Eskil, den helige, biskop **I: 1** 4, 6
Everhardt, Johan, orgelbyggare **I: 2** 411
Eysenmenger, Filip, orgelbyggare **I: 2** 386
- Falck, Per*, smedmästare **I: 2** 482f
Fahlcrantz, Axel, bildhuggare **I: 2** 418
Fant, Erik, arkitekt **I: 2** 489
Fehr, Isak, lektor **I: 2** 436, 440
Fick, Hans Pettersson, borgmästare, epitafium **I: 2** 462
Finvid, biskop **I: 1** 187
Fogdonius, Josef, kyrkoherde, domprost, grav **I: 2** 393; epitafium **I: 2** 462
Follingbomästaren **I: 1** 196
Fredrich, madam Mejer Mon:r (klockgjuteri) **I: 2** 397, 399
Fredrikssons träförädlingsaktiebolag, *Carl*, Katrineholm **I: 2** 459
Frisk, skeppare **I: 2** 408
Fröberg, smed **I: 2** 403
Fuchs, Rutger, överståthållare **I: 2** 403
- Gadd, M P S*, Arboga
Gerdes, Petter, slottsbyggmästare **I: 2** 402ff
- Gerlof Pettersson*, byggmästare, Nyköping **I: 2** 376ff
Gjurd (Gjord) Petersson, biskop **I: 1** 214, 244; **I: 3** 87
Gothus, se *Laurentius*
Graffman, Hans, teol dr, domprost, g m *Beata Hedenström* (sd); gravminne **I: 2** 489
Gravander, Helena Charlotta, g m *P O Gravander* (sd); gravminne **I: 2** 488
— *P O*, teol dr, domprost, g m *Helena Charlotta Gravander* (sd); gravminne **I: 2** 488
Gregorius den store, påve **I: 3** 93, 95, 96f, 123
Gregorius VII, påve **I: 1** 9
Grundström, Carl, arkitekt **I: 2** 478, 481
Guilaberti, Johannes, apostolisk nuntie **I: 1** 143
Gustav I, Vasa, konung **I: 1** 340ff, 344; brev **I: 2** 373
Gustav II Adolf, konung, skrivelse **I: 2** 376
Gustav III, konung **I: 2** 388, 408
Gyllenberg, Carl Johan, greve, g m *Margaretha Gyllenberg* (sd); grav **I: 1** 332; **I: 2** 395
— *Karl Adolf David* (till Ulvhäll), grav **I: 1** 332
— *Margaretha*, g m *Carl Johan Gyllenberg* (sd); grav **I: 2** 395
Gyllencreutz, major **I: 2** 451
Gyllenhielm, Elisabeth Karlsdotter, g m *Axel Turesson Natt och Dag* (sd); grav **I: 2** 390
— *Karl Karlsson*, riksamiral **I: 2** 378; grav **I: 1** 198; **I: 2** 389
Göthe, E Gustaf, professor **I: 2** 418f
— *Johan A*, slottsstenhuggare, kapten **I: 2** 419
- Hacksell, Lars Gustaf*, målare **I: 2** 411
Hallberg, Joël, smed **I: 2** 422
Hallman, Lars, kyrkoherde **I: 2** 492
Halsten, konung **I: 1** 9
Hans klensmed **I: 2** 386
Hans Magnusson, biskop **I: 1** 281, 288
Hans Målare (Hans Eriksson?) **I: 2** 375, 382, 385, 491
Hansson, Anders, »kyrkobyggare» **I: 2** 398
Hedenström, Beata, g m *Hans Graffman* (sd); gravminne **I: 2** 489
Hedlund, Olof, orgelbyggare **I: 2** 401
Heinersdorff (firma, skissförslag till glasmålning), Berlin **I: 2** 470

- Henrik orgelbyggare* **I: 2 385**
Henrik II, kejsare **I: 3 61**
von Hermanson, Elsa Maria, g m Jacob Serenius (sd); gravminne **I: 2 488**
Hesselberg, J F, målare **I: 2 418**
Hesselgren, bronsfabrikör **I: 2 424**
Hieronimus, kyrkofader **I: 3 108, 122 f**
Hildebrand, Bror Emil, riksantikvarie **I: 3 15, 60 f**
 — *Hans, riksantikvarie* **I: 2 441 ff, 445, 451; I: 3 61**
Hillerström, Wilhelm, förgyllare, Sundbyberg **I: 2 459**
Hjorth, Ragnar, arkitekt, tecknare, grafiker, byggnadsråd **I: 2 474 ff**
Holm, H, bildhuggare **I: 2 428, 459**
Holmberg, C P, snickare **I: 2 422**
Holmström, Hans Olof, g m Christina Catarina Ekhoﬀ (sd); gravminne **I: 2 488**
Hopman, Isac **I: 2 418**
Hårleman, Carl, arkitekt **I: 2 403 f**
Hörne Peder **I: 2 375**
- Inge dä, konung* **I: 1 6, 9**
Ingeborg, änka, donation **I: 1 175**
Ingevald Magnusson, domprost, donation **I: 1 195; I: 3 61, 130**
Ihringius, Joachimus, brev **I: 2 490**
Irman, Johan, murmästare **I: 2 403, 408**
Isabella, prinsessa, gravminne **I: 2 387, 429**
Isar (Isarus), biskop **I: 1 186**
- Jaänsson, K U, domkyrkosyssloman* **I: 2 424**
Jakop Reiner Tornbyggare **I: 2 375**
Jakob Ulfsson, ärkebiskop **I: 1 275**
Janse, Otto, riksantikvarie **I: 2 451, 473**
Jerling, Zackarias, bildhuggare **I: 1 384**
Jernström, Lorens, kopparslagarmästare **I: 2 403**
Johan Jacobsson, kamrerare **I: 2 376**
Johannes XXII, påve, brev **I: 1 176**
Johannes Matthiæ, biskop **I: 2 378, 381; grav** **I: 2 393, 428**
Jonæ, Petrus (Peder), biskop **I: 2 375; epitafium** **I: 2 462**
Jonzon, Emma Maria, g m Filip Vilhelm Mannerstråle (sd); **I: 2 501**
Jorund, biskop (i Hamar), brev **I: 1 173**
Jöns murmästare **I: 2 374**
- Karl IX, konung* **I: 2 378, 387 f; brev** **I: 2 375;**
 donation **I: 2 376;**
 monument **I: 2 410, 429;**
 gravkör **I: 2 382; I: 3 9**
Karl XI, konung, brev **I: 2 388**
Karl Eriksson, snickare **I: 2 385**
Karl Smed **I: 2 387**
Karlsson, R, smed **I: 2 441**
Kasimir, Johan, pfalzgreve, donation **I: 2 376**
Kielland, Gabriel, konstnär **I: 2 472**
Kjellén & Son, I A, Stockholm **I: 2 468**
Kol, biskop **I: 1 187**
Kort Säjarmakare **I: 2 375**
Kristina d y, drottning av Sverige, donation **I: 2 377 f**
Kristina dä, drottning av Sverige, brev **I: 2 376; donation** **I: 2 382**
Kronberg, Julius, konstnär **I: 2 453**
Kullberg, mästare **I: 2 405**
Kumlin, A, lantbrukare **I: 2 440**
Kumling, Johan, Samuel, bildhuggare **I: 2 411**
Kylberg, Lars, hovförgyllare **I: 2 408**
- Lars Matsson, glasmästare* **I: 2 380**
Lars Menlös, smed **I: 2 399**
Larsson, Anders, »kyrkobyggare» **I: 2 398**
Laurens Ulfsson (Blå), riddare, g m Katarina Stensdotter Bielke (sd); donation **I: 1 214**
Laurentius Paulinus Gothus, biskop, epitafium **I: 1 304; I: 2 394, 462, 473 f; hus** **I: 2 478**
Leffler, Tobias, kopparslagare, mästare **I: 2 398**
Lipen, Claus van, donation **I: 3 122**
 — *Erik van, donation* **I: 3 9, 99, 122; donatorsporträtt** **I: 3 101, 102, 106, 107, 122, 124**
Lilja, rådman **I: 2 405**
Lillia, Jacob **I: 2 403**
Lillie, Folke Gregersson, gravsten **I: 1 332 f; I: 2 477**
 — *Mats Gregersson, biskop* **I: 1 332, 341; I: 3 126**
Lilljekvist, Fredrik, arkitekt **I: 2 428, 436 f, 439 ff, 443, 445, 451, 453 f, 456 f, 460 f, 467 ff, 473, 486, 489; I: 3 15**
Lind, Erik, smed **I: 2 399**
Lindh, S, trädgårdsarkitekt **I: 2 483 f**
Lindahl, P Axel, överstelöjtnant **I: 2 441**
Lindblom, Andreas, professor **I: 2 472**
Lindholm, C, arkitekt **I: 2 471**
Lindström, F O, smed **I: 2 445**
Lindqvist, Jacob, snickare **I: 2 400**
- Linköpingsmästaren* **I: 1 184**
Lithman, Karl, biskop, epitafium **I: 2 462**
Ljung, Per, hovbildhuggare **I: 2 407 ff**
Lock, Gudmund, urmakare, Jönköping **I: 2 378**
Lundberg, Erik, professor **I: 2 473, 482, 500**
Lundius, Daniel, biskop, epitafium **I: 2 462**
Lundström, Yngve, konstnär **I: 2 470 f**
- Magnus Eriksson, konung, brev* **I: 1 195; I: 3 130**
Magnus Finvidsson, lagman **I: 1 204**
Magnus Ladulås, konung, donation **I: 1 173; I: 3 61**
Malmborg, komminister **I: 2 426**
Mankell, G, professor **I: 2 426**
Mannerstråle, Filip Vilhelm, g m Emma Maria Jonzon (sd); **I: 2 501; jordfästningskapell** **I: 2 489**
Margareta Bengtsdotter, donation **I: 1 175**
Maria Eleonora, drottning, donation **I: 2 386**
Maria av Pfalz, drottning, grav **I: 2 376**
Mats Smed **I: 2 380**
Mattiæ, Johannes, biskop **I: 2 378, 381; I: 3 10; hus** **I: 2 478, 481**
 gravvalv **I: 1 303**
Matthiesen, Petter, brukspatron **I: 2 400**
Mikael kopparslagare, Nyköping **I: 2 377**
Milles, Carl, konstnär **I: 2 471**
Moberg, mekanikus **I: 2 426**
Molinbergius, Jonas Nicolaus, kyrkoherde i Viby **I: 2 380 f**
Montelius, Oscar, riksantikvarie **I: 2 441, 444; I: 3 61**
Muræa, Margareta Christina, g m Anders Ekman (sd); **I: 2 403**
Myrstedt & Sterns aktiebolag, Stockholm **I: 2 459, 467**
Måns Jönsson Smed **I: 2 373**
Mårten timmerman **I: 2 375**
Måsbäck, Henrik, arkitekt, snickarmästare **I: 1 296; I: 2 412, 415 f, 418 f, 421, 428**
Möller, Carl, arkitekt, överintendent **I: 2 438, 441 f, 448**
 — *Jöran, klensmed* **I: 2 390**
- Narvo, biskop* (Bergen), brev **I: 1 173**
Natt och Dag, Axel Turesson, lands-

- hövding, g m *Elisabeth Karlsdotter Gyllenhielm* (sd); **I: 1 219**
grav **I: 2 390**
- Neujd, Herman*, skulptör **I: 2 457**
- Nicolai, Katarina*, g m *Jacob Zebrozynthius Buræus* (sd); donation **I: 2 380**
- *Olof*, syssloman **I: 2 382**
- Nils Andersson* **I: 2 377**
- Nils dödgrävare* **I: 2 381**
- Nils Guldsmed* **I: 2 380**
- Nils Håkansson*, målare **I: 3 96, 125**
- Nils Magnusson*, domprost **I: 3 61, 130**;
kor **I: 1 190, 195f**
- Nils Ragnvaldsson*, ärkebiskop **I: 1 263**
- Nils Simonsson* **I: 2 375**
- Nilson, Alfred*, konservator **I: 2 473, 475, 500**
- Norberg, Otto*, domprost **I: 2 468**
- Nordberg, Per* **I: 2 403**
- Nordblad*, dekorationsmålare **I: 2 463**
- Nordiska Kompaniet, Aktiebolaget, Stockholm **I: 2 453, 459, 465, 467f**
- Nordlind, Daniel*, biskop **I: 2 396**
- Notke, Bernt*, målare, skulptör **I: 1 313f**
- Nylander*, domprost **I: 2 436**
- Nyquist och C:o, C J. Stockholm* **I: 2 457, 465**
- Olivecrantz, Johan Larsson Paulin*, generalguvernör, g m *Brita Björnklo* (sd); grav **I: 1 304; I: 2 394f**
- Olaus Petri*, reformator **I: 1 382**
- Olofsson, Anders*, »kyrkobyggare» **I: 2 401**
- Olofsson, Erik*, »kyrkobyggare» **I: 2 401**
- Olsson, Anders*, »kyrkobyggare» **I: 2 398**
- Olsson, Martin*, professor, riksantikvarie **I: 3 61ff**
- Olssons Snickerifabrik, Richard*, Västerås **I: 2 467f**
- Oxentierna, Axel*, rikskansler, donation **I: 2 376**
- *Jöns Bengtsson*, ärkebiskop **I: 1 247**
- Palmstedt, Erik*, arkitekt, professor **I: 2 426**
- Palme*, mästare, donation **I: 1 173**
- Panten, Caspar*, arkitekt, bildhuggare **I: 2 382**
- Parler, Peter*, byggmästare **I: 1 264**
- Peder Andersson*, glasmästare **I: 2 380**
- Peder Jonæ*, biskop **I: 2 375**
- Peder Jöransson* **I: 2 376**
- Peder Smed*, mästare, urmakare **I: 2 378**
- Peder timmerman* **I: 2 375**
- Per Esbjörnsson*, klensmed, Strängnäs **I: 2 390**
- Peringskiöld, Johan*, riksantikvarie, tecknare, gravör **I: 1 285**
- Peter Jonsson*, biskop **I: 1 214**
- Petrus Johannis*, biskop **I: 3 87**
- Pfalz, Maria av*, drottning av Sverige, grav **I: 2 376**
- Pfeffer, Gustav A.*, sekreterare **I: 2 412f, 415, 421**
- Pfundt, Kristian*, sten- och bildhuggare **I: 2 390**
- Plönnies, Herman*, rådsherre, Lübeck **I: 1 340ff**
- Polhammar, Anders*, direktör **I: 2 403**
- Polheimer, Anders*, kommerseråd **I: 2 399**
- Ponsbach, G A.*, bildhuggare **I: 2 418**
- Porse, Birgitta Mangusdotter* (till Fällnäs) **I: 1 224**
- Posse, Kristina*, g m *Karl-Filip Sack* (sd); grav **I: 2 395**
- Ramborg Germundsdotter* (Slädhammar), donation **I: 1 214**
- Rahmqvist, August*, byggmästare **I: 2 441f, 446, 449, 457f, 464**
- Rechner, Mikael (Mickel Snickare)*, snickarmästare, g m *Anna Esbjörnsdöter* (sd); **I: 2 382, 386**; donation **I: 2 385**
- Rogge, Kort, dä*, stadsbyggmästare, Stockholm **I: 1 313**
- *Kort*, biskop, **I: 1 16, 205 246, 275, 282, 287f, 290, 300, 313, 328, 334, 339, 341; I: 2 478; I: 3 99, 126**
- Roosval, Johnny*, professor **I: 2 473**
- Sack, Karl-Filip*, landshövding, g m *Kristina Posse* (sd); **I: 2 395**
gravvalv **I: 1 332**
- Salin, Bernhard*, fil dr, riksantikvarie **I: 2 461**
- Samuelsson, Hjalmar*, smidesmästare **I: 2 459**
- Sandahl, C.*, arkitekt **I: 2 422, 432, 494**
- Sandin, A.*, bildhuggare **I: 2 463**
- Saubert, Johan*, snickare **I: 2 418, 420**
- Schejel, Fredrik*, klockgjutaregesäll **I: 2 399**
- Scholander, Fredrik Wilhelm*, arkitekt, professor **I: 2 432f, 435**
- Schulström-Holmstedt, Anna Catharina*, kopparslagaränka **I: 2 403, 405**
- *Pehr*, kopparslagare **I: 2 398, 401**
- Schwan, Olof*, orgelbyggare **I: 2 410f**
- Sellman, Ture*, arkitekt **I: 1 IX**
- Serenius, Jacob*, biskop, g m *Elsa Maria von Hermanson* (sd); **I: 2 405**
gravminne **I: 2 488**
- Setterquist, E A.*, orgelbyggare **I: 2 426**
- Sjöströms stenaffär, C A.*, Sandviken **I: 2 443**
- Sofia av Sachsen*, hertiginna, grav **I: 2 388**
- Sonntag, Mikael*, byggmästare, Stockholm **I: 2 397**
- Sparre*, vapensköld **I: 3 101, 106**
- *Sigge Ulfsson*, biskop **I: 1 247, 263f; I: 3 125**;
vapen **I: 3 99, 124**
- *Svante*, landshövding, friherre, g m *Görel Bååt* (sd);
gravvalv **I: 1 219**
grav **I: 2 390**
- Starenflycht, Inga*, överstinna **I: 2 400**
- Stefan*, ärkebiskop **I: 1 10**
- Stenbock, Gustav Otto*, fältmarskalk, greve, g m *Kristina Stenbock* (sd);
grav **I: 1 190; I: 2 388**
- *Kristina Katarina* (f *De la Gardie*), grevinna, g m *Gustav Otto Stenbock* (sd); grav **I: 1 190; I: 2 388**
- *R.*, greve, donation **I: 2 474**
- Stethaimer (Stettheimer), Hans*, byggmästare **I: 1 264**
- Stråle, Daniel*, orgelbyggare **I: 2 410**
- Strömberg, Adam Teodor*, domprost **I: 2 429**
- *Th.*, läroverksadjunkt, magister **I: 2 426**
- Sture, Sten d y.*, gravmonument **I: 2 410**
- *Sten dä*, grav **I: 1 190; I: 2 388**
- Styrberni, Laurentius*, notarius publicus **I: 1 143**
- Styrbjörn*, biskop **I: 1 143, 176, 187**
- Sundström, Anders*, länsurmästare **I: 2 405, 408**
- Sundvall, Carl Fredrik*, arkitekt **I: 2 414f, 419, 450**
- Svanström, A.*, instrumentmakare **I: 2 420**
- Sven Elofsson*, kungl sekr, donation **I: 2 386**
- Svensson, Oscar*, konservator **I: 2 473f**
- Svinhufvud, Krister*, grav **I: 2 387, 390f**
- Söderberg, Bengt G.*, fil dr **I: 3 58, 87f, 96f, 125**
- Södermanlands fornminnesförening **I: 2 427f, 444, 458**

- Tempelman, Olof*, arkitekt **I: 2 411**
Theorell, H., ingenjör **I: 2 463 f**
Textrén, domkyrkosyssloman **I: 2 403, 405**
Tingstadius, Joh Adam, biskop **I: 2 412, 418**;
 gravminne **I: 2 488**
Tholander, Anders, borgmästare **I: 2 401**
Tomas Simonsson, biskop **I: 1 244, 246 f**
Tord Gunnarsson, biskop **I: 1 205**
Torsk, Jon, urmakare **I: 2 422**
Torsten Gjurdsen, gm *Benkta Eriksdotter* (sd); donation **I: 1 214**
Tramp, Johan Kristofer, mästare, urmakare **I: 2 399**
Thun, Josef, rektor, epitafium **I: 2 462**
Thyselius, Christina Margareta, gm *Pehr Thyselius* (sd); gravminne **I: 2 488**
 — *Lovisa Sophia Chr.*, gravminne **I: 2 488**
 — *N Aug.*, gravminne **I: 2 488**
 — *Pehr*, biskop, gm *Christina Margareta Thyselius* (sd); gravminne **I: 2 487 f**
Tönnnes, glasmästare **I: 2 374**
Törnberg, H., handlande **I: 2 427**
Törnqvist, J E., domkyrkoorganist **I: 2 420**
Ugglass, Carl R af, friherre, antikvarie **I: 2 449, 467, 473**; **I: 3 61, 63**
Ullman, O., domkyrkoorganist **I: 2 458**
Ullman, Uddo Lechard, biskop **I: 2 436, 440**
Unionsmästaren **I: 3 88, 130**
Upmark, Gustaf, d ä., intendent **I: 2 428**
Valdemar, hertig, donation **I: 1 175**
Wallenberg, K A., donation **I: 2 470**
Wahlman, Lars Israel, professor **I: 2 471**
Walmstedt, J H., kapten **I: 2 421**
Wernstedt, Melchior, arkitekt **I: 2 469, 482**
Westling, Johan, mästare **I: 2 399**
Westman, K G., ecklesiastikminister **I: 2 472**
Widebeck, domprost **I: 2 426**
Vigeland, Emanuel, konstnär **I: 2 472**
Vigsell, Anders, murmästare **I: 2 400**
Wiklunds Armaturl- och Metallfabrik, Stockholm **I: 2 468**
Wikman, J E., jägmästare **I: 2 440**
Wilcke, Johan Karl, fysiker, professor **I: 2 405**
Wilhelm, Heinrich, bildhuggare, byggmästare **I: 2 491**
Wollner, Johan Caspar, byggmästare **I: 2 397 f, 402 f**
Wulff, Hans, målare **I: 2 403, 409**
 — *Jacob*, konduktör **I: 2 406, 421**
Zebrozyntius, Jacob Buræus, biskop, gm *Katarina Nicolai* (sd); minnesportal **I: 2 379 f**
Zelling, Anders, målare **I: 2 400**
Zetterwall, Helgo, arkitekt **I: 2 422, 429 ff, 434**; **I: 3 11**
Åbom, Johan Fredrik, arkitekt **I: 2 427**
Åkerman & Lunds orgelfabriksaktiebolag, P L., Stockholm **I: 2 426, 457**

SAKREGISTER

Kursiva siffror betecknar avbildning

- Abbot **I: 3 94**
 Adam **I: 3 56, 57, 58, 60, 86**
 Adorant **I: 3 19**
 Alarmanordning, se även Brandskydd **I: 2 477**
 Al secco, se Muralmålning
 Altan (kring lanternin) **I: 2 403**
 Altare
 medeltida **I: 2 225**
 Helgakors **I: 3 121**
 helgon- **I: 3 94, 98**
 hög- **I: 2 263, 281**; **I: 3 124 f**
 lekmanna- **I: 2 381 f**; **I: 3 58**
 Maria- **I: 1 214**; **I: 3 87, 121, 124**
 S Andreas **I: 1 204**
 sido- **I: 1 98, 116, 238**; **I: 2 381, 446**
 Vårfru- **I: 1 208, 214, 217**
 eftermedeltida **I: 2 414, 418, 468, 477**
 altarestrad **I: 2 443**
 Altarring **I: 2 438, 452, 455**
 Altarskrank **I: 2 454**
 Altarskåp, medeltida **I: 1 339**; **I: 2 383, 409 f, 420 f, 423, 433, 437 f, 451 f, 462 f, 468, 473, 475**; **I: 3 126**
 predella **I: 2 473**
 Altarstiftelse **I: 1 189, 300, 320, 329**
 Altaruppsats, se även Altarskåp, eftermedeltida **I: 2 409, 410, 412, 414, 415, 416 f, 423, 428, 433, 435 ff, 438, 441, 450, 451 ff**
 S Ambrosius **I: 3 123**
 Amos, profet **I: 3 82, 105, 106, 122**
 S Andreas, apostel **I: 3 67, 81, 90, 92, 94, 98**
 Ankarjärn **I: 1 286, 290**; **I: 2 422, 433, 442**
 S Anna **I: 1 225**
 -s kor, se Tynnelsö- och Sparrekoren
 Själv tredje **I: 3 12, 17, 58**
 Antependium, se Textilier
 Apostel, se även resp namn **I: 3 64, 65, 70 ff, 90, 92, 94, 97 f**
 Apostoliska trosbekännelsen, se Credo-svit
 Arboga möte 1435 **I: 1 244**
 Arkadbåge **I: 1 122, 123, 127, 155, 158, 164, 166, 168, 259 f, 262**; **I: 3 45 ff, 50 f, 52**
 Arkitekturkulliss **I: 3 63, 64, 86, 88**
 Arkiv se Riksarkiv, Stiftsarkiv
 Arkivhus **I: 2 408**
 Arkivolt, se även Sköldbåge, Arkadbåge **I: 1 155, 158, 191, 305, 324, 325**
 Aron **I: 3 56, 60**
 -s grönskande stav **I: 3 85**
 Atlant **I: 3 117, 123**
 S Augustinus **I: 3 123**
 Avlat **I: 1 96**; **I: 3 173, 214**
 -sbild **I: 3 96, 131**
 -sbrev **I: 3 87**
 Gregorius- **I: 3 96**
 Avloppshål, se Valv
 Baldakin **I: 1 29**
 Balkong
 invändig **I: 2 436**
 skytte- **I: 1 246, 286**
 utvändig **I: 1 210, 257**
 Band, vitputsat på yttermur **I: 1 220, 221, 251, 282, 290**
 Banér **I: 2 473**
 Barriär, se även Skrank **I: 2 443**
 S Bartolomeus, apostel **I: 3 65, 83**
 Bas, pelar-, se även Kolonett, Knekt **I: 1 90, 98, 100–105, 109, 112 ff, 258, 260**

- med blad **I: 1 35, 37**
 Basilika **I: 1 183, 186**
 pseudo- **I: 1 184**
 Basstråle **I: 1 125, 130, 141, 142, 224, 238; I: 3 16 f, 19, 22, 24, 28 f, 31 f, 35, 37, 43**
 Befästningstorn, se även Torn **I: 2 485**
 Begravningsfana **I: 1 383; I: 2 461 f**
 Begravningsregalier **I: 2 468**
 Begravningsvapen **I: 2 462, 471**
 Belysning, elektrisk **I: 2 465, 476**
 i form av kunglig krona **I: 2 465 ff**
 S Benedictus **I: 3 94**
 Benhus **I: 2 483**
 Beslag, järn- **I: 1 194; I: 2 386 f**
 järnbeslagen dörr **I: 1 269, 306, 318, 329**
 Bibliotek, »liberiet» **I: 1 303; I: 2 386 f, 467**
 Bibliotekskoret, Johannes Mattiæ kor **I: 1 301, 302–306, 315 f**
 Bindare, av kalksten **I: 1 190**
 S Birgitta **I: 3 26, 58, 130**
 -s vision **I: 3 85**
 Biskop, se även resp namn, kalkmålning **I: 3 20, 59, 64, 124, 126, 131**
 helig, kalkmålning **I: 3 68, 86, 90, 92, 94, 108**
 »Biskop Korts bönekammare» se Kammar
 Biskopsborg **I: 2 485**
 biskop Rogges borg, »Roggeborgen» **I: 1 342, 343; I: 2 478, 480**
 Bjälke **I: 1 125**
 förankrings- **I: 1 138, 140, 165, 290; I: 2 452**
 förstyvnings- **I: 1 28 f, 87**
 Bjälklag **I: 1 286**
 Blindering **I: 1 18, 26, 27, 28 f, 32, 38, 41 f, 43 f, 46, 54, 58 f, 71, 72 ff, 83, 154, 157, 165, 168 f, 220, 224, 236, 239, 283, 294, 295, 298 f; I: 2 483**
 Blindnisch **I: 1 54, 58 f, 67 f, 69, 70, 72, 85, 86, 178 f**
 Bod, se även Förrådsbod **I: 2 483, 486**
 Bom
 räcke **I: 1 46**
 för upphängning av textilier **I: 1 333**
 Bondkoret (Bondkyrkan) **I: 1 189, 314–322; I: 2 427 f, 467, 474 f, 476 f**
 datering **I: 1 318–322**
 Bord **I: 2 467**
 Brand **I: 1 174, 186, 234, 238, 275 (år 1473), 373 f, 376 f, 396; I: 3 9 f, 24, 32, 43, 61, 99**
 -spår **I: 1 35, 41, 44, 87**
 -skydd **I: 2 405, 477**
 Brädvägg **I: 1 150, 164, 254, 312; I: 2 427**
 avskiljande vägg under läktaren **I: 2 415, 426**
 »Burspråk», Gustav Vasas **I: 1 342**
 Byggnadsställning **I: 1 246**
 hål för b **I: 1 248, 250, 266, 286, 323**
 Båge, se även Arkadbåge, Diagonalbåge, Gördelbåge, Sköldbåge, Triumfbåge
 konstruktion av **I: 1 124**
 för avlastning av tryck **I: 1 284, 291**
 Bågfris, se Korsbågefris, Rundbågefris
 Bågöppning, medeltida **I: 1 25, 39, 204, 206, 213, 224, 238, 256, 269, 296, 298, 304 f, 328, 330, 334; I: 2 428, 444**
 eftermedeltida **I: 1 374**
 Bänkinredning, bänk, stol, pall **I: 1 332; I: 2 381 f, 384 f, 400, 410, 412, 413, 419, 423, 433, 436 ff, 452, 454, 455, 458 f, 477**
 biskopsbänk **I: 2 455**
 »bondstolarna» **I: 2 385**
 korstol, medeltida **I: 2 382, 383, 437, 462**
 pallar för djäknegossar **I: 2 385**
 pallar för skolgossar **I: 2 410**
 sittbänk längs muren **I: 2 390, 476, 477**
 stolar för hörselsvaga **I: 2 384**
 bänklås **I: 2 419**
 Bönegluggar, se Hagioskop
 Bönekammare se Kammar
 Cedercrantziska gravkoret **I: 1 301, 302–306; I: 2 387, 392 f**
 datering **I: 1 312 f**
 Credo-svit (apostlar) **I: 3 97 f, 98**
 (apostlar och profeter) **I: 3 70 ff, 75, 78, 81 ff, 88, 130**
 Daniel, profet **I: 3 85, 103, 104, 122**
 David, konung och profet **I: 3 56, 60, 81**
 Diakon **I: 3 90 f, 92, 94**
 S Laurentius **I: 3 91, 92, 94**
 Diagonalbåge **I: 3 11, 15, 16 f, 20, 24, 28 f, 31 f, 35, 37, 56, 63**
 Djäkne, se även »Prubba» **I: 2 390**
 Djäkne- och Gyllenhielmska koren **I: 1 189, 198, 199–203, 204 f, fig 190, 290 ff, 293; I: 2 387, 389**
 datering **I: 1 204 f**
 Djävul **I: 3 57, 72, 81, 102, 103, 122**
 Dominikan **I: 1 177**
 -klosterkyrka **I: 1 178 f**
 Domkapitelhus **I: 1 343; I: 2 378**
 Domkapitlets lokal för sammanträden **I: 2 386**
 Donation **I: 1 224; I: 3 87, 130**
 Donator, kalkmålning **I: 3 9, 99, 102, 106, 107, 122 ff**
 Dopfunt
 medeltida **I: 1 184**
 brons **I: 2 383, 437, 463**
 ej angiven ålder, kalksten **I: 2 463, 468**
 Dopkapell **I: 1 301, 302–306; I: 2 387, 467 f**
 datering **I: 1 313 f**
 Dopskål, mässing **I: 2 468**
 S Dorotea **I: 3 91, 92, 94**
 Draperi, målat **I: 1 20; I: 2 390**
 Dropprör, se Valv, avloppshål
 Duva (se även Treenigheten och Enhörningsjakten) **I: 3 120**
 Dödssynd **I: 3 59**
 Dörr, port
 medeltida **I: 1 46, 218**
 trä **I: 1 274; I: 2 482, 484**
 eftermedeltida **I: 2 433**
 järn **I: 1 271, 274; I: 2 380, 388, 393 f, 395, 458 (galler), 468**
 trä **I: 1 212, 274, 295, 318 (järnbeslagen), 318, 329 (järnbeslagen); I: 2 415, 428, 477**
 ej angiven ålder, trä **I: 1 256**
 järnbeslagen **I: 1 269, 306**
 gångjärn, -shake,
 medeltida **I: 1 256 ff, 268, 274, 309**
 eftermedeltida **I: 1 212, 387**
 dragring **I: 2 380**
 Dörrhandtag, järnsmide **I: 1 269**
 Dörröppning, ingång, se även Bågöppning medeltida **I: 2 444**
 rektangulär **I: 1 28**
 rundbågig **I: 1 32, 46, 147, 258**
 spetsbågig **I: 1 257, 269, 270; I: 2 422**
 stickbågig **I: 1 210 ff, 217, 218, 252, 255, 256 f, 268 f, 271, 304, 305, 309, 338**
 ej angiven form **I: 1 142, 145 f, 147 f, 271, 273, 328, 333; I: 2 432**
 eftermedeltida **I: 1 272; I: 2 390, 428**
 korgbågig **I: 1 329**
 rektangulär **I: 2 393 f, 395**
 rundbågig **I: 1 210**
 stickbågig **I: 1 269, 329, 336**
 övriga former **I: 2 458, 477**
 ej angiven ålder **I: 1 269, 306**
 Ekimitation, målad **I: 2 433**
 Eldstad **I: 1 242 ff, 245; I: 2 428**

- Enhörningsjakten **I: 3** 66, 73f, 85, 130
 Epitafium **I: 2** 421, 462, 473 ff
 S Erik, helgonkonung **I: 1** 313, 314; **I: 2** 462; **I: 3** 58
 -s kor **I: 1** 313f, 339
 S Eskil, biskop **I: 1** 4, 6; **I: 3** 59
 Esra, profet **I: 3** 106, 122
 Eva **I: 3** 56, 57, 58, 60
 Evangelist, se även resp namn **I: 2** 390, 391; **I: 3** 12
 -symbol **I: 3** 17, 58 ff
 Exkommunicerade **I: 1** 216, 218
- Fabeldjur **I: 3** 59
 Fattigbössa **I: 2** 486
 Fattigvård **I: 1** 321 f
 Figur, människo-, se även Biskop, Helgon, Huvud, m fl, kalkmålning **I: 3** 12f, 19f, 29, 35, 44, 46f, 52, 56, 59f, 63–67, 69f, 76, 78, 85f, 88 ff, 91f, 94, 101, 102, 103, 104 ff, 107 f
 basunblåsande **I: 3** 56, 59
 kvinno- **I: 3** 28, 58, 70f, 76, 79, 103, 119, 122
 mans- **I: 3** 52, 53, 63, 70 ff, 79 ff, 85 f, 110, 117, 119, 123
 med fågelkropp och harlequinhuvud **I: 3** 52, 53
 S Filippus, apostel **I: 3** 83
 Fisk **I: 3** 52, 53, 111, 119, 123 f
 Florensdokumentet (provinsförteckning för den katolska kyrkan) **I: 1** 9
 Foderhus **I: 2** 486
 Fodermur, murmantel **I: 1** 142, 234, 236, 237, 240f, 243, 247, 282, 287
 Fogbehandling **I: 1** 52, 62, 70, 75, 190 f, 198, 202, 211, 266, 290, 310, 333; **I: 2** 405
 vitkalkning av fogar **I: 1** 18, 52, 57, 70, 73, 75
 fogstrykning, olika typer **I: 1** 20, 21, 150f, 160, 248
 Fogdonii gravkor, se Vårfrukoret
 Formtegel, se Tegel
 Forngrav **I: 1** 3 f, 6–9
 »Frescokapellet», se Vårfrukoret
 Friluftsgudstjänst **I: 1** 46, 308, 310
 Fågel **I: 3** 107, 119 f
 Fåvitska jungfrur **I: 3** 59
 Färgstoff
 caput mortuum **I: 3** 16, 19, 24, 28, 31 f, 35, 44, 52, 73, 76, 108, 116
 cinnober **I: 3** 16, 19
 kalk **I: 3** 16
 kimrök **I: 3** 16
 kopparföreningar **I: 3** 16
- lapis lazuli **I: 3** 16
 mönja **I: 3** 16, 19, 24, 29, 31, 43, 52, 108
 ockra **I: 3** 16, 24, 31 f, 43, 117, 121
 umbra **I: 3** 16
- Fönsterglas, -rutor, se även Spröjsar, **I: 1** 256, 304, 317; **I: 2** 380, 399, 406 ff, 421 f, 433, 438, 444 ff
 innanfönster **I: 2** 477
 smiden till f **I: 2** 374
- Fönsteröppning, se även Glugg
 medeltida **I: 2** 444 f
 klöverbladsformad dageröppning **I: 1** 209, 210, 216
 korgbågig **I: 1** 306
 rektangulär **I: 1** 77, 78, rund **I: 1** 23, fig 201, 84
 rundbågig **I: 1** 65, 66, 67, 68, 69–72, 79, 82, 141, 142, 157, 209; **I: 2** 444
 spetsbågig **I: 1** 33, 46, 65, 66, 67, 76, 77 f, 79, 80–83, 84 ff, 90 f, 144, 145, 158, 160 f, 183, 192 f, 193, 199 f, 202, 203, 210, 216, 219, 220, 221, 222, 236, 238, 239, 252, 253, 256, 262, 268, 295, 303 f, 309, 316 ff, 319, 330, 336; **I: 2** 406, 407; **I: 3** (kalkmålning) 68
 ej angiven form **I: 1** 44, 296, 298, 324, 326
 dubbelkopplade **I: 1** 65, 66, 67, 68, 84
 trekopplade **I: 1** 83 f
 eftermedeltida
 oval **I: 2** 393, 394, 403
 spetsbågig **I: 1** 206, 209, 295, 298, 323, 324, 336; **I: 2** 422
 stickbågig 268 f, 295, 298, 374
 ej angiven form **I: 2** 433, 476
 droppnäsa **I: 1** 200
 slutsten i omfattning **I: 1** 220, 222
- Förband, se Munk-, Vendiskt
 Förbindelsegång mellan Roggeborgen och Övre sakristian **I: 1** 336, 337, 339, 341, 343
 Förbedjare **I: 3** 59 f, 101, 102
 Förkroppning, mur- runt portal **I: 1** 38, 54, 57 f, 61 f, 66, 190, 192, 198, 203
 Förrådsbod, magasin **I: 1** 314; **I: 2** 424; **I: 3** 126
 Försvarskyrka **I: 1** 244, 246 f
 Förtagning **I: 1** 151 f, 153 ff, 164, 266, 274, 276
 Förvaringsrum
 för arkeologiska samlingar **I: 2** 428
 för boktryckares pappersförråd **I: 2** 428
- för riksregistraturet och rikets statshandlingar **I: 1** 275
 för stiftsarkiv **I: 2** 427, 468
 för textilier m m **I: 1** 275, 325, 333, 336; **I: 2** 386, 427 f, 468
- Gabriel, ärkeängel, se Enhörningsjakten, Marie bebådelse
 Galler
 järn-
 för fönster **I: 1** 144, 212, 268, 273, 333; **I: 2** 393, 395
 i hagioskop **I: 1** 212
 silhäll **I: 2** 412, 416
 övrigt **I: 2** 389 f, 393 f, 408, 410, 419, 428, 441, 444, 459, 460 f
 koppar **I: 2** 380
 brons **I: 2** 452
- Gavel
 prakt- **I: 2** 392, 393
 tinnad **I: 2** 432 f, 433 f
- Geometrisk ornament, kalkmålning **I: 3** 28, 88, 110, 112 f
 fyrpass **I: 3** 29, 52, 76
 kedjeornament **I: 3** 101, 108, 110, 112, 116, 118
 romb **I: 3** 23, 46, 52, 56, 64, 76, 119
 stjärna **I: 3** 58, 60, 64, 66, 73, 76, 90, 97, 101, 118, 120, 130
- S Gertrud **I: 3** 91, 92, 94
 Glasmålning **I: 1** 79; **I: 2** 436 f, 446, 470 ff, 471
 Glasvägg **I: 2** 467
- Glugg, se även Fönsteröppning, Hagioskop
 medeltida
 fyrpassformad **I: 1** 161
 korsformig **I: 1** 46, 141, 142
 rektangulär **I: 1** 72, 208, 257, 268, 278, 291, 299, 304, 310 (taleöppning), 317
 rombisk **I: 1** 23, 44, 46, 206, 220
 rund **I: 1** 71 ff, 74, 75, 299
 rundbågig el korgbågig **I: 1** 240, 243
 spetsbågig **I: 1** 28
 stickbågig **I: 1** 239, 240, 241, 242, 243, 255 f, 276 f
 triforieglugg **I: 1** 183
 ej angiven form **I: 1** 325; **I: 2** 465
 eftermedeltida, rektangulär **I: 2** 389 f, 393, 395
 ljudöppning **I: 1** 240, 243, 283, 285 f
 Golv **I: 1** 143 f, 222, 243; **I: 2** 408, 412, 422, 442
 av gravstenar **I: 1** 256; **I: 2** 421, 424, 442 f

- av sten **I: 1** 140f, 212, 256, 271, 318, 332; **I: 2** 381, 389f, 393, 395, 408, 421, 424, 428, 443, 468
- av tegel **I: 1** 141, 147, 256, 269, 272, 318, 332f; **I: 2** 393, 408, 443, 477
- av trä **I: 1** 212, 284, 332, 336; **I: 2** 428, 443
- höjd nivå **I: 1** 190, 194, 222, 258, 304, 330; **I: 2** 393
- sänkt nivå **I: 1** 330
- brandbotten **I: 2** 398
- spår av syll **I: 1** 140
- Grav, murad, överste Swinhufvuds **I: 2** 390
- Gravhäll, se Gravsten
- Gravkor, se även resp namn **I: 1** 189f; **I: 2** 373, 382 (Karl IX), 388f, 392f; **I: 3** 9
- taxa för **I: 2** 387
- Gravmonument **I: 1** *fig* 189; **I: 2** 410, 412, 427, 435f, 461, 474
- sarkofag **I: 2** 387f, 390, 408, 410, 460
- Gravhög, forntida **I: 1** 3 f, 6–9
- Gravsten, -häll **I: 1** 332; **I: 2** 388, 390, 393, 410, 424, 442, 452, 462, 477, 487f
- runsten **I: 1** 4, 10, // se även Runsten
- Gravvalv, -källare **I: 1** 219, 222, 225, 303, 304, 332, 388 ff, 393 ff, 400, 442, 460
- S Gregorius **I: 3** 96, 123
- avlat **I: 3** 96
- mässa **I: 3** 93 f, 95 f, 96 f, 131
- Grind av järn **I: 1** 256; **I: 2** 481, 482, 484
- Gud Fader, kalkmålning **I: 3** 86
- Guds lamm **I: 3** 101
- Gustav II Adolfs bibel 1618 **I: 3** 21, 24
- Gyllenborgska gravkoret, se Sakristia I
- Gyllenhiemskoret, se Djäknekoret
- Gångjärn, se Dörr, Lucka
- Gård, jordegendom
- donation till kyrkan **I: 1** 173, 175, 195, 204, 214, 224, 332
- kyrkan fråntogs g **I: 2** 373
- Gåvobrev **I: 3** 87
- Gördelbåge **I: 1** 94, 120, 121, 123, 124f, 127, 144, 158, 160, 164, 224, 306, 330; **I: 3** 44, 46–49, 51, 52 f, 54 f, 62
- inhuggning i g för tvärgående bjälke **I: 1** 125
- Hagioskop **I: 1** 208, 212, 213, 217, 218
- Hallkyrka **I: 1** 17, 157, 177, 183 ff
- Handel **I: 1** 7
- Hebréerbrevet **I: 3** 122
- Helga Lekamens kor, se Tynnelsö- och Sparrekoren
- Helgon, se även resp namn **I: 3** 59f
- kvinnligt **I: 3** 91, 92, 94
- manligt **I: 3** 58, 90, 92, 98
- titel-, kyrkans **I: 1** 39, 40, 198, 205; **I: 2** 470
- Helvete, se Yttersta Domen
- S Henrik **I: 3** 86
- Hesekiel, profet **I: 3** 85
- S Hieronymus **I: 3** 108, 122 f
- Himmelriket, se Yttersta Domen
- Hissbom **I: 1** 257, 308
- Hjässprydnad, se Valv
- Hosea, profet **I: 3** 82
- Hus, kalkmålning **I: 3** 64
- Huvud, se även Figur
- tegel **I: 1** 43, 46, 142, 220, 222
- kalkmålning **I: 1** 131, 139, ; **I: 3** 12, 17, 19, 28, 56, 58 f, 76
- mans- **I: 3** 44, 76
- ängla- **I: 3** 17, 58, 64
- se även Ox- och Lejon-
- Härbärke, kyrko- **I: 2** 376
- Höga visan **I: 3** 86
- Högekoret **I: 1** 247–265, *fig* 200–203, 249 ff, 265; **I: 3** 9, 68, 87, 99–125, 102, 124, 130
- datering **I: 1** 263
- Inclusorium **I: 1** 217
- Innertak, av trä **I: 1** 161, 184, 235, 236, 242f, 244, 247, 310; **I: 2** 433
- Inskrift, -stavla **I: 2** 379, 380, 385, 392, 394f, 401; **I: 3** 21, 56, 64, 81 ff, 85 f, 101, 131
- majuskler, kalkmålning **I: 3** 20, 24, 59f
- minuskler, kalkmålning **I: 3** 17, 52, 58, 60, 64 ff, 70, 73, 76, 86, 93 ff, 96, 103 ff, 106
- S Jakob d y, apostel **I: 3** 82
- S Jakob d ä, apostel **I: 3** 81
- Jeremia, profet **I: 3** 64, 78, 85, 103, 104, 122
- Jerusalem, kalkmålning **I: 3** 125 f, 127, 129
- det himmelska J **I: 3** 60
- Jesaja, profet **I: 3** 81, 85, 94, 103, 104, 122
- Jesse rot **I: 3** 85 f
- Jesus, se Kristus
- Joel, profet **I: 3** 65, 83, 106, 122
- S Johannes, apostel, evangelist **I: 3** 12, 66, 81, 122
- symbol **I: 3** 17, 58 ff
- Johannes Döparen **I: 3** 57, 59f, 90, 91, 94
- som förebedjare **I: 3** 101, 102, 122
- Johannes Mattiae kor, se Bibliotekskoret
- Jordfästning, lokal för **I: 2** 427
- Jordfästningskapell **I: 2** 489
- Josua, profet **I: 3** 56, 60
- Judas Iskariot
- förräder Kristus **I: 3** 99, 100, 125 f, 127f
- kyssen **I: 3** 122
- mottar sin lön **I: 3** 125, 127f
- S Judas Taddeus, apostel **I: 3** 64, 84
- Jungfrurna, de visa och de fåvitska **I: 3** 59
- Järnankare, se Ankarjärn
- Järnkrok, se Krok
- Järnring i valv **I: 1** 333
- Järnsmede, dekorativt **I: 1** 184, 269, 271; **I: 2** 389f, 393f, 428
- Kalendarium **I: 1** 246
- Kalkmålning, se Muralmålning
- Kalksten
- bearbetning **I: 1** 22, 109, 112f, 196
- simulation av tegel **I: 1** 94
- målad **I: 1** 115
- Kalvariegrupp **I: 3** 122
- Kammare, böne- **I: 1** 205, 207, 210–218, 215–219, 321 f
- datering **I: 1** 212, 214, 216, 218
- Kandelaber **I: 2** 414, 418
- Kapell, sido-, se även resp kor **I: 1** 16, 189–228, 294, 296, 297, 302–306, 328 f; **I: 2** 387; **I: 3** 126
- förvandling från helgonkor till gravkor **I: 2** 373
- Kapital, se även Knekt, Kolonnett **I: 1** 98, 99, 106f, 111, 113, 179, 180 ff, 184; **I: 2** 426
- av puts **I: 1** 126
- trapets- **I: 1** 185
- tärnings- **I: 1** 107, 108
- Kapitalband m relieffornament **I: 1** 36, 37, 56 ff, 186
- Kapitällist **I: 1** 38, 39, 94, 113, 115, 118
- målning på k **I: 1** 119
- Kapprum **I: 2** 476, 477
- S Katarina **I: 2** 462, 474
- Kejsare (Henrik II?), se Mikael som själavägare
- Kerub **I: 2** 384
- Klagovisorna **I: 3** 93, 96
- Klocka, ring- **I: 1** 244, 246f, 275, 287; **I: 2** 375 f, 396 f, 399, 403; **I: 3** 99

- Klockstapel **I: 1 228; I: 2 376, 396**
- Knekt (soldat), se Getsemane
- Knekt (arkitektur) **I: 1 98, 100, 107, 108, 111, 112f, 116, 126, 158, 166, 194, 196, 204, 223**
 målad **I: 1 118, 119, 126**
 rest av förgyllning på kapital **I: 1 194**
 bas, kapital **I: 1 194ff, 197, 204**
- Koadjutor **I: 1 288**
- Kolonn, halv- **I: 1 100, 102f, 107, 109, 111ff, 115, 116, 117, 118, 164, 166; I: 2 415, 426**
- Kolonn, hel, se Pelare
- Kolonnett **I: 1 94, 95, 125, 126–131, 156, 158, 184; (kalkmålning) I: 3 10, 14, 18, 22, 25, 28f, 32, 36, 40f**
 dubbla **I: 1 126, 127ff**
 bas, kapital **I: 1 126, 180ff, 156, 180f**
- Konsol **I: 1 34, 35, 43, 142, 144, 223, 226f, 228, 238, 260f, 318, 320**
 -artat anfang **I: 1 332, 336**
- Kor, se även Bibliotekskoret, Bondkoret, Gravkor, Högkoret, Sturekoret m fl
 hallkor **I: 1 264**
- Kors
 altar- **I: 2 418**
 belysnings- **I: 2 452f, 465, 467**
- Korsbågefris **I: 1 33, 35, 45, 46, 48, 51, 54, 58, 68, 74f, 151, 168**
- Korskrank **I: 1 184, 381f; I: 2 383, 412, 413, 437f, 452, 454, 459; I: 3 58, 121f**
 dörr **I: 2 382**
- Korsväg **I: 3 126**
- Korstol, se Bänkinredning
- S Kristoffer **I: 3 57, 60f**
- Kristus
 Bebedelsen **I: 3 64, 69, 85**
 Frambärandet i templet **I: 3 85**
 Flykten till Egypten **I: 3 85**
 Getsemane **I: 3 125f, 127ff**
 Gisslandet **I: 3 99, 100, 122**
 Graven **I: 3 86**
 Gravläggningen **I: 3 67, 73, 77, 83, 86**
 Guds lamm **I: 3 101**
 Himmelsfärden **I: 3 99, 100, 122**
 Jesse rot **I: 3 85f**
 Jesu barndom **I: 3 85**
 Jesusbarnet se Maria och Enhörningen
 Jesu födelse **I: 3 64, 70, 85**
 Judas förräder J **I: 3 99, 100, 125f, 127f**
 Judaskysen **I: 3 122**
 på korset **I: 3 86, 122**
 Korsfästelsen **I: 2 452; I: 3 99, 100, 122**
- Korsnedtagningen **I: 3 77**
- Pingstundret **I: 3 99, 100, 122**
- Pinoredskapen **I: 3 67, 86**
- Rex Gloria **I: 3 12, 59f**
- Smärtomannen **I: 3 9, 67, 77**
- Uppståndelsen **I: 2 452; I: 3 99, 100, 122**
- Världsdomaren **I: 3 19, 59, 101, 102, 122**
- Världskonung **I: 2 453**
- Krok, järn-, medeltida, för upphängning av textilier m m **I: 1 274f, 336**
- Krona, kunglig, belysningsanordning **I: 2 465ff**
- Krucifix **I: 2 452, 462**
- Kryssförband **I: 1 107, 109, 117, 120, 191, 334, 335**
- Kräkla **I: 1 339**
- Kultområde, hedniskt **I: 1 8**
- Kungaed **I: 1 342**
- Kungaval **I: 1 341**
- Kvaderstensimitation **I: 3 9, 44ff, 52ff, 56, 62**
- Kyrka
 spår av äldsta **I: 1 10ff**
 äldre kvarliggande inom påbörjad ny **I: 1 151**
- Kyrkofader **I: 3 13, 20, 59f**
 S Ambrosius **I: 3 123**
 S Augustinus **I: 3 123**
 S Gregorius **I: 3 96, 123**
 mässa **I: 3 93f, 95f, 96f**
 S Hieronymus **I: 3 108, 123**
- Kyrkogård **I: 1 6; I: 2 478–489**
 -sång **I: 2 478, 481f, 483ff, 489**
 -sinhågnad **I: 2 478, 483, 487, 489**
- Kyrktupp, se Tornprydnad
- Källarvåning **I: 1 144, 268, 308, 309, 329f; I: 2 441**
 kolkällare **I: 2 441**
 pannrum **I: 1 269; I: 2 464**
 vinkällare **I: 1 269**
- Lanternin, se Tornhuv
- S Laurentius' legend **I: 3 91, 92, 94**
- Lejon **I: 3 63, 76, 86, 108**
 -huvud **I: 3 35, 59**
 -mask **I: 3 31**
- Lektorium, se även Korskrank **I: 2 381**
- Livets träd **I: 3 85f**
- Ljudöppning, se Glugg
- Ljusarm **I: 2 423, 465**
- Ljuskrona **I: 2 423, 463, 465**
- Ljusredskap, se Belysning, Ljusstake m fl
 Ljusstake **I: 1 339; I: 2 382, 465**
- Lucka
 till glugg, fönster **I: 1 268, 270, 273, 278, 295; I: 2 393, 398, 468**
 till gravvalv **I: 2 390**
 gångjärnshake **I: 1 273, 278, 310**
 hasp **I: 1 278**
- S Lukas, evangelist **I: 2 391; I: 3 12**
 symbol **I: 3 17, 58ff**
- Lås **I: 1 270**
 eftermedeltida **I: 1 212, 269; I: 2 375, 380, 387, 389, 468**
 -ögla **I: 1 256ff, 268, 273, 309**
- Läktare, se även Orgelläktare **I: 1 257** (utvändig); **I: 2 381, 385, 401, 412, 413, 417f, 423, 427f, 436**
- Länk, järn, se Upphängningsanordning
- Löpgång **I: 1 47, 50, 80, 90, 94, 96, 97, 158f, 177f, 186; I: 2 444**
 räcke till **I: 1 80, 94; I: 2 428, 444**
 trappa till **I: 1 96, 97**
- Magasin, se Förrådsbod
- Malaki, profet **I: 3 83f**
- Maria, Jungfru **I: 3 76**
 Bebedelsen **I: 1 214; I: 3 64, 69, 85**
 med barnet **I: 2 446, 462; I: 3 12, 17, 121, 124**
 Enhörningsjakten **I: 3 66, 73f, 85, 130**
 som förebedjerska **I: 3 59, 101, 102, 122**
 knäböjande vid Jesusbarnet **I: 1 214**
 vid korset **I: 3 122**
 Kröningen **I: 3 86**
 -s sju smärtor **I: 3 121**
 som Skyddsmantelmadonna **I: 3 67, 77, 86**
- Mariaaltare **I: 2 214**
 -skåp **I: 2 468, 474**
 -bild **I: 1 218**
 -kult **I: 1 218**
 Marie, Jungfru, psaltares brödraskaps kor (Sakristia II) **I: 1 332f**
- Marknad, -splats **I: 1 7, 310**
- S Markus, evangelist **I: 3 12**
 symbol **I: 3 17, 58ff**
- Martyriologium (med martyrlgender) **I: 1 246**
- Maskaron **I: 3 29**
- Masverk **I: 1 192f, 194, 196, 198, 200, 202, 204, 252, 253, 256, 303, 316f, 336; I: 2 445**
- S Matteus, apostel, evangelist **I: 2 391; I: 3 12, 65, 83**
- S Mattias, apostel **I: 3 17, 58ff, 85, 90, 92, 94**

- Medaljong, kalkmålning **I:3** 12, 17, 24, 44, 52, 56 f, 59, 62
- Mika, profet **I:3** 84
- Mikael, ärkeängel, som själavägare **I:3** 57, 60 f
- Minnessten **I:2** 388
- Mitra **I:1** 1339
- Moses **I:3** 56, 60, 85 f
- Munk, kalkmålning **I:3** 90, 92
- Munkförband **I:1** 18, 19, 190, 198, 205, 220, 232, 248, 266, 282, 287, 290, 294, 303, 323, 336
- Mur, högmuren ovan valven **I:1** 68, 69–77, 78, 122, 151 f, 153 ff, 156, 161, 164 f, 168, 254
höjning av h **I:1** 276, 277, 278, 279, 288
- Muralmålning (även på Pelare)
al secco **I:3** 16
medeltida
inre **I:1** 90 f, 107, 115, 118, 119, 120, 122, 125, 128, 131, 139, 184, 205 f, 212, 214, 260, 325; **I:2** 381, 436 ff, 440, 447 ff, 451, 468; **I:3** 9–131
yttre **I:1** 53, 73, 75; **I:3** 90, 91, 94
eftermedeltida **I:2** 390, 428, 437 f, 440, 449, 467 f
rengöring **I:3** 16, 63
skiss, ristad i putsen **I:3** 16
temperateknik **I:3** 16
överkalkning **I:1** 205; **I:3** 9 f, 15, 56, 126
- Murklack **I:1** 165, 238, 269, 271, 274
hörnklack **I:1** 142, 144, 236
- Murkrön
liggande koppstenar **I:1** 278
stående koppstenar **I:1** 230, 231, 266
utkragat skift av fasade koppar **I:1** 298
utskjutande stående koppar **I:1** 316
- Murmantel, se Fodermur
- Murskarv **I:1** 71, 151 f, 153, 154, 162, 190, 230, 231, 232, 241, 254, 268, 280, 298, 314, 323, 330
- Murverk, se även Fodermur, Förkroppning, Förtagning, Murklack, Murskarv, Skalmur, Tegel
avsats markerande nyare murverk **I:1** 276, 290
murskal som stöd för valv **I:1** 298, 299
stödmur **I:1** 269
tegel **I:1** 198, 205 f, 211, 220, 232, 248, 254, 266, 282, 294
upplag (rännan) för takfall **I:1** 254, 278
vitputsat band på mur **I:1** 220, 221, 251, 282, 290
- Museilokal (i kyrkan) **I:1** 314; **I:2** 428
- Målning, se även Glasmålning, Muralmålning, Oljemålning
figur-, på trä **I:2** 390, 391, 458
- Mässa, själa- **I:1** 322
- Nattvardsbord **I:2** 418
- Nisch, se även Blindnisch **I:1** 26, 38, 39, 66, 67, 80, 96, 98, 141, 142, 145, 147, 158 f, 169, 176 f, 194, 204, 208, 212, 218, 222, 238, 240 f, 243, 252, 258, 269, 271, 304, 310; **I:3** 83, 86, 97
sitt- **I:1** 211
- Nummertavla **I:2** 420
- Nyckel **I:2** 419
- Nådastolen, se Treenigheten
- Offerrit **I:1** 7
- Olivekranska gravkoret **I:1** 301, 302–306; **I:2** 387, 394 f
datering **I:1** 313 f
- Oljemålning **I:2** 452 f
- Orgel **I:2** 432, 435 ff, 454, 476 f
-fasad **I:2** 386, 400, 411, 424, 425, 438, 439, 450, 452, 454, 456, 457
-läktare **I:1** 116; **I:2** 381, 385, 400, 411, 415, 423 f, 425, 426 f, 437 f, 439, 452, 454, 457, 459
-pipor **I:2** 386, 457
-verk **I:1** 275; **I:2** 385 f, 410, 420, 424 ff, 429, 433, 451
- Oxhuvud **I:3** 35
- Pall, se även Bänkinredning
altar- **I:2** 418
knäfalls- **I:2** 418
- Pannrum, se Källare
- Paradisets kalkmålning **I:3** 58, 60, 122
Livets träd **I:3** 58
- Passage
från vind till torn **I:1** 32
mellan Sakristia II och Norra vapenhuset **I:1** 147
- Patriark **I:3** 86
- S Paulus, apostel, kyrkans titelhelgon **I:1** 39, 40, 198, 204 f; **I:2** 452; **I:3** 59, 90, 92, 94
Petri och Pauli kor, se Djäknekoret
- Pelare, se även Strävpelare **I:1** 144, 151, 269; **I:2** 400, 403, 405, 437, 445
fyrsidig **I:1** 98, 100–103, 106 f, 108–118, 120, 155, 158, 160, 164, 166, 168, 182 f, 257, 258 ff, 262; **I:2** 441
rund **I:1** 98–101, 104 f, 107, 108, 120, 160, 164, 185 f
åttkantig **I:1** 120, 158, 159, 160, 182 f
mur- **I:1** 88–93, 94, 150, 256, 269, 305, 330
pelarbas se Bas
pelaresystem **I:1** 159, 182 f
sockel till p **I:1** 23, 98, 102–105, 112 ff, 116, 117, 160, 164, 166, 314, 336
- Penningar, donation till kyrkan **I:1** 224
- S Petrus, apostel, kyrkans titelhelgon **I:1** 39, 198, 204 f; **I:2** 452; **I:3** 59, 67, 78, 90, 92, 101, 122
Petri och Pauli kor, se Djäknekoret
- Pilaster **I:1** 93 f, 88–93, 160, 240 f, 318, 328, 336
- Pilgrimshärbärke i kyrka **I:1** 246
- Pingstundret, kalkmålning **I:3** 99, 100, 122
- Plundring av Strängnäs stad **I:2** 373
- Portal
medeltida, spetsbågig **I:1** 30 f, 35 ff, 38, 39, 40, 51 f, 54 ff, 159, 169, 178, 180, 186, 203, 236, 238, 292, 294 f, 296, 298, 312 f, 317, 322, 324 f, 328 f; **I:2** 374, 432, 436 f, 443 f, 473
eftermedeltida **I:1** 236, 316; **I:2** 379, 380, 433, 434, 436 f
omfattningsbåge **I:1** 30, 38, 39, 40, 51, 54 f, 58
kring dörröppning **I:1** 145 f, 146, 148
- Prebende **I:1** 195, 204, 300, 313, 339; **I:3** 122, 130
- Predella se Altarskåp
- Predikotornet, se Torn
- Predikstol, se även Torn, prediko-
I:2 381 f, 384, 407, 408 f, 423, 428, 433, 436 f, 459
dörr **I:2** 384
ljudtak **I:2** 382, 401
trappa **I:2** 384
- Profet, se även resp namn **I:3** 9, 64, 65, 70 ff, 75, 85, 101, 102, 103, 104 ff, 106, 122
»Prubba» (fängelse för uppstudsiga djäknar) **I:2** 485
»Prästgillestugan» **I:1** 341 f
- Puts **I:1** 18, 23, 26, 129, 152, 165, 222, 256, 270
bälte av puts imiterande sockel 198, 250, 266, 294, 303, 314, 323, 336
kapitäl av **I:1** 126
rödmålad med vit fogindelning **I:1** 191, 232
Putto **I:2** 411

- Reduktion, Gustav Vasas **I: 2** 373, 387
 Registrum Upsalense (handskrift från 1344) **I: 3** 58
 Restaurering
 1806–1820 **I: 2** 412–423
 1895 **I: 3** 17, 24, 28, 56, 58, 60, 76, 99, 122
 1907–1910 **I: 2** 436; **I: 3** 15f, 52f, 58, 60, 63, 76, 86, 89, 101
 -sprojekt **I: 2** 428–435
 Riksarkiv i Strängnäs domkyrka, sen-medeltid **I: 1** 275
 Rikskanslerer, biskoparna i Strängnäs **I: 1** 275
 Riksmöte i Strängnäs 1523 **I: 1** 340
 Riksregistraturret och rikets statshandlingar förvarade i Strängnäs domkyrka **I: 1** 275
 Rikssigillet, »riksens klämma» i förvar hos Kort Rogge **I: 1** 275
 Ring av järn **I: 1** 333
 Ristning, ornamental **I: 1** 76
 »Roggeanum», se Kammare
 »Roggeborgen», se Biskop Rogges borg
 Rundbågsfris **I: 1** 23, 24f, fig 201, 26f, 28, 32, 33f, 42, 44, 46, 49, 52f, 62, 63ff, 66, 68, 69, 70, 152, 157, 169
 Runsten **I: 1** 4, 10, 11
 inmurad i sockel 205, 303, 314, 316
 som tröskel **I: 1** 210, 316
 -sinskrift **I: 1** 4, 11
 Rustning **I: 2** 412, 413, 419, 427, 437, 467
 Räckle, se Löpgång
 Räv, kalkmålning **I: 3** 114, 119, 123f
 Sack-Gyllenborgska gravkoret, se även Sakristia **I: 2** 395
 Sakarja (Zacharias), profet **I: 3** 82, 85, 105, 106, 122
 Sakramentskåp **I: 3** 86
 Sakristia
 I (Gyllenborgska gravkoret) **I: 1** 61f, 63f, 140ff, 143, 150, 157, 228, 230, 274, 278f, 322, 329–333
 II (Jungfru Marie psaltares kor) **I: 1** 63–68, 143–148, 165, 175, 228, 230, 274, 278f, 322, 329–333
 Nedre **I: 1** 265, 266–275; **I: 2** 386, 434, 476
 datering **I: 1** 274f
 Övre **I: 1** 267, 334–339, 341; **I: 2** 386, 428, 432, 467f
 Salomo, konung, profet **I: 3** 56, 60
 Sammanträdeslokal för riksrådet se »Prästgillestugan»
 Samtingsmarknaden **I: 1** 7
 Samuel, profet **I: 3** 56, 60
 Sarkofag, se Gravvård
 Sefanja, profet **I: 3** 84
 Sigill **I: 1** 340, 344
 Silhäll, se Galler
 Silverkammaren **I: 1** 266–275, 278, 322, 333; **I: 2** 386, 467f
 datering **I: 1** 274f
 S Simon, apostel **I: 3** 64, 84
 Simson
 Delila klipper Simsons hår **I: 3** 73, 82, 86
 Simson bländas **I: 3** 73
 Sirén **I: 3** 52, 53
 Sjalakor, Capellæ omnium animarum **I: 1** 318–322
 Själamässa **I: 1** 322
 Självvägningen **I: 3** 57, 60f
 Sjöjungfru, se Sirén
 Skalmur **I: 1** 19; (på pelare) 117
 murkärna **I: 1** 19; (i pelare) **I: 1** 117
 Skampåle **I: 2** 486
 Skorsten **I: 2** 424
 Skorstensförband **I: 1** 117, 118
 Skrank, se även Altarskrank, Barriär, Korskrank
 kring grav, trä **I: 2** 390
 framför altarpodium, metall **I: 2** 452, 453
 Skrubb **I: 2** 427
 Skulptur
 medeltida
 arkitektur-, av tegel **I: 1** 35, 37, 39, 40, 43, 46, 47, 53f, 56–61, 98, 108–117, 118, 126, 142, 178f, 180ff, 184, 186, 220, 222
 av trä **I: 1** 313; **I: 2** 446, 462f
 eftermedeltida
 sten **I: 2** 392, 393, 419
 trä **I: 2** 452, 455, 457, 474
 »Skvallerhål», se Valv
 Skyddshelgon, skyddspatron, titelhelgon **I: 1** 39, 40, 198, 204; **I: 3** 59, 131
 Skyddsmantelmadonna, se Maria
 Skyttebalkong på tornet **I: 1** 246, 286
 Skåp, se även Sakramentskåp **I: 1** 271, 310; **I: 2** 428, 468
 Sköldbåge **I: 1** 94, 95, 120, 121, 122, 144, 155, 158, 194, 204, 206, 224, 260, 270, 272, 274, 296, 318, 328, 332ff, 336; **I: 2** 374
 anfangslist **I: 1** 204
 Slutsten, se Valvplatta
 Smedja **I: 2** 486
 Smärtomannen **I: 3** 9, 67, 77, 86, 93f, 95, 96f, 101, 102, 106, 122
 Sockel **I: 1** 18, 22, 34, 52, 56, 61, 65, 144, 157, 190, 198, 205, 220, 250, 258, 266, 294, 303, 314, 323; **I: 2** 393, 405f, 424
 på pelare se Pelare
 Soubassementväning **I: 1** 267, 334
 Sparrekoret, se Tynnelsö- och Sparrekoren
 Spik **I: 1** 269; **I: 2** 386
 Sprinkleranläggning, se Brandskydd **I: 2** 477
 Språkband **I: 3** 12, 17, 20, 22, 64, 66, 70, 73, 76, 78, 81ff, 85, 101, 103, 104ff, 106
 Spröjs
 järn **I: 1** 192f, 194, 200, 256, 304, 317, 333
 tegel **I: 1** 304
 trä **I: 1** 210
 Stadsplan, Strängnäs **I: 1** 5 (från 1640); **I: 1** 12 (nuvarande)
 Stavkyrka **I: 1** 10
 Stege **I: 1** 268, 311
 Stegeborgska gravvalvet **I: 2** 388
 Stenbockska koret, se Sturekoret
 Stiftsarkiv **I: 2** 427
 Stol, kalkmålning **I: 3** 24, 28, 35
 »Strängnäs-katedralens Vänner», förening **I: 2** 476
 Strävbåge, -pelare, -system **I: 1** 34, 39f, 138, 150, 158, 164f, 169, 174, 178, 190, 191, 198, 205, 209, 220, 221, 235, 242, 250, 261, 302, 312f, 314, 338f; **I: 2** 399, 405, 422
 ras **I: 1** 162, 174
 snedsträvor **I: 1** 286
 spånslagning av s **I: 2** 380
 Stuckdekor **I: 1** 202
 Stupränna **I: 2** 422
 Sturekoret (Stenbockska koret) **I: 1** 176, 188, 189–196, 204, fig 189, 290ff, 293; **I: 2** 387f; **I: 3** 9, 11, 15, 56, 57, 60ff
 datering **I: 1** 195f
 Ställningshål, se Valv, träställning, Byggnadsställning
 Sågkvarn **I: 2** 376
 Sågskift **I: 1** 32f, 35, 49, 51, 52, 58, 62, 64f, 66, 74
 Tak, se Yttertak, Innertak
 Takfall, se även Yttertak **I: 1** 86
 spår av **I: 1** 27, 29, 86, 205f, 208
 spår av inre tak **I: 1** 32
 upplag för t **I: 1** 254, 278
 Taklist **I: 1** 190, 191, 193, 199, 250f, 254,

- 266, 294, 295, 303, 316, 323, 336; **I: 2** 397f, 422
- Takryttare **I: 1** 87, 228; **I: 2** 405
- Takränna **I: 2** 422
- Takstol
spår av äldsta **I: 1** 23, 28, 86f
konstruktion **I: 1** 86f
- Taleöppning **I: 1** 310
- Tegel, se även Fogbehandling, Murverk, Ristning, Skulptur **I: 1** 18–21, 90, 202, 204, 220, 276, 290, 291, 303
-behandling **I: 1** 19f, 26, 35, 36, 44, 111, 220
brandskadat **I: 1** 234, 291
datering på grundval av olika utseende **I: 1** 150f, 154, 157, 165f, 168
-dekoration, stjärna **I: 1** 74, 75
form- **I: 1** 19, 20, 26, 28, 68, 69, 94, 194, 196, 200, 212, 257, 260, 270
-förband **I: 1** 204, 261, 262f; **I: 2** 444,
se även Kryss-, Munk-, Skorstens-, Vendiskt förband
-imitation på puts **I: 1** 191, 282, 290; **I: 2** 424, 440
-konsoler **I: 1** 26, 34, 35
målat **I: 1** 18, 38, 39, 51, 52, 55–57, 69f, 73f, 75, 79, 84, 86, 94, 96, 108, 111, 113, 122, 142, 158, 210, 257, 290
-mått **I: 1** 18f, 151, 278, 287
profil- **I: 1** 20, 35ff, 52, 56, 107, 113, 129f, 132f
svartbränt **I: 1** 220, 232, 248, 252
trappstegsbård **I: 1** 290
växling mellan ljusare och mörkare stenar **I: 1** 266
zigzagmönster **I: 1** 65, 68, 206, 210f
- Tegellada **I: 2** 376
- Tegelugn **I: 2** 376
- Temperateknik, se Muralmålning
- Textilier
antependium **I: 1** 173, 339; **I: 2** 381
mässkläder **I: 1** 175
förvaring av **I: 1** 274f
- S Thomas, apostel **I: 3** 82
- Timglas **I: 2** 382
- Tinnar, se Gavel, tinnad
- Tjurrhuvud **I: 3** 59
- Toalett **I: 2** 476, 477
- S Torkel **I: 3** 91, 92, 94, 131
- Torn, se även Befästningstorn
väst- **I: 1** 232–247, 263, 276, 282, 289, 300; **I: 2** 375f, 378, 398f, 432; **I: 3** 9f, 99
hörn- **I: 1** 17, 24, 26ff 29, 32f, 45, 46f, 47f, 49f, 157, 168, 179, 192, 219, 280, 299, 305
trapp- **I: 1** 250, 256, 267, 268, 300, 301, 304, 306, 308; **I: 2** 399
prediko- **I: 1** 46, 301, 303, 308–312, 329, 342; **I: 2** 434
-små- (prydnads-) **I: 2** 375, 377f
för försvarsändamål **I: 1** 244, 246f
avsats i muren **I: 1** 234, 235, 237, 240
höjd **I: 1** 232
höjning av t **I: 1** 282–289
klockvåning **I: 1** 243, 284
nödtak efter brand **I: 1** 277, 282
tornrum **I: 1** 32, 46, 215, 219; **I: 3** 97ff, 98
- Tornlugg, se Glugg
- Tornhuv **I: 1** 86, 244, 285, 311; **I: 2** 372, 375ff, 378, 399, 401ff, 422
olika projekt **I: 2** 401ff
brädkur för tornväktaren **I: 2** 404
gång av bräder för tornväktaren **I: 2** 404, 423
koppartäckning **I: 2** 376f, 403ff
lanternin **I: 2** 378, 404, 432
spåntäckning **I: 2** 377
- Tornprydnad **I: 2** 377f, 397, 403ff
- Tornspira **I: 1** 244, 275, 286, 288, 289; **I: 2** 375, 397, 432, 434
- Tornur, »sājare» **I: 1** 283f, 285; **I: 2** 375f, 378, 399, 403f, 422ff
sājarkammare **I: 2** 375
- Trappa
medeltida
mur- **I: 1** 28, 32, 47, 50, 96, 97, 146, 147, 242, 257f, 259, 269, 272, 280, 281, 286, 296, 305, 308, 329, 336, 338; **I: 2** 385, 457f
övriga, sten **I: 1** 306, 328; trä **I: 1** 210, 311; **I: 2** 385
eftermedeltida
sten **I: 1** 272, 336; **I: 2** 375, 388f, 394, 404, 428, 443, 467f, 477, 458, 485
trä **I: 2** 388, 411 (?), 417 (?), 426f, 486
trapptorn, se Torn
- Treenigheten **I: 3** 56, 57, 60
Nådstolen **I: 3** 60
- Triumfbåge **I: 1** 256; **I: 3** 99, 100, 102, 121
- Tronstol, kalkmålning **I: 3** 64, 86, 88
- Tryckeri, domkyrkans **I: 2** 478, 479
- Träform för valvslagning, se Valv
- Tynnelsö- och Sparrekoren (Helga Lekamens och S Annas kor) **I: 1** 189, 219–228, fig 191f, 233, 322; **I: 2** 390; **I: 3** 122
datering **I: 1** 224f, 228
- Tyska ordens byggnadskonst **I: 1** 228
- Upphångningsanordning för textilier m m, medeltid **I: 1** 274f, 333, 336
- Uppvärmningsanordning, se även Eldstad **I: 1** 268f; **I: 2** 424, 436, 438, 463ff, 473, 477
vattenavdunsnare **I: 2** 473
- Ur, se även Tornur
slag- **I: 2** 399
stadens rådstuklocka **I: 2** 422
- S Ursula **I: 3** 91, 92, 94
- Valv **I: 1** 120–140, 144, 156–161, 324, 326; **I: 2** 408, 412, 421, 447
medeltida
domical- **I: 1** 125, 185
halvt tunn- **I: 1** 261, fig 200
kryss- **I: 1** 46, 91, 125, 141, 142, 144, 146, 168, 184, 186, 194, 202, 206, 215, 219, 238, 261, 267, 271, 273, 286f, 296, 297, 298, 299, 306, 330, 333f, 335; **I: 2** 380f, 398, 400, 433; **I: 3** 9f, 12f, 17, 21, 23, 26f, 30, 34f, 38f, 42f, 57, 64f, 120f, 123f, 126
kupol- **I: 1** 134, 157, 185
stjärn- **I: 1** 222, 224, 225, 228, 260, 267, 270, 274, 318, 320, 336; **I: 2** 421, 433, 441, 446; **I: 3** 11, 109, 111, 116, 118
stickbågig genomskärning **I: 1** 329
tunn- **I: 1** 32, 94, 147, 211, 269, 280, 309; i nisch **I: 1** 38, 39
avloppshål (»skvallerhål»), dropprör **I: 1** 194, 204, 238, 260f, 274, 332
diagonalkonstruktion **I: 1** 126, 128
hjässprydnad, valvplatta **I: 1** 194, 195, 202, 204, 206; **I: 3** 57, 60
annan valvprydnad **I: 1** 222f, 225, 238
knyck på diagonalbåge där valvet höjts **I: 1** 238
-kupa, konstruktion **I: 1** 123, 134, 137
-kupa, »slagen på stick» **I: 1** 194, 196, 204, 206, 272, 274, 306, 318, 332f, 335, 336
ribbprofil **I: 1** 94, 95, 125, 128f, 132f, 142, 157, 194, 202, 206, 238, 260f, 270f, 336
-system **I: 1** 123, 125, 186
träform och -ställning för valvslagning **I: 1** 134f, 136, 137
upplag (ränna, hylla) för valv **I: 1** 326, 327, 328f
valvplatta, se hjässprydnad

- eftermedeltida **I: 2** 433, 436 f
   kryss- **I: 1** 295 f, 298, 328; **I: 2** 374
   stjärn- **I: 1** 306, 307
   ribbprofil **I: 1** 374 f
- Vapenhus
   norra **I: 1** 273, 322–329; **I: 3** 125–129
   södra **I: 1** 30, 189, 238, 273, 292–298
- Vapensköld **I: 2** 381
   medeltida **I: 1** 202, 204; **I: 2** 470; kalk-
   målning **I: 3** 10, 99, 101, 106, 124
   eftermedeltida **I: 2** 389, 394, 395, 428,
   467, 475
   begravningsvapen **I: 2** 462, 474
- Vattenavdunstare **I: 2** 473
- Vendiskt förband **I: 1** 18, 19, 232, 287
- Ventilrör, luftrör, från grav **I: 2** 412
- Vind **I: 1** 254, 257, 268
- Vindfång **I: 2** 458 f
- Visa jungfrur **I: 3** 59
- Vårfrukoret (»Frescokapellet», Fog-
 donii gravkor) **I: 1** *fig* 156, 189, 205–
 218, 213, 225, 298–300; **I: 2** 387, 393
   grundare **I: 1** 214, 216; **I: 3** 9, 15 f,
   63–89, 130
- Vägare **I: 2** 374
- Vägg, se Brädvägg, Glasvägg
- Väggsåp **I: 1** 194
- Växtornament, kalkmålning **I: 3** 19, 20,
 22, 23, 24, 29, 30–33, 36 f, 88, 99, 112 f
- druvklase **I: 3** 56, 60, 101, 108, 110 f
- ekblad **I: 3** 56, 60
- ekollon **I: 3** 56, 60
- kotte **I: 3** 60 f, 90, 101
- lilja **I: 3** 24, 29, 31, 44, 52
- ros **I: 3** 24, 31, 35, 49, 54, 56, 69, 72 f,
 93, 96, 103, 108, 110
- vinblad **I: 3** 22, 28, 56, 60
- Yttersta Domen **I: 3** 9, 101 ff, 102 f, 122
- Yttertak **I: 2** 433
   pulpet-, lut- **I: 1** 86, 229, 230, 254 f,
   266, 268, 278, 279, 288, 289, 290,
   292, 293, 294, 298, 312, 322, 333,
   331, 339
   pyramid- **I: 1** 301, 312
   sadel- **I: 1** 86, 157, 190, 199, 228, 229,
   230, 254, 278, 290
- valmat **I: 1** 252
- av koppar **I: 2** 375 f, 378, 396 ff, 405,
 421 ff
- av plank **I: 2** 375
- av spån **I: 1** 87, 157; **I: 2** 375 f, 380
- höjning av yttertak **I: 1** 276 ff, 279,
 293
- skadat av brand **I: 1** 275 f; **I: 2** 373, 376
- hål för taksparrar **I: 1** 278
- Zacharias, se Sakarja
- Åskledare **I: 2** 405, 441
- Ängel **I: 2** 401, 418, 419; **I: 3** 57, 58 ff,
 63, 68, 86, 110, 123
   med basun **I: 3** 101, 122
   med kalk **I: 3** 93, 101, 106, 122
   med musikinstrument **I: 3** 102
   med rökelsekar **I: 3** 59, 113 f, 124
   med språkbånd **I: 3** 20, 59
   med vapensköld **I: 3** 101, 106
- Ärkedjäkne, se Lipen, Erik van

ANVÄNDA RUMSBETECKNINGAR

Bibliotekskoret
 Bondkoret
 Djäknkoret
 Dopkappellet

Helga Lekamens kap.
 Nedre sakristian
 Norra vapenhuset
 Predikotornet
 Sakristia
 Silverkammaren

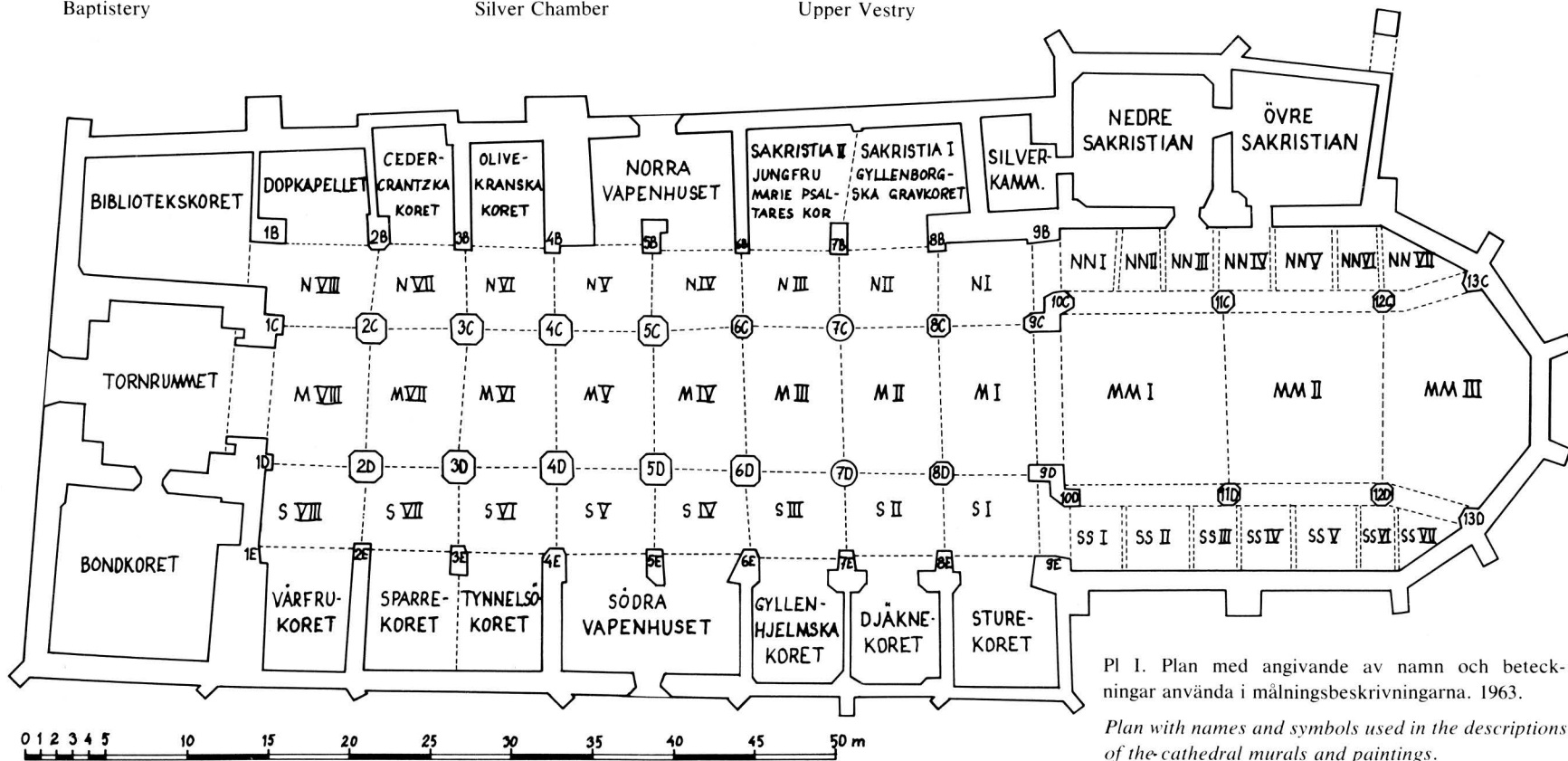
Själakoret
 Södra vapenhuset
 Tornrummet
 Vårfrukoret
 Västra vapenhuset
 Övre sakristian

ROOM DESIGNATIONS

Library Chapel
 Peasants' Chapel
 Scholars' Chapel
 Baptistry

Corpus Christi Chapel
 Lower Vestry
 N Porch
 Sermon Tower
 Vestry
 Silver Chamber

All Souls' Chapel
 S Porch
 Tower Room
 Lady Chapel
 W Porch
 Upper Vestry

Pl I. Plan med angivande av namn och beteckningar använda i målningsbeskrivningarna. 1963.

Plan with names and symbols used in the descriptions of the cathedral murals and paintings.

Pl II. Målningarna på korets valv och västra vägg. Foto R Hintze 1981.

Paintings on the chancel vault and west wall.

SÖDERMANLAND

BAND I

HALVBAND 1

Strängnäs domkyrka I: 1–2

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIEÄMBETET OCH KUNGL VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN

SÖDERMANLAND

BAND I

HALVBAND 1

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

SAMT ALMQVIST & WIKSELL 1964–1968

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
KONUNG GUSTAF VI ADOLFS FOND FÖR SVENSK KULTUR,
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD
SAMT GENERALKONSUL CARL BERGSTEN

På omstående sida:
Södermanlands vapenbild, tecknad av Ragnar Hjorth

ALMQVIST & WIKSELL TRYCKERI AB, UPPSALA 1982

Innehållsförteckning till band I, halvband 1

Strängnäs I: 1 (volym 100)

FÖRORD	V	2. Nya fönster på kyrkans östfasad	196
FÖRKORTNINGAR	XII	3. Djäknekoret och Gyllenhiemska koret (Petri och Pauli kor)	198
INLEDNING	3	4. Vårfrukoret och kamrarna väster därom (»Frescokapellet» och »Roggeanum»)	205
Missionstiden och perioden före 1250	3	5. Tynnelsö- och Sparrekoren (Helga Lekamens och S. Annas kor)	219
I texten använda lokalbestämningar	15	II. Sakristierna I och II under gemensamt tak	229
A. DEN ÄLDSTA BEVARADE KYRKAN, »KÄRNKYRKAN»	17	III. Det äldsta västtornet	232
I. Byggnadsbeskrivning	18	IV. Högkoret	217
1. Byggnadsmaterialet och dess behandling	18	1. Exteriör	218
2. Bevarade delar av exteriören	23	2. Interiör	256
a. Östra fasaden	23	V. Nedre sakristian och silverkammaren	266
b. Södra fasaden	34	1. Exteriör	266
c. Västra fasaden	38	2. Interiör	269
d. Norra fasaden	50	VI. Högmurar och takfall höjas första gången	275
e. Sakristia I	64	VII. Västtornet höjes	282
f. Sakristia II	64	VIII. Högmurar höjas, takfall ändras andra gången	288
g. Högmurarna	68	1. Högmurarna	288
h. Fönster i fasaderna	78	2. Sturekoret, Djäknekoret och Gyllenhiemska koret	290
i. Yttertaken	86	3. Södra vapenhuset	292
3. Bevarade delar av interiören	90	4. Vårfrukoret. Pulpettak över hela sydsidan	298
a. Ytterväggar	92	IX. Kapell utmed kärnkyrkans norra och västra fasader	300
b. Pelare	98	1. Kapellen väster om Kärnkyrkans nordportal	302
c. Valv	120	Bibliotekskoret, Dopkapellet, Cederantzska och Olivekransska gravkoren samt Predikotornet (s. 308)	
d. Sakristia I	140	2. Bondkoret (Själakoret)	314
e. Sakristia II	143	3. Norra vapenhuset	322
II. Kärnkyrkans byggnadshistoria	149	4. Sakristierna I och II ombyggas	329
1. Första etappen	150	5. Silverkammaren påbygges	333
2. Växlande byggnadsprojekt under första etappen	158	6. Enhetligt tak över hela norra sidan	333
3. Raset	161	X. Övre sakristian	334
4. Andra etappen	162	EPILOG	340
5. Tredje etappen. Kärnkyrkans fullbordande	168	SAMMANFATTNING	345
III. Kärnkyrkans datering och konsthistoriska ställning	172	ZUSAMMENFASSUNG	351
B. TILLBYGGNADER TILL KÄRNKYRKAN SAMT PÅBYGGNADER OCH ANDRA ÄNDRINGAR UNDER MEDELTIDEN	188	SUMMARY	358
I. Kapell på södra sidan	188		
1. Sturekoret (domprosten Nils Magnussons kor, Stenbockska koret)	190		

Strängnäs I: 2 (volym 124)

FÖRORD	369
FRÅN NYARE TIDENS BÖRJAN TILL 1723	
<i>Åtgärder rörande själva byggnaden</i>	373
<i>Åtgärder rörande den fasta inredningen</i>	381
<i>Gravvalv och gravkor</i>	387
FRÅN ELDSVÅDAN 1723 TILL RESTAURERINGEN VID 1800-TALETS BÖRJAN	
<i>Eldsvådan 1723 och reparationer efter denna</i>	396
<i>Den nuvarande tornhuven bygges</i>	401
<i>1700-talets senare hälft fram till reparationen vid 1800-talets början</i>	405
FRÅN OCH MED RESTAURERINGEN VID 1800-TALETS BÖRJAN TILL OMKRING ÅR 1900	
<i>Restaureringen 1806–1820</i>	412
<i>Tiden mellan 1810-talets restaurering och restaureringen 1907–1910</i>	423
<i>Zetterwalls restaureringsprojekt</i>	428
RESTAURERINGEN 1907–1910	
Förberedelser	436
Verkställandet	440
<i>Åtgärder berörande exteriören</i>	440
<i>Förankringar över koret</i>	441
<i>Åtgärder berörande interiören</i>	442
PERIODEN EFTER RESTAURERINGEN 1907–1910 OCH FRAM TILL INNEVARANDE TID	470
KYRKOGRÅRDEN OCH BEGRAVNINGSPLATSEN	
<i>Den nuvarande kyrkogården</i>	478
<i>Kyrkogården under äldre tider</i>	483
<i>Gravvårdar på kyrkogården</i>	487
<i>Strängnäs nuvarande begravningsplats</i>	489
NOTER	490
FÖRKORTNINGAR	502
SUMMARY	503
PLANSCHBAND TILL VOLYM 100	

SÖDERMANLAND

BAND I

HALVBAND 2

Strängnäs domkyrka I: 3

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIEÄMBETET OCH KUNGL VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN

SÖDERMANLAND

BAND I

HALVBAND 2

ALMQVIST & WIKSELL INTERNATIONAL STOCKHOLM 1982

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
KONUNG GUSTAF VI ADOLFS FOND FÖR SVENSK KULTUR
OCH HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

REDAKTIONSKOMMITTÉ: ARON ANDERSSON, EVALD GUSTAFSSON,
STEN KARLING OCH R AXEL UNNERBÄCK

På omstående sida:
Södermanlands vapenbild, tecknad av Ragnar Hjorth

ALMQVIST & WIKSELL TRYCKERI AB, UPPSALA 1982

Innehållsförteckning till band I, halvband 2

Strängnäs I: 3 (volym 189)

FÖRORD	5	RÄTTELSER TILL BAND I	134
I. INLEDNING	9	OTRYCKTA KÄLLOR TILL BAND I	135
II. KÄRNKYRKANS OCH STUREKORETS MÅLNINGAR	16	TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR TILL BAND I	136
<i>Beskrivning</i>	16	FÖRKORTNINGAR I BAND I	140
<i>Ikonografi</i>	58	REGISTER TILL BAND I	
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	61	Ortregister av <i>Ingrid Schwanborg</i>	141
III. VÅRFRUKORETS MÅLNINGAR OCH MÅLNINGSFRAGMENT I KÄRNKYRKANS NORRA SIDOSKEPP	63	Personregister av <i>Ingrid Schwanborg</i>	142
<i>Beskrivning</i>	63	Sakregister av <i>Ingalill Pegelow och Ingrid Schwanborg</i>	146
<i>Ikonografi</i>	76		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	87		
IV. MÅLNINGARNA PÅ KÄRNKYRKANS PELARE OCH VID DEN URSPRUNGLIGA NORDPORTALEN	90		
<i>Beskrivning</i>	90		
<i>Ikonografi</i>	94		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	96		
V. MÅLNINGARNA PÅ SÖDRA VÄGGEN I TORNETS BOTTENVÅNING	97		
<i>Beskrivning</i>	97		
<i>Ikonografi</i>	98		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	99		
VI. HÖGKORETS MÅLNINGAR	99		
<i>Beskrivning</i>	99		
<i>Ikonografi</i>	121		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	124		
VII. MÅLNINGARNA I NORRA VAPENHuset	125		
<i>Beskrivning</i>	125		
<i>Ikonografi</i>	126		
<i>Datering och konsthistorisk ställning</i>	126		
NOTER	130		
SUMMARY	131		

FÖLJANDE KYRKOR I SÖDERMANLAND HAR UTKOMMIT I SERIEN
SVERIGES KYRKOR. KONSTHISTORISKT INVENTARIUM:

Botkyrka kyrka, Södermanland, band IV: 1, volym 161.

Fors kyrka, Södermanland, band V: 1, volym 168.

Sorunda kyrka, Södermanland, band III: 1, volym 146.

Strängnäs domkyrka I: 1, Medeltidens byggnadshistoria, Södermanland,
band I: 1 (text- och planschdelar), volym 100.

Strängnäs domkyrka I: 2; Nyare tidens byggnadshistoria samt beskrivning
av kyrkogården och begravningsplatsen, Södermanland, band I: 2, volym
124.

Strängnäs domkyrka I: 2, Kalkmålningar, rättelser och register till band I,
Södermanland, band I: 3, volym 189.

Strängnäs domkyrka II: 1, Gravminnen, Södermanland, band II: 2, volym
159.

Strängnäs domkyrka II: 2, Inredning, Södermanland, band II: 2, volym 176.

Torshälla kyrka, Södermanland, band V: 2, volym 187.

Tyresö kyrka, Södermanland, band III: 3, volym 179.

UNDER UTARBETANDE:

Floda och Jäder.

